GLIGOR POPI

ROMANII DIN BANATUL IUGOSLAV INTRE CELE DOUĂ RĂZBOAIE (1918-1941)

COPERTA: LUCIAN BURERIU

ISBN 973-36-0266-3

GLIGOR POPI

ROMANII DIN BANATUL IUGOSLAV ÎNTRE CELE DOUĂ RĂZBOAIE (1918-1941)

EDITURA DE VEST

TIMIȘOARA, 1996
Lucrare subvenționată prin comenzi de stat.

© — 1996 — EDITURA DE VEST, TIMIȘOARA
Piața Sfântu Gheorghe nr. 1.

PREFAȚA

In lucrarea Românii din Banatul iugoslav între cele două războaie *(1918—1941), autorul și-a propus să prezinte — în baza materialului documentar din arhive, a presei și a altor izvoare — condițiile social-economice, politice și culturale în care au trăit românii bănățeni în perioada dintre cele două războaie mondiale. Cercetarea vieții minorității naționale române din Iugoslavia veche prezintă, fără îndoială, un deosebit interes științific.*

Până in prezent în istoriografia noastră nu au fost publicate studii sau lucrări mai de seamă și mai vaste, în care să fie tratată, în mod integral, situația naționalității române din Banatul iugoslav. De abia în deceniul al cincilea se înregistrează cercetări științifice mai serioase privind unele aspecte ale vieții românilor iugoslavi. Anume, dr. Radu Flora, prof, la catedra de limba română de la Facultatea de filologie din Belgrad, începe să facă cercetări dialec- tologice asupra graiurilor românești bănățene. Prof. Flora se ocupă mai mult de studierea relațiilor iugoslave-române în domeniul interferențelor lingvistico-dialectale.

încă de mai mulți ani, Mr. Mirjana Maluckov, custode la Muzeul voivodinean din Novi Sad, se îngrijește de strângerea materialului și studierea portului național la românii din Banatul iugoslav. Bogăția portului național românesc, cu un material documentar prețios, este cuprinsă în volumul publicat în limba sârbo-croată sub titlul Portul național la românii din Banatul iugoslav *(volum apărut în anul*

1973).

Institutul de științe sociale din Belgrad a studiat viața populației românești din Voivodina, însă mai mult sub aspectul demografic. Materialul cules și sistematizat de un grup de cercetători nu a fost, însă, până în prezent publicat.

In ultimul timp dr. Branislav Gligorijevic de la Institutul de istorie contemporană a făcut cercetări științifice privitoare la învățământul primar la românii bănățeni și a publicat un studiu în limba sârbo-croată: Convenția iugoslavo-ro- mână privind organizarea școlilor minoritare la românii din Banat în anul 1933 (Zbornik za istoriju Matice srpske, *nr. 7, Lovi Sad, 1973).*

Istoricii români nu se ocupă de studierea românilor iugoslavi, astfel că în istoriografia românească contemporană nu întâlnim studii care s-ar referi la românii din Banatul iugoslav. (Dr. Petre Rămneanțu din București a cules material documentar cu intenția de a prezenta localitățile cu populație românească din Banatul iugoslav, folosindu-se în primul rând de istoriografia maghiară. Lucrarea nu este publicată și există doar în manuscris).

Tema abordată necesita și cercetări științifice în România, deoarece în perioada interbelică au existat legături multiple între cele două țări vecine și prietene. Prin delimitarea Banatului în anul 1919, a rămas o parte din populația românească în cadrul noului stat iugoslav (Regatul sârbilor, croaților și slovenilor), iar o parte a populației sârbo-croate în cadrul României, acest fapt punând în fața cercurilor conducătoare din ambele țări sarcina soluționării chestiunii poziției minorității române, respectiv a minorității sârbo-croate, din Banat, prin acord comun și pe bază de reciprocitate.

Cercetând documentele scrise din arhivele

iugoslave și cele românești, s-a putut constata că pentru unele probleme și aspecte ale vieții- românilor din Banatul iugoslav există material documentar bogat (de exemplu pentru chestiunile școlare și bisericești), în timp ce pentru alte domenii materialele de arhive sunt mai sărace. în arhivele noastre din Banat (Biserica Albă, Panciova și Zrenjanin) materialul existent nu este încă pe deplin clasificat și sistematizat.

Presa contemporană în limba română, destinată românilor din Banatul iugoslav, ne oferă material prețios pentru tema noastră. Ziarele săptămânale „Graiul Românesc", „Nădejdea" și „Foaia poporului român" aduc în coloanele lor informații privind diverse aspecte ale vieții românilor bănățeni, iar într-o măsură mai mică și celelalte publicații care au apărut în limba română, dar erau de scurtă durată. Presa în limba sârbo-croată care a apărut între cele două războaie la Vârșeț, Panciova, Petrovgrad (Zrenjanin), Kikinda conține puțin material referitor la minoritatea română. După primul război mondial, presa din România a acordat o atenție cuvenită problemei delimitării în Banat, precum și chestiunii poziției minorității române din Iugoslavia. Atât presa română, cât și cea iugoslavă, îndeosebi imediat după terminarea primului război mondial, erau subordonate stării politice momentane, fapt de care trebuie să se țină cont în folosirea acesteia, luând o atitudine critică.

Prezenta lucrare nu are pretenția de a expune în întregime tot ceea ce este legat de viața românilor din Banatul iugoslav, în perioada dintre cele două războaie, atât din cauza numeroaselor probleme, cât și a faptului că unele chestiuni pot constitui obiectul unor studii aparte. Tema tratează o perioadă care constituie un întreg, anume examinează și cercetează situația românilor din Banatul iugoslav în răstimpul existenței

Iugoslaviei vechi (1918—1941), când au survenit schimbări în viața lor social-politică și culturală. Ne-am străduit să prezentăm specificul și individualitatea națională a minorității române în condițiile numeroaselor contradicții — sociale, naționale și politice — de care era zguduită lugosla- via veche.

ABREVIERI

A.E.A.....Arhivele episcopiei Arad(România).
A.I.....Arhivele Iugoslaviei, Belgrad.
F.M.I.....Fond Ministerul Învățămîntului.
A.M.T.....Arhivele Mitropoliei, Timișoara (România).
A.S.B.....Arhivele Statului, București (Ro
mânia) . — F.C.R Fond Casa Regală.
— F.M.I.....Fond Ministerul Instrucțiunii.
— F.P.C.M.....Fond Președinția Consiliului de Miniștri.
A.S.T.....Arhivele Statului,filiala Timi
șoara. — F.E.U Fond .....Emilian Ungureanu.
— F.C.....Fond Colonizarea.
— F.T.T.....Fond Ținutul Timiș.
— F.P.T.T.....Fond Prefectura Ținutului Timiș.
A.I.B.A.....Arhivele istorice BisericaAlbă.
— F.M.B.A.....Fond Magistrat, BisericaAlbă.
— F.M.V.....Fond Magistrat, Vîrșeț.
— F.J.D.....Fond Judecătoria Districtuală, Bi
serica Albă.
A.I.P.....Arhivele istorice, Panciova.
— F.M.P.....Fond Magistrat, Panciova.
— F.T.D.....Fond Tribunalul Districtual, ...Pan
ciova.

A.I.V.....Arhivele istorice ale P.S.A. .....Voivo-
dina, Sremski Karlovci. — F.M. J.C.T.....Fond Marele Jupan al Comitatului
Torontal.
A.I.Zr..... Arhivele istorice, Zrenjanin. — F. J.D.B.M.....Fond Judecătoria Districtuală. Be-
cicherecul Mare.
C.R.I.....Comunitatea Radicală Iugoslavă
(JRZ).
P.R.....Partidul Român.
P.S.D.U.....Partidul Social-Democrat al **Un**
gariei.

INTRODUCERE

Românii care trăiesc pe teritoriul Iugoslaviei, în marea lor majoritate, își au așezările în Voivodina, respectiv în Banat. Conform datelor Institutului Federal de Statistică privind recensământul populației din anul 1971, pe teritoriul Voivodinei trăiesc 52.987 români, iar în total pe teritoriul Iugoslaviei 58.570. Aparținenții minorității române trăiesc astăzi în 38 localități sătești, iar într-un număr mai neînsemnat în orașele din Banatul iugoslav (Vârșeț, Biserica Albă, Panciova și Zrenjanin) și în număr mai mic în Novi Sad și Belgrad. în 18 sate ale Banatului iugoslav românii constituie majoritatea populației, ori sunt singurii locuitori, iar în 20 de localități trăiesc împreună cu aparținenți ai popoarelor iugoslave și ai altor minorități naționale conlocuitoare.

Așezările cu populație românească se pot clasifica în trei grupe. Din primul grup fac parte satele care sunt situate pe cursul mijlociu al râurilor Nera și Căraș, precum și acelea din valea Moraviței și Mesiciului. Locuitorii acestor așezări se numesc de obicei „codreni". Al doilea grup îl alcătuiesc localitățile mai mari cu centrul la Alibunar. Aceste sate sunt situate în apropierea localităților în care trăiește populația de naționalitate sârbă. De altfel locuitorii acestor sate poartă denumirea de ,,paori“ sau „grăniceri", deoarece aceste locali lități aparțineau odinioară Controlului Militar. Al treilea grup îl constituie cele 6 așezări din

Banatul de Nord (Torontal) și locuitorii acestui grup purtând de obicei denumirea de „românii de la pustă“.

Unele așezări din Banatul iugoslav sunt amintite foarte timpuriu, încă din secolele al XIV-lea și al XV-lea (Marco- văț, Voivodinț, Sălcița, lablanca, Jamul Mic, Grebenaț). Partea mare a acestor sate sunt situate în împrejurimile Vârșe- țului și putem afirma cu certitudine că ele au o vechime mai mare în raport cu celelalte localități cu populație de naționalitate română.

Sub stăpânirea turcească (1552—1716) în Banat au avut loc importante schimbări etnice. Din cauza presiunii turcești, în număr mare populația românească părăsește câmpia Banatului și se retrage în regiunile muntoase[1]. Din cauza sporirii dărilor și impozitelor, precum și din pricina abuzurilor săvârșite de autoritățile turcești, în anul 1594 a izbucnit în Banat o răscoală a sârbilor și românilor. Sub conducerea lui Maizoș, răsculații au atacat și cucerit Vârșețul. în timpul răscoalei, dar și a războiului dintre Turcia și Austria (1593—1606), Banatul a fost pustiit.

Istoricul român Nicolae Tincu Velia afirmă că pe la jumătatea secolului al XVII-lea au trecut din Oltenia în Banat, din cauza birurilor grele, circa 13.000 de români. Date despre așezările din Banat, ne-a lăsat cunoscutul călător turc, Evlia Celebi. In cunoscutul Catâstif din anul 1666 se amintesc 103 așezări bănățene. Dintre localitățile de astăzi, existente încă în anii 1660—1666, le amintim pe următoarele: Cuvin, Mărghita, Deliblata, Doloave, Jam, lancahid, Nicolinț, Râti- șor. Torac, Uzdin și altele[2], în care astăzi trăiesc aparținenți ai naționalității române. Acestea erau, pe-atunci, așezări mici cu 10—15 familii, ocupația principală a locuitorilor fiind creșterea vitelor. De altfel, în perioada stăpânirii turcești Banatul era acoperit de mlaștini, râturi, însă existau și pășuni.

In ultimele decenii ale secolului al XVII-lea Banatul era un adevărat câmp de lupte între austrieci și turci. La începu- 12 tul anului 1690, cu armata austriacă se retrage și o mare parte a populației din Serbia veche și

Macedonia. Această mare mi- grațiune a sârbilor a influențat asupra schimbărilor etnice din Banat, deoarece a crescut simțitor elementul sârbesc în aceste părți.

Atunci, când, în fine, în 1716 a fost răsturnat *jugul* turcesc, Banatul ajunge sub stăpânirea austriacă. Odată **cu** dominația habsburgică, încep colonizările mai intense ale românilor în Banat, mai ales că Banatul cu câmpia sa atrăgea păstorii români. Cu turmele lor ei coboară din regiunile muntoase bănățene spre câmpie, în căutare de pășuni. în curând autoritățile austriece încep colonizarea sistematică, fapt care va duce și la o intensificare a colonizării românilor în părțile Banatului. Aceste colonizări sunt efectuate nu numai de Cameră, ci și de către unii moșieri.

Colonizările planificate și sistematice se fac în Banat la jumătatea secolului al XVIII-lea în timpul formării Confiniu- iui Militar Bănățean, fiind desființată granița militară de pe Tisa și Mureș, iar în Banatul Central și de Sud se întemeiază așezări românești. Prin colonizările acestea numărul românilor stabiliți în Banat este în permanentă creștere.

Odată cu colonizarea nemților în regiunea Mureșului, populația românească de acolo a fost strămutată în părțile din apropierea canalului Bega, unde se întemeiază așezările Toracul Mic și Toracul Mare, Clec, Ecica, lancahid[3].

Colonizarea românilor în Banatul de Sud este efectuată și de către autoritățile militare, ca urmare a nevoii de grăniceri. în Doloave și Alibunar sunt colonizați împreună cu românii și sârbii, iar în Seleuș numai românii[4]. Acest proces continuă și la sfârșitul secolului al XVIII-lea și primele decenii ale secolului al XIX-lea. Un număr mai mare de familii românești din localitățile Ilidia, Broșteni, Goruia (din Banatul românesc) se colonizează în Cuvin la finele secolului al XVIII- lea și începutul secolului al XIX-lea. în satul

Maramorac ro- 13 mânii s-au colonizat în anul 1805, iar doi ani mai târziu procesul demarează și în Deliblata. In anul 1808 a fost întemeiat satul românesc Petruvăsela[5].

Românii așezați în Banatul iugoslav au intrat în contact cu alte naționalități ale acestui ținut, stabilind strânse legături economice, politice și culturale. Aceste relații cu sârbii, slovacii, ungurii, nemții etc. au lăsat urme adânci în formarea individualității naționale (în privința limbii, folclorului, obiceiurilor). Este interesant că în satele mixte românii trăiesc numai cu locuitori de naționalitate sârbă, dar nu și maghiară (cu excepție la Vlaicovă), slovacă sau ruteană. In perioada interbelică, dar și în trecutul mai îndepărtat, apar- tenenți ai minorității române au trăit, în câteva sate, împreună cu populația de naționalitate germană (Omolița, Glo- goni și labuca de lângă Pancâova, apoi în comuna Clec de lângă Zrenjanin).

îndelungata stăpânire străină în Banat (turcească, austriacă, maghiară) a dus la apropierea popoarelor oprimate. Ultimele decenii ale secolului al XIX-lea sunt marcate în istoria Ungariei de Sud, deci și în Banat, de lupta comună a românilor, sârbilor, slovacilor împotriva politicii de maghiarizare și asuprire națională. Lupta comună național-politică a reprezentanților burgheziei române și sârbe s-a manifestat și în Parlamentul din Budapesta.

La finele secolului al XIX-lea în Banat crește numărul proletariatului agricol. Situația grea a țăranilor fără pământ și a micilor propietari are drept consecință izbucnirea grevelor secerătorilor, la care iau parte români, sârbi, maghiari. Mișcarea grevistă din Banat este stimulată și de activitatea de propagandă și agitație a Partidului Social-Democrat din Ungaria (P.S.D.U.). Propaganda are ecou și printre românii bănățeni. Faptul acesta ne este confirmat și de numărul socialiștilor din unele locailtăți populate de români. Astfel, în Toracul Mic, în anul 1897 erau 150 socia- 14

liști, iar în Toracul Mare (astăzi cele două sate alcătuiesc o singură comună cu denumirea de Begheiți — Begejci) circa 50 socialiști[1]'. Presa socialistă în limba română a contribuit, de asemenea, la creșterea popularității mișcării socialiste în rândurile românilor bănățeni. In cursul anilor 1902 și 1903 au apărut ziare destinate „poporului muncitor român“, care se editează în Budapesta, Timișoara și Lugoj și se răspândesc și în localitățile din actualul Banat iugoslav[7].

Odată cu izbucnirea primului război mondial, autoritățile austro-ungare fac și în Banat mobilizarea cetățenilor, achiziționarea cailor, trăsurilor, alimentelor pentru nevoile armatei. Majoritatea românilor mobilizați, de aici, au fost trimiși pe frontul de Răsărit în Galiția. Țăranii români caută să evite, în diferite moduri, plecarea pe front, astfel că crește numărul acelora care se ascund în adăposturi și formează așa numitul „cadru verde". Mai mult de 2 000 români, din partea actualului Banat iugoslav, și-au pierdut viața, în acest război, pentru interesele cercurilor imperialiste, iar alții au devenit prizonieri în Rusia.

Lista persoanelor repatriate din Rusia, unde se găseau ca prizonieri, listă înaintată de către Ministerul Afacerilor Interne — Secția BBB (Banat, Bacica și Barania) — Marelui jupan, prim-pretorilor urbani cu drepturi de jupani, cuprinde mai multe nume ale românilor bănățeni, care s-au întors din Rusia la vetrele lor.

In zilele de descompunere a Austro-Ungariei au loc mișcări și frământări și în rândurile sărăcimii din satele de naționalitate română, și în trecut exploatată de marii .proprietari de pământ. Sărăcimea nădăjduia că odată cu răsturnarea regimului austro-ungar va ajunge la pământ și își va îmbunătăți condițiile de viață.

Frământările din așezările populate cu rcmâni datează încă din zilele de război.

15

In ziua de 25 noiembrie 1918 la Novi Sad, s-a ținut Adunarea care a adoptat Rezoluția privind alipirea Voivodinei la Serbia. La Adunarea aceasta au participat 757 delegați din 211 comune voivodine. Din rândurile românilor bănățeni nu a participat nici un delegat[8].

în luna noiembrie 1918, unități ale armatei sârbe au ocupat Banatul până la râul Mureș. Administrația militară a durat până la 3 august 1919, deoarece puterile aliate, în baza hotărârii Conferinței de pace de la Paris, au decis ca „Banatul Torontalului" (cu orașele Becicherecul Mare — astăzi Zrenjanin, Kikinda, Vârșeț, Biserica Albă și Cuvin) să aparțină Regatului sârbilor, croaților și slovenilor, iar restul Banatului cu Timișoara să fie cedat României.

Românii din Banatul iugoslav trăiesc fie în localități omogene, fie împreună cu apartenenți ai altor popoare și naționalități. Localitățile în care trăiesc în mare parte români sunt situate de-a lungul drumului internațional care leagă Belgradul, prin Panciova, până la Vârșeț și care continuă spre Timișoara. Majoritatea așezărilor sunt legate prin linie ferată sau șosele. Pe teritoriul cercului Vârșeț (astăzi comună) mai multe sate locuite de români au fost legate numai prin drumuri neasfaltate. Banatul de Sud este, de altfel, legat prin linie ferată și șosea internațională cu România, fiind în felul acesta asigurate comunicațiile și menținerea legăturilor de circulație. De asemenea și partea de nord a Banatului are legături cu țara vecină, România, prin linie ferată peste Kikinda și prin șoseaua asfaltată peste Srpska Cmja spre Jimbolia și în continuare spre Timișoara.

Populația românească este concentrată în partea de sud a Banatului, unde sunt situate localități omogene din punct de vedere național-etnic și chiar cu peste 90% români (Gre- bena, Mesici, Marcovăț, Nicolinț, Seleuș, Straja, Srediștea

Miică-Pârneaora, Coștei, Voivodinț, Râtișor, Sân-Mihai /Lokve/, Sân-Ianăș (astăzi Bariție — Barice). Pe teritoriul Banatului de Nord (Torontal) există, de asemenea, câteva localități cu un procent mare de români (Toracul Mare și Toracul Mic — astăzi Begejci — Begheiți, Sarcia — Sutjeska, Ecica și lan- cahid).

încă din timpurile mai îndepărtate, românii au trăit laolaltă, în localități mixte, cu populația sârbă și, în cursul istoriei, cele două popoare și-au întărit mereu legăturile. In trecut, fără îndoială, la apropierea și solidaritatea lor a contribuit și confesiunea (religia) comună. Această apropiere, solidaritate și unitate s-au consolidat și menținut până în zilele noastre. Românii și sârbii adeseori își zic frați. Nu sunt rare cazurile de încheiere a căsătoriei, ei cunosc ambele limbi, ba chiar sunt și cazuri de contopire în localitățile mixte. Căsătorii mixte au existat și în trecut, fapt care se poate explica și prin religia ortodoxă comună[9]. Prietenia și simpatia reciprocă s-au efidicat de-a lungul veacurilor în condițiile vieții comune, a soartei identice sub stăpânirea turcească, austriacă și ungară, precum și a existenței bisericii comune.

In timpurile mai noi, tot mai mult predomină concepția că în relații internaționale, în raporturile dintre țări, minoritățile naționale constituie un factor al colaborării și apropierii dintre popoare și nu sămânța

discordiei. „Noi întotdeauna am plecat de la ideea că minoritățile naționale constituie punți care trebuie să apropie popoarele, să contribuie la prietenia și colaborarea dintre țările apartenenței lor naționale și acele țări care le sunt acum patria lor“[10].

După cum ne arată statisticile, numărul românilor din Banatul iugoslav se găsește în descreștere permanentă și

17 continuă, în primul rând din cauza natalității coborâte. De obicei, apartenenții minorității române încheie căsătorii la o vârstă necorespunzătoare, respectivi foarte tineri, apoi din aceste căsătorii rezultă un copil sau eventual doi copii. Cauza limitării la sistemul de unul sau doi copii este de natură economică, căci fiecare gospodărie tinde să-și mențină posesiunea individuală, ca aceasta să nu fie împărțită și micșorată. Procentul foarte coborât al natalității este caracteristic și pentru perioada dintre cele două războaie (1918—1941). în privința numărului copiilor, excepție fac apartenenții secției religioase „năzărenii“, care au mai mulți copii. Cei mai mulți „năzăreni" trăiesc la Sân-Mihai (astăzi Lokve), așa că natalitatea în acest sat indică un procent înalt de creștere a populației. Obiceiul căsătoriilor premature s-a menținut la românii din Banatul iugoslav până în zilele noastre. Obiceiul acesta s-a manifestat foarte puternic între anii 1900 și 1914, iar cu timpul s-a statornicit, astfel că în deceniul al treilea al secolului al XlX-lea în unele sate a devenit aproape singura formă de căsătorie[11].

Pentru românii din Banatul iugoslav mai este caracteristic și faptul că nu a participat în număr mai mare la mișcările migratoare. Ocupându-se cu agricultura, populația putea să-și asigure în câmpia Banatului condiții favorabile de viață. Totuși au existat și unele forme mai neînsemnate de migrări:

a) emigrarea (refugierea) unui număr mai mare de intelectuali, după terminarea primului război mondial, mai ales în perioada anilor 1919—1923 — și a unei părți a tineretului român care s-a orientat spre efectuarea studiilor în România;

b) migrațiuni cu caracter local, între localitățile învecinate, de cele mai dese ori din cauza încheierii căsătoriilor;

c) emigrări în alte țări ale Europei și America din motive economice. Din cauza procentului mic al natalității și a tradiției înrădăcinate, copiii rămân, de obicei, în cadrul gospodăriei, iar emigrarea este redusă la un număr neînsemnat.

CAPITOLUL I

SITUAȚIA SOCIAL-ECONOMICÂ A ROMÂNILOR DIN BANATUL IUGOSLAV ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

1. STRUCTURA ECONOMICA A POPULAȚIEI ROMANEȘTI — INSTITUTELE DE ECONOMII ȘI CREDIT ȘI ORGANIZAREA ÎN COOPERATIVE

Banatul iugoslav se întinde la răsărit de Tisa și Dunăre, până la frontiera iugoslavo-română, care o desparte de partea românească a Banatului. Din cauza formei prelungite și a unor spedficuri, de obicei se împarte în Banatul de Nord și Banatul de Sud. Populația de naționalitate română trăiește în mare majoritate în Banatul de Sud. Banatul iugoslav este legat prin linie ferată și șosele cu localități mai mari din Voivodina, cu orașul Belgrad și cu localitățile mai mari din țara vecină România: Timișoara, Lugoj, Arad, Reșița, Oravița.

Banatul iugoslav are toate condițiile pentru dezvoltarea agriculturii. Din suprafața totală, terenul arabil ocupă peste 80%, apoi urmează livezile și pășunile cu peste 10%, iar restul suprafețelor le ocupă vița de vie și plantațiile de pomi fructiferi. Pe teritoriul comunelor (fostelor cercuri) Vîrșeț și

Biserica Albă, unde trăiește un număr destul de mare de minoritari români, procentul terenului arabil este mai mic (circa 7Oo/ₒ), iar livezile și pășunile ocupă până la 20% din. suprafețele agricole.

Mai demult, populația românească s-a ocupat în mod preponderent eu creșterea vitelor și a oilor. însă, cu timpul, ocupația principală devine agricultura, datorită fertilității câmpiei bănățene. Peste 90% din populația românească a trăit, în perioada interbelică, la sat, ocupându-se cu agricultura, iar numai un procent neînsemnat s-a stabilit în orașele bănățene (Biserica Albă, Vîrșeț, Panciova, Cuvin — cu locuitori români mai mulți, Zrenjanin), îndeletnicindu-se cu meseriile, comerțul și alte profesiuni.

Afluența populației sătești de naționalitate română spre orașe are loc într-un număr mai mare de-abia din anul 1945 și în continuare până în zilele noastre. De altfel procentul populației agricole cu puțin s-a micșorat și după 1945[12]. Prezența neînsemnată în activitățile care nu au un caracter agricol se poate explica prin legătura tradițională a țăranului român de glie, precum și prin faptul că posesiunea pământului satisfăcea nevoile familiei cu un număr mic de membri.

Structura economică existentă a populației românești a fost condiționată și de factori demografici. Nivelul coborât al natalității a determinat rămânerea băieților în cadrul gospodăriei, averea păstrându-se astfel neștirbită, ba chiar fiind sporită prin obținerea zestrei. Posesiunea de pământ sporită oferea, în general, condiții favorabile de viață, astfel că nu mai era nevoie de căutarea altei profesiuni la oraș.

Așadar îndeletnicirea principală a populației românești era agricultura. Predomină gospodăriile cu 5 jugăre de pământ, iar peste 30% din populația românească având mai mult de 5 jugăre. Procentul

gospodăriilor românești referitor la mărimea posesiunilor (a averii) coincide, în general, cu situația existentă în întreaga Voivodina la începutul anului 1919.

Situația la începutul anului 1919	Din numărul total al gospodăriilor
de la O—5 jugăre	67,08%
de La 5—100 jugăre	31,21o/0
de la 100—1000 jugăre	0,70%

Din suprafața totală, partea mare a pământului aparținea gospodăriilor de la 5—100 jugăre (peste 70%)[13].

Structura preponderent agrară a populației de naționalitate română din Banatul iugoslav determină structura socială a populației. Anume, procentul muncitorilor și funcționarilor privit în ansamblul populației active este la un nivel inferior. In perioada dintre cele două războaie numărul muncitorilor și funcționarilor nu depășea 5%; procentul acesta sporind după 1945[14].

Din cauza inexistenței clasei muncitoare în rândurile aparteneților naționalității române, în perioada interbelică, precum și a numărului neînsemnat al intelectualilor, se simțea lipsa acută de purtători de cuvânt ai concepțiilor progresiste, capabili să se opună vederilor conservatoare ale burgheziei române puține la număr.

Fiind agricultori harnici, românii și-au extins suprafețele arabile și în afara localităților în care trăiau, cumpărând pământ în hotarele satelor învecinate. în privința aceasta, mai ales s-a extins hotarul satelor Toracul Mare și Toracul Mic (astăzi Begheiți)[15]. Localitate mică și cu puțini locuitori, Mesiei, posedă în hotarul comunei lablanca 400—500 jugăre de pământ, iar în hotarul Vîrșețului circa 100 jugăre[16]. Micii proprietari de pământ lucrau ogorul celor bogați în arendă (plătind în bani pentru folosirea lui).

în localitățile populate de români a predominat producția de cereale, grâu, porumb, iar într-o măsură mai mică sfecla de zahăr și floarea soarelui. în satele din împrejurimile Vîrșețului s-a dezvoltat viticultura.

Cultivarea viței^de-vie era mai ales ocupațiunea locuitorilor din Marcovăț, Srediștea Mică, Sălcița, lablanca, Voivodinț și Coștei. Satul Mesici de ase- 23 menea a fcst cunoscut prin viță-de-vie. în perioada interbelică, în satele amintite, încă se mai folosea carul cu boi.

In viața economică a românilor un rol însemnat îl avea și creșterea vitelor. Produsele zootehnice serveau nu numai pentru satisfacerea nevoilor gospodăriei, ci și pentru vânzarea pe piață.

Satele cu populație românească din Banatul iugoslav nu aveau, în perioada interbelică, întreprinderi industriale, ci singurele obiecte economice mai de seamă erau morile de măcinat cu 8—15 lucrători. Proprietarii acestor mori nu erau români, ci germani, evrei sau maghiari. Mori se găseau și în unele sate mai mici, în care existau condiții favorabile, ca de exemplu la Voivodinț și Straja pe râul Cărașș. De altfel, mai erau cunoscute și morile din Nicolinț, Petruvăsela, Satu-Nou, Alibunar, Toracul Mic.

Moara din Alibunar cu cilindrii a existat ca societate pe acțiuni din anul 1917. Capitalul social a fost sporit în anul 1920 de la 100.000 la 200.000 coroane, împărțit la 200 acțiuni cu valoare nominală de 1 000 coroane. Deja în anul următor, capitalul acționar al societății este de 400.000 coroane. Moara aceasta devine din societate pe acțiuni societate comercială publică, deoarece a fost cumpărată de Hofman și Sladak. Din procesul verbal aflat la Judecătoria districtuală din Panciova, din 2 iunie 1932, se poate vedea că moara din Alibunar a foslt cumpărată de la firma „Hofman și Sladek" de către Miller Fridrich și Waserman lohan[17].

Proprietarul morii cu aburi din Satu-Nou a fost Doșlea[18], de naționalitate română, iar al morii din Petruvăsela Nicolae Măda, mare proprietar, tot român. Proprietarul morii din Toracul Mic a fost Franz Herman, de naționalitate germană. Moara cu aburi din

Seleuș aparținea lui lohan Katel- berger și Adam Morgenschtem. Ei au anunțat moara Judecătoriei districtuale din Panciova la 15 august 1923. După trei ani, A. Morgenschtem părăsește firma și încetează de a mai fi proprietarul morii (la 18 decembrie 1926). Firma a întâm- 24 pinat greutăți, astfel că în anul 1929 își încetează activitatea și este șterasă din Registrul întreprinderilor sociale[19].

Marea parte a prăvăliilor din localitățile cu populație românească aveau ca proprietari persoane de altă naționalitate, iar rareori și de naționalitate română. în Alibunar a existat firma „Schtein (Stain) Iakov și fiii". Ea a funcționat doar până în august 1923, când a fost ștearsă din Registrul firmelor comerciale sociale[20]. Prăvăliile erau de regulă aprovizionate cu produse alimentare, coloniale, iar rar și cu marfă textilă.

In Cuvin cu mult succes au activat comercianții români: frații Mohora, care conduceau o prăvălie mai mare cu textile și galanterie, apoi Constantin lenoatâ, de altfel cunoscut ca iscusit comerciant și proprietar al unei mari prăvălii. în alte localități populate de români, foarte rar întâlnim comerdanți pricepuți, iar majoritatea prăvăliilor erau proprietatea evreilor și nemților. în orașul Panciova un oarecare timp a funcționat firma lui Petru Balnojan Marișescu din Satu-Nou, care, la întoarcerea din America, deschide un magazin cu mașini și piese. Fiind foarte bogat, dispunea de posibilități financiare și în primăvara anului 1927 editează revista „Lumina" publicând și reclame despre firma sa[21].

După primul război mondial crește numărul familiilor românești care se mută din satele lor natale în orașele apropiate ale Banatului iugoslav, anume la Vîrșeț, Biserica Albă, Bedcherecul Mare și Pandova. Printre aceștia sunt și persoane mai înstărite, intelectuali, dar și alte categorii sociale, ce caută la orașe o viață mai bună. Unii au devenit comerdanți, alții

meseriași, proprietari de cârdume sau practicau diferite profesiuni. în primii ani după terminarea războiului mondial în orașul Vîrșeț au venit zeci de familii din Uzdin, iar din satele sărace din împrejurimile Vîrșețului se mută la oraș țărani săraci și fără pământ, care se angajează ca lucrători la proprietarii de vii din Vârșeț, ori

25 caută alte îndelitniciri ca muncitori necalificați. Din satele românești care se găseau în apropierea orașului Becicherecul Mare, s-au mutat în acest oraș mai multe familii de români, ajungând în anul 1929 la vreo 300 familii[22]. în orașul Vîrșeț se afla cel mai mare număr de familii românești în raport cu celelalte orașe din Banatul iugoslav.

Totuși, apartenenții minorității naționale române s-au orientat mai puțin spre comerț sau alte profesiuni, ei rămâneau mai bucuros la sat, îndeletnicindu-se cu agricultura. Rareori copiii din familiile românești plecau la oraș, deoarece, pe atunci, s-a considerat că este rușine ca părinții să-și trimită copiii la vreo școală profesională de meserii[23].

în viața economică a românilor un rol însemnat l-au avut institutele de credit și economii, înființate încă la finele secolului al XIX-lea. Institutul de economii și credit din Vîrșeț, „Luceafărul[44], este întemeiat în anul 1894, cu ajutorul financiar al unor comercianți și meseriași din Vîrșeț, precum și al unor agricultori bine situați din satele dimprejurul Vjr- șețului. La înființarea acestui institut un rol de seamă l-au jucat și intelectualii români. La începutul secolului al XX-lea, la Vîrșeț existau firme comerciale (Corcea, Putici), precum și unele ateliere meșteșugărești, ai căror proprietari erau români. La început, Institutul „Luceafărul[44] era condus cu mult succes de dr. Petru Țepeneag. Mai târziu, după primul război mondial, directorul Institutului a devenit protopopul Traian Oprea, după care urmează preotul

Ioan Mităr.

Autoritățile maghiare sprijină înființarea instituțiilor bancare sătești, însă ajutorul financiar este acordat cu prioritate localităților din Banat cu populație maghiară și germană. Românii bănățeni încep atunci singuri să se asocieze și să înființeze, în localitățile mai mari, institute de credit. încă în anul 1893 a fost înființat la Uzdin Institutul de Credit și Economii „Concordia[44]. în anul 1895 se înființează la Satu- Nou, Institutul de Credit și Economii „Sentinela[44]. Acestor on- 26 stitute de credit în curând li se alătură și Institutul de Economii și Credit „Steaua", înființat la Petruvăsela în anul 1898. Românii mai înstăriți din Cuvin au pus, la anul 1900, temeliile Institutului de Economii și Credit „Dunăreană".

Afară de institutele de economii și credit amintite, în unele sate cu populație românească au funcționat cooperative de credit. Astfel, la Satu-Nou a funcționat, în răstimpul dintre 1897—1929, o cooperativă de credit. La Uzdin a existat o cooperativă de credit din 1906 până în anul 1918. Cooperative asemănătoare au mai existat și la Sîn-Ianăș, Petruvăselă (din 1906—1933)[24].

La Ecica a funcționat pentru scurt timp (până în anul 1925), Institutul de Credit și Economii ca societate pe acțiuni sub denumirea de „Agricola". La sfârșitul lui decembrie 1924, acest institut se găsea în fața lichidării, căci prin anunț invită pe creditori și persoanele care au creanțe să se prezinte la bancă în termenul prevăzut de lege[25]. Prin Decizia Ministerului de Comerț și Industrie din aprilie 1930 se aprobă înființarea Institutului de Credit și Economii „Torăceana", cu sediul la Toracul Mare, al cărui scop este de a acorda credite, de a promova agricultura, comerțul și

meseriile, dar în special de a acorda credite agricultorilor. Capitalul de bază al societății cifra 500.000 dinari împărțit în 5.000 acțiuni, cu valoare nominală de 100 dinari o acțiune. înscrierea a început în mai 1930 și prin anunț se fac invitații pentru înscrierea primei emisiuni[26].

Se poate constata faptul că există un număr considerabil de bănci și institute de credit în localitățile cu populație românească din Banatul iugoslav. Aceste institute aveau drept scop prioritar să cultive orientarea pentru economisiri și să acorde credit necesar, în primul rând agricultorilor, dar și altor persoane. Acestea erau, în general, societăți pe acțiuni, ai căror acționari făceau parte din rândul oameni- [60] lor mai bogați, aparținând burgheziei românești, puține ia număr sau agricultorilor înstăriți.

Datele, despre volumul capitalului și gestionarea unor institute de economii și credit, ne indică mai bine rolul acestora în viața economică a românilor bănățeni. Pentru a ilustra funcționarea institutelor, prezentăm datele de la adunările generale ale unor institute, căci acestea sunt autentice și suficiente pentru ilustrarea activității lor.

Mai întâi, să analizăm, pe scurt, activitatea Institutului din Cuvin „Dunăreană". La cea de-a XX-a Adunare generală a societății pe acțiuni — Institutul de Economii și Credit „Dunăreană" din Cuvin — cu prilejul prezentării bilanțului, ia 31 decembrie 1919, vedem că valoarea capitalului de acțiuni este de 80.000 coroane, depunerile de economii în sumă de 259.783,18, iar venitul este de 3.764,37 coroane. Din Comitetul de conducere și de control ale acestui Institut făceau parte numai români, iar director era Vasa Bunda[27]. Date pe anul 1928 demonstrează că activul Institutului de

Credit și Economii din Cuvin s-a ridicat la cifra de 1.980.647,03 dinari, venitul net 16.952,50, iar dobânda de la scont era de 108.813 dinari. In anul următor capitalul Institutului a sporit la 2.565.755,36 dinari. Funcția de director o îndeplinea atunci Victor Popovici. în anul 1930 venitul institutului era de 427.617,39 dinari. Conducerea institutului revenea acum lui Pantelimon Jepcea. Activitatea institutului în anul 1933 este în descreștere, deoarece capitalul s-a micșorat, la fel și venitul. Situația se schimbă spre bine în anul 1938, când activul înregistrează suma de 3.199.769,38 dinari, iar polițele în conversiune sunt de 1.427.985,10 dinari. Cheltuielile cifrau în acel an 142.092,54 dinari[61].

Institutul de Economii și Credit „Sentinela" din Satu- Nou a fost fondat în anul 1895. După primul război mondial continuă să funcționeze și obține rezultate satisfăcătoare.

Conform bilanțului din 31 decembrie 1920, capitalul acestui Institut cifra 212.361,33 coroane, iar capitalul de acțiuni achitat cifra 520.000 coroane. Funcția de președinte și director al Institutului o îndeplinea Petru Stoica. După repartizarea venitului net, 5»/o dividende însuma 26.000 coroane, pentru fondul de rezervă s-au despărțit 15%, ceea ce s-a ridicat la cifra de 4.660,90, apoi s-au mai alocat oarecare sume pentru[1] fondul de cultură și filantropie. Au mai rămas două procente pentru adaos la dividende, cât și pentru supliment funcționarilor institutului, ca urmare a scumpetei[62].

Este foarte interesantă analiza activității institutelor de credit și economii care au funcționat în unele sate mai mari cu populație românească. Constatăm că aceste institute au, în primul rând, o tradiție bogată, ele afirmându-se încă în perioada

61
62

stăpânirii austro-ungare. Aceste institute își continuă activitatea și în noul stat iugoslav. Scopurile institutelor le putem afla din regulamentele lor, respectiv din statute. Institutul de Economii și Credit, ca societate pe acțiuni „Sentinela", din Satu-Nou își propune să sporească tendința spre economisiri la cetățenii de diferite categorii sociale, să acorde credit necesar în primul rând agricultorilor (articolul 1). Capitalul social de bază este achitat în întregime, în sumă de 80.000 coroane, împărțită la 800 de acțiuni în valoare nominală de 100 coroane (art. 4)[30].

Institutul „Sentinela" a avut în anul 1922 venit net de 26.921,26 dinari, iar în anul 1923 venitul net a fost de 41.397,77 dinari. In concordanță cu regulamentul, venitul net se repartizează, în primul rând 5% dividende, acționarilor la capitalul de bază. Fiind capitalul la finele anului 1923 în valoare de 130.000 dinari, pentru dividende s-a luat 6.500 dinari. Restul din venitul net s-a repartizat pentru fondul de rezervă, alte fonduri și funcționarilor. A mai rămas de repartizat acționarilor încă 5% ca superdividende.

Averea Institutului de Economii și Credit „Sentinela* a fost, la sfârșitul anului 1923, s-a ridicat la suma de 1.502.698,67 dinari, din care revine pentru polițe (cambii) 1.158.566,75. S-a achitat capitalul pe acțiuni în valoare de 130.000 dinari. Funcția de director o îndeplinea atunci Victor Popovici. Activul institutului la sfârșitul anului 1929 se cifrează la 4.193.181,84 dinari, din care polițele însumau 3.791.715 dinari. In anul următor averea a sporit, revenind o sumă mai mare pe polițe[63].

Conform listei de acționari, Institutul „Sentinela[14] avea, în cursul anului 1934, în total 244 acționari cu

3.400 acțiuni. Cele mai multe acțiuni (290) le avea Victor Popovici, directorul și președintele Institutului. Pe lista acționarilor, în ziua de 31 decembrie 1935, biserica din Satu-Nou dispunea de 250 acțiuni, biserica din Petruvăsela 60, comuna bisericească din Seleuș avea 38 acțiuni, iar biserica din Maramorac 30 de acțiuni. Se poate observa înscrierea mai multor comune bisericești ca acționare ale institutului[32].

Institutul „Sentinela[41] din Satu-Nou își avea la Sîn-Mihai (Lokve de lângă Alibunar) filiala sa sub firma „Filiala Sentinela[44] — Institut de Economii și Credit, aparținându-i conducerea acestei filiale încă din martie 1905. Filiala din Sîn- Mihai a funcționat până la 31 noiembrie 1924, când s-a cerut Judecătoriei districtuale din Panciova să fie desființată și ștearsă din registru, fiind nerentabilă.

Ministerul Comerțului și Industriei, Secția pentru instituțiile de credit și asigurări, a aprobat Institutului „Sentinela[44], în octombrie 1926, sporirea capitalului de la 130.000 la 500.000 dinari și transformarea acțiunilor din coroane în acțiuni emise în dinari[33]. Activitatea acestui institut, în perioada interbelică, a fost convenabilă, însă de ea au beneficiat, în primul rând, agricultorii mai bogați.

30

Institutul de Economii și Credit „Steaua" din Petruvă- sela, fondat încă în anul 1898, dispunea de un capital acționar de 200.000 dinari, conform bilanțului din 31 decembrie 1920. Dobânzile de la polițe cifrau 30.276,01, iar de la împrumuturile ipotecate 45.036,50 dinari. Venitul net pe anul amintit s-a ridicat la suma de 13.647,99 dinari. Institutul acesta înregistrează la finele anului 1929, un activ de 3.633.054,72 dinari, din care revine pentru polițe 2.759.555 dinari. Venitul era

atunci 524.333,20 dinari. Funcția de director al institutului o îndeplinea Nicolae Măda, proprietar de moară. Conform bilanțului din 31 decembrie 1932, averea acestui institut a fost sporită. De credite au beneficiat în cele mai multe cazuri agricultorii mijlocași și cei bogați, asemănător ca și la celelalte institute bancare românești[34].

în satul fruntaș românesc Uzdin, de lângă Kovacica, a existat o societate pe acțiuni încă din anul 1893. Această bancă purta denumirea de „Concordia". La adunarea sa extraordinară din 29 iulie 1923, această societate pe acțiuni a adoptat decizia de sporire a capitalului pe acțiuni de la 78.000 coroane la suma de 200.000 dinari, fapt confirmat și de Ministerul Comerțului și Industriei. Direcțiunea face apel pentru emiterea acțiunilor în vederea sporirii capitalului pe acțiuni. în vederea colectării sumei necesare pentru capitalul sporit; direcțiunea emite încă 1.220 de acțiuni noi[35].

Conform bilanțului din 31 decembrie 1923, la cea de-a XXX-a Adunare generală, ținută la 28 februarie 1924, activul Institutului de Economii și Credit „Concordia" din Uzdin a cifrat 177.465,72 dinari, din această sumă bilanțul polițelor era de 156.412 dinari. Venitul net era 3.141,39 dinari. Funcția de director și președinte al institutului o îndeplinea lancu Milu[36].

în anul 1929, averea (activul) „Concordiei" s-a ridicat la cifra de 3.257.688,56 dinari. Din suma aceasta revine pentru polițe 2.789.601 dinari. Funcția de director o îndeplinea atunci Hie Selea. In anul următor s-a micșorat capitalul ân- [31] stitutului, dar și suma polițelor este ceva mai mică. în anul 1932, capitalul acestui institut scade brusc, căci bilanțul din 31 decembrie ne arată că suma capitalului este numai de 1.785.994,89 dinari.

încă din anul 1894, la Vîrșeț a funcționat Institutul

de Economii și Credit „Luceafărul". Dintre fondatorii merituoși face parte și preotul din Nicolinț, Antonie Popovici (1844— 1924), care un timp a îndeplinit funcția de director în mod voluntar, fără salariu. Pentru a ilustra volumul capitalului de care dispunea, vom prezenta doar unii ani caracteristici pentru activitatea sa. Astfel, bilanțul pe anul 1928 ne arată că activul Institutului „Luceafărul" era de 4.536.571,90 dinari, dobânzile pentru depuneri au fost în valoare de 326.337,20 dinari, iar numerarul, la 31 decembrie 1928, era de 180.242,08 dinari[37].

Activul acestui institut a sporit foarte mult și depunerile au fost întreite încă în anul 1924. Deja la Adunarea generală din martie 1925 se constată că a existat posibilitatea de a se acorda acționarilor dividende 14»/$_0$, fapt care demon- trează o gestionare solidă a acestui Institut[38]. în calitate de director al institutului era protopopul Traian Oprea.

Bilanțul pe anul 1930 arată o oarecare creștere a capitolului acestui institut. De fapt, această creștere este numai provizorie, căci deja pe anul 1932 bilanțul ne confirmă o descreștere simțitoare a capitalului, care se cifrează la 3.937.228,61 dinari. Funcția de director o îndeplinește acum preotul Teodor Petrică, fostul președinte al Partidului Român.

In anul 1933 la toate institutele din localitățile cu populație românească, capitalul se micșorează, drept consecință a crizei economice, care, se înțelege, nu putea fi evitată nici în Banatul iugoslav.

Bilanțul din 31 decembrie 1936 ne arată că Institutul de Economii și Credit „Luceafărul" dispunea de un capital pe acțiuni în valoare de 600.000 dinari, iar averea se cifra atunci

la 3.501.277,93 dinari. Funcția de director o îndeplinea preotul Ioan Mităr. Din Comitetul de conducere și cel

de control făceau parte mai mulți preoți, dintre care Adam Fiștea și Corneliu Cure în calitate de membri ai Comitetului de conducere, apoi preotul Ioan Naia, în calitate de președinte al Comitetului de control, iar în calitate de membri ai acestui comitet erau și preoții Lazăr Cârdu, Cuzman Lâpădat și Corneliu Șdicu.[39].

Analizând activitatea institutelor de economii și credite ai căror acționari erau apartenenți ai naționalității române din sânul burgheziei românești nedezvoltate și al agricultorilor bo- gați, putem constata că volumul capitalului acestor societăți pe acțiuni era insuficient pentru a satisface nevoile unui număr tot mai mare de gospodării cuprinse de criza financiară. De credite beneficiază gospodăriile care dispun de pământ suficient pentru a garanta că vor avea posibilitate să înapoieze băncii, suma împrumutată. Deci, țăranii mai săraci care aveau mai mare nevoie de împrumut, în realitate nu puteau să beneficieze de credite în institutele bancare românești existente în Banatul iugoslav. Totuși, aceste institute constituiau un factor important în viața economică a românilor bănățeni. Ele au cultivat economisirea, arătând rostul și binefacerile economisirii, au ajutat prin acordarea de credite cu dobânzi minimale pe numeroși agricultori, pentru a putea învinge dificultățile financiare și economice în care s-au scufundat, din cauza crizei financiare permanente, apărute încă o dată cu formarea Regatului S.C.S. în fine, institutele de economii și credite nu dispuneau de un capital prea mare. Capitalul investit în anul 1931 era de un milion dinari, ceea ce reprezintă, se înțelege, o sumă neînsemnată.

In scopul creșterii rolului institutelor românești de economii și credit în viața economică, dar și în vederea unui profit mai mare al băncilor, a fost inițiată colaborării mai intensă a tuturor institutelor bancare. Aceasta s-ar putea înfăptui prin federalizarea băncilor

românești, iar inițiatorul

33 și realizatorul acestei idei se propune să fie Institutul ..Luceafărul" din Vârșeț. O astfel de cooperare mai strânsă ar însemna un impuls dat vieții economice din satele românești și ar aduce și mari foloase însăși institutelor românești[40].

In mai multe sate cu populație românească existau cooperative de credit ca membre ale Cooperativei de Credit Naționale Centrale. Aceste cooperative au fost înființate încă la sfârșitul secolului al XIX-lea sau la începutul secolului al XX-lea, continuându-și activitatea și în noul stat iugoslav. Cooperativa de credit din Satu-Nou datează încă din anul 1897, iar cea din Petruvăsela și Uzdin din anul 1906. Spre deosebire de institutele de economii și credit, care erau destinate. In general, numai aparținenților de naționalitate română, în cooperativele de credit se încadrează ca membrii, în localitățile cu populație mixtă, și aparținenți ai altor popoare și naționalități.

Pentru a avea o imagine mai clară despre aceste cooperative, considerăm că este necesar să prezentăm activitatea celor mai cunoscute cooperative de credit din unele sate cu populație românească, precum și starea numerică a membrilor.

Cooperativa de Credit din Satu-Nou dispunea, în anul 1921, de un activ de 66.662,86 coroane. Din raportul conducerii cooperativei pe anul 1922 se vede că nu a avut pierderi. Numărul membrilor Cooperativei din Satu-Nou în anul gestionar 1922 era 221, având 531 de acțiuni. Depunerile se ridicau la suma de 5.582,53 coroane. Venitul net de 1.721,56 coroane este repartizat, în conformitate cu Regulamentul de bază al cooperativei. Având în vedere lista membrilor în cursul mai multor ani, putem ușor constata că numărul membrilor rămâne aproape constant și că ei sunt

români și sârbi.

In anul 1928 numărul membrilor Cooperativei de Credit din Satu-Nou era 204, având în total 378 de acțiuni. Coope- 34 rativa a avut o pierdere de 675,13 dinari. Din cauza insuficienței mijloacelor necesare funcționării, Cooperativa se găsea în fața lichidării, urmând să fie ales Comitetul de lichidare[41].

Cooperativa de credit din Petruvăsela avea, în noiembrie 1933, în total 168 membri, cu 343 acțiuni. însă, numărul acționarilor de-a lungul unui șir de ani nu a sporit deloc, încât Comitetul de Conducere și de Control a adoptat hotărârea de a se proceda la lichidarea cooperativei, deoarece ea realmente și-a încetat activitatea. La Adunarea generală a Cooperativei de Credit din Petruvăsela, ca membră a Cooperativei Naționale Centrale de Credit, ținută la 22 februarie 1933, s-a adoptat decizia de lichidare a cooperativei[42].

In satul Sân-Ianăș (astăzi Barițe-Barice) a existat Cooperativă de credit, ca membră a Casei Centrale de împrumuturi. La începutul anului 1928 erau 183 membri, cu 213 acțiuni, iar la finele anului au mai rămas 176 membri, cu 206 acțiuni, unii membri părăsind cooperativa. La Adunarea generală extraordinară din 27 noiembrie 1929 s-a deliberat despre retragerea (părăsirea) din Casa Centrală Națională de împrumuturi și încadrarea ca membră în Uniunea Bănățeană a cooperativelor agricole sârbești cu reședința la Becichere- cul Mare (Zrenjanin)[43]. Aceasta ne indică clar că și Cooperativa de Credit din Sân-Ianăș s-a găsit într-o situație grea.

' în perioada marii crize economice cooperativele de credit au ajuns într-o situație grea. Din cauza mijloacelor financiare insuficiente și a pierderilor, se ajunge la lichidarea lor.

în localitățile cu populație mixtă existau societăți pe acțiuni ai căror membri erau români și sârbi. Astfel, la Petruvăsela de lângă Alibunar a funcționat, din anul 1912, Societatea Electrică pe acțiuni. Conform regulamentului adoptat, scopul Societății era producția de curent electric și transmiterea curentului în comuna Petruvăsela și împrejurimi în ve- 35 driea iluminării și în scopuri industriale (art. 1). Capitalul social era de 120.000 coroane, care se împarte în 1.200 acțiuni în valoare nominală de 100 coroane (art. 6).

Membrii Comitetului de conducere și de control al Societății electrice pe acțiuni din Petruvăsela au fost români și sârbi. Imediat după terminarea primului război mondial în funcția de președinte a fost ales Svet. N. Jovanovic, iar în calitate de contabil, Liviu Popescu. Venitul net pe anul 1919 s-a ridicat la 43.264,94 coroane, iar dividendele 8%, ce se evaluează la 9.600 coroane[44]. în anii următori, însă, Societatea Electrică din Petruvăsela nu-și mai ține cu regularitate adunările generale, iar direcțiunea nu a prezentat Judecătoriei Districtuale procesele verbale cu anexele necesare pe anii 1921—1924, ceea ce înseamnă că Societatea nu a mai funcționai. Ca motiv se invocă că dr. Alexandru Andresi, acționar și membru în organele de conducere, a părăsit Petruvăsela și s-a mutat în România; la fel procedând și contabilul loanichie Neagoie. Societatea avea și în trecut greutăți financiare, nu-și ținea adunările generale, nici nu întocmea bilanțul. In primii ani după război, în baza dreptului de opțiune, unii membri din conducerea societății, de naționalitate română, au părăsit Regatul S.C.S. și s-au mutat definitiv în România[45].

2. ASOCIEREA ÎN COOPERATIVE SĂTEȘTI

Asocierea în cooperative a fost cunoscută

popnilației românești încă din timpurile dominației maghiare în aceste părți. In nani stat iugoslav, românii din Banatul iugoslav se încadrează în diverse forme de cooperative care iau ființă în primii ani de existență a Regatului S.C.S. în Alibunar a existat Cooperativa de Consum și Desfacere, care dispunea în anul 1918 de peste 350 membri[46].

în august 1921 are loc la Petruvăsela adunarea de constituire a Comunității Agrare (organizată în formă de cooperativă). Din regulamentul acestei Comunități agrare aflăm că sarcina care îi revine este „ca prin muncă comună și reciprocă și prin străduințele membrilor săi, să îmbunătățească situația lor culturală și economică, dar mai ales să insiste la înfăptuirea cât mai justă și eficace a sarcinilor reformei agrare și la lichidarea raporturilor și obligațiilor referitoare la avere, apărute între stat și membri prin aplicarea reformei agrare[47]. Comunitatea agrară din Petruvăsela avea, în anul 1927, un număr de 117 membri, iar în anul 1933 numai 86 de membri, dintre care numai trei români din Petruvăselea și dm Seleuș[48]. Numărul mic de români încadrați se poate explica prin faptul că ei nu beneficiau de reforma agrară, deci nu puteau să prezinte interes pentru aplicarea reformei, agrare, fapt care constituie unul dintre scopurile comunității agrare.

In câteva localități cu populație românească existau cooperative de credit și economii sub denumirea de „întrajutorarea Țăranilor" („Selajcka ispomoc"), mai ales în satele din împrejurimile orașului Panciova (la îabuca, Glogoni, Omo- lița), în care trăiesc și români. Majoritatea membrilor erau din rândurile nemților conlocuitori. în Glogoni, Cooperativa Agricolă de Credit și Economii „întrajutorarea Țăranilor" a fost constituită în august 1925. în anul 1927, cooperativa

aceasta avea 92 membri, cu 115 acțiuni, iar în anul 1930 numărul membrilor a sporit la 251, având 293 de acțiuni, în valoare de 29.300 dinari.

Cooperativa de Credit și Economii „întrajutorarea Țăranilor" din satul îabuca de lângă Panciova a fost înregistrată drept cooperativă cu garanție limitată. La începutul anului 1927, Cooperativa avea doar 45 membri, cu 57 acțiuni în valoare de 5.700 dinari. în cursul anului s-au încadrat în Cooperativă încă 120 membri cu 163 acțiuni, suma sporind la 16.300 dinari, volumul întreg de trafic din anul amintit cifrându-se la 4.409.139 dinari. Deja în anul 1930 cooperativa avea 269 membri, iar numărul acțiunilor s-a ridicat la 435.

Cei mai multi membri erau de naționalitate germană, românii constituindu-se intr-un număr mai mic de membri[49].

In satul Omolița, de asemenea, exista, în perioada anilor 1925—1933, cooperativă agricolă de credit și economii. în anul 1932, erau 129 membri, cu 198 acțiuni, cu o sumă de 19.800 dinari. Românii din acest sat, care erau, de altfel, puțini la număr, nu manifestau un interes mai mare pentru cooperativa aceasta, majoritatea membrilor fiind germani[50].

Cooperativele de credit și economii „întrajutorarea țărănească" și-au dezvoltat activitatea în răstimpul anilor 1925— 1933, însă nu au trezit un interes prea mare la agricultorii români și din cauza aceasta numărul membrilor din rândurile românilor era mic.

Au mai existat și alte categorii de cooperative, care însă nu au înregistrat rezultate considerabile, nici nu s-a prea simțit prezența românilor într-un număr mai mare. în decembrie 1927 a fost fondată, la Doloave, Cooperativa locală pentru credit agricol, însă românii din Doloave nu manifestau interes pentru încadrarea în cooperativa aceasta.

în anul 1928, la Satu-Nou, a fost întemeiată prima cooperativă cercuală sanitară. Conform listei cooperatorilor, în cooperativa sanitară au existat în total 46 membri de naționalitate sârbă și română. în comitetul de conducere și control erau reprezentați atât sârbi cât și români[51].

Inițiative noi pentru întemeierea cooperativelor agricole notăm și în anul 1931. în acest an, la propunerea agricultorului George Pîntor din Sân-Mihai (astăzi Locve), cu sprijinul învățătorului Simeon Todoran. a fost înființată, în decembrie 1931, Cooperativa Agricolă de Cereale. La început au fost înscriși numai 24 membri, cu 24 acțiuni și capital social de 12.000 dinari. Societatea a fost confirmată de către Judecătoria Districtuală din Panciova și de conducerea centrală din Belgrad. în anul 1933 cooperativa a realizat un trafic de 82.490 dinari și un venit net de 3.836 dinari. Deja în

 anul 1933 circulația capitalului s-a dublat, la 164.919 dinari, cu un câștig de 7.460 dinari[52].

Cooperativa agricolă de cereale din Sân-Mihai nu dispunea de magazii pentru păstrarea cerealelor până în momentul liferării, ci s-au făcut chiar și propuneri să se folosească sălile festive ale Căminului Cultural pentru magazii, iar restul încăperilor pentru cancelariile cooperativei. în curând, însă, s-au iscat neînțelegeri, fapt cu repercursiuni negative asupra activității de viitor a cooperativei.

în cursul anului 1937, printre românii din Banatul iugoslav apare o nouă mișcare de organizare cooperatistă în scopul îmbunătățirii și promovării standardului economic. Inițiatorul acestei mișcări a fost Comitetul Central Român, respectiv Secția Economică a acestuia. în ziua de 31 martie 1937, Secția Economică a ținut o consfătuire la Vîrșeț, consacrată organizării cooperativelor agricole de economii și credit sub

denumriea „Solidaritatea Țărănească" (Seljacka sloga). La consfătuirea din Vîrșeț au luat parte reprezentanți din 13 localități cu populație românească. A fost adoptată hotărârea privind încadrarea în mișcarea cooperatistă, în vederea promovării nivelului economic general, având în vedere roadele folositoare ale organizării cooperatiste, pentru binele obștesc[53].

La scurt timp după consfătuirea din Vîrșeț, se procedează la înființarea de cooperative agricole de economii și credit, „Solidaritatea Țărănească" aproape în toate localitățile cu populație românească. Mai întâi astfel de cooperative se întemeiază la Coștei, Vlaicovă, Alibunar, Sân-Ianăș, Marcovăț, apoi în iunie 1937 la lablanca, Sarcia-Nouă (Suțjeska), Toracul Mic, Ecica, Sân-Mihai, Uzdin, iar la urmă și în Nicolinț, **labuca,** Satu-Nou, Sălcița, Clec și lancahid[54]. După formarea cooperativelor în localitățile amintite, la adunarea generală din 26 august 1937 s-a constituit Cooperativa Centrală de Credit ca **secție** a Uniunii Cooperativelor Agricole de Economii și Credit din Iugoslavia, s-a adoptat regulamentul și s-a ales comitetul de conducere și de control. în fruntea Comitetului de conducere a fost ales dr. Alexandru Butoarcă, iar în funcția

 de președinte al Comitetului de control a fost ales Iulian On- ciu din Uzdin.

în satele cu populație românească au fost înființate în total 22 cooperative de economii și credit, „Solidaritatea Țărănească"[55]. Conform normelor adoptate, cooperativele agricole de economii și credit aveau mai multe scopuri:

— promovarea și îmbunătățirea stării economice a gospodăriilor;

— cultivarea deprinderilor de economisire, îndeosebi prin economisirea permanentă obligatorie, prin depuneri săptămânale, în conformitate cu îndrumările Uniunii;

— prithirea și sporirea depunerilor bănești de la cooperatori și necooperatori;

— acordarea de împrumuturi membrilor;

— promovarea instruirii economice a cooperatiștilor și formarea de instituții pentru ridicarea bunăstării agricultorilor în general[56].

în timp foarte scurt românii bănățeni s-au organizat și asociat în 22 cooperative, nădăjduind că în felul acesta, își vor îmbunătăți starea lor economică. Toate cooperativele agricole au fost integrate în cooperativa centrală menținând legături cu conducerea centrală. Pentru nevoile membrilor săi Secția Centrală a procurat piatră vânătă, var, cei (rafie), manilă pentru mașinile de cosit[57]. Cooperativele agricole „Solidaritaea țărănească" s-au îngrijit în primul rând pentru procurarea de articole necesare în vederea îndeplinirii la timp a lucrărilor legate de vița-de-vie, precum și procurarea celor necesare pentru seceriș. Prețul acestor articole era la cooperative mai ieftin decât la vânzare liberă.

Campania pentru întemeierea cooperativelor agricole de eccnomii și credit s-a purtat prin ziarul „Nădejdea". în rândurile intelectualilor români existau, însă, păreri că aceste cooperative pot duce pe agricultori la datorii, astfel că ușor se pot transforma în cămătari nemiloși. De asemenea, apare opoziție față de înființarea cooperativelor de economii și credit și în sânul intelectualilor din jurul celuilalt ziar românesc

40 săptămânal „Foaia poporului român"[58]. Aceste concepții opuse apar drept consecință a neînțelegerilor dintre cele două grupuri din jurul celor două ziare în limba română.

Divergențele în legătură cu chestiunea eficienței cooperativelor a influențat, de bună seamă, asupra slăbirii și decăderii mișcării cooperatiste la românii bănățeni, cooperativele agricole de economii și credit nedând rezultatele așteptate.

Chestiunea proprietății tipografiei „Nădejdea", în jurul căreia au fost duse discuții și dezbateri

îndelungate, a fost soluționată în felul următor: s-a întemeiat cooperativa „Tipografia Solidaritatea" din Vârșeț cu garanție limitată. Atunci când ziarul „Nădejdea" și-a procurat tipografie proprie, în calitate de proprietari au figurat 5 persoane. între timp s-au iscat neînțelegeri, încât problema proprietății acestei tipografii a ajuns să fie dezbătută și în fața instanțelor judecătorești. în fine soluția a fost găsită prin constituirea cooperativei „Tipografia Solidaritatea". Au fost emise liste pentru înscrierea a 3.000 acțiuni (depuneri), dintre care 500 se trec pentru Asociația „Astra", 500 Secției Centralei Cooperativelor, iar restul de 2.000 acțiuni vor înscrie alte instituții, asociații și persoane particulare. Costul unei acțiuni este 30 dinari. în calitate de președinte al acestei cooperative a fost ales dr. Alexandru Butoarcă, iar în calitate de vicepreședinte Adam Fiștea, preot[59]. Prin înființarea acestei cooperative a fost definitiv soluționată problema proprietății tipografiei „Nădejdea", în jurul căreia s-au ivit conflicte serioase.

Impozitele grele au constituit o problemă arzătoare pentru țărani. „Dările ne nimicesc" — se plâng deschis unii dintre țărani. Produsele agricole sunt ieftine, se simte criza de bani, dar totuși impozitele au rămas aceleași. Se face apel, în anul 1927, către deputății din Parlament să facă memoriu despre situația grea din aceste părți. Deputății sârbi, români. nemți și unguri din Voivodina trebuie să se consulte și să depună toate eforturile în vederea salvării acestui ținut,

41 respectiv regiuni[60]. Se fac încercări pentru găsirea mijloacelor necesare în vederea ieșirii din situația grea economică. O mare parte din țărani s-au îndatorat, iar viața este foarte costisitoare. Situația aceasta nesigură și nestabilă, cu greutăți economice, s-a manifestat mai ales în preajma și în timpul marei crize economice (1929—1933). în anul 1928, Banatul iugoslav a fost

cuprins de o mare secetă, fapt cu consecințe grave asupra unui număr mare de gospodării țărănești. Ca mijloc de salvare din situația aceasta grea, în afară de evitarea datoriilor și cultivarea rațională a pământului, se recomandă asocierea agricultorilor în cooperative. Pentru că cu ajutorul cooperativelor satul s-ar putea mai bine și mai ieftin aproviziona cu produse industriale, iar produsele agricole s-ar putea pune în vânzare la prețuri mai mari[61]. însă, așteptările nu s-au împlinit și situația țăranilor continuă să fie nefavorabilă.

Situația economică din Banat nu s-a ameliorat nici după marea criză economică. Numărul datornicilor din rândulpcpu- lației agricole continuă să rămână tot mare. Criza economică financiară s-a manifestat cu aceeași intensitate la **popu**lația întreagă. Criza a fost provocată de multiple cauze. Disproporția între prețurile agrare și cele industriale, sporirea valorii banului și micșorarea valorii bunurilor imobiliare, do- bânzile mari, impozitele, taxele exagerat de mari — toate acestea au contribuit la pauperizarea populației sătești. Mai multor țărani li s-au vândut averile. S-a ajuns la moratoriu, care a oprit temporar ruinarea țărănimii. însă, legile adoptate în vederea protejării țărănimii îndatorate nu s-au dovedit satisfăcătoare.

Printre agricultorii români se găsea un număr mare de datornici. Din cauza aceasta, în ziua de 10 ianuarie 1935 are loc la Vîrșeț consfătuirea datornicilor de naționalitate română, cu participarea delegaților din 32 localități în care trăiesc ro- 42 mâni. La această importantă consfătuire au luat parte 200 delegați. Despre necesitatea asocierii datornicilor, la consfătuire a vorbit dr. Alexandru Butoarcă. Nu este vorba despre o mișcare izolată a datornicilor români, ci despre una care nu cunoaște deosebiri naționale ori religioase, deoarece se referă în ansamblu la țărănimea, care nu putea scăpa de datorii.

Consfătuirea datornicilor era necesară, fiind o nouă încercare de însănătoșire a situației economice. Se caută o soluționare justă și dreaptă a raportului dintre debitori și creditori. Dobânda pe banii luați cu împrumut era exagerat de mare, între 36—4Oo/Q. Mișcarea datornicilor, de altfel, a luat ființă mai întâi la Zagreb, unde a fost fondată Asociația Datornicilor. După exemplul acestei mișcări, care a cuprins și alte regiuni ale Iugoslaviei, s-a format și la Vîrșeț Asociațiunea Datornicilor, înglobând pe aparteneții naționalității române. în calitate de președinte a fost ales dr. A. Butoarcă, iar în calitate de secretar economistul Traian Mucuceanu[62].

Consfătuirea din Vîrșeț i-a stimulat pe țărani să se organizeze și să formeze sucursale, respectiv filiale. Țăranii su- praîndatorați sperau că forma aceasta de asociere le ajută să scape de datorii. Așa se poate explica interesul manifestat pentru consfătuirea din Vîrșeț. Nădejdile acestea s-au împlinit de abia după mai mult de un an și jumătate, când a fost adoptată decizia privind lichidarea datoriilor agricultorilor (25 septembrie 1936). Prin Decizia amintită țăranii au încetat de a se mai considera datornici ai instituțiilor bancare (particulare), devenind obligați față de Banca Agricolă Privilegiată, care a preluat datoriile țăranilor. Conform acestei decizii, țăranii datornici erau obligați să plătească datoriile avute, în timp de doisprezece ani[63]. Decizia a fost publicată și în săptămânalul „Nădejdea[1]*.

3. PROBLEMA AGRARĂ ȘI ROMANII. SITUAȚIA OPTANȚILOR DIN BANATUL

IUGOSLAV

Una dintre problemele arzătoare pentru populația românească din Banatul iugoslav, ridicată imediat după formarea Regatului S.C.S., a fost problema agrară. Sărăcimea și țăranii fără pământ din rândurile românilor bănățeni nădăjduiau că prin aplicarea reformei agrare își vor crea condiții mai bune de viață. însă, prin reforma agrară în noul stat nu au fost cuprinse și minoritățile naționale. Aceasta înseamnă că nici românii bănățeni nu aveau deloc poziție favorabilă în ceea ce privește reforma agrară[64]. Deoarece partea mare a populației românești trăia și se ocupa cu agricultura, problema agrară era de-o însemnătate primordială.

Marea parte a românilor bănățeni aparținеau păturii agri- cutorilor mici și mijlocași, însă, de asemenea, exista și un număr mare de țărani săraci iar alții fără pământ. în cele circa 40 sate, fie locuite numai de populație românească, fie în care trăiesc românii împreună cu apartenenți ai altor națiuni, după terminarea primului război mondial au fost în total circa 1.600 de familii fără pământ, iar circa 1.750 de familii aveau până la 5 jugăre. După datele din anul 1923, numai în fostul cerc Alibunar și împrejurimi, în 8 localități populate de români existau 889 de familii fără nici o brazdă de pământ, iar 779 de gospodării au avut mai puțin de 5 jugăre. Prin reforma agrară în cele 8 sate locuite în mare parte de români s-a expropriat din pământul comunal în total 2.605 jugăre, iar marii proprietari de pământ au fost deposedați cu 1.544 jugăre. Pământul expropriat nu a fost, însă, împărțit țăranilor români fără pământ și sărăcimii, cu toate că acest pământ, în perioada stăpânirii ungare, era muncit chiar de ei, fie ca zilieri fie ca arendași.

Suprafețele de pământ, expropriate în satele cu populație românească prin reforma agrară, au fost împărțite începând cu anii 1919, 1920 și 1921 voluntarilor (din primul război mondia) și coloniștilor, astfel că sărăcimea română nu a beneficiat de roadele reformei agrare. în Petruvăsela au rămas circa 230 familii fără nici o brazdă de pământ, iar circa 200 de gospodării cu mai puțin de 5 jugăre. în Seleuș au existat circa 120 familii fără pământ, iar 66 gospodării dispuneau de mai puțin de 5 jugăre. în Satu-Nou circa 100 de gospodării nu aveau pământ, iar circa 150 de familii nu aveau mai mult de 5 jugăre[63].

Datele relatate ne demonstrează starea la care au fost aduși țăranii români săraci datorită aplicării neadecvate a reformei agrare. Excluderea din participarea la îm- părțira pământului a provocat și la sărăcimea română nemulțumiri și proteste. Mai mulți țărani săraci și fără pământ din Toracul Mare s-au adresat în scris deputatului român din Parlamentul din Belgrad, cu cererea de a interveni pe lângă ministerul competent ca să primească și ei pământ din fondul agrar. Ei mai nădăjduiau că noul guvern va lua o atitudine justă în această privință. In răspunsul dat țăranilor săraci și fără pământ din Toracul Mare, deputatul dr. Ioan Jianu, apelează la solidaritatea românilor, apoi le atrage atenția să nu dea voturile lor pentru „visurile fantastice ale socialiștilor — bolșevici".

Locuitorii satului Uzdin de lângă Kovacica sunt nemulțumiți deoarece prin reforma agrară s-a împărțit coloniștilor 460 jugăre din pământul comunal. Ministerul pentru reforma agrară a promis românilor din Uzdin că în cursul anului 1924 coloniștii vor fi mutați din satul lor. însă, promisiunea nu a fost împlinită, încât acest sat mare a rămas fără pășuni, iar 170 familii sărace au rămas de foame și fără adăpost.

Din cauza aceasta o delegație mai mare a plecat la Belgrad cerând în mod energic să fie coloniștii, aduși din

Ungaria, neapărat evacuați din satul lor și mutați în altă localitate. Rezultatul intervenției a fost acela că li s-a făcut promisiunea că în viitor nu se va mai acorda pământ voluntarilor și coloniștilor pe teritoriul satului Uzdin[66].

Locuitorii satului Seleuș de lângă Alibunar au trimis o delegație de 50 persoane la Belgrad ca să ceară de la ministrul pentru reforma agrară să li se înapoieze pășunea și pământul luat.

In legătură cu exproprierea pământului comunal în localitățile din Banatul iugoslav locuite de români, deputatul român dr. Jianu a făcut o interpelare adresată ministrului reformei agrare, referitor la exproprierea pământului comunal din Uzdin și a averii bisericii din Satu-Nou, afirmând că s-a făcut nedreptate populației din aceste localități. în satul Uzdin coloniștii au fost adăpostiți în casele românilor din localitate. Deputatul Jianu cere un răspuns la interpelarea făcută ministrului în Parlament, insistând, totodată, să fie anulate toate dispozițiile privind exproprierea pământului comunal în satele cu populație românească și acordarea acestuia coloniștilor și voluntarilor ori să fie lămurit pe ce legi se întemeiază aceste dispoziții[67].

Setea de pământ a sărăcimii române a devenit atât de mare încât a fost adresată o cerere și ministrului României, Alexandru Constantinescu, prin care se solicită ca foștii voluntari în armata română și sărăcimea să fie împroprietărită în partea românească a Banatului. Organele agrare au împroprietărit refugiați din Macedonia (care au primit pământ în Dobrogea), iar în Senat, ministrul agriculturii și domeniilor a informat că în partea românească a Banatului există un fond de

pământ al statului destinat românilor și din alte ținuturi. Deoarece și-a pierdut toate speranțele că va primi pământ în Regatul S.C.S., sărăcimea din satele cu populație românească din Banatul iugoslav solicită să fie beneficiară a reformei agrare în România. O parte din sărăcime a trăit în trecut muncind în arendă pământul comunal sau bisericesc.

Deoarece o parte din acest pământ a fost expropriat țărănimea săracă s-a găsit într-o situație critică.

In petiția adresată ministrului agriculturii României se invocă numărul familiilor fără pământ, precum și al gospodăriilor cu mai puțin de 5 jugăre și încă circa 1.000 de foști voluntari ai armatei române care solicită împroprietărirea în parte românească a Bantaului, în conformitate cu dispozițiile legii agrare din România. Solicitanții considerau că guvernul iugoslav va saluta o astfel de soluționare a chestiunii agrare. Protocolul privind delimitarea între Regatul S.C.S. și România garantează dreptul de opțiune la cetățenia română, astfel că nu există impedimente pentru trecerea în România a acelor români iugoslavi care nu-și pot găsi existența în partea iugoslavă a Banatului. Legația română din Belgrad ar fi putut ajuta la rezolvarea acestei probleme acute prin întocmirea listelor persoanelor interesate pentru reforma agrară și care sunt îngrijorate de viitorul lor[68].

Toate străduințele românilor bănățeni de-a deveni beneficiari ai reformei agrare, într-o țară sau alta, s-au prăbușit. A rămas doar dorul și setea după pământ, însă soluția nu a fost găsită.

Problema agrară nerezolvată și situația grea economică a păturilor sărace ale populației românești contribuie la emigrarea țăranilor săraci în țările de peste ocean. Săptămânalul în limba română, „Graiul Românesc", face apel țăranilor de a nu părăsi țara. în

perooada dintre anii 1918 și 1927 din Ținutul Dunărean (Podunavska oblast) au emigrat în țările de peste ocean (în America) 367 români[69].

Speranța de împroprietărire nu a fost spulberată nici după șapte ani de la formarea statului iugoslav. în special nu și-au pierdut speranțele foștii voluntari ai armatei române și membri legiunii din Rusia, Franța și Italia din primul război mondial. Asociația foștilor voluntari români a adresat un Me- 47 morandum către Consiliul de Miniștri și Parlament, solicitând acordarea de pământ voluntarilor români.

După cum am mai amintit, grupuri și persoane din localități cu populație românească s-au adresat comisiilor pentru reforma agrară din România solicitând să fie împroprietăriți în partea românească a Banatului. Procedura a fost de lungă durată, solicitanții având mult timp de așteptat până să primească pământ. Un grup de 29 țărani români din Petruvăsela au solicitat, cu ajutorul avocatului dr. Jianu, fost deputat român în Banatul iugoslav, să fie împroprietăriți pe teritoriul satului Vărădia de lângă Oravița. însă, locuitorii acestui sat au protestat pentru că din suprafețele destinate sărăcimii agrare din Vărădia s-a luat o parte din pământ pentru cele 29 persoane din Petruvăsela, de pe teritoriul Banatului iugoslav, care trebuie să fie colonizați pe teritoriul satului Vărădia în România. Cazul acesta a provocat un conflict, în care s-au amestecat și organele locale din Oravița, ,cu scopul de a liniști spiritele[70].

Refugjiații din Banatul iugoslav care s-au decis să trăiască în România, au motivat părăsirea Banatului iugoslav, din cauza prigonirilor la care au fost expuși de organele autorităților din Regatul S.C.S. și din dorința de a deveni cetățeni români. Din rândurile refugiaților făceau parte nu numai intelectuali, ci și țărani săraci, care cer să fie împroprietăriți în partea românească a

Banatului. Din Toracul Mic, circa 200 de familii cer consilierului pentru reforma agrară din Timișoara să fie colonizați în România. în numele consătenilor săi cererea a fost adresată de către Andrei Petru, în decembrie 1921, însă nu a primit răspuns.

Todor Ocolișan și George Ungur din Toracul Mic intervin pe lângă Comisia județeană pentru reforma agrară din Timișoara pentru a fi colonizați în satul Iberland. Cererea lor mai include încă 67 de nume ale țăranilor fără pământ, dintre

48 care o mare parte se găsesc pe proprietatea contelui Ambrozi, de altfel destinată exproprierii, aparținând comunei Iberland. Populația din Iberland este de acord cu această colonizare.

La începutul anului 1922 mai mulți țărani săraci din Tora- cul Mare cer să li se împartă pământ pe teritoriul comunei Bucovăț. Câțiva agricultori din Petruvăsela și Uzdin solicită de la consilierul agricol pentru Ținutul Timiș-Torontal să fie colonizați în Ciacova și Rudna. Un grup de 23 țărani din împrejurimile orașului Panciova, cer, de asemenea, colonizarea în România[71].

Mai mulți români din Seleuș de lângă Alibunar se adresează, la începutul anului 1922, consilierului agricol pentru Ținutul Timiș-Torontal cerând să fie împroprietăriți cu pământ din fondul reformei agrare în comuna Denta, în Banatului românesc. Un grup de 14 aparținenți ai naționalității române din Toracul Mic și-au vândut întreaga avere și au trecut în România cu speranța că vor primi 16 jugăre de pământ, conform prevederilor reformei agrare din România. Pentru început ei sunt mulțumiți să fie împroprietăriți măcar cu 7 jugăre pământ pentru fiecare familie, ca să poată munci aceste suprafețe până la colonizarea lor definitivă în Iberland și Ghiroda. în același timp, solicită și locuință în vederea stabilirii membrilor familiei'[2].

Din satul Chisoroș (Rusko Selo) de lângă Kikinda, mai mulți români săraci cer să fie împroprietăriți din fondul agrar din Comloș, în partea Banatului românesc, iar câțiva români din Sarcia și Ecica solicită împroprietărirea în comuna Foeni de lângă Timișoara. Un grup de țărani săraci din Sân-Ianăș (Barice) cer să fie introduși pe listele de colonizare, motivând că sunt lipsiți de mijloace de trai. Din cauza exproprierii marilor proprietari, la care au muncit în trecut pentru a câștiga pâine, acum au ajuns într-o stare jalnică și existența le este periclitată. Aceasta i-a determinat ca să renunțe la cetățenia iugoslavă și să continue viața în Românită[73]. în cursul anului 1922, mai mulți români și din alte

49 localități de pe teritoriul Banatului iugoslav —care nu au fost aici amintite — cer să fie împroprietăriți și colonizați în partea românească a Banatului.

în luna mai 1922, locuitorii satului Ofcea de lângă Belgrad solicită colonizarea în județul Timiș-Torontal (în localitățile Rudna, Vinga sau Gad). Ei se adresează pentru aceasta Comitetului Agrar — Secției de Colonizări din Cluj. Numărul membrilor de familie care s-au mutat pentru colonizare se cifrează la 14G. Motivul părăsirii satului se explică prin inundațiile neîntrerupte ale Dunării. Suferințele populației românești din Ofcea au ajuns la punctul culminant în anul 1922, căci, din cauza topirii zăpezii și a ploilor abundente de ■primăvară, Dunărea s-a revărsat din nou nimicind suprafețele însămânțate. Hotarul și o parte a satului au fost cuprinse de inundații, prăbușindu-se mai multe case. în astfel de condiții, continuarea vieții în acest sat devenise imposibilă. Locuitorii ofceni s-au adresat și guvernului iugoslav cu rugămintea să fie colonizați în localitățile din apropiere care nu sunt expuse

inundațiilor. Locuitorii au refuzat propunerea guvernului iugoslav de a fi colonizați în Serbia, nădăjduind că vor fi colonizați în Banatul românesc. Ministerul Agriculturii al României, prin intermediul Direcției principale din Cluj, a trimis petiția locuitorilor din Ofcea, consilierului agricol ■pentru Timiș-Torontal cu recomandarea să li se acorde pământ întrucât fondul agrar nu este epuizat[74].

Organele românești însărcinate cu aplicarea reformei a- grare nu au satisfăcut, însă, întotdeauna doleanțele numeroșilor reflectanți din rândurile românilor din Banatul iugoslav, deoarece nu era pământ suficient în fondul agrar pentru cei interesați din Regatul S.C.S. Prioritate aveau acei refugiați din Banatul iugoslav care nu posedau nici un fel de avere sau alte mijloace de trai.

50

Pe la jumătatea anului 1922, câteva familii românești din Sân-Ianăș cer să fie împroprietărite în comuna Vinga, iar mai mulți țărani fără pământ din Toracul Mic roagă să fie împroprietăriți în Uisenteș de lângă Timișoara.

Partea mare a refugiaților, respectiv a optanților din Banatul iugoslav, cer colonizarea prin intermediul avocatului dr. Pavel Obădean. Cererile pentru colonizare nu au încetat cu anul 1922, ci ele sunt adresate și în anii următori mai ales în anii 1923, 1924, dar și mai târziu. în comunele Vinga, Rud- na și altele au fost colonizate, în cursul anilor 1923 și 1924, mai multe familii de refugiați români din Banatul iugoslav, cărora li s-au împărțit 6—8 jugăre pământ, cu toate că li cuvenea 16 jugăre, în baza legii privind reforma agrară. Unele familii au fost private și de suprafețele deja atribuite lor (circa 100 de familii), din cauză că organele consilierului agricol le-au luat pământul.

Deoarece aceste familii și-au părăsit căminele, vitele, uneltele de muncă, trecând în România, pur și simplu au rămas aici pe stradă, în mizerie, bătând la toate ușile și rugându-se să li se întoarcă pământul luat[75].

În cursul anului 1928, Comisia pentru verificarea situației refugiaților (optanților) a constatat că un număr mai mare de refugiați din Banatul iugoslav nu îndeplinesc condițiile pentru a fi beneficiari ai reformei agrare. Astfel, în comuna Rudna s-au anunțat 115 refugiați din Regatul S.C.S., dar condițiile le-au îndeplinit doar 74. Dintre aceștia 29 refugiați au primit pământ în folosință, s-au stabilit în localitatea aceasta construin- du-și și case. Este interesant faptul că aceștia nu erau toți agricultori, ci aparțineau diferitelor profesiuni (anume un notar, student, comerciant, cizmar și un servitor, iar restul agricultori)[76]. Din cele 35 persoane care s-au anunțat pentru colonizare în Jamul Mare, doar 18 optanți din Banatul iugoslav au îndeplinit condițiile necesare.

Din procesul verbal al Comisiei pentru verificarea situației refugiaților în comuna Jadani, din aprilie 1928, aflăm că s-au anunțat 49 persoane, care au trecut în România între anii 1922 și 1925. Dintre cei anunțați, 22 persoane au îndeplinit

51 condițiile prevăzute prin Decizia privind colonizarea, iar dintre acestea 12 persoane s-au Stabilit și au primit pământ.

Optanții (refugiații) din Banatul iugoslav au fosft colonizați în următoarele localități: Clopodia, Denta, Banloc, Gher- teniș, Ferendia, Sculea, Gătaia, Semlacul Mic, Gherman, Deta, Vinga, Jadani, Bucovăț, Cerneteaz, Satchinez, Sân-Mihai. In comuna Seciani 6 români colonizați din Banatul iugoslav au fost împroprietăriți cu 13—14 jugăre de pământ.

Un oarecare număr de optanți din Banatul iugoslav, care au trecut în România în perioada dintre 1922—1928, se stabilesc la Timișoara. In Mehala,

cartier al Timișorii, s-au anunțat 59 români iugoslavi și anume: 9 agricultori, 4 funcționari, 4 plutonieri de poliție, 4 muncitori, 2 învățători, 2 muncitori la căile ferate și încă 24 persoane de alte profesiuni. Aceste persoane colonizate au primit câte 10 jugăre de pământ[77].

Analiza aplicării colonizării refugiaților din Banatul iugoslav ne arată că un număr mare dintre aceștia nu îndeplineau condițiile pentru a fi colonizați, așa că nici nu au fost împroprietăriți după cum sperau atunci când au părăsit domiciliul vechi. De fapt, un număr de refugiați au găsit în noua patrie posibilități de afirmare. Unii au ocupat posturi înalte în aparatul de stat al Regatului României (de exemplu Avram Imbroane din Coștei a devenit secretar la Minister, iar un oarecare timp a îndeplinit și funcția de președinte al Parlamentului. In timp ce aceștia erau mulțumiți cu noua lor poziție, pe de altă parte mai mulți refugiați, respectiv optanți, aveau cam aceeași soartă ca și în trecut, menținân- du-și poziția de țărani lipsiți de pământ. Prin urmare, acești țărani își continuau viața fără posibilități reale de a-și îmbunătăți traiul.

După cum s-a menționat, refugiaților nu li s-a acordat pământ în cantitatea, respectiv suprafața prevăzută prin Legea reformei agrare din România. Ei au primit adeseori numai 5 jugăre. Astfel, refugiații din Ofcea (18 familii) primesc doar 5 jugăre pământ arabil și jumătate jugăre pășune pe

52 teritoriul comunei Rudna, în baza ordinului consilie- rului agricol pentru județul Timiș-Torontal. Ei au fost obligați să muncească singuri pământul și să îndeplinească toate obligațiile în privința achitării taxelor de stat, la fel ca și ceilalți săteni. întrucât se vor stabili definitiv în România, vor pierde dreptul la pământ[78].

Optanții (refugiații) care au trecut în România mai târziu, anume după anul 1922, mult mai greu au ajuns

ia pământ sau n-au devenit deloc beneficiari ai fondului agrar. Astfel, Miloș Alexandru din Sarcia (astăzi Sutjeska) de lângă SecJanj, a trecut în România în anul 1924 adresând plângere conducerii comunale din Rudna, în mai 1927, în care spune că-i lucru trist „că până astăzi n-am primit nici pământ nici loc pentru casă". Familia sa se compune din 6 membri. Consiliul agricol pentru Timiș-Torontal comunică notarului din Rudna că cererea susnumitului optant nu se poate aproba întrucât nu este introdus pe lista persoanelor care au drept la loc de casă. Singura posibilitate era de-a se adresa Casei Centrale de împroprietăriri (Direcțiunii penltru agricultură).

Pentru refugiații din Regatul S.C.S. s-a stabilit să primească 7 jugăre de pământ. Agronomul ținutului Rudna comunică Consiliului agricol că s-a făcut împărțirea a 150 jugăre de pământ la 20 de familii din Banatul iugoslav[79]. Deci, fiecare familie a primit câte 7 jugăre. Persoanele care au fost împroprietărite de Casa Centrală, în baza Hotărârii Consiliului de Miniștri, nu pot beneficia de aceleași drepturi ca și re- fugîații coloniști, ci au drepturi ca și persoanele care sunt originare din Regatul S.C.S.[80].

Despre situația refugiaților din Banatul iugoslav s-a discutat și în ședința Parlamentului român din 1 iunie 1930. Deputatul George Zăria ridică chestiunea situației disperate în care s-au găsit agricultorii din Banatul iugoslav. El precizează că capitalul cu care au trecut frontiera nu a putut să fie investit pentru formarea unor gospodării mai corespunzătoare, ca astfel să devină și ei buni producători. Zadarnic

53 optanții din Banatul iugoslav, timp de 7—8 ani, bateau la ușile diferitelor cancelarii cerând ajutor. Cuprinși de disperare și teamă din cauza incertitudinii zilei de mâine, negăsind înțelegere sau protecție, optanții văd cum din zi de zi li se micșorează economisirile aduse din localitățile în care au avut

domiciliul anterior, în Banatul iugoslav. Deputatul Zăria mai adaugă că nerezolvarea problemei optanților (refugiaților) poate să aibă consecințe grave. Guvernele anterioare se îngrijeau numai de acei optanți care au devenit unealta lor politică. De alltfel, față de optanți nu s-a avut o atitudine de înțelegere nici chiar din partea celor mai responsabili factori. Astfel, cu prilejul venirii unei delegații de refugiați din Banatul iugoslav, în anul 1922, la ministrul agriculturii și domeniilor, Alexandru Constantinescu, membrilor delegației li s-a spus următoarele: „Ați venit în România ca să vă îmbogățiți, . . nu este pământ pentru voi“[81]. Unora dintre refugiați statul român nu le recunoștea dreptul la colonizare, și nici dreptul la cetățenia română, fiind astfel excluși de la dreptul de a cumpăra pământ. Deputatul Zăria spune că oamenii aceștia, întrucât nu se rezolvă problema lor, pot deveni curând adevărați cerșetori.

De asemenea, nici Liga Refugiaților Români, întemeiată in anul 1919, nu a oferit ajutor refugiaților-optanți, cu toate că a colectat sume însemnate de bani de la membri, de la diferite ministere și societăți de binefacere. în conducerea Ligii se găseau refugiați care s-au alăturat Partidului Liberal. Atunci când în România a venit la putere, Partidul Național- Țărănesc, Partidul Liberal a profitat de nemulțumirea refugiaților și i-a angajat la agitație împotriva Partidului Națio- nal-Țărănesc. Pentru a ponegri acest partid și guvernul, a fost adresat un Memorandum către Regență, în care se prezintă situația critică a refugiaților, învinuindu-se guvernul, însă guvernul aruncă vina asupra guvernelor precedente care nu s-au ocupat mai serios de problema aceasta.

Obligația protejării optanților din Banatul iugoslav este impusă nu numai de considerente morale și naționale, ci și de

54 teritoriul comunei Rudna, în baza ordinului consilie-rului agricol pentru județul Timiș-Torontal. Ei au fost obligați să muncească singuri pământul și să

îndeplinească toate obligațiile în privința achitării $
taxelor de stat, la fel ca și ceilalți săteni. întrucât se vor stabili definitiv în România, vor pierde dreptul la pământ[78].

Optanții (refugiații) care au trecut în România, mai târziu, anume după anul 1922, mult mai greu au ajuns'ia pământ sau n-au devenit deloc beneficiari ai fondului agrar. Astfel, Milos Alexandru din Sarcia (astăzi Sutjeska) de lângă SecSanj, a trecut în România în anul 1924 adresând plângere conducerii comunale din Rudna, în mai 1927, în care spune că-i lucru trist „că până astăzi n-am primit nici pământ nici loc pentru casă". Familia sa se compune din 6 membri. Consiliul agricol pentru Timiș-Torontal comunică notarului din Rudna că cererea susnumitului optant nu se poate aproba întrucât nu este introdus pe lista persoanelor care au drept la loc de casă. Singura posibilitate era de-a se adresa Casei Centrale de împroprietăriri (Direcțiunii pentru agricultură).

Pentru refugiații din Regatul S.C.S. s-a stabilit să primească 7 jugăre de pământ. Agronomul ținutului Rudna comunică Consiliului agricol că s-a făcut împărțirea a 150 jugăre de pământ la 20 de familii din Banatul iugoslav[79]. Deci, fiecare familie a primit câte 7 jugăre. Persoanele care au fost împroprietărite de Casa Centrală, în baza Hotărârii Consiliului de Miniștri, nu pot beneficia de aceleași drepturi ca și refugiații coloniști, ci au drepturi ca și persoanele care sunt originare din Regatul S.C.S.[80].

Despre situația refugiaților din Banatul iugoslav s-<i discutat și în ședința Parlamentului român din 1 iunie 1930. Deputatul George Zăria ridică chestiunea situației disperate în care s-au găsit agricultorii din Banatul iugoslav. El precizează că capitalul cu care au trecut frontiera nu a putut să fie investit pentru formarea unor gospodării mai corespunzătoare, ca astfel să devină și ei buni producători. Zadarnic

53 optanții din Banatul iugoslav, timp de 7—8 ani, bateau la ușile diferitelor cancelarii cerând ajutor. Cuprinși de disperare și teamă din cauza incertitudinii zilei de mâine, negăsind înțelegere sauțprotecție, optanții văd cum din zi de zi li se micșorează economisirile aduse din localitățile în care au avut domiciliul anterior, în Banatul iugoslav. Deputatul Zăria mai adaugă că nerezolvarea problemei optanților (refugiaților) poate să aibă consecințe grave. Guvernele anterioare se îngrijeau numai de acei optanți care au devenit unealta lor politică. De alltfel, față de optanți nu s-a avut o atitudine de înțelegere nici chiar din partea celor mai responsabili factori. Astfel, cu prilejul venirii unei delegații de refugiați din Banatul iugoslav, în anul 1922, la ministrul agriculturii și domeniilor, Alexandru Constantinescu, membrilor delegației li s-a spus următoarele: „Ați venit în România ca să vă îmbogățiți ... nu este pământ pentru voi“[81]. Unora dintre refugiați statul român nu le recunoștea dreptul la colonizare, și nici dreptul la cetățenia română, fiind astfel excluși de la dreptul de a cumpăra pământ. Deputatul Zăria spune că oamenii aceștia. întrucât nu se rezolvă problema lor, pot deveni curând adevărați cerșetori.

De asemenea, nici Liga Refugiaților Români, întemeiată în anul 1919, nu a oferit ajutor refugiaților-optanți, cu toate că a colectat sume însemnate de bani de la membri, de la diferite ministere și societăți de binefacere. în conducerea Ligii se găseau refugiați care s-au alăturat Partidului Liberal. Atunci când în România a venit la putere, Partidul Național- Țărănesc, Partidul Liberal a profitat de nemulțumirea refugiaților și i-a angajat la agitație împotriva Partidului Națio- nal-Țărănesc. Pentru a ponegri acest partid și guvernul, a fost adresat un Memorandum către Regență, în care se prezintă situația critică a refugiaților, învinuindu-se guvernul, însă guvernul aruncă vina asupra guvernelor precedente care nu s-au ocupat mai serios de problema aceasta.

Obligația protejării optanților din Banatul iugoslav este impusă nu numai de considerente morale și naționale, cî și de

54 tratatele internaționale (art. 78, 80 și 81 ale Tratatului din 10 septembrie 1919 de la Saint-Germain și art. 64 și 65 ale Tratatului de la Trianon din 4 iunie 1920). Afară de aceasta, burghezia română se mai temea și de proletarizarea refugiaților din Regatul S.C.S., fapt care i-a determinat pe reprezentanții acesteia să se angajeze în Parlament în vederea rezolvării problemei refugiaților.

în ceea ce privește chestiunea optanților (refugiaților), Remania și Regatul S.C.S. au încheiat o Convenție, întemeiata pe bază de reciprocitate, inclusă în Protocolul privind delimitarea frontierei, semnat la Belgrad în ziua de 24 noiembrie 1923. In art. 7 al acestui act s-a căzut de acord că „ambele guverne se obligă să permită și după ratificare și fără limitarea timpului mutarea benevolă împreună cu întreaga avere a acelor supuși care nu doresc să accepte suveranitatea străină de naționalitatea lor“.

O bună parte a optanților români din Banatul iugoslav nu au fost împroprietăriți nici până în anul 1930, iar mulți dintre cei care au primit pământ și au fost colonizați s-au îndatorat, astfel că creditorii deveniseră de fapt stăpânii averii.

Deputății din parlamentul României propun să se acorde optanților din țara vecină credite ieftine pentru investiții economice și din fondul de rezervă al statului să li se vândă pământ în depedență de numărul membrilor familiei. De asemenea, deputății se angajează și în problema rezolvării cetățeniei, pentru că guvernul liberal, în anul 1924, prin Legea referitoare la dobândirea și pierderea cetățeniei române, a iorpus optanților din Banatul iugoslav o serie de formalități legate de mari cheltuieli financiare. Mulți plăteau și

zeci de mii de lei avocaților și notarilor publici pentru cereri în vederea dobândirii cetățeniei române. La Ministerul Justiției se mai găsesc încă circa 1.000 de cereri nerezolvate ale optanților din Regatul S.C.S., și din cauza aceasta se cere reducerea formalităților privind obținerea cetățeniei optanților. Despre aceas-
55 tă situație a optanților sunt informate și Ministerele Afacerilor Externe, al Justiției și al Agriculturii[82].

Problema colonizării nu a fost definitiv soluționată nici până în anul 1930, fiind neglijată de guvernele române, care s-au succedat la cârma țării. Unii dintre optanți au trăit din greu pe la rudenii, iar alții se descurcau cum puteau. Mai multe familii trăiau în sărăcie și lipsuri, încercând să-și îmbunătățească traiul.

O parte dintre intelectuali care au rămas să continue viața în Banatul iugoslav, să împartă soarta cu populația sătească, au criticat pe acei care și-au părăsit regiunea natală și poporul, lăsându-1 fără ocrotire în momentul când au avut loc mari schimbări ca urmare a terminării războiului. Unii intelectuali consideră că prin plecare au trădat poporul român din părțile acestea, deoarece atunci când și-au dat seama că nu mai pot trăi în abundență, viață la care s-au obișnuit, au părăsit poporul chiar când se simțea mai mult nevoia de intelectuali[83].

Printre optanții din categoria intelectualilor care și-au găsit o situație bună în România, unii își manifestau, măcar cu vorba, îngrijorarea față de soarta românilor din Banatul iugoslav. Aceștia se considerau a fi protectorii și adevărații militanți pentru cauza românilor din Banatul iugoslav. Prin presă, sau în alt mod, căutau să se amestece și să influențeze viața sodal-politică a românilor iugoslavi. Adeseori critică diferite fenomene din viața românilor din aceste părți în perioada dintre cele două războaie mondiale. De asemenea, ei cer ca organele competente ale României

să intervină în vederea soluționării litigiilor și neînțelegerilor care s-au ivit în sânul românilor bănățeni. La amestecul acesta, reprezentanții intelectualilor români din Banatul iugoslav au reacționat, cerând ca presa din România să înceteze cu publicarea materialelor care nu sunt în avantajul populației române din Iugoslavia.

4. PROPRIETĂȚILE CETĂȚENILOR IUGOSLAVI ȘI ROMANI DIN ZONA DE FRONTIERA; SITUAȚIA PROPRIETARILOR DE PĂMÂNT IN AMBELE ZONE DE FRONTIERA

Delimitarea în Banat deschide probleme noi în relațiile reciproce dintre Regatul S.C.S. și Regatul României. Noua frontieră a despărțit un număr oarecare de agricultori de cetățenie iugoslavă din localitățile din zona de frontieră de posesiunile lor, care au rămas pe teritoriul României și invers. Proprietarii de pământ din zona de frontieră de pe teritoriul unuia sau celuilalt dintre cele două state adeseori nu puteau să se folosească de pământul care l-au muncit. în fine, în 5 iulie 1924 s-a semnat la Belgrad, *Convenția despre regimul averilor din zona de frontieră.* în numele guvernului iugoslav Convenția a fost semnată de către ministrul M. Nincic și ratificată în parlamentele ambelor țări. Convenția prevede ca în zonă, în adâncime de 10 km de-a lungul frontierei, țările semnatare vor proceda față de cetățenii celeilalte părți la fel ca și față de cetățenii săi, în privința regimului agrar și al impozitelor. Dispozițiile acestei Convenții, conform articolului 3, nu se abat de la prevederile reformei agrare care sunt în vigoare în ambele țări[84].

In România s-au făcut unele nedreptăți cetățenilor iugoslavi în legătură cu folosirea pământului în zona de frontieră, dar la fel s-a procedat și față de cetățenii

români în Regatul S.C.S., care dispunea de pământ în aceiași zonă. Autoritățile iugoslave au expropriat, în anul 1927, din pământul cetățenilor români aflat în zona de frontieră, din care cauză intervine Legația română din Belgrad și hotărârea de expropiere a fost suspendată. Problema exproprierii pământului din zona de frontieră a fost dezbătută și de către Comisia lugoslavo-Română, în conformitate cu hotărârea adoptată la Conferința Micii înțelegeri din 20 iunie 1928[86]. Mai mulți locuitori din zona de frontieră au suferit pagube din cauza acestor exproprieri făcute de ambele părți.

57

Problema exproprierii cetățenilor români a fost ridicată și în Parlamentul României la 20 martie și 21 iunie 1930. Deputatul din Ținutul Timiș-Torontal, Franz Krauter, învinuiește autoritățile fiscale iugoslave că cetățenilor români li se impune să plătească pentru pământ un impozit de trei ori mai mare și că guvernul iugoslav nu respectă Convenția privind regimul averilor în zona de frontieră, mai ales din ziua în care s-a adoptat Legea referitoare la buget pe anul .1927 (art. 150 se invocă). Suprafețele de pământ obținute prin expropriere sunt destinate despăgubirii cetățenilor iugoslavi care se consideră că au suferit pagube din partea organeilor românești, însărcinate cu aplicarea reformei agrare.

Comitetul agrar al guvernului român a expropriat posesiunile mai multor cetățeni iugoslavi din comuna Modes (Jasa Tomic) ale căror pământuri se găseau pe teritoriul României. Drept răspuns, Serviciul agrar din Becicherecul Mare (astăzi Zrenjanin) a întreprins exproprierea integrală a bunurilor românești aflate în zona iugoslavă, iar Ministerul pentru reforma agrară i-a anunțat pe proprietarii cetățeni români că până la 1 aprilie 1930 vor fi expropriați (nu vor mai fi proprietari

ai pământului). în legătură cu această hotărâre s-a pus întrebarea în Parlamentul României dacă mai este în vigoare *Convenția privind regimul averilor în zona de jron- tieră* din 5 iulie 1924, apoi s-a solicitat să fie luată în dezbatere problema despăgubirii cetățenilor români cărora le-a fost expropriat pământul în partea iugoslavă a Banatului. Autoritățile iugoslave au expropriat pământul acelor proprietari români care aveau în zona iugoslavă suprafețe ce depășeau 50 jugăre. în felul acesta au fost păgubiți locuitorii din Temia Mare, Jimbolia, Ciaoș și Valcani[86].

In perioada dintre cele două războaie mondiale proprietățile din zona de frontieră, atât cele ale cetățenilor români cât și ale cetățenilor iugoslavi, adeseori au fost pereclitate, atât dintr-o parte cât și de cealaltă parte. Se vede că părțile semnatare nu au respectat *Convenția privind regi-* 58 *mul averiloT în zona de frontieră.* Proprietarii de pământ din zona de frontieră întâmpină obstacole la trecerea frontierei. Guvernele iugoslav și român au luat în mai multe rânduri în dezbatere problema respectării drepturilor proprietarilor de pământ din zona de frontieră.

Cu toate că problema comunicațiilor în zona de frontieră ii fost reglementată de către guvernele iugoslav și român încă în anul 1919, totuși autoritățile de frontieră ale ambelor părți puneau obstacole agricultorilor care aveau pământ și de-o parte și de cealaltă a frontierei, cu prilejul trecerii liniei de demarcare în vederea cultivării pământului și a strângerii recoltei. Ministerul Afacerilor Interne — Despărțământul pentru B.B.B. (Banat, Backa și Baranja) — a primit raport de la Ministerul Afacerilor Externe că Statul Major Român a înaintat din cauza aceasta plângere Legației iugoslave[87]. în legătură cu plângerea adeasta, Ministerul Afacerilor Interne ordonă Marelui jupan și Comisarului guvernamental din Bedcherecul Mare să atragă atenția organelor de frontieră asupra respectării Ordinului care se referă la reglementarea

problemelor legate de comunicații în zona de frontieră[88].

Marele jupan raportează la 28.1.1920 Ministerului Afacerilor Interne că nu-i sunt cunoscute cazuri în care organele iugoslave de frontieră să pună obstacole cetățenilor români cu prilejul trecerii liniei de demarcare în scopul lucrării (cultivării) pământului pe teritoriul iugoslav, ci, dimpotrivă, în felul acesta se procedează chiar de către organele române de frontieră, fapt care este confirmat și de plângerea agricultorilor comunei Surjan, cărora nu li se permite trecerea peste linia de demarcare în vederea cultivării pământului pe teritoriul român. Adevărul este că au fost înregistrate cazuri în care ambele părți puneau obstacole agricultorilor care posedau pământ pe teritoriul celuilalt stat. Totuși, ordinele Ministerului Afacerilor Interne ne spun că organele inferioare au fost avertizate să respecte *Convenția privind comunicațiile în zona de frontieră,* încheiată între cele două guverne.

59

5. COLONIZAREA FAMILIILOR ROMANE SĂRACE ÎN DOBROGEA

în timpul marii crize economice (1929—1933) țăranii săraci de naționalitate română din Banatul iugoslav caută ieșire din situația economică grea. Grupuri și persoane adresează cereri organelor din România să fie colonizați, fie în partea Banatului românesc, fie în altă regiune, unde ar avea condiții de viață. Valul colonizării cuprinde mai multe localități în care trăiesc apartenenți ai naționalității române.

Locuitorii satului Chisoroș (Rusko Selo) de lângă Ki- kinda cer, la 2 februarie 1929, prin intermediul protopopului din Comloșul Mare, ajutorul în vederea colonizării în România, episcopiei din Arad. Episcopul Aradului, de eparhia căruia aparține localitatea Chisoroș, înaintează petiția locuitorilor din Chisoroș,

Ministerului Agriculturii și Domeniilor cu motivarea că populația acestui sat este expusă deznaționalizării. Deoarece există pământ în rezerva statului, pe teritoriul Satului Mare, în Ținutul Timiș, ei se pot coloniza acolo, cu condiția să li se deschidă școală și o capelă. însă, Direcția pentru colonizări de pe lângă Ministerul Agriculturii nu a putut satisface cererea locuitorilor săraci din Chisoroș[89].

Apăsați de povara sărăciei, din anul 1930 începe valul colonizării sărăcimii române din Banatul iugoslav, în Dobro- gea, cu consimțământul organelor competente iugoslave. Mai întâi s-a examinat terenul și clima în Dobrogea de către Ion. Țăran din Uzdin și Panta Mohan din Sân-Mihai. După întoarcerea din provincia aceasta depărtată a României, susnu- miții se angajează pentru colonizarea populației sărace din Banatul iugoslav. în total din Iugoslavia au trecut în Dobrc- gea circa 500 familii sărace. Din Sân-Mihai atunci au emigrat în Dobrogea 65 familii, apoi încă zeci de familii din localitățile: Toracul Mic și Toracul Mare (Begejci), Seleuș, Sân-îa- năș, Nicolinț, Alibunar, Grebenaț, Petruvăsela.

Familiile românești din localitățile amintite s-au stabilit în mai multe sate din Dobrogea, de-a lungul drumului Balcic- 60 Teke-Ekrene, dar cei mai mulți coloniști s-au stabilit în satul Regina Maria, în apropiere de Balcic[90].

Emigranții din motive economice din Banatul iugoslav și-au ridicat acolo cămine, s-au adaptat condițiilor din acele părți, însă soarta nu le-a îngăduit să ducă o viață prea lungă pe acele meleaguri, căci evenimentele din 1940 i-a silit să părăsească regiunea aceea și să treacă în Banatul românesc.

CAPITOLUL II

SITUAȚIA ROMÂNILOR BĂNĂȚENI ÎN PRIMII ANI DUPĂ FORMAREA STATULUI IUGOSLAV

1. FRĂMÂNTĂRILE SOCIALE IMEDIAT DUPĂ FORMAREA REGATULUI S.C.S. ȘI POZIȚIA ROMANILOR

In zilele furtunoase de după prăbușirea Austro-Ungariei și în atmosfera avântului revoluționar, au apărut o serie de probleme în legătură cu soarta Banatului, dar mai ales cu privire la poziția grupurilor etnice naționale și a perspectivei lor de viață comună în aceste părți. Se constată și o activitate a oamenilor politici români orientată în direcția încorporării Banatului întreg la noul stat român. în legătură cu aceasta, conducerea Partidului Național din Timișoara a adresat un apel oamenilor politici români din Banat de a se organiza cât mai repede în scopul menținerii ordinii în această parte a fostului stat austro-ungar. Apelul a fost trimis telegrafic, la 1 noiembrie 1918, și prin ziarul „Drapelul[11]. Deja la 4 noiembrie, s-a înființat Consiliul Național Militar Român în Banatul de Sud. Apelul pentru formarea Consiliului a fost semnat de către colonelul Gavrilă Mihailov, în calitate de președinte, apoi de către 51 ofițeri, subofițeri și soldați (mobilizați în armata austro-ungară), de mai mulți voluntari

și intelectuali români. Sediul acestui consiliu era la Vîrșeț[91]. La întoarcerea de pe front, un grup de ofițeri în frunte cu Găvrilă Mihailov, a început organizarea gărzilor naționale. Aproape în toate localitățile cu populație românească au fost înființate unități ale gărzii naționale pentru menținerea ordinii.

Reprezentanții burgheziei române din Banat se temeau de starea de spirit revoluționară a maselor nemulțumite, fiind și acesta un motiv pentru înființarea gărzilor naționale. La început și consiliile naționale funcționau după directivele acestei organizații[92]. Activitatea gărzilor naționale nu a fost de lungă durată, căci imediat după unire și formarea statului iugoslav au fost desființate. Anume, comandantul trupelor sârbești, maiorul Dusan Dodie, sub a cărui comandă unitățile sârbești au intrat în Vîrșeț, la începutul lui noiembrie 1918, va desființa gărzile naționale.

În fruntea Consiliului orășenesc din Vîrșeț a fost ales, la 17 noiembrie 1918, protopopul român, Traian Oprea. Conform propunerii comandantului trupelor sârbești, în componența Consiliului au fost 25 români, 25 sârbi, 25 nemți și 25 unguri[93]. Faptul acesta ne dovedește componența multinațională a populației din Banatul de Sud și dorința ca în aceste zile zguduitoare să fie reprezentate toate grupurile naționale.

La Vîrșeț, a început să apară la 14 noiembrie 1918 ziarul „Opinca", redactat de către învățătorii Petre Bizerea și Patrichie Rămneanțu din Coștei, sat lângă Vîrșeț. Aceasta este prima publicație în limba română destinată românilor din Regatul sârbilor, croaților și slovenilor. Ziarul militează pentru dreptul la vot universal, pentru republică, considerând că republica democrată este forma cea mai potrivită de guvernământ, iar dreptul de participare la conducere aparține tuturor păturilor populației.

Redacția acestui ziar a organizat și alegera delegaților pentru Adunarea Națională din Alba Iulia, care a fost con- 63 vocată pe ziua de 1 decembrie 1918. La sfârșitul lui noiembrie au fost aleși delegații cercurilor electorale și ai Gărzii Naționale pentru adunarea amintită de la Alba Iulia, unde avea să fie proclamată unirea Transilvaniei și a Banatului cu România. Cercurile politice conducătoare din Banatul de Sud menținеau legături cu Marele Consiliu al Națiunii Române din Ungaria și Transilvania al cărui sediu era în Arad. Consiliul dădea îndrumări pentru organizarea adunărilor și alegerea delegaților pentru Adunarea Națională din Alba Iulia. în ediție specială a ziarului „Opinca" informează despre adunările ținute în localitățile cu populație românească din Banatul de Sud[94].

Soarta Banatului va fi, însă, hotărâtă la Conferința de pace, când se vor stabili și frontierele dintre Regatul sârbilor, croaților și slovenilor și Regatul României. După cum s-a mai amintit, Banatul a fost împărțit între cele două state vecine; fiind populația amestecată, un număr de români au rămas să-și continue viața în noul stat iugoslav, iar o parte din populația de naționalitate sârbă și croată a rămas în cadrul statului român. La românii din Banatul iugoslav încetează orice activitate politică. O parte din intelectualii români trec în România cu scopul de a ocupa acolo funcții în aparatul de stat. Țărănimea română, meseriașii și puținii negustori nu-și părăsesc căminele, ci continuă viața în vechile lor așezări.

Marea parte a populației românești din aceste părți trăiesc laolaltă cu populația sârbă autohtonă, cu care și în vremurile trecute a împărțit binele și răul. Multe suferințe comune, suportate sub stăpânire otomană, austriacă, ungară, au apropiat cele două popoare din părțile Banatului. Cunoșteau, în cele mai

multe cazuri, dar și întrebuințau ambele limbi, își respectau obiceiurile și individualitatea, manifestând înțelegere reciprocă în toate domeniile vieții și activității comune.

După terminarea primului război mondial, poziția minorității naționale române a fost reglementată prin mai multe [64] tratate internaționale și bilaterale dintre Regatul S.C.S. și Regatul României. Obligațiile sunt asumate în cadrul „sistemului internațional de protecție a minori taților*[4]. Drept bază pentru reglementarea poziției minorităților naționale se indică Tratatul internațional din 10 septembrie 1919, încheiat la Saint-Germain între Austria și puterile aliate. Acest tratat, care se referea la 17 țări, cuprindea dispoziții general-valabile pentru toate țările semnatare, precum și dispoziții speciale privind unele țări. Regatul S.C.S. semnează acest tratat la 5 decembrie 1919, iar includerea acestuia în sistemul juridic intern se efectuează de abia în mai 1920. însă, unele dintre dispozițiile tratatului, care se referă la aparținenții minorității naționale române, își găsesc aplicarea de abia în anul 1933.

Au mai fost, de asemenea, semnate și alte tratate bilaterale între Regatul S.C.S. și Regatul României care au însemnătate pentru poziția românilor din Banatul iugoslav, ca de exemplu tratatele privind regimul averilor în zona de. frontieră, apoi cel privitor la cetățenie și altele[95].

'Prin Legea provizorie din anul 1920 a guvernului Regatului S.C.S. s-a dat publicității *Tratatul privind protecția minorităților.* Guvernele burgheze ale Iugoslaviei în diferite Declarații și prin presă aduc la cunoștință că noul stat iugoslav acordă minorităților aceleași drepturi cetățenești și că minoritățile se bucură juridic de aceleași garanții ca și aparținenții majorității[96].

încă înainte de unirea, proclamată la 1 decembrie 1918, Marea Adunare Națională a Voivodinei din Novi Sad, a adoptat la 12 noiembrie 1918 o hotărâre care se referă la poziția minorităților naționale. In hotărâre se spune că „popoarelor nesârbe și neslave care rămân în cadrul frontierelor noastre, li se garantează orice drept, pe care-1 doresc ca minoritate, să-și mențină și să-și dezvolte ființa lor națională**[97]. în ziua amintită a fost proclamată dezlipirea de Ungaria, atât în privința statal-juridică, cât și în privința politică și economică. [65]

Asociația iugoslavă pentru Liga Națiunilor se angajează să recunoască dreptul electoral tuturor neslavilor, deci și apartenenților minorității române, care au optat pentru cetățenia Regatului S.C.S. până în iulie 1922. Ministerul Afacerilor Interne ordonă să fie introduși pe listele de alegatori și persoanele care prin opțiune au devenit cetățeni ai Regatului sârbilor, croaților și slovenilor[98].

Poziția juridică a minorităților naționale din statul iugoslav burghez adeseori depindea în mare măsură de relațiile momentane ale Iugoslaviei cu alte țări[99]. De fapt, Iugoslavia întreținea cu România, în perioada interbelică, relații de prietenie, fiind cele două țări vecine legate prin Mica înțelegere, și legături de căsnicie între familiile regale, precum și relații de bună vecinătate existente, între Serbia și România dintotdeauna.

Jn primii ani după formarea statului iugoslav, raportările interstatale nu erau întotdeauna cordiale, chiar din cauza Banatului, având loc și unele represalii și nerespectarea drepturilor minoritare din partea ambelor state.

Studenții și elevii de naționalitate română din Banatul iugoslav, care își făceau studiile în România, întâmpinau adeseori piedici din partea organelor iugoslave cu prilejul trecerii frontierei. Legația română

din Belgrad a informat Ministerul .Afacerilor Externe despre câțiva elevi români din Banatul iugoslav, care fac studii în România, că au fost arestați de către autoritățile iugoslave cu ocazia înapoierii la căminele lor, de sărbătorile de Paști. Despre cazul acesta a fost informat și Ministerul Afacerilor Interne, la 1 iunie 1921; acest Minister a cerut imediat Marelui jupan al Comitatului Toron - tal din Becicherecul Mare informații mai detailate despre cazul amintit[100].

încă la 7 iunie 1921, Marele jupan a dat răspuns că în- cr-adevăr comisarul poliției de la căile ferate din Jimbolia a dat ordin să fie întorși elevii de naționalitate română care își fac studiile în România și nu li s-a admis trecerea frontierei. Anume, elevii aceștia au plecat în vacanță dispunând de [66] „Certificate[41] eliberate de prefectura poliției din Timișoara. Elevii au fost îndrumați să depună cerere pentru obținerea de pașapoarte; tuturor elevilor în cauză le-au fost aprobate pașapoarte în vederea continuării studiilor.

Organele iugoslave nu aveau încredere în „Certificate[11] e'iberate elevilor și studenților de aici de către organele române. Exista teama că printre persoanele cărora li se eliberează „Certificate" există și elemente a căror ținută nu este loială față de noul stat iugoslav.

Politica nejustă a burgheziei dominante față de minoritățile naționale, inclusiv față de românii bănățeni, s-a reflectat negativ asupra ținutei și atitudinii politice a acestor minorități. Datorită faptului că ele au fost excluse de la împărțirea pământului, s-a făcut nedreptate țăranilor săraci și fără pământ din rândul minorităților, ceea ce a contribuit la provocarea indignării și ascuțirea contradicțiilor naționale. în mai multe localități populate de români, pământul comunal a fost expropriat și împărțit coloniștilor. Asupra acestei politici negative a atras atenția și dr. Sima Markovic, care observă că prin aceasta „au fost încălcate obli-

gațiile date cu privire la egalitatea în drepturi a minorităților cu poporul majoritar, astfel minoritățile cu totul nu sunt lu ite în scamă din punct de vedere economic, fapt care le-a stingherit în același timp progresul lor național și cultural"[101].

Printre politicienii burghezi existau, însă, persoane care susțineau că țăranilor fără pământ din rândul aparținenților naționalităților să li se împartă pământ în afara Voivodinei (in sensul acesta s-a oferit pământ și locuitorilor români din satul Ofcea de lângă Belgrad), ori să li se dea pământ, eventual, în acele localități în care nu sunt reflectanți agrari.

Forțele progresiste din Iugoslavia se angajează pentru participarea egală a minorităților naționale la viața economică și politică. însă, clasa conducătoare aplică consecvent concepția hegemonistă și politica îngustă națională, care a stânjenit progresul economic și cultural al minorităților naționale, printre care și a naționalității române nu prea numeroase.

în privința promovării politicii față de minoritățile naționale vederile reprezentanților unor partide politice nu erau identice. Aceasta se poate mai limpede observa din politica în domeniul învățământului promovată imediat după înfăptuirea unirii și în cursul pregătirilor pentru adoptarea Constituției, încă în timpul dezbaterilor asupra proiectului Constituției s-a cerut să fie reglementată și problema dreptului la întrebuințarea limbii naționalităților, deoarece în proiectul constituțional guvernamental nu a fost luat deloc în considerare acest drept. Deputatul sodal<lemocrat Nedeljko Divac (Nedelco Divați) a cerut cu insistență introducerea în Constituție a dispoziției potrivit căreia să se reglementeze și garanteze prin lege aparținenților minorităților naționale folosirea limbii materne. în cadrul Comitetului constituțional în mod foarte energic a luat cuvântul reprezentantul Partidului Comunist dr. Sima Markovic, care a cerut soluționarea

prin Constituție a chestiunei dreptului întrebuințării limbii materne: „Acelor locuitori care nu cunosc limba sârbo-croată și slovenă, dar care trăiesc în mase compacte în unele ținuturi ale țării noastre, trebuie să le fie garantat dreptul ca în comunicarea cu toate autoritățile să se poată servi de limba lor maternă, iar dreptul acesta este atât de important încât neapărat trebuie să fie garantat prin Constituție, și nicidecum să nu fie lăsat pe seama legiuitorului ca acesta să-1 reglementeze"[102].

Reprezentantul comunist S. Markovic s-a angajat în Comitetul Constituțional și în dezbaterea privind proiectul Constituției în sensul că minoritățile naționale, inclusiv și apar- tenenții minorității române, din Banatul iugoslav, trebuie șă aibă garantat dreptul la învățământ în limba maternă. El a considerat că în Constituție trebuie să fie introdusă și dispoziția care să prevadă că însăși statul se va îngriji de întreținerea școlilor minoritare. în numele Partidului Comunist. Markovic a prezentat în sensul acesta un amendament privind articolul 16 al Constituției. Prin angajarea reprezentantului comunist, dar și a altor deputați, guvernul era silit

68 să facă concesii și să accepte completarea și o nouă formulare a articolului 16, care sună astfel: „Minortiăților de altă rasă și limbă se acordă învățământul elementar în limba maternă în condițiile care vor fi prescrise prin lege“[103]. Așadar, conform Constituției, viitoarea lege trebuie să reglementeze condițiile în care se va desfășura numai învățământul elementar în limbile naționalităților, deoarece ^cest drept pentru minorități nu se referă și la învățământul în școlile medii.

Elevilor de naționalitate română din Banatul iugoslav li se admite învățământul în limba maternă în școlile medii de abia în urma adoptării *Convențiunii iugoslavo-române privind organizarea școlilor*

minoritare din Banat și deschiderea secțiilor paralele pe lângă Liceul și Școala Normală din Vîr- șeț, începând din anul școlar 1934/1935.

In privința folosirii limbii minorităților naționale, autoritățile s-au străduit în diferite moduri să limiteze cât mai mult întrebuințarea limbii naționalităților, îndeosebi în cadrul organelor reprezentative. în sensul acesta și Ministerul Afacerilor Interne, secția pentru B.B.B., a adresat, în noiembrie 1928, un act Marelui jupan al Ținutului Belgrad din Beciche- recul Mare, în care se spune că în ultimul timp minoritățile naționale întrebuințează în mod demonstrativ limba lor națională în ședințele corpurilor reprezentative comunale și orășenești. Ministerul ordonă luarea de măsuri necesare în sensul că folosirea limbii minorităților naționale în cadrul ședințelor corpurilor reprezentative să fie redusă la minimum, com- bătându-se, în felul acesta, tendința demonstrativă de folosire a limbi minorităților[104]. Se înțelege, că acest ordin se referă și la apartenenții minorității naționale române, care, în localitățile omogene locuite de populație română au întrebuințat în ședințele organelor reprezentative limba română. Măsura aceasta întâmpină indignarea minorităților naționale, fiindcă era îndreptată împotriva folosirii limbii materne.

Clasa dominantă adeseori privea minoritățile drept un rău inevitabil însă, în diferite declarații publice se afirmă că

69 statul iugoslav acordă minorităților aceleași drepturi cetățenești ca și popoarelor care reprezintă majoritatea populației. Față de românii bănățeni, a fost promovată și o politică în dependență de relațiile interstatale dintre cele două țări vecine, precum și în dependență de raporturile dintre cele două Biserici ortodoxe și a Caselor regale. Erau cazuri când organele supreme de stat au atras atenția organelor inferioare subordonate să respecte cu strictețe dispozițiile Tratatului de pace

de la Saint-Germain (art. 8 și 9), care se referă la obligațiile statului iugoslav față de minoritățile naționale. Ministerul Afacerilor Externe prin actul său confidențial din 13 octombrie 1922, prin intermediul Ministerului Afacerilor Interne, secția pentru B.B.B., atrage atenția Marelui jupan al Ținutului Torontal asupra dispozițiilor amintite, accentuând în special obligativitatea respectării dispozițiilor cu privire Ia bisericile și școlile din Banat „Dacă noi nu am face totul pentru a nu oferi motiv populației românești de pe teritoriului nostru de a se plânge pentru încălcările dispozițiilor Tratatului de la Saint Germain privind minoritățile — se precizează în actul Ministerului Afacerilor Externe — ar exista și posibilitatea ca guvernul român să se adreseze Societății Națiunilor și să solicite de la acest organ protecția minorității sale din Banat, ceea ce ar avea consecințe nedorite pentru relațiile de prietenie dintre țările noastre"[105]. Actul acesta al Ministerului Afacerilor Externe a fost trimis, la 4 decembrie 1922, prin intermediul Marelui jupan al Comitatului Torontal tuturor preturilor cercuale și orășenești și poliției, în vederea respectării stricte a acestuia. Deci, exista o dorință puternică de a se menține prietenia și alianța cu românii/în sensul acesta au fost luate și măsuri pentru respectarea obligațiilor asumate față de minorități, în special față de minoritatea română din Banatul iugoslav.

Pentru o egalitate deplină a tuturor popoarelor și naționalităților se angajează forțele progresiste și democratice, fapt reflectat de mărturii și documente evidente. în raportul Direcției Centrale a Uniunii Tineretului Muncitoresc al lugos- 70 laviei din 10 mai 1924, se spune că pe meleagurile Voivodinei trăiesc cele mai multe minorități naționale (germani, români, unguri) și din cauză că aceste ținuturi voivodinene sunt populate de minorități naționale, mișcarea fascistă a dus lupta pe două fronturi: împotriva minorităților naționale și, pe de altă parte, împotriva clasei muncitoare[106].

Conducerea P.C.I. militează, cu toate că își desfășoară activitatea în condiții de ilegalitate, pentru egalitatea în drepturi a tuturor popoarelor și minorităților naționale. Cunoscând situația minorităților naționale din Voivodina, inclusiv și a minorității române mai puține la număr, conducerea de partid susține teza și părerea că este absolut necesar să se pună capăt tuturor formelor de asuprire națională, căci nu se pot admite deosebiri pe bază națională. în felul acesta conducerea P.C.I. a luat atitudine clară și față de poziția și tratamentul românilor, cerând deplină egalitate în drepturi a românilor cu celelalte popoare și naționalități din Voivodina. Atitudinea aceasta a fost expusă și în Scrisoarea din iunie 1933 a Conducerii provizorii a P.C.I.[107].

Atitudinea P.C.I. față de minoritățile naționale a fost precisă: minorităților din Iugoslavia trebuie să li se garanteze egalitatea în drepturi. în Rezoluția Conferinței a V-a pe țară, din octombrie 1940, se înfierează cu asprime politica nejus'tă a partidelor burgheze față de minoritățile naționale, dar în special oprimarea minorităților naționale din Voivodina. în documentul acesta se indică necesitatea luptei pentru libertatea și egalitatea în drepturi a minorităților naționale din Iugoslavia și Voivodina, inclusiv și a minorității române, care e amintită aparte în Rezoluție[108].

Comitetul Provincial constată, în raportul său la cea de-a Vl-a Conferință Provincială de partid din septembrie 1940, că minoritățile naționale se găsesc într-o poziție de neegalitate și că regimul reacționar stinghерește propășirea lor economică, social-politică și culturală. „Apartenenții minorităților națio-

nale au fost cu totul excluși de a beneficia de reforma agrară. Ei au fost înlăturați de la orice participare în organele puterii. Ei nu pot să fie funcționari în serviciile statului. Școlarizarea în limba maternă a fost limitată, la fel ca și folosirea limbii materne. Nu li se admite activitatea cultural-in- structivă liberă. Regimul reacționar se străduiește din toate puterile să distrugă la aceste națiuni sentimentul de egalitate națională în drepturi"[199].

In preajma evenimenetelor fatale legate de atacul fascist asupra Iugoslaviei, forțele democratice din Iugoslavia și pe mai departe se angajează pentru soluționarea justă a problemei naționale, pentru o poziție egală în drepturi a tuturor minorităților naționale.

Unii dintre reprezentanții autorităților manifestau neîncredere în privința ținutei românilor bănățeni față de noua autoritate de stat. Chiar și autoritățile militare au manifestat suspiciune în privința raportului minorității române față de noul stat iugoslav. In august 1921, au plecat doi reprezentanți înalți militari să aștepte delegații români însărcinați să ia parte la înmormântarea regelui Petru I. Reprezentanții militari iugoslavi aveau impresia, ou prilejul trecerii cu mașina prin localitățile Nicolinț și Alibunar, că localnicii de naționalitate română au manifestat o indiferență totală. Atunci, însă, când s-au întors prin localitățile amintite împreună cu delegații români, localnicii i-au așteptat cu entuziasm. Reprezentanții iugoslavi au interpretat aceasta drept o expresie â'devotamentului și simpatiei față de România, iar, pe de altă parte, de indignare și nemulțumire față de statul iugoslav[110].

Bineînțeles că afirmațiile făcute de reprezentanții militari nu se pot justifica, fiind neîntemeiate, fapt care se poate confirma și prin raportul autorităților locale din NicoEnț și Alibunar, că nu este vorba de vreo demonstrație politică, baci prin aceste localități

adeseori trec automobile, iar localnicii nu puteau să știe cine se găsește în mașină și de aceea nici

72 nu au salutat pe adjunctul comandantului trupelor de frontieră, pe colonelul Svetislav Stojadinovic și pe delegatul guvernului regal, pe colonelul Statului Major Emil Bilic. Ei au informat despre acest caz, prin intermediul Secției pentru B.B.B., Ministerul Afacerilor Interne, pe Marele jupan din Becicherecul Mare, cerând ca în viitor să se împiedice astfel de demonstrații politice.

Din cauza procedării incorecte a autorităților față de cetățenii de naționalitate română din Banatul iugoslav, a intervenit pe lângă președintele guvernului din Belgrad chiar și Take Ionescu, prim-ministrul român. în nota telegrafică a președintelui român se menționează că în localitățile cu populație românească, mai ales în împrejurimile Vîrșețului, românii iugoslavi sunt constrânși de către autoritățile iugoslave să meargă la muncă în afara Voivodinei unde sunt prezentați drept voluntari. T. Ionescu arată că personal a văzut și interogat refugiați în legătură cu trimiterea la muncă, adăugând că „nimeni nu părăsește vatra fără mare nevoie și că aceasta dăunează raporturilor bune dintre cele două țări"[111]. Ministrul afacerilor externe, Milorad Draskovic, cere un raport privind chestiunea aceasta și ordonă să înceteze astfel de procedee neumane față de populația românească.

în raportul său către ministrul afacerilor externe, drept răspuns la ordinul telegrafic al Marelui jupan al Comitatului Torontal din Becicherecul Mare, pretura din Vîrșeț anunță că intr-adevăr a fost trimis un număr de lucrători clăcași, fără deosebire de naționalitate, la cererea autorităților militare. Totodată se comunică Ministerului că în ultimul timp autoritățile militare au început să facă chemări la exerciții și cetățenilor de naționalitate română, la fel ca și slavilor, fapt care

demonstrează întocmai că românii sunt tratați ca și slavii, deoarece celelalte naționalități (ungurii, germanii, evreii) deocamdată nu sunt chemați la exerciții militare. Pretura din Vîrșeț se plânge că cetățenii de naționalitate

română nu răspund la citații, apoi că există în rândurile minorității române persoane care se ascund în fața autorităților. De altfel, există și cazuri când din România zilnic trec cetățeni pe teritoriul iugoslav.

In răspunsul său către ministrul afacerilor interne, pretura cercuală afirmă că nu poate fi vorba „despre vreo dușmănie sau de o ținută neamabilă a autorităților noastre față de cetățenii de naționalitate română, aceștia fiind tratați în toate privințele la fel ca și slavii"[112].

Fenomenul de refugiere a românilor bănățeni nu se poate explica și reduce la ținuta dușmănoasă a autorităților, ci reprezintă — după părerea Marelui jupan — „un fenomen general de sațietate (săturare) în popor, fără deosebire de confesiune ori naționalitate, fapt care este iarăși o consecință naturală a războiului greu și îndelungat"[113].

Observăm că reprezentanții autorităților se străduiesc să arate că procedeul față de românii bănățeni este mai amabil decât față de celelalte naționalități din Banatul iugoslav. Unele fenomene legate de nemulțumirea populației românești se justifică în diferite moduri și permanent se scoate în evidență necesitatea menținerii bunelor relații între cele două state și popoare vecine.

Cu toate că în primii ani de existență a statului iugoslav poziția românilor bănățeni nu s-a deosebit de poziția celorlalte minorități naționale, totuși observăm că și minoritatea română a fost neglijată în toate domeniile vieții sociale și publice. La aceasta a

contribuit într-o mare măsură și atitudinea incompatibilă a intelectualității române față de noul stat. împotriva acestei pături de intelectuali români din Banatul iugoslav, noile autorități au întreprins, încă în primele luni după terminarea războiului, unele represalii. A fost instituit Comitatul Timiș-Torontal cu reședința la Becicherecul Mare, care a existat până în anul 1922. Reprezentanții noilor autorități au fost foarte prudenți față de orice formă de ma- 74 nifestare națională la români. Imediat după unire, un grup de 59 intelectuali distinși, în mare parte preoți și învățători, au fost internați mai întâi la Vîrșeț, iar apoi la Belgrad. Mai multor intelectuali li se interzice să părăsească domiciliul dacă nu aveau un fel de adeverință, iar unele persoane nici nu puteau obține acest document, pentru aceasta adresând plângeri organelor competente[114].

învățătorul Petre Bizerea, redactorul ziarului „Opinca", a . trecut în România cu întreaga familie din cauza maltratărilor.

Se pare că la finele anului 1919, a încetat internarea românilor bănățeni, deoarece poliția secretă pentru Comitatul Torontal a informat, la 25 decembrie 1919, pe Marele jupan din Becicherecul Mare „că nu are cunoștință să fie cineva dintre românii bănățeni internați"[115]. Cazuri de internare au existat mai ales în primele luni după terminarea războiului mondial. Motivele au fost, în primul rând, de natură politică, fiind vorba de persoane cu influență în rândurile populației românești din Banat, dar care nu se împăcau cu situația din noul stat iugoslav. Mai ales, datorită loviturilor legilor noului stat s-a ajuns ca unii preoți să propage chiar și idei naționaliste și iredentiste.

în raportul trimis de protopopul Vîrșețului, Traian Oprea, Diecezei din Caransebeș sunt cuprinse mai multe cazuri de neglijare și maltratare a aparținenților intelectualității române, în primul rând a preoților. Preotul Avram Corcea din Coștei, de altfel cunoscut ca

folclorist, a fost nevoit să părăsească Coșteiul și să treacă în România. George Băiaș, preot în lablanca, a fost în anul 1919 două luni la închisoare, iar apoi sub supraveghere. Capelanul din Jamul Mic, Aureliu Bota, împreună cu notarul din aceeași localitate, Alexandru Constantin, a fost internat la Vîrșeț. Preotul Teodor Petrică din Nicolinț a fost arestat în anul 1919, trimis la închisoare mai întâi la Vîrșeț, apoi la Belgrad și Biserica Albă, unde a petrecut *4* luni. învățătorul Filimon Popovici din Sălcița și Mi- 75 hail Simu, învățător din Voivodinț, au trecut în România; doi învățători din Straja, de asemenea, și-au părăsit posturile și au trecut în România.

Despre maltratarea intelectualilor români din Banatul iugoslav, în cursul anului 1919, a fost informat și Ministerul Cultelor și învățământului din București prin intermediul Diecezei din Caransebeș[116]. Mai mulți intelectuali își părăsesc vetrele de frică, deoarece domnea o stare de nesiguranță și situația era încă neclară. George Runcan, preot refugiat din Nioolinț, anunță Consistoriul din Caransebeș că nu se poate întoarce la locul său de muncă din cauza persecuțiilor, venite din partea noului regim până când nu se va clarifica situația din aceste părți[117]. După cum s-a mai subliniat, arestări au fost efectuate mai ales în primele luni de existență a statului când noile autorități s-au străduit să-și consolideze puterea.

După unire, într-o situație critică se găseau și școlile primare românești din Banatul iugoslav, căci marea parte a învățătorilor români și-au părăsit locurile de muncă, trecând în România. Din oei 105 învățători români care au activat în partea iugoslavă a Banatului în perioada stăpânirii ungare, au mai rămas 32 învățători[118].

In rândurile clerului bisericesc domnea o mare nemulțumire din cauza școlilor confesionale care au fost transformate în școli de stat, pierzându-și astfel

caracterul lor bisericesc. Apoi, noua autoritate a pus sechestru pe unele averi bisericești, fapt care atingea interesele clerului român. Mai întâi au fost puse sub sechestru 816 jugăre din averea bisericii în Mărghita apoi în anul 1920 și pe averile bisericii din Nicolinț, Seleuș, Deliblata, Uzdin și Satu-Nou. Atunci s-a pus sechestru și pe cel mai mare institut de economii și credit din Vârșeț „Luceafărul" și care a fost ridicat, în urma unei serii de intervenții, abia în anul 1922.

Din cauza interzicerii folosirii limbii române în administrarea registrelor matricole bisericești, în rândurile preoți- 76 lor români apare nemulțumirea și rezistența. Ordinul Ministerului învățământului din anul 1921 cu privire la introducerea limbii sârbe în școlile elementare minoritare și învățarea acestei limbi începând cu clasa a l-a, ca obiect obligatoriu, a provocat, de asemenea, rezistență.

Preoții români au fost indignați și din cauză că li s-a luat dreptul de-a preda religia în școlile elementare românești, învățământul în limba română a fost aproape cu totul neglijat, căci posturile rămase vacante, din cauza plecării învățătorilor români, au fost completate cu învățători de naționalitate sârbă, rusă și bulgară, care nu cunoșteau limba română. In Coștei, Vlaicovăț, Srediștea Mică, Voivodinț, dar și în alte localități cu populație românească omogenă, se simțea nevoia de învățători români, căci învățământul nu s-a desfășurat în limba maternă a elevilor. Din cauza aceasta au fost adresate proteste Ministerului Instrucțiunii din Belgrad.

Activitatea societăților culturale a fost stingherită sau interzisă, ba uneori chiar și ședințele comitetelor comunelor bisericești nu se puteau ține normal. în astfel de împrejurări, mai ales în primii ani după unire, nu putea fi vorba despre manifestări culturale, cu atât mai puțin despre unele acțiuni eu caracter social-politic, fiindcă astfel de manifestări ale minorității

române au fost pur și simplu interzise.

Față de aceste maltratări, iar uneori și persecuții din partea organelor noilor autorități contra distinșilor intelectuali, care au ajuns în conflict cu organele statului, în primul rând au reacționat cercurile bisericești, cerând ca și românii să fie tratați la fel ca și ceilalți cetățeni. Protopopul Vîrșețului, Traian Oprea, a adresat plângeri organelor competente și diferitelor ministere, în care a prezentat suferințele intelectualilor români și a protestat, totodată, împotriva procedeelor incorecte ale organelor puterii de stat față de minoritatea română[119].

Protopopul din Vîrșeț indică în mod public cele așa zise „24 de plângeri", care se referă la unele incorectitudini față de românii bănățeni. Printre aceste nedreptăți, protopopul amintește și următoarele: românii fără pământ și cei săraci

77 cu pământ puțin nu au beneficiat de reforma agrară; studenții și elevii care studiază în România obțin foarte greu pașapoarte; autoritățile nu aprobă Regulamentul „Asociației Culturale a Românilor" și „Asociației Studenților"; învățătorilor români nu li se pun la dispoziție manuale în limba română și n-u pot să folosească nici cărți tipărite în România[120].

Minoritatea națională română nu s-a bucurat de drepturi politice. La alegerile pentru Adunarea Constituantă din noiembrie 1920, alegătorii de naționalitate română nu s-au bucurat de drept de vot. Populația agricolă a suferit din cauza politicii agrare nejuste și a impozitelor.

Funcționarii români, de altfel puțini la număr, au fosit destituiți din posturile lor, fiindcă nu cunoșteau „limba statului" și refuzau să o învețe și s-o însușească. Mai mulți notari au fost suspendați din cauza că erau amestecați în re- chizițiile de vite și cereale efectuate în timpul primului război mondial. In Vîrșeț au fost destituiți 7 funcționari români. iar 11 persoane cu titluri academice au fost silite să-și părăsească locurile

de muncă din cauza necunoașterii limbii sârbe[121]. Din aceleiași motive și alți apartenenți ai intefec- tualității române își părăsesc vetrele (avocați, medici, diferiți funcționari), deoarece li se cerea să cunoască „limba statului". Faptul acesta a contribuit la o micșorare simțitoare a numărului intelectualilor români din Banatul iugoslav.

Politica națională nejustă față de minoritățile naționale din primii ani de existență a statului iugoslav a zădărnicit orice activitate social-politică și culturală. Astfel, din anul 1919 până în anul 1923 minoritatea română nu avea nici măcar un ziar săptămânal, iar despre vreo activitate editorială nu putea nici să fie vorba. Din cauza lipsei păturii de intelectuali, domnea întrucâtva și o înapoiere culturală.

Situația social-politică s-a ameliorat puțin la începutul anului 1923, când și românii au fost introduși în listele electorale și au obținut dreptul electoral. Pe atunci s-a întemeiat si Partidul Român în jurul căruia s-au adunat românii bănățeni. Situația apantenenților minorității române din Banatul

78 iugoslav s-a ameliorat întrucâtva, căci de acum Partidul Român și-a luat rolul de „protector" al drepturilor minorității române. în martie 1923, P.R. editează și ziarul săptămânal „Graiul Românesc", care apare ca organ al partidului până în anul 1925.

Nici după formarea Partidului Român nu au încetat cazurile de maltratări și persecuții. Bineînțeles că au fost înregistrate și unele cazuri de manifestări naționaliste din partea unor intelectuali, ceea ce a provocat reacțiunea organelor de stat. în primul rând au fost persecutați notarii unor comune. Astfel, notarii din Petruvăsela și Omolița au fost transferați împotriva voinței lor și fără consultarea sătenilor. Conducerea Partidului Radical din Panciova a promis că nu se vor face transferări ale funcționarilor în localitățile ou populație românească fără consultarea și

consimțământul Partidului Român[122]. însă, conducerea P.R. nu a fost deloc consultată. în Petruvăsela au loc proteste vehemente din cauza numirii noului notar, în ianuarie 1923 cu prilejul acesta au fost arestați cinci fruntași ai P.R. din Petruvăsela, iar printre aceștia și proprietarul morii Nicolae Măda. Jurecătoria districtuală din Panciova i-a pus, însă, în libertate.

Fruntașii P.R., de asemenea, au fost maltratați. Astfel, președintele organizației locale a P.R. din Marcovăț, Todor Ureche, a fost maltratat din cauză că a protestat împotriva numirii, la Marcovăț, a noului învățător care nu cunoștea limba română. Despre acest caz a scris și săptămânalul „Graiul Românesc", din 23 decembrie 1923.

Cu prilejul întâlnirii miniștrilor afacerilor externe ai Regatului S.C.S. și a Regatului România, Nincic și Duca, la Sinaia în luna august 1923, a fost examinată situația românilor din Banatul iugoslav, în special chestiunea stării școlilor și bisericilor românești. Ministrul Nincic a făcut promisiuni că se vor lua măsuri pentru îmbunătățirea situației românilor bănățeni[123]. Insă situația nu s-a îndreptat mult, căci continuă persecutarea unor preoți și învățători care nu se împăcau cu

 noul regim instaurat. Preotul George Teorean din Toracul Mare a fost expulzat din țară, fapt consemnat și de ziarul timișorean „Nădejdea", din 25 august 1923.

Reprezentanții locali ai Partidului Radical continuă să facă schimbări în reprezentanțele comunale din localitățile cu populație românească, transferări de notari și alți funcționari, fără consultarea reprezentanților Partidului Român. Faptul acesta provoacă nemulțumiri, având în vedere că, pe la jumătatea anului 1923, conducerea P.R. a ajuns la înțelegere formală cu partidul lui Pasic.

Nemulțumirea populației românești s-a manifestat îndeosebi față de prim-pretorii cercuali, care nu

respectau drepturile naționale și culturale ale minorității române. Prim-pre- torul cercului Alibunar a dat ordin să se închidă biblioteca din Sân-Mihai, care exista și funcționa și în perioada stăpânirii ungare. Cărțile românești au fost puse sub sechestru, fiindcă unele dintre ele aveau un conținut ce nu era pe placul autorităților. In anul 1924 prim-pretorul a interzis ținerea unei serbări culturale la Sân-Mihai, respectiv întrecerea (emularea) corurilor, inițiată de tineretul sătesc împreună cu cel școlar. Organizatorii acestei serbări culturale au protestat, arătând că nu se respectă reciprocitatea, căci pe atunci un ansamblu coral și de artiști din Belgrad a prezentat un spectacol cultural și dansuri naționale la Timișoara, fără să întâmpine obstacole din partea autorităților.

Prim-pretorul din Alibunar a făcut percheziție la locuința lui Teodor Topliceanu și cu prilejul acesta a luat din bibliotecă mai multe cărți în limba română[124], care erau considerate ca nefiind în concordanță cu interesele statului.

La finele deceniului al doilea interesul României pentru aparținenții minorității naționale din Banatul iugoslav slăbește, încât unele persoane au fost îngrijorate că „au fost uitați frații din Banatul iugoslav"[125]. Unii care au trăit mai mult timp în Banatul iugoslav, dar care au optat să trăiască în țara de baștină, publică din când în când articole în presa română. Un eveniment cu puternic ecou a fost organizarea

Congresului românilor din Iugoslavia, la 1 iunie 1930, în Timișoara. La acest Congres au luat parte și unele personalități distinse ale vieții politice: ministrul Sever Bocu, directorul Banatului, apoi Vasile Goldiș, președintele „Astral" • și alți bărbați de stat și intelectuali români. în realitate, acesta era Congresul refugiaților din Iugoslavia, printre care se găseau și

unele elemente naționaliste. Refu- giații cereau condițiuni mai bune de viață în România, iar pentru românii din Banatul iugoslav revendicau drepturi mai mari politice, economice și culturale[126]. Toți vorbitorii au arătat că se pun piedici românilor din Banatul iugoslav cu privire la afirmarea și cultivarea culturii lor naționale. Acest congres nu a influențat deloc atitudinea guvernului român față de țara prietenă și vecină Iugoslavia.

Chestiunea respectării reciprocității adeseori a fost ridicată de cercurile intelectualilor români din Banatul iugoslav. Anume, se pretinde același tratament de care se bucură populația sârbo-croată din partea Banatului românesc. Deoarece studenții și teologii care fac studiile în România întâmpină greutăți în privința obținerii pașapoartelor, reprezentanții românilor iugoslavi invoacă faptul că peste 300 elevi și studenți de naționalitate sârbă din Banatul românesc fac studiile în Regatul sârbilor, croaților și slovenilor și acestora nu li se pun obstacole din partea organelor competente.

Problema școlară nerezolvată și numărul insuficient de învățători români a lăsat urme grave și a provocat nemulțumiri, proteste în rândurile intelectualilor români din Banatul iugoslav. Despre starea de spirit creată din cauza lipsei cadrelor didactice scrie și săptămânalul „Graiul Românesc" din 18 octombrie 1925.

Unele persoane militează în paginile presei românești pentru o angajare mai mare a Legației Române din Belgrad, în sensul acordării de ajutor moral în rezolvarea problemelor culturale ale minorității române din Banatul iugoslav. Se cere

81 chiar și schimbarea întregului personal al Legației Române din Belgrad pe motiv că nu se angajează într-o măsură mai mare la soluționarea problemelor

culturale[127].

împrejurările social-economice nefavorabile, precum și numeroasele chestiuni nerezolvate au contribuit la organizarea burgheziei române din Banatul iugoslav și la apariția ei pe scena politică.

CAPITOLUL III

VIAȚA POLITICĂ A ROMÂNILOR BĂNĂȚENI ÎNTRE CELE DOUĂ RĂZBOAIE MONDIALE

1. ÎNTEMEIEREA PARTIDULUI ROMAN (P.R.), PROGRAMUL ȘI STATUTUL ACESTUIA

La sfârșitul anului 1922, începe acțiunea organizată de înjghebare a intelectualilor români și a burgheziei, redusă la număr, din Banatul iugoslav. Unii dintre aceștia erau oameni politici distinși încă din perioada stăpânirii maghiare în aceste părți. La Vârșeț, Biserica Albă și Panciova se întâlnesc grupuri mai mici și țin consultări intime, dar și consfătuiri mai largi despre situația și viitorul românilor bănățeni în noua comunitate iugoslavă. în mare parte erau preoți, avocați și alți români bine situați și cu prestigiu din Banatul de Sud. In scopul unei activități politice organizate, s-a ajuns la concluzia necesității de a se întemeia un partid politic unitar. în luna noiembrie 1922 a avut loc la Panciova o consfătuire a unui grup de intelectuali români și cu prilejul acesta s-a elaborat programul viitorului partid. S-a adoptat hotărârea de a se convoca Congresul românilor bănățeni, în vederea adoptării programului[128].

La întrunirea intelectualilor români din 25 decembrie 1922, ținută la Vîrșeț, a fost completat programul politic al partidului, elaborat la Panciova, cu un capitol nou privind problemele economice. Intelectualii adunați (în total 28 persoane), considerând că reprezintă poporul român din Banatul de Sud, au ales Comitetul Central compus din 30 membri ca reprezentanți politici ai românilor[129]. în calitate de președinte a fost ales dr. Aurel Novac, avocat din Biserica Albă, fruntaș politic cunoscut încă din timpul stăpânirii maghiare și deputat în Parlamentul din Budapesta. Funcția de vicepreședinte revine protopopului din Vîrșeț, Traian Oprea, pe atunci persoană cu prestigiu în cercurile românilor. Locul de secretar general al partidului a fost destinat tânărului avocat din Ali- bunar dr. Ioan Jianu, provenit dintr-o familie bogată de agri- cutori. Acest viitor Comitet Central, format în Vîrșeț la finele lui decembrie 1922, și care a acționat până ia Congres sub denumirea de Comitet Organizatoric, a convocat Adunarea de constituire a Partidului Român pe ziua de 10 februarie 1923, în localitatea Alibunar[130].

în cursul lunii ianuarie 1923, Comitetul Central, respectiv Organizatoric, a ținut încă trei întruniri în Biserica Albă, la care s-au efectuat pregătirile pentru „Marea adunare populară" din Alibunar.

Adunarea de constituire a Partidului Român are loc în ziua de 10 februarie 1923 la Alibunar, cu participarea reprezentanților — delegaților din toate localitățile din Banatul iugoslav în care trăiește populația românească. Aceasta era, în- tr-adevăr, o adunare grandioasă, la care au luat parte peste 5.000 români și marchează începutul organizării politice a românilor bănățeni în partid propriu și independent[131]. Congresul din Alibunar are o mare semnificație în viața politică a românilor căci atunci au fost puse temeliile Partidului Român și au ajuns la maximum năzuințele unui grup național etnic dornic să-și manifeste existența sa pe aceste meleaguri.

Adunarea de constituire din Alibunar a adoptat programul partidului, precum și lista Comitetului Central ales ia

84 întrunirea din Vîrșeț, din 25 decembrie 1922. Cu prilejul acesta **a** fost acceptată și lista candidaților pentru alegerile parlamentare din 18 martie 1923 și al cărei purtător a devenit dr. Ioan Jianu[132].

Congresul din Alibunar a adoptat hotărârea ca P.R. să-și editeze ziarul său „Graiul Românesc". în luna martie 1923 începe la Panciova editarea lui ca ziar săptămânal. La Congresul de consltituire a P.R. a fost întemeiată și „Asociația Culturală Română", al cărei președinte devine protopopul T. Oprea. Sarcina acestei Asociații culturale a fost de a unifica și stimula activitatea societăților culturale, precum și de a exopera aprobarea Statutelor (Regulamentelor) acestora.

Formarea Partidului Român marchează o cotitură în viața social-poliltică a populației românești din Banat. De acum și românii vor lua parte la evenimentele social-politice care au zguduit comunitatea iugoslavă în primul deceniu de existență.

în urma fixării alegerilor parlamentare prevăzute pe ziua de 18 martie 1923, fruntașii P.R. dau lămuriri, în cadrul adunărilor convocate, despre programul și scopurile partidului. S-au purtat convorbiri și cu reprezentanții Partidului Radical cu privire la lista comună, însă fără succes, căci românii au pretins să aibă candidații lor pentru cercul Alibunar și cercul Vîrșeț[133]. Membrii Comitetului Executiv desfășoară o activitate intensă, mai ales evidențiindu-se vicepreședintele Comitetului Executiv, preotul Teodor Petrică, preotul Alexandru Guga, secretarul Comitetului Executiv și purtătorul listei dr. I. Jianu. Ceilalți membri ai Comitetului Executiv aveau diferite ocupațiuni: preoți, proprietari de pământ, negustori, persoane înstărite[134].

în ceea ce privește componența socială, marea

parte a membrilor Partidului Român o constituiau țăranii mijlocași și bogați, iar conducătorii organizațiilor sătești locale erau, în general, preoți, agricultori cu autoritate în sat, negustori, iar într-un număr mai mic și învățători. P.R. era reprezentantul țărănimii, al burgheziei, de altfel neînsemnată ca număr,

«5 și al intelectualilor. Partidul nu a reușit să atragă și țărănimea săracă, cu toate , că a militat pentru soluționarea justă a problemei agrare. P.R. a fost întemeiat pe bază națională și i-a încadrat pe apartenenții minorității naționale române. Unii dintre reprezentanții conducerii centrale se ocupau cu afaceri economice, fiind membri ai Comitetului de conducere sau ai Comitetului de control al Institutelor de economii și credit din Vîrșeț, Petruvăsela, Satu-Nou, Cuvin și Uzdin.

La Adunarea de constituire din Alibunar a fost adoptat' și programul Partidului Român din Regatul sârbilor, croaților și slovenilor, alcătuit din cinci capitole. în partea introductivă se arată că românii, în scopul consolidării lor ca minoritate, și-au dat seama de necesitatea formării partidului propriu. In continuare se spune că românii vor fi o punte de legătură în stabilirea relațiilor de colaborare mai bună cu România în sensul menținerii echilibrului în Europa Centrală și Răsăriteană. Plecând de la această năzuință se va strădui din toate puterile să dezvolte și să consolideze prietenia sârbilor și românilor cu convingerea că soarta le este comună și că trebuie să trăiască în atmosfera înțelegerii frățești reciproce[135].

Primul capitol al programului se referă la politica externă, subliniindu-se că P.R. dorește prietenie cu România și Republica Cehoslovacia, precum și cu acele puteri mari, care au ajutat formarea noilor state naționale. Partidul va lupta pentru apărarea granițelor Regatului S.C.S.

Capitolul despre politica internă conține declarații despre democrație, libertăți cetățenești, egalitate, de altfel caracteristice și pentru alte partide politice burgheze. Afară de aceasta, mai cuprinde și revendicările speciale pentru aparținenții minorității române: funcționarii din localitățile în care trăiește populație românească trebuie să cunoască limba română; acolo unde românii trăiesc în număr mai mare, inscripțiile trebuie să fie în limba română. Programul cere impunerea progresivă a impozitelor și micșorarea impozitului la produsele

 de bază folosite de țărănime. La sfârșit este formulată și cererea de eliberare gratuită a pașapoartelor pentru călătorie în străinătate[136].

Un loc însemnat în program îl ocupă capitolul despre politica agrară, având în vedere faptul că majoritatea populației a trăit din agricultură, iar printre români se găsea un număr mai mare de țărani săraci și fără pământ. Programul cere să se facă o justă și dreaptă împărțire a pământului spahiilor și a pământului comunal, iar de roadele reformei agrare să beneficieze și aparținenții minorității române. Pământul care cade sub reforma agrară și se găsește în localitățile în care trăiesc românii, trebuie să se împartă în primul rând românilor săraci. Deoarece sărăcimea română, până în prezent nu a devenit subiectul reformei agrare, programul cere înlăturarea acestei nedreptăți.

Un capitol aparte este consacrat politicii culturale. Pe primul plan sunt revendicările referitoare la poziția bisericii, la averile și fondurile bisericești. Se cere ca învățământul să fie în limba maternă, să fie angajați învățători din P.omânia până la deschiderea Școlii Normale cu limba de predare română și să se admită procurarea manualelor școlare din România[137]. învățământul în „limba statului® să se propună numai în clasele superioare ale școlii elementare. în Program

figurează cererea ca în localitățile cu populație românească să fie numiți învățători români sau cadre didactice care cunosc limba română bine; în caz de nevoie să se admită și preoților să predea în școli, înlocuindu-i pe învățători. P.R. militează și pentru îmbunătățirea situației materiale a învățătorilor și preoților.

In cadrul capitolului despre politica culturală se mai vorbește și despre necesitatea permiterii activității asociațiilor culturale, corurile, bibliotecilor. Se cere și recunoașterea diplomelor elevilor care își fac studiile în România, apoi să se mențină denumirile vechi ale localităților românești. în acest capitol locul central îl ocupă chestiunile școlar-bisericești.

Acestea au foslt examinate și în cadrul întrunirilor bilaterale ale reprezentanților celor două țări[138].

Ultimul capitol al Programului se referă la politica economică. O mare atenție se-consacră agricultorului, căruia îi trebuie creată posibilitatea de aș vinde cât mai avantajos produsele, de a putea efectua transportul cerealelor cu trenul și de a se crea condiții cât mai favorabile pentru exportul de vin. Aceasta din urmă se referă mai ales la satele românești din împrejurimile Vîrșețului și Bisericii Albe, unde populația trăia, în general, din viticultură. Se cere încheierea de convenții vamale cu țările vecine în scopul unui schimb mai bun și mai lesnicios al produselor. Conform Programului, o astfel de colaborare economică frățească duce și la apropierea popoarelor. Autorii Programului pretind ca și Institutele de economii și credite ale românilor bănățeni să aibă posibilitatea de obținere a creditelor de la Banca Națională din Belgrad, ceea ce ne arată că reprezentanții burgheziei române aveau în vedere și lărgirea, respectiv extinderea pozițiilor economice. La sfârșit se accentuează că revendicările Partidului

Român sunt juste, drepte și în spiritul vremii, în armonie cu tratatele de pace. Cerințele acestea servesc și contribuie la buna înțelegere a populației întregi, dreptății, precum și scopului ca poporul să devină într-adevăr stăpân pe soarta sa[139].

Cercurile conducătoare și-au exprimat interesele lor de clasă și economice sub formă de revendicări economico-poli- tice pentru toți apartenenții de naționalitate română. Susținând că reprezintă interesele țărănimii române, tânăra burghezie în esență tindea în primul rând spre lărgirea pozițiilor sale economice.

Programul reflectă atitudinea intelectualității române și a tinerei burghezii nedezvoltate privitor la cele mai actuale chestiuni ale vieții social-economice și politice în perioada de existență a Partidului Român. De fapt, în activitatea sa prac- 88 tică P.R. adeseori nu a respectat principiile cuprinse în program, dintre care unele aveau mai mult sau mai puțin cu caracter declarativ și propagandistic.

Statutul Partidului Român a fost adoptat în ședința Comitetului Central din 29 iunie 1923, la Vîrșeț, și el stabilește structura organizatorică a partidului. Statutul este alcătuit în total din 31 articole. Scopul partidului este următorul: să contribuie la realizarea năzuințelor și revendicărilor cuprinse în program, prin ziare, cărți, conferințe, adunări și prin activitate politică pe toate tărâmurile vieții publice, prin urmare și în Parlament (art. 2 al Statutului). La început P.R. acționează numai în Banatul de Sud, și de abia din anul 1927 și în Banatul de Nord (Torontal). Conform Statutului, organul suprem al Partidului Român este Comitetul Central, care alege din sânul său Comitetul Executiv compus din 15 persoane[140]. Comitetul nu avea un loc permanent, drept sediu al P.R., ci ședințele se țineau în diferite localități.

După Adunarea de constituire și adoptare a Programului și Statului, a început o activitate intensă de încadrare a membrilor și de formare a organizațiilor în toate localitățile din Banatul de Sud în care trăiesc români. în viața politică cei mai activi erau membrii Comitetului Executiv care apar mai des la adunările politice. îndeosebi se disting: secretarul general al partidului, dr. I. Jianu, preotul Alexandru Guga, protopopul T. Oprea, preotul Teodor Petrică, care mai târziu devine președintele partidului, apoi Nicolae Măda, Ioan Sfera din Sân-Mihai, care s-a remarcat prin darul oratoriei și se bucura de mare popularitate în rândurile populației agricole. La început delegații Comitetului Central și ai Comitetului Executiv s-au bucurat de încredere în rândurile românilor bănățeni[141].

2. ÎNCERCĂRILE DE COLABORARE A PARTIDULUI ROMAN CU ALTE PARTIDE ȘI SUCCESUL LA ALEGERILE PARLAMENTARE DIN 18 MARTIE 1923

La scurt timp după constituire, fruntașii Partidului Român au stabilit legătura cu președintele Consiliului de Miniștrii, Nikola Pasic, și cu ministrul afacerilor externe Momcilo Nincie, cu scopul de a se ajunge, eventual, la o colaborare cu Partidul Radical. De asemenea, convorbiri s-au purtat și cu reprezentanții Partidului Democrat, însă nu au avut rezultatele dorite din cauză că românii pretindeau atunci trei mandate în Parlament[142]. P.R. socotea că poate avea în Parlament trei deputați (în cercurile electorale Vîrșeț, Biserica Albă și Alibunar).

Evenimentele politice legate de alegerile generale

care se apropiau sunt urmărite de presa română, îndeosebi de cea din Timișoara, informând cititorii despre pregătirile pentru alegeri, despre programul Partidului Român și candidații români[143]. O acțiune amplă se desfășura în Banatul de Sud, unde este concentrată partea mare a populației românești, Banatul de Nord fiind în afara razei de activitate a partidului. Fruntașii Partidului Român fac apel către apartenenții naționalității române să se adune în jurul partidului și să-1 voteze. In rândurile alegătorilor români fac agitație și propagandă și reprezentanții altor partide politice. Partidul Democrat a lui Ljuba Davidovic a reușit să câștige o parte din alegătorii români în Maramorac, Deliblata, Seleuș și în ale localități[144]. Un oarecare succes au avut și socialiștii, o parte din români dându-și votul pentru socialiști (la Mărghita — 90, la Grebe- nați — 50, la Sân-Ianăș — 190, la Petruvăsela — 220, la Ni- colinț — 259 de voturi). Despre starea de spirit a unei parii a țărănimii române sărace, în organul Partidului Român se spune: „Astăzi când pentru prima dată le este acordată li- 90 bertatea politică, agricultorii dezorientați de la sate au pornit pe căile greșite ale bolșevismului*[145].

în perioada formării și consolidării interne, Partidul Român a obținut rezultate bune și satisfăcătoare în privința încadrării românilor în partid și a constituirii organizațiilor locale sătești. însă, cercurile hegemoniste din Belgrad nu au aprobat întemeierea Partidului Român independent, căci doreau că românii să se înscrie în partidele guvernamentale. Ziarul „Politika* critică Congresul din Alibunar și înființarea Partidului Român independent. Se afirmă că partidul este „antistatal", că se găsește „într-o legătură permanentă cu Bucureștiul și că acționează după îndrumările din București"[146]. In legătură cu articolul din „Politika", în numele Partidului Român a dat declarație dr. I. Jianu, care neagă afirmațiile din ziarul amintit și explică

documentat motivele întemeierii unui partid propriu și independent[147]. Fiind un partid care apără interesele agricultorilor, Partidul Român în realitate și-a propus să abată sărăcimea română de la bolșevism și să o îndrume pe alte căi.

La alegerile parlamentare din 18 martie 1923, Partidul Român a obținut 7.059 voturi și purtătorul listei, dr. I. Jianu, a fost ales ca primul deputat român din Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor. Alegătorii români nu au fost uniți, o parte din ei și-au dat votul democraților. Satul cu populație românească, Uzdin, a dat Partidului Democrat 1.000 voturi, iar la Deliblata aproape toți românii au votat pentru demo- Crați[148]. Se înțelege că aceasta a provocat indignarea nu numai a fruntașilor Partidului Român, ci și a conducerii Partidului Radical, deoarece nu se așteptau la o astfel de ținută a alegătorilor români.

Activitatea Partidului Român întâmpină obstacole, critici și insinuări din partea reprezentanților partidelor guvernamentale. Fruntașii radicali din Banatul de Sud îl critică pe deputatul român dr. Jianu. La începutul lunii august 1923, șeful radicalilor Pera Miloradovic l-a acuzat pe deputatul român, la președintele Consiliului de Miniștrii, Nikola Pasic, că

91 poartă o politică dușmănoasă și că nu ar avea loc în Clubul deputaților radicali[1,19]. Cazul acesta a fost examinat și în cadrul ședinței Consiliului de Miniștrii.

Cu prilejul poposirii la Panciova a ministrului de finanțe, dr. Milan Stojadinovic, în august 1923, în cadrul Comitetului districtual al Partidului Radical a fost ridicată chestiunea raportului radicalilor față de românii din Banatul iugoslav. Dr. Stojadinovic a informat conducerea radicalilor din Panciova că românii au avut recent o întrunire cu reprezentanții Partidului Radical și ai guvernului, fiind examinate chestiunile litigioase. Dintre problemele nerezolvate, cea mai importantă este chestiunea agrară și cea șco- lar-

bisericeiască. Problema școlară se va rezolva pe bază de reciprocitate. Cu privire la atitudinea deputatului român, ministrul dr. Stojadinovic s-a exprimat favorabil, accentuând că dr. Jianu colaborează în mod loial cu Clubul Radicalilor și că se străduiește să pună de acord revendicările românilor și dorințele partidului guvernamental[150].

Partidul Român a încercat să ajungă la înțelegere și compromis cu radicalii. Deputatul dr. Jianu participă la ședințele Comitetului districtual (județean) al Partidului Popular Radical pentru Banatul de Sud, respectiv pentru cercul electoral Vîrșeț-Biserica Albă. El ia parte și ia lucrările Conferinței Comitetului districtual de la începutul lui decembrie 1923, la care s-a căzut de acord cu Partidul Român în privința consultării ambelor partide în chestiunea numirii reprezentanței comunale[151]. Comitetul Executiv al Partidului Român, sub președinția lui dr. Aurel Novac, a examinat modul și căile de traducere în viață a înțelegerii încheiate între reprezentanții partidului condus de N. Pasic și ai Partidului Român. Cu prilejul convorbirilor despre colaborare, care au avut loc la Belgrad, conducătorii Partidului Român au fost acuzați că acționează împotriva intereselor statului. Partidul guvernamental încearcă să discrediteze conducerea Partidului Român, fapt care a provocat neîncredere, precum și hotărârea reprzentanților burgheziei române

92 să se orienteze spre alt partener[152]. Despre ținuta față de Partidul Radical s-a discutat și la adunarea politică din Alibunar, ținută la începutul lui aprilie 1924, când secretarul general al partidului a expus un raport despre activitatea de un an de zile a Comitetului Central. Dr. Jianu a subliniat că acordul încheiat cu cercurile guvernamentale nu a fost respectat, deoarece în Banatul de Sud, în cadrul Partidului Radical există două grupări și fiecare așteaptă să i se alăture Partidul Român ca să poată avea prioritate față de gruparea

adversară. Totuși, colaborarea cu partidul lui Pasie continuă, deoarece s-a căzut de acord ca și în viitor să se sprijine acei „bărbați politici care au dat cele mai mari sacrificii pentru formarea statului comun și care poartă responsabilitatea pentru viitorul lui“[153]. Conferința Partidului Radical pentru cercul Panciova, ținută în aprilie 1924, solicită Comitetului Principal al Partidului Popular Radical traducerea în viață a acordului încheiat cu românii bănățeni, pentru ca la viitoarele alegeri să fie asigurată colaborarea acestora.

Comitetul Central al Partidului Român a purtat convorbiri cu reprezentanții Partidului Radical și, în luna mai 1924, se ajunge la un acord de colaborare. Cele mai importante revendicări ale conducerii Partidului Român sunt următoarele:

— pământul comunal, care a fost luat din satele românești, să fie înapoiat pentru a-1 putea folosi sărăcimea română;

— în localitățile cu populație românească să funcționeze numai acele persoane cu care este de acord populația din satul respectiv[154].

Ținuta conducerii Partidului Român era foarte șovăitoare și era gata în orice moment să recurgă la compromis. Fiecare schimbare de guvern avea repercusiuni asupra ținutei Comitetului Central al Partidului Român. Atunci când a demisionat guvernul Pasic-Pribicevie și s-a format, în 27 iulie, guvernul Blocului de opoziție al lui Ljuba Davidovic, așa numitul

93 guvern „al înțelegerii populare", se ajunge la denunțarea acordului încheiat cu Partidul Radical. încă în ziua de 5 august 1924 s-a ținut ședința Comitetului Central al Partidului Român, la care s-a adoptat Rezoluția despre încetarea oricărui fel de sprijin acordat Clubului Radical[155]. Deoarece Partidul Radical nu a îndeplinit cerințele românilor, a fost sistată și juridic orice colaborare dintre Partidul Român și radicali.

La începutul lui august 1924, Comitetul Principal al Partidului Român adresează noului guvern revendicările sale, exprimându-și totodată hotărârea de a sprijini acest guvern. Se așteaptă bunăvoință față de minoritatea națională română și garantarea drepturilor culturale minoritare. însă, situația politică din țară nu era deloc stabilă. Guvernul sub conducerea lui Ljuba Davidovic este răsturnat pe data de 8 februarie 1925. Aceste evenimente au impus Partidului Român sarcina de a examina situația creată prin fixarea noilor alegeri. S-a convocat ședința extraordinară a Comitetului Executiv pe data de 14 noiembrie 1924, la care s-a decis continuarea luptei pentru îndeplinirea Programului Partidului Român. în ședința aceasta s-a ales un Comitet mai restrâns împuternicit să acționeze independent în activitatea preelectorală[156].

După formarea Partidului Român și alegerile parlamentare din martie 1923, Ministerul Afacerilor Interne — Secția pentru Banat, Backa și Baranja — cere informații de Ia Marele jupan al Ținutului Torontal din Becicherecul Mare despre activitatea acestui partid. Acest Minister a primit un raport de la Statul Major cu privire la continuarea organizării Partidului Român și formarea de noi organizații și în cercul Biserica Albă. Statul Major este de părere că unii agitatori ai acestui partid răspândesc zvonuri „despre alipirea părții noastre la Banatului României" și că partidul dorește în felul acesta să-și sporească numărul aderenților săi[157]. De asemenea, se înfierează și conducătorul partidului dr. I. Jianu, despre care se spune că a stat în România din 9 până

în 16 iulie 1923 și că acolo, conform unor indicații, a raportat despre activitatea partidului și a primit instrucțiuni.

Ministerul Afacerilor 'Interne — Secția pentru B.B.B. — arată un interes special pentru activitatea Partidului Român din Banat și pentru activitatea celorlalte minorități. Rapoartele prim-pretorilor cercuali din acele cercuri ale Banatul iugoslav în care trăiesc aparteneți ai naționalității române. trimise Marelui jupan din Becicherecul Mare conțin o serie de constatări interesante și păreri privind ținuta Partidului Român și, în general, situația minorității române din Banatul iugoslav.

Astfel, pretura cercuală din Kovacica raportează că românii și ungurii cu fiecare prilej critică regimul. Drept dovadă stau și alegerile precedente. Anume, toate minoritățile — se spune în raport — văd în Partidul Radical personificarea statului nostru, în timp ce în Partidul Democrat un contra partid, respectiv un partid de opoziție față de partidul de stat (de cel radical), fapt pentru care românii și ungurii au votat pentru Partidul Democrat. Se citează ca exemplu comunele Skorenovac și Debeljaca, unde ungurii au votat pentru democrați, apoi comunele Uzdin și Deliblata, unde alegătorii români au votat, de asemenea, pentru democrați. Prim-pretonri. cercual din Kovarica propune ca în satele cu populație română și maghiară să fie numiți în postul de notari „sârbi veritabili și energici"[158], considerând că în felul acesta r omânii se vor atașa regimului.

Prim-pretorul din Biserica Albă, în raportul său din 3 noiembrie 1923, relatează că Partidul Național Român se străduiește ca în fruntea administrației locale comunale să numească persoane din rândurile distinșilor naționaliști, de altfel. în fruntea acestui partid se află în majoritate preoți, dar și a învățătorilor de naționalitate română.

Un raport mai detailat asupra situației din sânul Comitetului local al Partidului Român, din Biserica Albă și despre alegerile parlamentare din martie ni-1 dă căpitanul de poliție din Biserica Albă. Conform acestui raport, președintele

95 organizației locale a Partidului Român este fostul avocat dr. Aurel Novac. Despre el se spune că și înainte de război a fost un distins conducător al minorității române în fostul stat maghiar și că, ca atare, a fost ales și în Parlamentul maghiar. însă, acum, ca om mai în vârstă, ocupă doar un loc mai mult reprezentativ. La alegerile parlamentare din martie 1923, în Biserica Albă au votat circa 100 alegători români, dintre care 35 pentru dr. A. Novac, candidatul P.R. pentru cercul Biserica Albă, iar restul alegătorilor români pentru democrați, fiindcă aceștia promiteau că prin reforma agrară va fi împărțit pământ și românilor săraci. Aceste promisiuni au avut efect, fapt care demonstrează și rezultatul alegerilor din Uzdin, unde din cei 2000 de alegători români, pentru democrați au votat 1.500 (după raportul căpitanului de poliție din Biserica Albă)[159]. în ceea ce privește agitația printre români în vederea alipirii părții sârbești a Banatului României, în raportul amintit se spune că în Biserica Albă nu a fost observată vreo agitație în sensul acesta.

Prim-pretorul cercului Vîrșeț raportează că Partidul Român s-a organizat în toate comunele acestui cerc care sunt populate de români. Se mai amintește că sufletul Partidului Național Român este clerul român în frunte cu Alexandru Guga, preot în Coștei. în campania electorală precedentă s-au evidențiat A. Guga și preotul din Nicolinț, Teodor Petrică. în timpul propagandei electorale, conștiința națională, de altfel foarte vie, și rezistența tenace a populației românești, ating punctul culminant — se spune în raportul prim-pretorului cercului Vîrșeț[160].

Delimitarea definitivă a frontierei cu România și rezolvarea chestiunii școlar-bisericești a românilor iugoslavi vor contribui la clarificarea situației și stabilirea încrederii necesare, căci până în anul 1923 încă nu au fost rezolvate unele chestiuni care aveau însemnătate pentru poziția minorității române din Banatul iugoslav.

Din raportul prim-pretorului cercului Becicherecul

Mare aflăm că românii din cercul acesta nu au nici un conducător

96 național distins, ceea ce s-a putut vedea și la alegerile parlamentare din martie 1923, când românii din cercul acesta au votat, în majoritate, pentru Partidul Socialist. Prim-pre- ccrul este, însă, convins că românii din Banatul iugoslav vor deveni cu timpul cetățeni buni. Deoarece cunoaște bine poporul român și limba română, prim-pretorul a observat că românii țin foarte mult la obiceiurile lor și cultivă limba strămoșească, de aceea recomandă ca posturile vacante să fie completate cu învățători sârbi care cunosc și vorbesc limba română; aceștia trebuie să respecte obiceiurile lor, și în felul acesta, treptat se vor adapta vieții în noul stat[161].

In raportul prim-pretorului cercului Becicherecul Mare se spune că românii bănățeni își trimit cu drag copiii să facă școala în România, deoarece socotesc că acolo vor obține posturi mai avantajoase. Marea parte a intelectualilor români au trecut în România încă în primii ani după unire și acolo au ocupat posturi în serviciul de stat.

La începutul lui noiembrie 1923 prim-pretorul cercului Panciova comunică Marelui jupan că în acest cerc există, în comunele cu populație românească, organizații ale Partidului Român. Persoanele care nu aparțin acestui partid, dar sunt de naționalitate română, se zice că ar fi expuse urei mediului în care trăiesc[162]. La aceasta se pare că a contribuit și propaganda din timpul campaniei electorale.

Privitor la Partidul Național Român din Banatul iugoslav se face un raport cuprinzător. în raport se relatează că în toate satele mai mari care sunt populate exclusiv cu români sau în mare parte cu români, există organizații locale ale Partidului Național Român. Cu prilejul campaniei electorale din preajma alegerilor parlamentare din martie 1923, acest partid a desfășurat

o activitate intensă. însă, rezultatele acestei activități — se spune în raport — pentru românii noștri nu au fost cele mai bune, deoarece au reușit doar pe dr. Ioan Jianu să-1 aleagă ca deputat. Pe de altă parte, se constată că românii au votat

mai ales pentru partidele politice existente „creatoare de stat". Unii dintre agitatorii români ai Partidului Român au îndemnat, în timpul campaniei electorale, pe fiecare român cu conștiință națională să voteze pentru Partidul Român fără nici o frică de vreo eventuală presiune din partea autorităților de stat. Despre români se mai spune că sunt „un element tare și rezistent".

Deoarece încă nu a fost în mod definitiv soluționată chestiunea granței cu România, acest fapt — după părerea interimarului Marelui jupan — crează confuzie, mai ales în rândurile populației din apropierea frontierei. O parte însemnată dintre intelectualii români au optat, la timpul lor, pentru cetățenia Regatului România, în mod succesiv trecând în România. Acea parte a intelectualilor români care a rămas să trăiască în cadrul noului stat iugoslav, dar mai ales clerul, se spune, că ei foarte des merg în România, de unde — probabil — „primesc instrucțiuni cu privire la ținuta politică și națională"[163].

Este interesantă și ținuta organelor de stat față de școlarizarea tineretului român în România. Aceste organe consideră că instruirea școlară „nu va produce vreo daună intereselor noastre, căci acel tineret român după terminarea școlarizării în mare majoritate își va continua existența în România"[164].

In raportul către Ministerul Afacerilor Interne, Secția pentru B.B.B., Marele jupan al Ținutului Torontal conchide că „până-n prezent nu au fost cazuri ca românii iugoslavi să fie în mod evident neleali față de statul nostru sau să desfășoare vreo acțiune împotriva

statului nostru". Se înțelege de la sine, că această constatare are importanță, deoarece vine de la un organ competent pentru ținutul în care trăiește populația de naționalitate română. Dacă s-a și ajuns la unele neînțelegeri, neîncredere sau la răspândirea diferitelor zvonuri, aceasta o făceau doar unii agitatori, dar majoritatea populației române a confirmat lealitatea sa deplină față de țara

98 în care și-a continuat viața laolaltă cu populația sârbă și celelalte naționalități conlocuitoare. Deci, se continuă prietenia seculară și cooperarea, care își are rădăcinile mai ales în condițiile vieții comune și a clipelor grele de sub stăpânirea maghiară, când popoarele nemaghiare au fost oprimate.

Organizarea politică a minorității române a intensificat supravegherea personalităților politice marcante din rândurile acestei minorități. în sensul acesta a fost adresat și un act al Ministerului Afacerilor Interne — Secția pentru B.B.B. — Marelui jupan al Ținutului Dunărean (Po- dunavska oblast) din Becicherecul Mare (Secția pentru securitatea de stat), în care se citează raportul comandantului I al Regiuni militare (I Armijska oblast) referitor la faptul că elementul român din părțile Vîrșețului și ale Bisericii Albe este lăsat în afara unui control suficient din partea autorităților polițienești. Unele persoane din rândurile intelectualității române au început să manifeste o îndrăzneală tot mai mare și să facă propagandă proromână. în acțiunea aceasta se evidențiază protopopul Traian Oprea, despre care se spune că face dese călătorii în România. Ministerul Afacerilor Interne ordonă măsuri urgente și cere să se urmărească cu vigilență activitatea și mișcarea personalităților marcante[165].

Despre necesitatea unei supravegheri mai mari din partea organelor polițienești în toate satele românești comunică și prim-pretorul din Kovacica, căci românii

sunt intr-adevăr fără o supraveghere suficientă — consideră prim-pretorul. în comunele românești o mare parte dintre notari erau români, dar și în prezent situația nu s-a schimbat. După părerea prim-pretorului din Kovacica, Kolarovic, „interesele de stat“ impun ca în satele românești să se evite cât se poate mai mult numirea de persoane de naționalitate neslavă, și să fie numiți în posturile de notari „cei mai vajnici sârbi". în continual ea raportului, el dă și explicații care sunt „cei mai vajnici sârbi" și anume funcționarii din fostul regim (maghiar), care pe atunci erau slujitori buni, dar de teapa

99 lor și astăzi încă se mai găsesc în număr suficient. Totodată, prim-pretorul cercului Kovaiica este de părere ca românilor să le fie eliberate permise de călătorie în România numai în cazuri excepționale[166].

Prim-pretorul cercului Vîrșeț comunică despre situația de aici și afirmă că până în prezent fruntașii marcanți ai tuturor minorităților au fost supravegheați cu cea mai mare atenție, dar că în viitor supravegherea polițienească se va intensifica. „Sub supraveghere discretă se va pune activitatea și mișcarea politică a tuturor personalităților marcante din. rândurile minorităților naționale" — comunică pimarul orașului Stoisic.

Despre protopopul districtual Traian Oprea, care exercită și funcția de vicar al Diecezei Caransebeș, se Spune — în raportul prim-pretorului cercului Vîrșeț — că este nu numai conducător spiritual, ci este, și din punct de vedere politic unul dintre cei mai marcanți români în această regiune. Este adevărat că protopopul Oprea călătorește des în România. Controlul călătoriei acestuia trebuie s-o facă Direcțiunea orașului Vîrșeț. De altfel, în propaganda electorală pentru alegerile din martie 1923, protopopul român Oprea s-a angajat în

mod activ pentru lista Partidului Român, însă la adunările care s-au ținut pe teritoriul Vîrșețului și a împrejurimii, discursurile sale nu au ieșit din cadrul lealității[167].

Prim-pretorul cercului Alibunar a înaintat Marelui jupan al Ținutului Dunărean (Podunavska oblast) din Becioiie- recul Mare, lista persoanelor care ar trebui să fie urmărite și puse sub control polițienesc, fiind agitatori ai propagandei proromâne. Lista aceasta a persoanelor suspecte a fost înaintată de către Marele jupan, Ministerului Afacerilor Interne cu observația că numele menționate în listă trebuie să fie puse sub supraveghere polițienească și în permanență să fie urmărită activitatea lor[168].

100

Toate rapoartele prim-pretorilor cercuali care au fost înaintate Marelui jupan al Ținutului Dunărean cu reședința la Becicherecul Mare mărturisesc că autoritățile au început într-o măsură mai mare să urmărească cu atenție activitatea și mișcarea fruntașilor români, îndeosebi după formarea Partidului Român și în urma angajării mai intense a elementului român în viața social-politică. Scopul acestei supravegheri intensificate era de a se paraliza propaganda proromână și de a se câștiga populația română în sensul de-a fi pe deplin fidelă regimului.

3. PARTIDUL ROMAN ȘI ALEGERILE PARLAMENTARE DIN 8 FEBRUARIE 1925 ȘI 11 SEPTEMBRIE 1927. SCINDAREA ÎN SÂNUL PARTIDULUI

In preajma alegerilor din 8 februarie 1925 și Partidul Român și-a intensificat activitatea sa politică.

în ziua de 23 decembrie 1924 s-a ținut, la Vîrșeț, adunarea Partidului Român cu participarea delegaților din localitățile cu populație românească și a membrilor Comitetului Executiv. La adunare s-a dat citire demisiei lui dr. Aurel Novac din funcția de președinte al partidului. Adunarea i-a exprimat mulțumirea protocolară cu cele mai frumoase dorințe, deoarece demisia a survenit din cauza anilor înaintați și a intenției de a trece în România. In funcția de președinte a fost ales vicepreședintele P.R., preotul Teodor Petrică. Despre situația politică a fost expus un raport de către dr. I. Jianu. S-a examinat ținuta partidului la viitoarele alegeri, anume dacă va participa la alegeri singur ori pe listă comună cu alte partide. Adunarea a adoptat propunerea Comitetului Executiv de a se face listă comună cu Partidul Radical sub conducerea lui dr. Milan Sto- jadinovic, ministrul finanțelor, iar românii să-și aibă candi- dații lor în cercul Alibunar, Vîrșeț și în Torontalul de Nord.

Au fost expuse și motivele care au determinat P.R. să aibă o asemenea ținută[169]. Cu privire la politica purtată de St. Radic se spune că se sprijină pe ajutorul Rusiei bolșevice, care, la rândul ei, tinde spre distrugerea orânduirii actuale și descompunerea Regatului S.C.S.

Comitetul districtual al Partidului Popular Radical pentru Banatul de Sud de asemenea s-a declarat pentru colaborare cu Partidul Român, astfel că s-a întocmit o listă comună în care figurează drept candidat pentru cercul Alibunar, dr. I. Jianu, iar ca locțiitor de candidat pentru cercul Vîrșeț, preotul Alexandru Guga[170]. în Banatul de Sud s-a ajuns la dezbinare, formându-se gruparea radicalilor tineri și gruparea radicalilor vechi (bătrâni), fapt ce a contribuit la neîndepli- nirea aranjamentului dintre cele două partide, cel radical și cel român.

Conducătorii Partidului Român manifestă neîncredere din cauză că în fruntea Ministerului învățământului și reformei agrare se găseau persoane din partidul lui Sv. Pribicevic, care, poate, ar încerca să pună piedici, indiferent de acordul încheiat cu radicalii, deoarece românii nu au încheiat înțelegere cu Partidul Democrat Independent al lui Sv. Pribicevic. La alegerile precedente românii au dat circa 3.000 voturi pentru acest partid (P.D.I.)[171].

Acordul radicalo-român întâmpină și nemulțumiri în rândurile unor cercuri care criticau pe deputatul român din cauza că era aderentul lui Lj. Davidovic pe vremea când Da- vido'dc se găsea la cârma țării. Conducerea Partidului Român a apreciat că participarea la alegeri pe lista comună cu Partidul Radical, al cărui purtător este dr. M. Stojadinovic, va da posibilitate românilor din Banatul iugoslav să aleagă doi deputați, lucru ce nu s-ar putea obține prin ieșirea la alegeri cu listă independentă[172]. S-a dat o proclamație către alegătorii români în care se indică rezultatele Partidului Român și eforturile românilor de a fi egali în drepturi cu celelalte popoare, dar în special de a împărți pământ țăranilor săraci. Membrii Comitetului Executiv sunt foarte activi în campania

102 electorală și fac propagandă. în localitățile cu populație mixtă i eprezentanții Partidului Român se consultă cu tinerii radicali. Ei mai scot în evidență și suferințele comune ale poporului sârb și român sub stăpânirea austro-ungară, precum și solidaritatea și înțelegerea între poporul sârb și român în localitățile mixte din Banatul iugoslav[173].

In localitățile cu populație românească vin și reprezentanți ai altor partide politice burgheze, mai ales ai Partidului Democrat sub conducerea lui Lj. Davidovic și ai Partidului Democrat Independent de sub conducerea lui Sv. Pribicevic, având drept scop să atragă și să câștige voturile alegătorilor români. O bună

parte dintre românii bănățeni s-au orientat spre partidele amintite.

Conform rezultatelor alegerilor parlamentare din 8 februarie 1925, în cercul Alibunar au votat pentru candidatul de pe lista radicalo-română — dr. Ioan Jianu — în total 3.800 alegători, nefiind ales. Circa 1.000 de alegători din acest cerc electoral au votat lista democraților. Sărăcimea română nu a votat lista comună guvernamentală radicalo-română, ci a dat încredere acelora care au promis republică. Din cauza acestei ținute a sărăcimii, fruntașii partidului sunt indignați și afirmă că sărăcimea română are „înclinații bolnave, bolșevice", și fiind părăsită de toți, și-a pierdut credința și „în frate și în dumnezeu", și că „nu poate să revină la drumul adevărat"[174]. Conducerea partidului învinuiește pentru insuccesul la alegeri pe alegătorii români, pentru că au fost dezbinați și au votat într-un număr remarcabil lista democraților.

Analiza alegerilor ne arată că în cercul electoral Alibu- r.ar, în care trăiește majoritatea populației românești, candidatul român a obținut mai multe voturi de la alegătorii de naționalitate sârbă decât de la români. Deci, rezultă că alegătorii români în bună parte și-au pierdut încrederea în conducerea partidului și de aceea un oarecare număr de intelectuali nu a mai sprijinit partidul. învățătorii, de altfel puțini

103 la număr, au fost aproape neutrii și nu au făcut propagandă în favoarea deputatului lor în Parlament[175]. La aceste alegeri generale românii au dat în total pentru lista guvernamentală circa 8.000 voturi, însă circa 2.500 de alegători români din rândurile sărăcimii și-au dat votul pentru acele partide de la care așteptau mai mult decât le-au oferit ani de-a rândul partidele guvernamentale. Din cauza aceasta organul Partidului Român se plânge deoarece printre alegătorii români s-a găsit un număr suficient de „aderenți ai bolșevismului", ceea ce a dus la eșec[176]. în orice caz P.R. nu a satisfăcut

prin activitatea sa sărăcimea română, care a rămas în aceeași situație grea ca și înainte de formarea noului stat iugoslav, iar în cei șase ani de existență a Regatului sârbilor, croaților și slovenilor, nu s-a făcut nimic pentru îmbunătățirea poziției social-econo- mice a țărănimii sărace. De fapt, programul partidului prevede ameliorarea situației țărănimii române, dar în convor- birile cu partidele burgheze stăpânitoare, conducerea P.R. ridică chestiunea aplicării reformei agrare și pentru populația românească însă mai mult cu scopul de a câștiga voturile țăranilor și de a-i împiedica pe țărani de a se apropia de forțele progresiste.

Insuccesul la alegeri a deprimat pe mulți dintre conducătorii partidului. Secretarul Partidului Român și fostul deputat dr. I. Jianu a părăsit țara și a trecut, în iunie 1925, în România. Organul partidului își încetează apariția. Conducerea Partidului Radical cere ca Partidul Român să se contopească cu ei[177]. Aceasta a dus la suspendarea acordului cu radicalii, P.R. intrând în opoziție. Hotărârea aceasta a fost adoptată la consfătuirea restrânsă ținută la Vîrșeț. P_R. s-a asociat cu Partidul Democrat și cu Partidul Socialist, pentru ca împreună să iasă, în bloc, la alegerile districtuale din 23 ianuarie 1927. înțelegerea aceasta a fost valabilă pentru Vîrșeț (municipiu), cercul Vîrșeț și Biserica Albă[178]. însă, la alegeri o parte dintre alegătorii români au votat pentru radicali, fiindcă nu le era cunoscută hotărârea adoptată la con- 104 sfătuirea conducerii partidului, ținută la Vîrșeț (de altfel și organul partidului „Graiul Românesc" și-a încetat apariția), iar o parte dintre alegători a votat pentru opoziție. într-o astfel de situație neclară și haotică, totuși a fost ales deputat al Ținutului Dunărean (Podunavska oblast), în calitate de reprezentant al Partidului Român, dr. Savu Butoarcă, profesor de Vîrșeț. Românii mai aveau încă un deputat districtual ca reprezentant al Partidului Democrat, anu- me po agricultorul Panta Ardelean din Sân-Mihai[179].

Deputății din rândurile românilor bănățeni au colaborat în cadrul Adunării Ținutului Dunărean cu reședința la Smederevo.

Se simțea tot mai mult nevoia de editare a unui nou ziar săptămânal, mai ales că românii bănățeni au rămas fără ziarul lor, în urma încetării apariției organului Partidului Român „Graiul Românesc". Acțiunea pentru înființarea unui ziar nou a fost inițiată de intelectualii din satul Coștei de la frontiera iugoslavo-română, de lângă Vîrșeț; și-au dat sprijinul mai mulți agricultori de vază din satele din împrejurimi. S-a format un Comitet de inițiativă și în ziua de 24 aprilie 1927 apare primul număr al săptămânalului sub titlul „Nă- dejdea'", având subtitlul „Foaie pentru interesele țăranilor români din Regatul S.C.S.". Primul redactor responsabil și directorul ziarului a fost Nicolai Roman.

Fruntașii Partidului Român stabilesc imediat colaborarea cu noul ziar, care adună în jurul său un număr tot mai mare de intelectuali români. Inițiatorilor ziarului nou li se alătură preotul Alexandru Guga, profesorul Savu Butoarcă, protopopul Traian Oprea, preotul Adam Fiștea și alții. Grupul de intelectuali din Vîrșeț din jurul profesorului dr. S. Butoarcă a preluat finanțarea și editarea ziarului. Un rol însemnat îl are și în continuare protopopul T. Oprea, care la finele lui aprilie ia cuvântul la impunătoarea adunare din Voivodinț și apelează la unitatea românilor bănățeni. Adunarea aceasta a

 avut un eoou puternic, bucurându-se de publicitate în unele ziare[180].

Fondarea ziarului săptămânal „Nădejdea*[1] a dat un nou impuls înviorării activității politice a Partidului Român. Conducerea politică convoacă „marea"

consfătuire națională pe ziua de 21 mai 1927 la Banatski Karlovac, de lângă Alibunar, despre care se spune „că va hotărî soarta poporului român din Regatul S.C.S.[11181]. La consfătuire au luat parte peste 500 delegați și fruntași români din toate localitățile Banatului iugoslav. Au fost prezenți și 11 reprezentanți ai ziarului „Nădejdea[11], apoi președintele Partidului German din Banatul de Sud, Karl Leidecker, iar scurt timp și secretarul Comitetului districtual al Partidului Radical din Banatul de Sud, dr. Vladislav Jovanovic.

La consfătuirea aceasta, Teodor Petrică, președintele Partidului Român, subliniază faptul că cele 6—7 guverne de până în prezent, care s-au succedat, au făcut doar promisiuni goale, dar nu au ajutat cu nimic pe bietul popor român din Banat. Consfătuirea se angajează pentru afirmarea românilor pe plan național, școlar-bisericesc și cultural. Se acordă tot sprijinul principiilor cuprinse în Programul Partidului Român și se adoptă hotărârea privind suspendarea acordului cu radicalii. A fost ridicată și chestiunea colaborării cu Partidul German. Și anume președintele Partidului German pentru Banatul de Sud a exprimat dorința de colaborare și, totodată, insistă ca Partidul Român să trimită delegați la Congresul internațional al minorităților, care va avea loc la Geneva, deoarece la Congresul precedent din 1926 numai românii din Regatul S.C.S. nu au avut reprezentanți. Consfătuirea românilor din Banatul iugoslav, ținută la Ban Karlovac, a avut o laigă publicitate și în ziarele minoritare[182]. Cea mai importantă sarcină a partidului o constituia lupta pentru recunoașterea drepturilor minoritare și pentru deplina egalitate.

Apariția de noi ziare în limba română marchează, de asemenea, înviorarea vieții politice la români. La

Panciova a apărut la 30 mai 1927 revista „Lumina", „Foaia independentă pentru știință, cultură, progres și interes", al cărei fondator, editor și redactor era Petru Balnojan-Mari- șescu, originar din Satu-Nou. După câteva numere și-a încetat apariția. La 5 iunie 1927, în Panciova a început să apară ziarul săptămânal „Democratul", ca organ al Partidului Democrat Davidovicean. Redactor a fost Ioana Erina, iar editor Organizația locală a Partidului Democrat. Foaia a fost destinată mai mult propagandei electorale pentru alegerile parlamentare din 11 septembrie 1927, după alegeri încetând să mai apară.

Activitatea politică a luat o amploare în preajma alegerilor din 11 septembrie 1927. Guvernul lui Velja Vukiievic a dizolvat în luna iulie Parlamentul și a fixat alegerile pe ziua de 11 septembrie 1927. Comitetul Executiv al Partidului Român convoacă deja pe ziua de 17 iulie o nouă consfătuire la Alibunar. Au fost invitați membrii Comitetului Central, președinții și vicepreședinții organizațiilor locale din toate localitățile Banatului iugoslav în care trăiesc români. La consfă-tuirea din Alibunar a fost completat Comitetul Executiv cu noi membri. în calitate de secretar al partidului a fost ales Alexandru Butoarcă, avocat stagiar din Vîrșeț. S-a mai adoptat hotărârea ca ziarul „Nădejdea" să devină organul Partidului Român. Tot la această consfătuire a fost ales candidatul cercual pentru alegerile parlamentare[183]. A predominat părerea ca la viitoarele alegeri P.R. să iasă independent și să respecte Programul partidului. însă, s-au ivit neînțelegeri cu privire la întocmirea listei candidaților. Stabilirea definitivă a listei s-a făcut de Comitetul Executiv de abia în ședința ținută la Vîrșeț, în 2 august. Ca purtător de listă a fost ales dr. Savu Butoarcă.

Consfătuirea din Alibunar și ședințele Comitetului Executiv au demonstrat că în sânul Partidului Român nu a

107 existat unitate, că au fost divergențe cu privire la alegerea candidaților, fapt care prevestea pericolul de sciziune in conducerea partidului. Grupul din jurul ziarului „Nădejdea* treptat a preluat conducerea partidului. Săptămânalul „Nădejdea* deja devenise organul și proprietatea partidului, iar director politic al ziarului, dr. Savu Butoarcă[184].

In localitățile cu populație românească propaganda electorală o desfășoară nu numai fruntașii Partidului Român, ci și reprezentanții altor partide politice burgheze care doreau să câștige voturile românilor, deoarece pe listele electorale se găseau circa 18.000 alegători din rândurile naționalităților române. Conducerea Partidului Român face apel prin proclamație, adresându-se românilor, pentru unitate și se străduiește să-i împiedice pe români să mai acorde sprijin altor partide burgheze. Despre radicali se spune că au încălcat acordul încheiat cu P.R., iar despre Sv. Pribicevic că este dușman al minorității naționale române, fiindcă s-a declarat împotriva acordului încheiat referitor la chestiunea școlar-bi- sericească dintre România și Regatul S.C.S.[185]. Despre Stjepan Radic, fruntașii Partidului Român afirmă că nici nu a vrut să știe de școlile minoritare. Prin urmare, după părerea fruntașilor români numai P.R. este preocupat de soarta și fericirea românilor din Banatul iugoslav.

în preajma alegerilor parlamentare din septembrie 1927 se ajunge la un conflict deschis în sânul conducerii Partidului Român. Cu trei zile înainte de alegeri a fost publicat așa numitul *Act frățesc,* prin care populația românească este chemată să nu dea sprijin Partidului Român, ci să voteze pentru partidele guvernamentale. Printre semnatarii „Actului frățesc* sunt și doi membri ai Comitetului Executiv al partidului (preotul Al. Guga și N. Măda) și încă 6 membri de vază ai partidului. Acest apel a dezorientat masele de alegători români, deoarece s-au răspândit zvonuri false că Partidul Român ar fi dizolvat, după cum a fost scris în „actul secret*. Cele

două apeluri adresate alegătorilor români au fost răs-
108 pândite sub formă de afișe intr-un număr mare de exemplare. Semnatarii „Actului frățesc[1'] consideră că românii au obligații față de partidele guvernamentale, deoarece au ajuns la acord cu România în chestiunile școlar-bisericești și pentru motivul că a fost introdusă autonomia comunală[180]. Există unele indicii că la alcătuirea apelurilor amintite ar fi amestecat și dr. I. Jianu, care a călătorit din Timișoara la Alibunar și a stabilit legături cu unii dintre conducătorii Partidului Radical din Banatul de Sud, promițându-le sprijin în cazul că va fi ridicat sechestru de pe pământul pe care l-a avut lângă Ki- kinda (450 jugăre). Dr. Jianu reușește să vândă pământul acesta, cumpărând apoi în România 709 jugăre și suprafețe acoperite de pădure lângă Cârneacea, județul Caraș-Severin[18'].

Din cauza neînțelegerilor în sânul partidului, la alegerile parlamentare din 11 septembrie 1927, Partidul Român a suferit înfrângere, obținând în total 4.618 voturi. Partea mare a alegătorilor se abține de la vot, iar o parte votează cu alte partide burgheze[188]. Partidul Român nici de data aceasta nu obține nici un mandat. Aceasta se poate explica prin lipsa de solidaritate în vârfurile partidului, prin pasivitatea unei părți mai mari a țărănimii române, care nu manifestă interes pentru evenimentele politice, deoarece s-a convins că politicienii fac doar promisiuni goale. Afară de aceasta, alegătorii au aflat din *Scrisoarea deschisă fraților noștri* unele lucruri care compromit pe unii dintre conducătorii partidului, care sub scutul politicii doreau să-și asigure intere^ sele lor materiale. Astfel, protopopul T. Oprea a făgăduit sprijin Partidului Democrat în cazul în care va fi anulată pedeapsa de 100.000 dinari pronunțată Băncii „Luceafărului", ceea ce ar fi adus foloase nu numai Băncii, ci și personal protopopului Oprea[189].

Atacurile la adresa activității Partidului Român au

devenit deosebit de frecvente în perioada amplei activități politice din timpul alegerilor parlamentare. Același lucru se petrece și cu prilejul alegerilor din septembrie 1927, când a fost înaintată o pâră Ministerului Afacerilor Interne

— Secției pentru securitatea statului — cum că la Satu-Nou a apărut o mișcare de propagandă proromână, în fruntea căreia se află protopopul districtual Ioan Murgu și mai multe persoane importante din sat[190]. Faptele, care dovedesc că grupul acesta are o ținută dușmănoasă, sunt:

— preoții români nu au vrut să pomenească, în biserici persoana regelui;

— cu prilejul sărbătorilor de stat nu s-a arborat, pe clădirea bisericii, drapelul de stat;

— când a încetat din viață regele Petru I, în mod demonstrativ nu s-a arborat drapelul negru, iar când a decedat regele României Ferdinand, steagul negru s-a arborat pe clădirea bisericii;

— protopopul român Ioan Murgu a adus pe furiș abecedare în limba română tipărite în România;

— ordonă copiilor să nu vorbească „limba statului[41];

— fac propagandă că se acționează și se depun toate eforturile în vederea asimilării românilor;

Reprezentanții Partidului Român sunt învinuiți că fac propagandă, atingând punctul maxim în timpul campaniei electorale pentru alegerile parlamentare din toamna anului 1927. La adunările ținute, unii dintre vorbitori, ca de exemplu George Șdicu din Seleuș, Dimian din Petruvăsela, Adam Fiștea din Vîrșeț și publicistul Nicolaie Roman din Vîrșeț au chemat alegătorii români să se adune sub steagul național român și să lupte pentru drepturile naționale ale minorității române. Dintre revendicările mai însemnate, se remarcă următoarele: pe edificiile comunale și

celelalte instituții de stat să fie inscripții și în limba română; recruții tineri români să nu mai fie trimiși să facă stagiul militar în Macedonia (din cauza malariei).

Activitatea Partidului Român este supusă criticii de către aderenții partidelor guvernamentale; se pare că și pâra împotriva fruntașilor români este opera reprezentanților partidelor politice burgheze care s-au declarat pe față împotriva

110 existenței organizației naționalâ română. în pârâ se cere președintelui Consiliului de Miniștrii și ministrului afacerilor interne să ia măsuri contra Partidului Român în concordanță cu Legea despre protecția statului, organizația să fie dizolvată, iar persoanele amintite să fie pedepsite[191].

In sânul Partidului Român apar tot mai mult divergențe, care vor duce mai târziu la sciziune. învinuirile și acuzările adversarilor partidului de asemenea au contribuit la slăbirea unității în sânul conducerii partidului. O mare parte din aceste acuzări se referă la clerul român, ce avea rolul conducător în partid.

La alegerile comunale din noiembrie 1927 Partidul Român a înregistrat rezultate bune, fapt care a încurajat temporal conducerea partidului. Gruparea din jurul ziarului „Nă- dejdea“ face noi eforturi să trezească interesul țăranului român pentru evenimentele politice din țară.

4. EFORTURILE PARTIDULUI ROMÂN PENTRU CONSOLIDAREA FORȚELOR ȘI FORMAREA ORGANIZAȚIILOR DE PARTID ÎN BANATUL DE NORD. ÎNCETAREA ACTIVITĂȚII PARTIDULUI

în vederea strângerii rândurilor intelectualilor români, la inițiativa conducerii Partidului Român, în

ziua de 22 decembrie 1927 la Vîrșeț, a avut loc consfătuirea intelectualilor și fruntașilor români, la care au fost examinate probleme economice, politice și culturale. Pe plan politic se arată necesitatea consolidării politice și a încadrării întregii suflări românești în rândurile Partidului Român. S-au analizat și chestiuni școlar-biseticești în lumina acordului, de curând încheiat, între guvernele Regatului S.C.S. și României. Se su- 111 bliniază necesitatea deschiderii secțiilor cu limba de predare română pe lângă Școala Normală din Vîrșeț și pe lângă un liceu din Banatul iugoslav. Conferința intelectualilor români adoptă concluzia despre necesitatea traducerii în viață a Programului Partidului Român, precum și despre organizarea partidului și în Banatul de Nord, respectiv includerea românilor din Torontal în sânul partidului, până acum ei fiind neglijați[192].

După reuniunea intelectualilor români ținută la Vîrșeț, se simte o oarecare înviorare a activității politice în privința muncii la consolidarea organizațiilor locale. în toate satele mai mari cu locuitori români se țin conferințe ale organizațiilor locale, la care iau parte și membri ai Comitetului Executiv. Obiectul principal de dezbatere îl constituie *Convenția școlar-bisericească* și alegerile comunale recent ținute. Se accentuează că în localitățile mixte pe lista Partidului Român au fost propuși și apartenenți ai naționalității sârbe, plecând de la concepția că, putem să ne așteptăm la bine dacă tovarășii de suferințe de altădată (se referă la sârbi și români în perioada stăpânirii maghiare) sunt uniți, dacă sunt reprezen- tați în mod proporțional și dacă între popoarele care trăiesc în comun există armonie deplină[193].

La începutul anului 1928, în centrul atenției Comitetului Principal Român s-a aflat traducerea în

viață a concluziilor consfătuirii din Vîrșeț, ținută în decembrie 1927, respectiv încadrarea românilor din Banatul de Nord, în Partidul Român. In felul acesta partidul s-ar întări, căci este vorba de lărgirea rețelei de organizații locale și cuprinderea încă a șase sate populate de români.

Adunarea de constituire a Partidului Român în Banatul de Nord a avut loc în Becicherul Mare (astăzi Zrenjanin) la 20 martie 1928. La adunare au participat circa 300 delegați din Becicherecul Mare, Ecica, Toracul Mare, Toracul Mic (astăzi Begejci — cele două Torace), lancahid, Clec și Sarda (Sutjeska). A fost ales Comitetul districtual al partidului în

 frunte cu tânărul avocat Valeriu Cocora din Becicherecul Mare. In calitate de reprezentanți ai Comitetului Central au participat la Adunarea de constituire protopopul Traian Oprea, vicepreședintele partidului Adam Fiștea și redactorul organului partidului Nicolae Roman[194]. Cu toate că românii din Banatul de Nord aparțin cercului electoral Kikinda Mare, Partidul Român avea interes să-i cuprindă în rândurile sale, căci pe atunci erau în Banatul de Nord circa 9.000 alegători români.

După adunarea de constituire și formarea Comitetului districtual al partidului, s-a procedat la formarea comitetelor locale în toate localitățile cu populație românească din Banatul de Nord. Constituirea organizațiilor locale s-a efectuat cu mult entuziasm. S-a dat ocazie românilor din aceste ținuturi să-și manifeste sentimentul național, de altfel înăbușit de regimul de oprimare națională a minorităților naționale.

încercări noi de consolidare a Partidului Român se fac spre finele anului 1928. în urma atentatului în Parlament și a ascuțirii contradicțiilor și luptelor din sânul burgheziei iugoslave, însăși situația politică ca atare impune cu necesitate ea Partidul Român să

întreprindă unele măsuri, pentru a nu fi surprins de evenimentele politice furtunoase. Comitetul Executiv a ales o comisie permanentă, respectiv un comitet de 5 membri, cu competențe largi; acest comitet putea să ducă convorbiri cu alte partide, să găsească cele mai bune soluții pentru Partidul Român, precum și să treacă la anumite acțiuni, însă despre toate aceste acțiuni trebuie să informeze Comitetul Executiv și Comitetul Principal. Aceste hotărâri au fost adoptate în ședința Comitetului Executiv din 12 septembrie 1928. Și de data aceasta se face apel la unitate, unica chezășie ce poate asigura respectarea drepturilor minorității naționale române. La ședința amintită a Comitetului Executiv, ținută la Banatski Karlovac, s-a adoptat hotărârea privind colaborarea Partidului Român cu celelalte minorități naționale, deoarece și acestea au aceleași nevoi și suferințe.

Hotărârea aceasta a găsit aprobarea reprezentanților minorității naționale germane și maghiare, însă este, pe de altă parte, a fost înfierată de unele partide burgheze care au interpretat pasul acesta drept „crearea blocului minorităților"[195].

In cadrul Partidului Român se manifestă o tendință de îmbunătățire a situației, iar conducerea acționează mai unitar. .Acest fenomen se observă mai ales în urma procesului în fața Judecătoriei din Biserica Albă, în legătură cu articolul insultător din ziarul „Nădejdea", în care se atacă semnatarii „Actului frățesc" și ai „Apelului fals". în calitate de martori în fața Judecătoriei s-au prezentat și fruntașii partidului, protopopul T. Oprea, dr. S. Butoarcă, popa A. Guga, secretarul partidului A. Butoarcă și alții[196]. Declarațiile și acuzațiile reciproce ne indică că reprezentanții burgheziei române erau gata să ajungă la învoială când cu o tabără când cu cealaltă, să încheie acorduri, având adeseori în vedere numai foloasele personale. Faptul acesta a contribuit la

pierderea încrederii majorității apartenenților minorității române în conducerea partidului.

În perioada sa finală de existență și activitate, Partidul Român nu a reușit să redobândească încrederea de care s-a bucurat în rândurile românilor bănățeni în primii ani ai săi de activitate politică. Ultima acțiune mai importantă a Partidului Român a fost marcată prin ședința Comitetului Executiv ținută la Banatski Karlovac la jumătatea lunii decembrie 1928, făcându-se ultima încercare de consolidare organizatorică a partidului. O dată cu instaurarea dictaturii regelui Alexandru din 6 ianuarie 1929, prin legile dictaturii a fost interzisă activitatea tuturor partidelor politice. Ziarul ..Nădejdea" încetează să mai apară ca organ al partidului cu numărul 3 din 13 ianuarie 1929, iar în ziua de 28 ianuarie șeful poliției locale a comunicat Hotărârea privind interzicerea activității partidului și dizolvarea acestuia. A fost confiscată arhiva partidului și s-a întocmit un proces verbal despre dizolvarea partidului, în baza articolelor 3 și 5 ale Legii

114 privind protecția statului; în numele Partidului Român procesul verbal a fost semnat de către dr. Savu Butoarcă[197]. în felul acesta a fost suspendată activitatea Partidului Român, după șase ani de existență.

Având în vedere rolul pe care l-a avut Partidul Român in evoluția politică a românilor bănățeni în primul deceniu de existență a statului comun, considerăm că, la sfârșit, este necesar să menționăm trăsăturile fundamentale ale acestui partid nu prea numeros.

Situația în care s-au găsit românii din Banatul iugoslav, după anul 1918 a făcut în mare măsură ca Partidul Român să devină reprezentantul lor politic. Din cauza situației social-economice și politice grele a românilor iugoslavi, precum și a politicii nejuste a clasei dominante față de minorități, în perioada incipientă de

activitate Partidul Român și-a întărit influența sa printre români. Pe lângă alte împrejurări, la aceasta a contribuit și ținuta cercurilor conducătoare, față de românii bănățeni, ca minoritate națională, respectiv neglijarea revendicărilor juste cu privire la egalitatea în drepturi. Românii nu-și aveau reprezentanții lor în organele sociale, prin intermediul cărora să poată influența sau eventual proteja interesele grupului etnic român. Burghezia română era slab reprezentată ca număr, nedezvoltată și preocupată în primul rând, de interesele ei personale.

O caracteristică fundamentală a conducerii Partidului Român este predispoziția de a încheia acorduri și tranzacții politice, după situația dată, precum și acordarea de sprijin partidului care se găsește la conducere, respectiv la putere. Apoi, conducerea partidului este gata de a proceda la compromisuri și înțelegeri (conveniri) cu cercurile conducătoare. însă așteaptă și pentru sine unele foloase. în sânul cercurilor conducătoare ale partidului adeseori se ajunge la divergențe și neînțelegeri, ba chiar și la sciziune, atât din motive și ambiții personale, cât și din cauză că nu s-a căzut de acord asupra unor chestiuni de strategie și tactică ale **partidului.**

Acțiunile politice practice ale partidului și ale fruntașilor săi de cele mai multe ori sunt în concordanță cu politica cercurilor conducătoare, ceea ce înseamnă că au promovat o politică de sprijinire a regimului. Unele persoane din conducerea partidului au participat în diferite afaceri, fiind membri ai Comitetului de conducere sau de control al institutelor bancare, dar în același timp și foarte bogați. Aveau concepții politice naționaliste, pe care și singuri, adeseori, le evidențiau prezentându-se maselor populare drept militanți pentru apărarea individualității naționale, pentru neam, limbă și credință.

P.R. a fost întemeiat pe bază națională. El era reprezentantul intereselor burgheziei române puține la număr, al ță- lănimii mijlocașe și al celei înstărite. Țărănimea săracă rămâne la o parte, în afara partidului și manifestă o atitudine pasivă față de partid, deoarece acesta nu o putea ajuta să-și îmbunătățească situația. Pasivitatea și indiferența cuprinde un număr tot mai mare al populației românești, astfel că în cursul existenței sale partidul își limitează baza sa, manifestând o tendință de sălbire a influenței sale asupra cursului și mersului dezvoltării politice a naționalității române din Banatul iugoslav. O dată cu instaurarea dictaturii regelui Alexandru încetează orice activitate a Partidului Român, de altfel, în ultimii ani de existență cuprins de criză și frământări interne, pierzându-și influența asupra românilor bănățeni.

5. SITUAȚIA POLITICA DUPĂ DICTATURA DIN 6 IANUARIE 1929. ACTIVITATEA COMITETULUI CENTRAL ROMÂN ȘI SUCCESUL OBȚINUT LA ALEGERILE PARLAMENTARE DIN 5 MAI 1935

O dată cu instaurarea dictaturii regale din 6 ianuarie 1929, încetează pentru un timp luptele politice, deoarece a fost împiedicată orice activitate politică. Regimul de dic- 116 taiură din 6 ianuarie continuă politica de oprimare națională într-o formă și mai ascuțită. Nemulțumiri se ivesc și în rândurile minorității române, căci regimul de dictatură a neglijat în întregime soluționarea chestiunilor culturale, în primul rând problema școlară. Acordul de la Bled din anul 1927 privind reglementarea chestiunilor școlare pe bază de reciprocitate nu a intrat în vigoare, fapt care a creat indignare și îngrijorare.

în noile împrejurări create, crește interesul pentru manifestările culturale și înviorarea activității societăților culturale. Astfel, la 30 august 1931 a fost

înființată *Asociația corurilor și fanfarelor românești din Banatul iugoslav* cu reședința la Alibunar[198].

Atunci când, din cauza nemulțumirilor generale din țară și sub presiunea opiniei publice străine, regele Alexandru a fost nevoit să facă concesiuni și măcar în aparență să abandoneze regimul de dictatură, este introdus din nou sistemul reprezentativ. în ziua de 30 septembrie 1931, regele a „dăruit" poporului Constituția Regatului Iugoslaviei, prin care se introduce sistemul de două Camere. Prin decretul regelui au fost fixate alegerile pentru Adunarea Națională pe ziua de 8 noiembrie 1931. în preajma alegerilor din luna noiembrie, pe ziua de 11 octombrie a fost convocată adunarea delegaților din localitățile cu populație românească în vederea consfătuirii în privința participării la alegeri și a fixării candidaților. Deoarece a existat numai partidul oficial al regimului, reprezentanții românilor au propus pe lista guvernamentală a lui Petar Zivkovic doi candidați: pentru cercul electoral Ali- bunar (dr. Alexandru Butoarcă) și pentru cercul electoral Vîrșeț (Teodor Petrică). Nici unul dintre candidați nu a reușit, deoarece nu a obținut un număr suficient de voturi. Dr. A. Butoarcă a obținut 3.347 voturi, iar T. Petrică, 1.608 voturi[199]. .Alegerile au fost nedemocratice însă.

în viața politică a românilor din Banatul iugoslav persoanele cu cea mai mare influență sunt și pe mai departe foștii fruntași ai Partidului Român. Cu toate că partidul, formal, r.u mai există, totuși fosta conducere încearcă să continue activitatea în mod ascuns, sub altă denumire. Partidul Român se reorganizează treptat în Comitetul Central Român. Consolidarea organizatorică definitivă, pe baze noi, se realizează mai târziu, atunci

când condițiile din țară au permis aceasta, mai precis, imediat după alegerile parlamentare din o mai 1935.

Înviorarea vieții politice este marcată și prin apariția noului ziar săptămânal în primăvara anului 1934, „Ziarul nos- tru“, al cărui proprietar și redactor era Emil Caciura. Ziarul acesta are o apariție scurtă și prin critica sa a atins unele personalități influente din viața politică și publică a românilor, negându-le dreptul de a reprezenta poporul român din Banatul iugoslav.

Viața politică primește noi impulsuri prin fixarea noilor alegeri parlamentare din 5 mai 1935. în vederea fixării ținutei la aceste alegeri generale, reprezentanții românilor bănățeni s-au adunat la Alibunar în 28 februarie 1935. La consfătuire au luat parte mulți delegați români. Cuvântul principal îl aveau Teodor Petrică, fostul președinte al Partidului Român, dr. Alexandru Butoarcă, fostul secretar general al Partidului Român, popa Alexandru Guga, Nicolae Măda din Petruvăsela, țăranul Ioan Sfera din Sân-Mihai și Petru Truia, agricultor din Nicolinț. Consfătuirea politică din Alibunar a hotărât ca românii din Banatul iugoslav să voteze pentru can- didații guvernului de sub conducerea lui Bogoljub Jevtic, iar în calitate de candidat, de deputat în cercul electoral Alibunar a fost propus dr. A. Butoarcă. Au fost și unele persoane care nu erau de acord cu propunerea aceasta. Reprezentanții burgheziei române au explicat motivul sprijinirii guvernului ea semn de mulțumire pentru încheierea convențiilor privi- 118 toare la școlile românești și la biserică. (Este vorba de *Convenția școlară iugoslavo-română din anul 1933* și de *Convenția bisericească).* Se face apel către alegătorii români să voteze candidații guvernului de pe lista lui Bogoljub Jevtic[200].

La consfătuirea reprezentanților români din Alibunar a fost ales un Comitet de 11 membri, având sarcina să traducă în viață hotărârile adoptate, și să

stabilească legătura cu guvernul. Comitetul politic a adresat o comunicare populației românești, în care se spune că se vor respecta principiile adoptate la consfătuirea din Alibunar și că nimeni nu are dreptul să încheie nici un fel de aranjamente și acorduri în numele minorității naționale române. Comitetul politic convoacă la Vîrșeț, la 25 aprilie 1935, o consfătuire cu reprezentanții satelor românești, la care s-a stabilit ca toți alegătorii români necondiționat să voteze pentru candidații guvernului. în campania electorală, candidatul român dr. A. Butoarcă cercetează nu numai localitățile cu populație românească, ci și satele din cercul electoral Alibunar în care trăiesc apartenenți ai altor popoare și naționalități.

La alegerile parlamentare din 5 mai 1935, în cercul electoral Alibunar au votat în total 9.732 cetățeni. Candidatul român dr. Al. Butoarcă obține majoritatea voturilor — 4.375, fiind ales deputat în Adunarea Națională[201]. O parte dintre alegătorii români nu au votat pentru candidatul guvernului, ci pentru Opoziția unită (Udruzena opozieija), pentru candidatul de pe lista a cărui purtător era Vladimir Macek.

După alegeri se desfășoară o activitate politică foarte intensă, dovadă fiind și noua adunare a reprezentanților români care se ține la Alibunar în ziua de 23 mai 1935. Delegații prezenți din 30 sate, în care trăiesc români, au stabilit principii noi de organizare politică a populației românești din Banatul iugoslav. A fost ales noul Comitet Central Român și s-â adoptat Rezoluția care prevede că numai acest corp are drept să reprezinte minoritatea română și să decidă asupra

119 tuturor problemelor economice, politice și culturale. Fiecare secție își avea Biroul său. In calitate de președinte al Comitetului Central Român a fost ales noul deputat român, dr. AL Butoarcă. Acest for politic

și-a asumat responsabilitatea de a rezolva toate chestiunile care privesc viața comunității etnice române.

Studenții români se solidarizează cu activitatea Comitetului Central Român, recunoscându-i dreptul legal de a decide asupra tuturor chestiunilor care privesc minoritatea română din Banatul iugoslav[202]. Pe de altă parte, însă, erau și intelectuali români care nu aprobau activitatea Comitetului Central, aducând critici grupului din jurul ziarul „Nădejdea[14], chiar și deputatului Butoarcă. Faptul acesta ne demonstrează că vechile divergențe dintre fruntașii vieții politice nu au încetat, încă mai mocneau în rândurile intelectualității române. In urma alegerilor, la care candidatul român a repurtat succes, s-a ivit un curent de opinie defavorabil Comitetului Central Român, ceea ce va nărui coeziunea de scurtă durată și va cauza noi conflicte.

6. NEÎNȚELEGERILE ȘI CONFLICTELE FRUNTAȘILOR ROMANI ȘI INSUCCESUL LA ALEGERILE DIN DECEMBRIE 1938

Cercurile intelectualilor puțini la număr purtau neîntrerupt o luptă ascunsă pentru hegemonia în viața social-politică a românilor bănățeni. Divergențe și neînțelegeri apar încă în 1925, iar înaintea alegerilor din 1927 iau proporții serioase. Atunci se ajunge la sciziune în Partidul Român, la neînțelegeri interne, insinuări și clevetiri reciproce. Este vorba și de unele ambiții personale. De asemenea, și presa din Ro- 120 mânia scrie despre discordia care domnește în rândurile in- îelectualilor, dar îndeosebi în rândurile clerului român[203]. Se insistă la depășirea considerațiilor

personale și se face apel la unitate. Săptămânalul „Nădejdea* încetează, în cursul anului 1928, să mai publice articole cu caracter de polemică și de atac la adresa unor adversari politici, apelând la solidaritate și încredere reciprocă.

în urma dizolvării Partidului Român, în anii de dictatură regală încetează conflictele și neînțelegerile politice. însă, aceasta era doar temporar, căci vechile patimi au reizbucnit cu o nouă intensitate, mai ales începând cu alegerile generale din mai 1935. Pentru discordie este învinuit și consilierul tehnic pentru chestiunile școlare de pe lângă Legația română din Belgrad, dr. Petre Ionescu, pe motiv că s-a amestecat în chestiunile interne politice ale românilor bănățeni. Părerea ■aceasta a fost exprimată și de unele publicații din România[204]. Dezbinarea se adâncește tot mai mult și acuzările reciproce ating punctul culminant în anul 1936.

Atacurile sunt îndreptate mai ales asupra deputatului dr. Al. Butoarcă. în numele preoților, învățătorilor și al celorlalți intelectuali se răspândesc afișe, pamflete, în care se neagă dreptul Comitetului Central de a reprezenta interesele poporului român din Banatul iugoslav. Preoții Ioan Mităr, fostul redactor al ziarului „Nădejdea" și Lazăr Cârdu adresează apel intelectualilor români de a participa la adunarea din Petruvăsela, în ziua de 13 martie 1936, în vederea dezbaterii chestiunilor politice și culturale. La adunarea aceasta a intelectualilor a fost adoptată hotărârea de a se scoate un nou ziar, săptămânalul „Foaia poporului român". De acum atacurile se fac prin intermediul noului ziar săptămânal, iar polemica, acuzațiile și insinuările reciproce se caracterizează — în ambele gazete — prin violență și vehemență, adeseori fo-

losindu-se un vocabular vulgar[205].

Inițiatorii noului săptămânal îl acuză pe deputatul român dr. A. Butoarcă că a folosit datoriile țăranilor în scopuri personale, pentru a câștiga de partea sa țărănimea săracă datoare și îndatorată, apoi că a delapidat circa 750.000 dinari. Mai este învinuit că a creat dezbinare prin constituirea Comitetului Central Român din care fac parte numai aderenții săi. în acest organ nu au mai fost aleși unii preoți, care în trecut se bucurau de mare influență, încât aceștia se considerau eliminați și excluși din viața politică. Afară de aceasta, adversarii deputatului Butoarcă mai afirmau că a făcut din ziarul „Nădejdea" gazeta sa personală, iar prin intermediu! Comitetului Central Român a căutat să-și extindă influența și asupra Internatului român din Vîrșeț[206]. Acuzațiile reciproce nu încetează, ci dimpotrivă devin senzaționale.

Săptămânalul „Foaia poporului român" publică în numărul din 7 iunie 1936 facsimilul unui document care se referă la furtul de acțiuni din banca „Luceafărul", în valoare de 80.000 dinari; documentul acesta confirmă că suma amintită a ajuns în buzunarul președintelui Comitetului de control, respectiv al deputatului dr. Butoarcă. Totodată se afirmă că redactorul ziarului „Nădejdea" (Nicolaie Roman) și-a fi însușit 17.000 dinari din fondurile ziarului. în felul acesta a crescut neîncrederea țărănimii și intelectualității față .de fruntașii vieții politice.

A fost criticat foarte aspru activitatea „domnilor", respectiv membrilor Comitetului Central Român, cărora li . se impută că nu au făcut nimic pentru prosperitatea naționalității române (de exemplu prelegeri în domeniul economiei sau culturii), cu excepția discursurilor politice electorale. Atacurile sunt îndreptate și împotriva Comitetului de redacție a ziarului „Nădejdea"

căruia i se reproșează că este spărgătorul unității și solidarității românilor din Banat. Unele persoane din rândurile intelectualității române, îndeosebi preoții, . au trimis articole și relatări diferitelor ziare, s-au adresat

Legației Române din Belgrad, sau a unor ministere din București, aducând învinuiri despre furtul banilor obștești sau despre neglijarea chestiunilor arzătoare pentru viața românilor bănățeni. în legătură cu acuzările și clevetirile amintite au avut loc și procese la tribunal. De insultă și clevetire a fost învinuit chiar și consilierul tehnic al Legației Române din Belgrad, dr. Petre Ionescu. Din cauza clevetirilor prin presă, fruntașii români au purtat mai multe procese în cursul anului 1936. Amnistierea proclamată de Anul Nou <1937;. a cuprins toate cazurile privind încălcările legii presei, astfel că au fost sistate și procesele în curs în care au fost .'mestecați fruntașii politici ai burgheziei române.

Neînțelegerile și conflictele fruntașilor români constituie un capitol trist din viața politică a românilor bănățeni, fapt care avea repercursiuni negative asupra țărănimii române. în condițiile ciocnirilor politice neîntrerupte și ale influențelor diverselor grupări politice, țăranul român nu mai știa cărei părți să i se atașeze. O parte a populației românești devenise cu totul indiferentă și pasivă.

La finele anului 1936, cu prilejul alegerilor comunale din decembrie 1936, au loc adunări și în localitățile cu populație românească. La adunarea Comunității Radicale Iugoslave (Jugoslovenska radikalna zajednica — JRZ), ținută în Alibunar la 1 noiembrie 1936, a vorbit românilor, sârbilor și nemților prezenți, ministrul dr. Josip Rogie. în limba română a rostit un discurs Ioan Sfera, proprietar din Sân-Mihai, care a făcut apel la românii prezenți să se atașeze

Comunității Radicale Iugoslave, căci românii cu ajutorul acestui partid își vor realiza năzuințele. I. Sfera a subliniat că guvernul de sub conducerea lui dr. Milan Stojadinovic a rezolvat problema datoriilor țăranilor, că a ridicat prețurile la cereale și vite și a satisfăcut doleanțele cultural-instructive ale românilor[207]. Fostul fruntaș al Partidului Român apelează acum la români să susțină partidul guvernamental.

Cu prilejul alegerilor comunale din 6 decembrie 1936, se face apel la toți românii să nu voteze pentru persoanele

123 care aparțin grupărilor politice extremiste, fracționiste și pentru alte elemente care doresc să „distrugă familia, statul și credința". Este limpede că cercurile guvernamentale se temeau de alegătorii din opoziție și pe aceștia îi consideră elemente iresponsabile, care distrug temeliile statului și familiei[208]. Pentru a-i deruta pe alegătorii români elementele reacționare stăpânitoare promit că vor îndeplini toate aspirațiile culturale ale românilor. Insă, acestea erau doar promisiuni goale.

Indiferența și pasivitatea țăranului român provin și din cauza neîndeplinirii promisiunilor făcute de către unii dintre „oamenii de la conducere". Formarea numeroaselor comitete politice, economice, culturale și a altora cu lozinci despre prosperitate, bunăstare și viață mai bună, a decepționat masele românești. Ele și-au pierdut orice încredere în acele cercuri intelectuale. Motivele pentru o astfel de atitudine a țărănimii române și a unei părți a intelectualității trebuiesc căutate și în ambițiile personale ale fruntașilor politici, în rândurile cărora domnea intoleranța[209].

Țărănimea română nu mai manifestă interes pentru scrisul ziarelor românești. Existau mai multe sate în care țăranii români refuză să primească chiar gratuit gazete românești. Lin această cauză ziarele îi și critică pe țărani, fiindcă nu fac „nici cel mai mic sacrificiu să se aboneze la ziarele românești", adăugând mai că „au

pierdut și ultima scânteie de conștiință despre apartenența la naționalitatea română"[210]. Atitudinea aceasta a unei părți a țărănimii se poate explica și prin deziluzionarea care s-a ivit datorită chiar dezbinărilor și conflictelor din sânul fruntașilor români.

Situația aceasta nesănătoasă a îngrijorat serios o parte a intelectualității, astfel că a fost ridicată problema împăcării. Apelul pentru colaborare și instaurarea armoniei între fruntașii și intelectualii români vine din mai multe părți: „Destulă ură și dușmănie a fost! Dușmanii și adversarii politici de odini- oară trebuie să-și întindă unul altuia mâna de împăcare și îm- 124 prevină să muncească la realizarea idealurilor culturale!" Persoane din rândurile intelectualității române din Banatul iugoslav exprimă năzuința și dorința sinceră de cooperare și restabilire a solidarității, astfel că în spiritul acesta se scriu și articole, pe care le publică și ziarele din România[211].

Eforturile în sensul împăcării sunt foarte intensive în cursul anului 1937. Inițiativa a pornit și de la săptămânalul „Foaia poporului român", care consideră că puntea de împăciuire și sâmburele înțelegerii trebuie să fie Asociația culturală „Astra". Ea trebuie să adune pe toți intelectualii, în rândurile cărora domnește o apatie, ceea ce reprezintă o piedică la restabilirea unității și prestigiului în popor. Ziarul a luat apărarea semnatarilor „Actului frățesc" din anul 1927, care au fost atunci învinuiți de trădare, căci cercurile din jurul ziarului „Nădejdea" susțin astăzi politica pe care încă atunci au promovat-o semnatarii „Actului frățesc". Despre proprietarul morii din Petruvăsela, Nicolae Măda, se spune că și-a răscumpărat greșelile prin aceea că a exoperat aprobarea Statutelor „Astrei". Plecând de la interesele comune, reprezentanții acestui ziar militează în sensul de a se pune capăt pentru totdeauna tuturor neînțelegerilor și conflictelor[212]. Inițiativa aceasta a fost îmbrățișată și de gruparea din jurul

ziarului „Nădejdea".

Un pas înainte pe drumul împăcării l-a reprezentat și jubileul de zece ani de la apariția ziarului „Nădejdea", care a fost marcat la 5 mai 1937 în orașul Vîrșeț. Cu prilejul acestui jubileu a fcst organizată o impozantă festivitate cu participarea delegaților din toate satele românești, precum și a unui număr marc de coruri, fanfare și ansambluri folclorice. In cadrul festivităților, Nicolae Roman, redactorul ziarului a vorbit despre însemnătatea presei românești din Iugoslavia[213]. Deși la manifestare nu au luat parte toți fruntașii distinși din jurul ziarului „Foaia poporului român", totuși, festivitatea a scos în evidență necesitatea împăcării, fapt de care și-au dat seama și reprezentanții ambelor ziare.

Intelectualii români nu erau dezbinați în privința ideologiei, căci în esență susțineau aceeași politică culturală, însă

125 aveau vederi diferite în privința modului de conducere a treburilor obștești și în special în chestiunea persoanelor care trebuie să reprezinte minoritatea română. Fiecare parte se străduia să dovedească că acționează numai spre binele românilor. Toate acestea au creat posibilitatea de a se examina în mod serios și de a se pune la ordinea zilei problema restabilirii unității fruntașilor și intelectualilor români. In ședința Comitetului Central al Asociației „Astra“ din 7 octombrie 1937 (la care a participat și directorul ziarului „Nădejdea", deputatul dr. Al. Butoarcă, cu colaboratorii său), s-a căzut de acord ca toate neînțelegerile existente să fie lichidate pentru totdeauna și că în viitor toți intelectualii să muncească împreună la propășirea economică și culturală a naționalității române. Cu această ocazie a fost ales un Comitet alcătuit din 10 membri ai conducerii „Astrei", 10 membri ai Comitetului Central al ziarului „Nădejdea" cu scopul de-a acționa la încadrarea membrilor în organizația „Astra" a cărei adunare generală să fie convocată în timp de trei luni[214]. Prin urmare, Asociația

„Astra" primește misiunea de a realiza împăcarea.

Comitetul Central al Asociației Culturale „Astra“ în ședința sa din 6 decembrie 1937 a examinat din nou chestiunea împăcării cu gruparea din jurul ziarului „Nădejdea". A fost rezolvat și litigiul privitor la tipografia „Nădejdea" făcută cadou de autoritățile române românilor din Banatul iugoslav. Deoarece atunci când s-a primit tipografia, nu existase instituție românească recunoscută de statul iugoslav, tipografia a fost predată unui grup de 6 persoane cu obligația să o treacă în proprietatea acelei instituții culturale care va fi legal recunoscută. Tipografia a trecut în proprietatea Comitetului Central Român, fapt care a provocat conflicte ascuțite. De abia atunci când au fost aprobate Statutele ..Astrei", tipografia a devenit proprietatea acestei Asociații culturale și s-a pus, în fine, capăt acestui litigiu[215]. S-a format Comitetul de acțiune compus din reprezentanții ambelor

grupări, care începuseră să acționeze unitar în cadrul organizației ..Astra".

La împăcarea celor două tabere a insistat și ministrul plenipotențiar al Legației Române din Belgrad, dr. Victor Cădere. în sfârșit, împăcarea s-a realizat la Belgrad la finele lui decembrie 1937, în clădirea Legației Române. Se pare că și autoritatea acestei personalități înalte (V. Cădere) a fost decisivă pentru încetarea conflictelor. Aceste conflicte au avut un ecou puternic și în România. Pentru unitate și solidaritate s-au angajat și mulți bărbați de stat din România.

Eforturile în direcția împăcării nu au fost zadarnice. La începutul anului 1938, cu forțe comune s-a trecut la înființarea organizațiilor locale ale „Astrei" în toate localitățile în care trăiesc români. An fost înființate și șase despărțăminte. care își aveau reședința

în orașele din Banatul iugoslav, cuprinzând satele din jurul acestora. în fine, în ziua de 22 mai 1938 s-a ținut Adunarea generală a Asociației culturale „Astra", cu participarea unui număr mare de delegați ai vieții politice și culturale. Adunarea generală ținută la Vîrșeț avea și un caracter de manifestare culturală și a unității înfăptuite în cadrele „Astrei". A fost ales Comitetul Central compus din 20 membri, iar funcția de președinte a fost încredințată preotului Adam Fiștea.

în viața politică a românilor bănățeni începe o perioadă de b'nișteț de toleranță reciprocă, de colaborare și cooperare a cercurilor intelectuale. Se părea că totul a fost dat uitării și cl toate forțele s-au consacrat problemelor culturale și consolidării Asociației culturale „Astra". însă, starea aceasta de lucruri nu a fost de lungă durată. Atunci când guvernul lui M. Stojadinovic a fixat alegerile parlamentare pe ziua de 11 decembrie 1938, din nou au reizbucnit conflicte.

în legătură cu viitoarele alegeri, la Alibunar s-a ținut, în ziua de 1 noiembrie 1938, o consfătuire politică a reprezentanților din 21 localități cu populație românească. Interesul pentru evenimentele politice a stagnat în mare măsură, un număr mai mare de sate în care trăiesc români nu a

127 fost reprezentat. Raportul politic a fost expus de către deputatul dr. Al. Butoarcă, prezentând și activitatea sa politică. Dr. Butoarcă a fost invitat să se atașeze Comunității Radicale Iugoslave, însă guvernul nu a arătat deloc bunăvoința de a satisface doleanțele minorității române. El a încercat să ajungă la înțelegere cu guvernul, a întreținut legături cu ministrul agriculturii Svetozar Stankovic, șeful politic al Comunității Radicale Iugoslave (JRZ) din Dunavska Banovina (Banovina Dunăreană) și cu banul Svetislav Rajie, insistând pentru soluționarea chestiunilor care îi privesc pe românii bănățeni, dar cad în competența

banului.

După dizolvarea Parlamentului, dr. Butoarcă acceptă oferta de a candida pe listele guvernului, făcându-i-se promisiuni că se va acorda o atenție cuvenită revendicărilor românilor. Adunarea politică din Alibunar l-a desemnat pe dr. Butoarcă pentru cercul Alibunar, totodată adoptându-se hotărârea de a se acorda sprijin efectiv listei guvernamentale (a cărei purtător era dr. M. Stojadinovic) și în celelalte cercuri în care trăiesc români. în rezoluția acestei adunări a fost solicitat guvernul regal să asigure și numirea unui reprezentant român în Senat[210].

Spre deosebire de adunările politice precedente, consfătuirea din Alibunar a reprezentanților români s-a desfășurat într-o atmosferă mai liniștită și fără conflicte fățișe. Deja a doua în 2 noiembrie, delegația românilor pleacă în audiență la ministru agriculturii Svetozar Stankovic, reprezentantul public al guvernului în Voivodina, cu care poartă discuții despre revendicările românilor și viitoarele alegeri. Apoi, delegația în frunte cu dr. Butoarcă a fost primită și de președintele guvernului, Milan Stojadinovic. Cu prilejul acesta i-a fost înmânat lui Stojadinovic un Memoriu cuprinzând •dorințele românilor din Banatul iugoslav. Cerințele de bază se referă la soluționarea chestiunilor școlare: înființarea școlilor elementare minoritare românești în Biserica Albă, Ore- șaț, labuca de lângă Pancova, precum și deschiderea de noi despârțăminte pe lângă școlile existente, apoi deschiderea de

128 grădinițe pentru copii în satele mai mari, a Școlii de aplicație pe lângă Școala Normală din Vîrșeț, numirea de noi învățători români, se cere admiterea școlarizării elevilor și studenților români în România, precum și aprobarea Statutelor organizațiilor locale și ale Despărțămintelor „Astrei“. De asemenea, se pretinde ca funcționarii comunali în satele românești să fie în primul rând din sânul românilor. Pe plan economic se cere îmbunătățirea poziției românilor, în privința Legii

despre înstrăinarea imobilelor pe teritoriul Judecătoriei de Apelație din Novi Sad. Delegația mai solicită ca în timpul alegerilor din decembrie, organele administrative să fie neutre[217].

Revendicările românilor au fost exprimate în preajma alegerilor, punându-se în vedere guvernului că alegătorii români îi vor acorda voturile în măsura în care vor fi satisfăcute cerințele lor. De obicei, s-au făcut promisiuni, însă — după alegeri — acestea au fost uitate.

In preajma alegerilor din decembrie, a avut loc și la Vîrșeț, în ziua de 24 noiembrie 1938, consfătuirea delegaților și intelectualilor din satele românești ale cercului Vîrșeț, în vederea stabilirii atitudinii care va fi luată de alegătorii români la viitoarele alegeri. La consfătuire s-a adoptat hotărârea ca alegătorii să voteze pentru delegatul guvernului — Joca Georgijevic, mare comerciant din Vîrșeț. Aici a fost înfierată activitatea politicianului N. Măda, care a făcut propagandă contrar hotărârii adoptate la adunarea din Alibunar. De asemenea, se mai înfierează și al doilea- candidat de pe listele de deputați pentru cercul Alibunar — "Sava Petrov, care a încercat în diferite moduri să-i îndemne pe alegători împotriva candidatului român[218].

In campania electorală candidatul la deputăție, dr. |Bu- toarcă, nu s-a bucurat în unele sate românești de primire bună. In Petruvăsela a fost întâmpinat rece, în comuna aceasta având mare influență asupra alegătorilor proprietarul de moară și directorul băncii, N. Măda. De altfel, predomină

129 părerea că dr. Butoarcă nu va reuși la aceste alegeri, fiind ultimul candidat pe lista guvernului. în cazul acesta poate avea șanse să fie numit în calitate de senator N. Măda ca reprezentant al minorității române, despre care se vorbește că este în relații bune cu președintele guvernului, dr. M. Stoja- dinovic[210]. De

aceea, în cercul electoral Alibunar se duce o luptă ascuțită între Sava Petrov și Al. Butoarcă, căci N. Măda nădăjduia că, în cazul în care nu va fi ales Butoarcă, el are toate șansele să devină senator.

Alegătorii români, însă, nu manifestă un interes mai mare pentru alegeri. Domnește o adevărată apatie. Influența burgheziei române asupra țărănimii devine tot mai neînsemnată. Alegătorii și-au dat seama tot mai mult că pătura subțire a buigheziei s-a erijat în purtătoare a luptei pentru drepturile naționale și culturale ale românilor doar cu scopul evident de a-și asigura poziție politică dominantă. în sensul acesta reprezentanții burgheziei române colaborează în plan economic și politic cu burghezia stăpânitoare și încheie acorduri preelectorale.

La alegerile generale din decembrie 1938, candidatul român în cercul Alibunar, dr. Al. Butoarcă nu a fost ales, neobținând un număr suficient de voturi. Cauza insuccesului este și nerespectarea platformei stabilită de Comitetul Central Român, ca și repartizarea foarte nepotrivită a comunelor în cercurile electorale Vîrșeț și Alibunar, românii practic nu puteau să obțină majoritatea voturilor nici într-unul din cele două cercuri electorale. înțelegerea încheiată prevedea ca alegătorii români din Vîrșeț să voteze pentru candidatul guvernului, Joca Georgijevic, iar alegătorii sârbi din cercul Alibunar să voteze pentru dr. Butoarcă, candidatul român, înțelegerea, însă, nu a dat rezultatele dorite, căci pe lista guvernamentală în cercul Alibunar a fost acceptat în calitate de candidat Sava Petrov, care a și obținut majoritatea voturilor.

Unii motivează insuccesul lui Butoarcă și prin ținuta inconsecventă a acestuia, deoarece în calitate de deputat un oarecare timp s-a alăturat opoziției, atrăgând ura și dușmă- 130 nia cercurilor guvernamentale. Când s-a oferit la alegerile din decembrie să fie candidat pe lista guvernamentală, Butoarcă a fost acceptat, însă alături de el, pe aceeași listă, s-au mai găsit încă două persoane. în afară de

aceasta, s-a desfășurat și o puternică propagandă împotriva lui Butoarcă. Pe de altă parte, opoziția i-a propus lui Butoarcă să fie singurul candidat pe teritoriul populat de români, ceea ce i-ar fi asigurat succes, însă el nu a acceptat acestă propunere[220].

Reprezentanții românilor continuă să fie devotați regimului, cu toate că s-au convins că cercurile conducătoare nu țin cont de cerințele justificate ale românilor pentru egalitate în drepturi, făcând întotdeauna numai promisiuni goale. Toaite acestea au contribuit la micșorarea interesului pentru evenimentele politice și au creat oarecare apatie la cea mai mare parte a populației românești.

CAPITOLUL IV

SITUAȚIA ROMÂNILOR BĂNĂȚENI ÎN DOMENIUL ÎNVĂȚĂMÂNTULUI

1. STAREA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI ELEMENTAR PÂNĂ LA ÎNCHEIEREA CONVENȚIEI ȘCOLARE IUGOSLAVO-ROMÂNE DIN ANUL 1933

Poziția românilor din Banatul iugoslav este determinată și de tratatele internaționale încheiate după terminarea primului război mondial. Regatul S.C.S. și-a asumat obligații care rezultă din „sistemul internațional de protecție a minorităților" sub egida Societății Națiunilor. Tratatul internațional prin care se reglementează statutul aparținătorilor minorităților după unire (1.XII.1918) și care constituie baza „protecției minorităților" este Legea provizorie privind Tratatul semnat la Saint-Germain la 10 septembrie 1919 între marile puteri aliate, de-o parte și Statul Sârbilor, Croaților și Slovenilor, de altă parte[221]. Afară de acest Tratat, Regatul S.C.S. și-a mai asumat și alte obligații internaționale prin semnarea acordurilor bilaterale cu România.

în Legea provizorie amintită, se prevede și problema învățământului pentru aparținătorii naționalităților. Dispozi- 132 țhle Tratatului obligă

statul să asigure naționalităților învățământul în limba lor maternă și să înființeze astfel de școli. Dreptul la instrucție în limba maternă se va asigura în ținuturile în care aparținenții naționalităților trăiesc în număr mai mare. Acest lucru este precizat în Legea provizorie în modul următor: în privința învățământului public, în orașele și cercurile (districtele) în care locuiesc într-un număr mai însemnat aparținenți ai Regatului sârbilor, croaților și slovenilor de alte limbi nu de limbă oficială, Guvernul va acorda avantagii corespunzătoare pentru a asigura copiilor acelor aparținenți învățământului în limba lor proprie în școlile elementare.

Această dispoziție nu va împiedica Guvernul S.C.S. să introducă învățământul în limba oficială obligatoriu în școlile amintite" (art. 9).

Dispozițiile acestui articol se referă la teritoriile date Serbiei, respectiv Statului S.C.S. după 1 ianuarie 1913, deci, și la teritoriul Banatului iugoslav în care trăiesc români.

Tratatul de pace cu Ungaria cuprinde principiile amintite privind învățământul aparținenților naționalităților, iar ștabul S.C.S. a acceptat totodată că dispozițiile privind protecția minorităților sunt de o mare însemnătate, punându-se, deci, sub garanția Societății Națiunilor[222].

Constituția de la Vidovdan a Regatului S.C.S. din anul 1921 s-a stabilit, prin articolul 16, că aparținenților minorităților naționale li se acordă învățământul elementar în limba matetmă în condițiile care vor fi prevăzute prin lege. însă, Legea despre școlile populare este promulgată de abia în anul 1929 —\ în felul acesta problema școlară și pentru românii din Banatul iugoslav rămâne mult timp nerezolvată, cu toate că în mai multe rânduri a fost dezbătută.

In timpul stăpânirii ungare, până în anul 1918, în Banat existau școli confesionale și comunale. în partea Banatului care, conform Tratatului de Pace, aparține

133 au funcționat — în perioada dominației ungare — în total 105 învățători români[224]. După terminarea războiului, situația școlilor primare românești s-a agravat brusc. O dată cu împărțirea Banatului între Regatul S.C.S. și Regatul României, învățătorii români din partea iugoslavă a Banatului părăsesc în masă locurile de muncă și trec în România. De asemenea și alți funcționari și intelectuali au trecut în România, în baza dreptului de opțiune, care garanta populației din Banat dreptul de a se decide cu privire la continuarea vieții fie într-o țară sau altă țară. Din cei 105 învățători au mai rămas la posturi doar 32 în timp ce 72 de învățători români s-au mutat în România[225]. O parte dintre învățătorii români au părăsit locul de muncă și pentru că s-a dat ordin ca în decurs de un an de zile să fie obligați să învețe ,,limba statului".

Starea învățământului elementar devenise foarte critică, chestiunea școlară ajungând pe primul plan în viața românilor bănățeni. Se înmulțesc plângerile, indicând starea grea în care au ajuns școlile românești. Preotul din Deliblata de lângă Cuvin se adresează Conzistoriului Diecezei din Caransebeș (acestei dieceze îi aparținea Biserica ortodoxă română din Banatul de Sud) relatând că învățătorii români părăsesc posturile lor și pleacă în România, astfel că „ne amenință pericolul ca azi-mâine să se închidă școlile noastre românești din lipsă de învățători". Pe timpul dominației maghiare în Deliblata existau 4 învățători români, iar astăzi, zice preotul amintit, au mai rămas doar un învățător și o învățătoare, care sunt pregătiți de plecare în România, doar mai așteaptă să le ajungă vagonul[226]. Din cauza aceasta, el roagă Conzistoriul să intervină ca învățătorii români din Regatul S.C.S. să nu fie numiți în România, iar în locul acelora care au părăsit posturile lor, să fie trimiși alți învățători în Banatul iugoslav.

Desființarea școlilor românești confesionale este

primită cu indignare de clerul român. în cursul anului școlar 1920/1921 prin ordin ministerial, se extinde valabilitatea Legii

 privind școlile din Serbia din anul 1904 și la Voivodina, astfel că școlile confesionale devin școli de stat, iar edificiile fostelor școli confesionale se folosesc pentru nevoile școlilor elementare de stat. Comunele bisericești pretind să li se înapoieze clădirile școlare luate, căci nu au la dispoziție încăperi pentru ținerea ședințelor, iar edificilie școlare simt construite cu mijloacele bisericii și ale credincioșilor[227].

Deoarece chestiunea școlară și bisericească deveniseră acute, se impune de la sine rezolvarea statutului școlilor și bisericilor în partea iugoslavă a Banatului. De aceea, încă în 7 iunie 1921 se ajunge la o înțelegere între președintele Consiliului de Miniștri Nikola Pasic și ministrul Take Ionescu, ca reprezentant al guvernului român, în ceea ce privește numirea delegaților celor două țări vecine care vor dezbate cele două chestiuni ale minorității române din Banatul iugoslav, respectiv ale minorității sârbo-croată din partea românească a Banatului, pe bază de reciprocitate. Convorbirile privitoare la aceste chestiuni au fost purtate în baza Protocolului Suplimentar nr. 3, ce a fost anexat Tratatului de Alianță din 7 iunie 1921. însă, aceste convorbiri au durat mult, căci ambele guverne au tărăgănat reglementarea definitivă a chestiunii școlare[228].

Comisia mixtă iugoslavo-română s-a întrunit la Belgrad în octombrie 1922 în vederea încheierii Convenției școlar-bi- sericești, însă convorbirile nu au dat rezultate pozitive.

Situația în școlile primare românești se agravează și din cauză că posturile vacante (ale acelor învățători care au plecat în România) au fost ocupate de învățători sârbi, ruși și bulgari, care nu cunoșteau limba română (cazul în Coștei, Vlaicovăț, Srediștea Mică, Voivodinț și

alte localități). Starea aceasta îngrijorătoare a dus și la intervenția Ligii Refugiați- k-r Bănățeni, care a adresat un Memoriu Ministerului învățământului din București și Directoratului învățământului din Cluj. în Memoriu se spune că preoții și învățătorii din toate comunele din Banatul iugoslav cu populație românească părăsesc serviciile și vin în România, unde ocupă diferite funcții.

135 iar satele românești rămân fără preoți și învățători. Liga cere Ministerului să ia măsuri, ca acei învățători și preoți care au prmit posturi în partea românească a Banatului să fie revocați, concediați și să se înapoieze la locurile lor de muncă în Banatul iugoslav[229].

O dată cu desființarea școlilor confesionale, învățământul se desfășura și în continuare în clădirile școlare ce aparțineau comunelor bisericești, iar statul de regulă nu plătea chirie pentru folosirea edificiilor școlare. Din această cauză comunele bisericești protestează. Prin ordinul Ministerului Instrucțiunii nr. 38906/1923, se cere să fie deposedate școlile confesionale de pământul pe care în trecut îl foloseau, iar acesta să treacă în uzul școlilor de stat. învățătorii au primit de la comuna bisericească spre folosință 4 jugăre de pământ drept supliment pentru cântul bisericesc[230]. Pământul acesta a fost luat (expropriat) de la comunele bisericești, fapt care a dus la noi proteste adresate ministerului.

Necesitatea reluării tratativelor și convorbirilor privitoare la organizarea școlilor minoritare din Banat a fost dictată și de situația școlilor sârbo-croate din partea românească a Banatului. Situația din 31 iulie 1922 ne indică următoarele: în partea românească a Banatului au existat 43 școli pentru sârbi și croați cu 64 despărțăminte și 56 învățători (dintre care doar 18 învățători cu pregătire completă, 31 cursanți, 5 preoți și 2 fără curs). Aceste școli erau confesionale și se găseau în îngrijirea Vicariatului Episcopal din Timișoara. Din

raportul arhimandritului, vicarului episcopal, către Inspectoratul de învățământ al Ținutului Banat din Becicherecul Mare — după care se și prezintă starea școlilor sârbo-croate din România — se vede că și școlile sârbo-croate din partea românească a Banatului duceau lipsă de învățători cu o pregătire necesară[231]. Deci, interesul ambelor părți necesita continuarea tratativelor și coordonarea eforturilor în vederea organizării școlilor minoritare din Banat.

136

In luna noiembrie 1923, convorbirile delegației mixte iugoslavo-române s-au purtat la Timișoara. Din partea iugoslavă a comisiei au făcut parte profesorul universitar Jovan Radonic și avocatul din Novi Sad, dr. Kosta Hadzi, iar din delegația română făceau parte Petre Gârboviceanu, dr. Petre Ionescu și dr. Cornel Corneanu. Delegații au căzut de acord asupra următoarelor chestiuni:

— școlile minoritare din Banat vor fi „școli de stat", însă se pot înființa și școli confesionale, încât comuna respectivă suportă toate cheltuielile de întreținere a școlii;

— limba de predare în școlile minoritare din Banat este cea română, respectiv sârbo-croată, iar din clasa a IlI-a este obligatorie învățarea „limbii statutului";

— învățătorii din școlile minoritare trebuie să fie de aceeași confesiune și naționalitate ca și majoritatea elevilor;

— în scopul pregătirii cadrelor de învățători se va deschide pe lângă Școala Normală din Vârșeț o secție română, iar pe lângă Școala Normală din Timișoara, o secție sârbă[232].

Convorbirile purtate la Timișoara totuși nu au avut ca rezultat semnarea Convenției, căci guvernul iugoslav nu a acceptat proiectul întocmit de membri ambelor

delegații. Prin urmare, reglementarea chestiunii școlar-bisericești din Banat a rămas și pe mai departe fără soluționare definitivă. Presa iugoslavă și română comentează în diferite feluri, relatând despre convorbirile din Timișoara, o parte aruncând vina pe altă parte pentru insuccesul tratativelor. Ziarul „Politika" jmblică raportul profesorului Jovan Radonic în care se spune că reprezentanții României pretind ca în Banatul iugoslav să se deschidă școli pur românești, cu învățători și manuale din România[233]. Presa din România învinuiește pentru insucces guvernul iugoslav.

Guvernul român l-a trimis, în februarie 1923 la Legația României din Belgrad, pe cunoscutul specialist în chestiuni școlare dr. Petre Ionescu, cu misiunea de a da ajutor minis- 137 trului plenipotențiar Emandi în privința continuării tratative^ lor referitoare la încheierea Convenției școlare între cele două țări care întrețin relații de prietenie. însă, tratativele au fost amânate.

In împrejurările descreșterii în .continuare a numărului învățătorilor români din Banatul iugoslav, deputatul român în Parlament dr. Ioan Jianu s-a adresat, în a doua jumătate a anului 1924, cu o cerere ministrului învățământului, dr. Anton Korosec. Deputatul Jianu se plânge că școlile românești se găsesc într-o stare jalnică, că numărul învățătorilor care cunosc limba română a scăzut la o cincime și că în localitățile cu populație românească se numesc învățători care nu știu „o ioată" limba română. El cere să se pună capăt acestei stări nepedagogice. în răspunsul dat, ministrul dr. A. Korosec a făcut promisiuni că va da dispoziții în sensul înlăturării incorectitudinilor și greșelilor[234]. Se înțelege că cele exprimate de ministru au rămas doar promisiuni goale.

Nemulțumiri față de problema școlară, se manifestă nu numai la intelectualitatea română, ci și la

țărani. Unicul ziar al românilor din Banatul iugoslav „Graiul Românesc* adeseori publică articole despre starea tristă a școlilor elementare românești. In satul Uzdin înainte de război au funcționat 10 învățători, iar în anul 1924 numai 2 învățători. Situația este asemănătoare și în alte localități populate de români. Din cauza acestei situații deplorabile în domeniul învățământului, „poporul român decade cultural și moral*[235].

Cu prilejul concendierii învățătorilor stagiari, care făceau învățământul în limba română, s-a pus întrebare ministrului învățământului în Parlament și s-a cerut răspuns urgent. Deputatul român menționează și numele învățătorilor care cunosc limba română, iar Ministerul învățământului nu le face numirea în posturi, ci sunt numiți învățători ruși, fapt care „transformă învățământul în școlile românești în cari- 138 catură". Se cere categoric să se pună odată capăt acestei stări triste[236].

Episcopiile din Caransebeș și Arad urmăresc cu mare interes nu numai soarta Bisericii române ortodoxe, ci și a școlilor românești din Banatul iugoslav. Este vorba, se înțelege, și de interesele economice ale bisericii, căci mereu se subliniază cerința de a înapoia cât mai urgent fostele edificii școlare confesionale și averea, luate prin ordinul organelor de stat, deoarece biserica se consideră proprietară a acestor imobile. Episcopul Aradului se adresează, la finele anului 1923, Directorului general al Ministerului Cultelor dr. Petre Ionescu, care era și delegatul român la convorbirile cu reprezentanții iugoslavi, insistând să se rezolve în favoarea bisericii problema proprietății clădirilor școlare și a pământului folosit de învățători și averea aceasta să fie necondiționat înapoiată parohiilor bisericești. De asemenea, episcopul cere respectarea dreptului preoților de a propune învățarea religiei în școlile românești din Regatul Sârbilor, Croaților și

Slovenilor[237]. Predarea religiei a fost, de altfel, încredințată învățătorilor.

Autoritățile bisericești competente pentru parohiile din partea iugoslavă a Banatului se adresează și Președinției Consiliului de miniștri, Ministerului Afacerilor Externe și Ministerului Cultelor și Artelor din București, cerând reglementarea chestiunii școlar-bisericești. Cercurile bisericești cer să se facă comparație cu starea în care se găsește populația sârbă din România. Anume, în cercurile bisericești se consideră că există o mare deosebire între poziția populației românești din Banatul iugoslav și poziția sârbilor și croaților din România, Aceste cercuri consideră că minoritatea sârbo-croată se bucură de drepturi considerabile în domeniul învățământului, deci, urmează ca, în baza reciprocității, să se asigure aceleași drepturi și românilor din Regatul S.C.S. întrucât starea apar- tenenților naționalității române din Banatul iugoslav, în domeniul învățământului, nu se ameliorează, autoritățile supreme bisericești propun ca față de sârbii din Ro- **139** mânia să se aplice principiul reciprocității și să se pună pe aceeași poziție în care se găsesc și românii bănățeni[238]. Ținuta aceasta a organelor bisericești putea să ducă și la agravarea raporturilor dintre cele două țări vecine, care erau în relații de prietenie și membre ale Micii înțelegeri, fiind apropiate și prin legături dinastice.

Cercurile bisericești erau nemulțumite din următoarele motive:

— pentru că școlile confesionale au fost transformate în școli de stat;

— fiindcă nu se admite preoților să propună învățarea religiei și nu au acces în școli;

— pentru că învățământul în școlile românești se efectuează de către persoane care nu cunosc limba maternă a elevilor și învățământul în clasele a V-a și a Vl-a se desfășoară numai în „limba statului";

— pentru că în școlile medii nu se desfășoară învățământul și în limba română;

— pentru că autoritățile nu eliberează pașapoarte elevilor și studenților care își fac studiile în România, încât aceștia sunt puși în situația să treacă în mod ilegal frontiera[239].

Deoarece în Banat nu a fost rezolvată chestiunea școlară pe bază de reciprocitate, domnea și oarecare îngrijorare pentru perspectivele de viitor. Promulgarea Legii privind școlile populare, din luna decembrie 1925, a satisfăcut pe sârbii d>n România, pentru că Legea amintită garanta sârbilor școlile confesionale, respectiv existența acestora. însă, starea școlilor primare românești din Banatul iugoslav continuă să fie critică din cauza numărului mic de învățători. în anul școlar 1926/1927, în localitățile de pe teritoriul protopopiatului Pan- ciova au funcționat doar 11 învățători români, în timp ce în perioada stăpânirii maghiare pe teritoriul amintit funcționau 60 învățători români. In satele care aparțineau protopopiatului Vîrșeț, și anume în cele 19 localități, în anul școlar amintit funcționau doar 12 învățători români, iar în timpul dominației maghiare 46 învățători. Unele sate compacte, populate

 ruinai de români (Marcovăț, Mesici, Sălcița, Srediștea Mică, Straja, Voivodinț) nu au avut nici un învățător român, ceea ce se vede și din tabloul învățătorilor protopopiatului amintit, care este alăturat raportului[240].

Pe baza datelor de mai sus, conchidem că în anul școlar 1926/1927 pe teritoriul protopopiatului Panciova și Vîrșeț, unde trăiește partea mare a românilor, au funcționat doar 23 învățători români, mai funcționau câțiva învățători și în Banatul de Nord, în localitățile aparținătoare episcopiei arădene (în total 5 localități). Deci, mai mult de jumătate din copiii apartenenților naționalității române au fost puși în situația să frecventeze școlile în care învățământul nu se desfășoară în îimba română.

în asemenea împrejurări, guvernul României a arătat mai mult interes pentru rezolvarea chestiunii școlare, atât de acute a connaționalor din Banatul iugoslav. Guvernul iugoslav acceptă inițiativa reluării convorbirilor, pornind mai ales de la faptul că ambele țări ca semnatare ale alianței politice și defensive în cadrul Micii înțelegeri, considerau că au obligația de a găsi o soluție corespunzătoare în această problemă. Reprezentanții ambelor țări întreprind inițiative diplomatice cu sccpul încheierii Convenției școlare.

încă în noiembrie 1926 mitropolitul din Sibiu comunică Consistoriului din Arad că este informat din partea Ministerului cultelor, că în curând se va întruni delegația română și iugoslavă, pentru convorbiri privind chestiunile școlare și bisericești. De aceea se cer informații ca delegații Mitropoliei, dr. Silviu Dragomir și George Dobrin, să poată primi instrucțiuni precise și pentru a se prezenta guvernului imaginea completă despre toate chestiunile litigioase complexe. Pentru nevoile delegației române la viitoarele convorbiri despre reglementarea chestiunii școlar-bisericești, dr. Ilie Grop- șianu, consilier al Judecătoriei de Apel, a întocmit un vast Memoriu[241].

141

Convorbirile oelor două delegații au loc la jumătatea anului 1927 și s-au purtat mult timp. în fine, la **17** august a fost semnat la Bled, *Acordul privind școlile minoritare Țomâne și sârbo-croate din Banatul iugoslav și român,* cunoscut și sub denumirea *Acordul de la Bled.* în numele guvernului iugoslav Acordul de la Bled a fost semnat de V. Marinkovi<5, ministrul afacerilor externe al Regatului S.C.S., iar în numele delegației române de Th. Emandi, ministru plenipotențiar al României la Belgrad. La Bled, însă, nu a fost încheiat și acordul privitor la problemele bisericești, convorbirile fiind amânate până după

alegerile parlamentare din 11 septembrie 1927. La convorbirile din Bled iau parte și reprezentanții bisericii. Reprezentanții minorității sârbo-croate din România și ai minorității române din Banatul iugoslav nu au fost incluși în componența delegației, cu toate că era vorba de soarta lor.

La Bled s-a încheiat doar un acord și nu Convenție școlară. Propunerea pentru încheierea unui acord școlar a fost făcută în primăvara anului 1927 de către fostul ministru al afacerilor externe Ninko Perie, ambele delegații acceptând această propunere. Acordul de la Bled prevede și unele modificări în raport cu principiile anterioare privind chestiunea școlară-

— școlile primare române din Banatul iugoslav sunt școli publice „școli de stat" (în trecut au fost admise și școli private confesionale);

— școlile se vor înființa în fiecare localitate în care sunt cel puțin 20 copii de vârstă școlară (în convorbirile anterioare a fost prevăzut numărul minim de 30 copii);

— se prevede constituirea Comitetului școlar principal care va fi ales de toți preoții și învățătorii români din Banatul iugoslav; acesta reprezintă cea mai înaltă instanță care exercită supravegherea în conducerea școlilor, apoi propune ministrului învățământului, persoana inspectorului pentru controlul pedagogic al școlilor și alege doi reprezentanți în Comitetul școlar regional pentru aprobarea bugetului școlar;

— pentru pregătirea viitorilor învățători români se va deschide o secție pe lângă Școala Normală unde se vor propune limba și literatura română, religia, metodica, cântul bisericesc și lecții practice. Pe lângă un liceu vor funcționa primele patru clase pentru pregătirea școlarizării în Școala Normală[242].

După cum s-a amintit, dispozițiile Acordului de la Bled prevăd și formarea unui Comitet școlar din 5

membri. Ministerul învățământului a decis ca pe ziua de 10 noiembrie să aibă loc la Alibunar, adunarea preoților și învățătorilor români din Banatul iugoslav, care va alege pe cei 5 membri ai Comitetului școlar. Ministerul învățământului a desemnat delegatul său pentru organizarea lucrărilor adunării[243]. Prim- pretorii cercuali au adresat invitație preoților români, iar inspectorii convoacă pe învățători pentru participarea la Congresul din Alibunar. Adunarea convocată pe ziua de 10 noiembrie a fost amânată pentru 17 noiembrie. însă, la 14 noiembrie s-a comunicat că adunarea nu se va putea ține deoarece au intervenit unele greutăți.

Acordul de la Bled a provocat o adevărată zarvă. în ședința Comisiei pentru buget din 29. X. 1927 șeful Partidului Democrat Independent, Svetozar Pribicîevic, atacă acest acord afirmând că știrbește suveranitatea Legii școlare. Motivul acestei critici este că Acordul de la Bled prevede alegerea Comitetului școlar (articolul 13) de către adunarea preoților și învățătorilor români, așadar școlile își mențin într-o oarecare măsură caracterul confesional. Adunarea nu a ratificat Acordul de la Bled. Presa din România critică neaplicarea acordului, susținând că acesta este obligatoriu pentru ambele state. Totodată critica se mai referă și la neglijarea problemei școlare a minorității române din Banatul iugoslav[244].

Totuși, guvernul iugoslav a aplicat parțial Acordul de la Bled, ceea ce constituia mai mult o expresie de bunăvoință și dovadă a măsurii în care guvernul este gata de a regle- **143** menta chestiunea școlară. Reprezentanții regimului consideră că Acordul de la Bled asigură prea mari drepturi minorității naționale române, încât ar „periclita interesele de stat și naționale", căci și alte minorități ar revendica asemenea cerințe de autonomie școlară.

In perioada dictaturii regale, guvernul lui Petar

Zivko- vic cere reluarea convorbirilor privind reglementarea problemei școlilor minoritare din Banat. în cursul lunilor aprilie și mai 1929 din nou au loc convorbiri la Belgrad. Pe atunci era ministru al afacerilor externe V. Marinkovic, care a fost și semnatarul Acordului de la Bled. Delegația iugoslavă a cerut modificarea Acordului de la Bled, în special eliminarea dispoziției privind Comitetul școlar principal. Convorbirile nu au dat rezultate, deoarece delegația română nu a acceptat modificări. Din nou se ajunge la criză în ceea ce privește rezolvarea și reglementarea școlilor minoritare din Banat, fapt care putea să agraveze chiar și relațiile iugoslavo-ro- mâne.

în luna decembrie 1929 a fost adoptată Legea privind școlile populare, ce stabilește și principiile fundamentale în privința învățământului primar pentru apartenenții minorităților. Cel mai important este articolul 45 care spune:

> în localitățile în care într-un număr mai însemnat locuiesc cetățeni de altă limbă, se vor deschide secții aparte ale școlii primare pentru copiii lor. în secția aceasta nu pot să fie mai puțin de 30 elevi. în caz excepțional se poate deschide o asemenea secție și pentru 25 elevi, fapt pe care îl decide ministrul învățământului.
>
> Programul și planul de învățământ sunt aceleași ca și în celelalte școli primare din țară.
>
> învățământul în aceste secții se des-

 fășoară în limba maternă a elevului. In secția aceasta se propune limba statului ca obiect obligatoriu.

> In localitățile cu mai multe secții ale aceleiași minorități, acestea pot

avea și directorul lor propriu[245].

Legea privind școlile populare prevede doar existența secțiilor aparte (speciale) în care se va desfășura învățământul pentru apartenenții minorităților în limba lor. însă, prin aceasta nu se garantează dreptul la existență și a școlilor primare românești în care învățământul să fie realizat de către învățători români. Ori, în satele cu populație românească au fost numiți și învățători care nu cunoșteau limba română. Afară de aceasta, învățătorii cetățeni iugoslavi, care au absolvit Școala Normală în România, nu puteau să fie angajați în Banatul iugoslav, pe motiv că durata școlarizării în școlile normale din România este mai scurtă decât în Iugoslavia.

2. CONVENȚIA IUGOSLAVO-ROMANA PRIVIND ORGANIZAREA ȘCOLILOR PRIMARE MINORITARE DIN BANAT

Relațiile de prietenie dintre Iugoslavia și România au impus necesitatea rezolvării definitive a chestiunii școlare din Banat. La consolidarea prieteniei iugoslavo-ro- mâne a contribuit neobosit și ministrul Nicolae Titulescu; el a luptat și pentru încheierea cât mai urgentă a *Convenției privind organizarea școlilor minoritare în Banat.* Starea școlilor românești ne arată un număr insuficient de învățători. In anul școlar *1929/30* au fost în total 92 despărțăminte cu limba de predare română dintre acestea 3 grădinițe, 80 despărțăminte ale școlii primare și 9 despărțăminte ale școlii suplimentare. In aceste despărțăminte s-au propus doar

28 învățători români, astfel că în 64 despărțăminte învățământul a fost realizat de învățători cărora limba română nu era limba lor maternă. Numărul elevilor români în școlile amintite era următorul:

Grădiniță	— băieți: 114 fete: 126 total: 240; — băieți: 2333 fete: 2.200 total:4533; — băieți: 82 fete: 75 total: 157.
Școala primară	
Școala suplimentară	

Numărul total al elevilor de naționalitate română din Banatul iugoslav în anul școlar 1929/1930 (la grădiniță, școala primară și suplimentară) se situează la 4.930 elevi. Datele statistice menționate sunt date de Ministerul învățământului[246].

Secția pentru învățământul primar de pe lângă Ministerul învățământului raportează Despărțământului politie al Ministerului Afacerilor Externe despre măsurile luate în vederea creerii de posibilități elevilor de naționalitate română de a practica învățământul în limba lor maternă. Ministerul învățământului aprobă ca la școala primară din labuca de lângă Panciova, cu excepție de la art. 42 și 44 ale Legii despre școlile populare, să se țină trei ore pe săptămână limba română, căci din cauza numărului mic de elevi nu s-a putut descliide secție cu limba de predare română. Despre această hotărâre este informată și Legația română din Belgrad. în felul acesta organele iugoslave doreau să arate că nu neglijează interesele minorității române, căci presa din România a criticat în mod violent guvernul iugoslav pe motiv că nu îndeplinește dispozițiile Acordului de la Bled.

Presa română publică unele articole în care se relatează despre soarta tristă în care se găsesc școlile elementare din Banatul iugoslav. Biroul presei de pe lângă Președinția Consiliului de Miniștri face cunoscut Ministerului învățământului relatările presei românești[247]. De bună seamă că aceste relatări au

influențat în sensul ca abordarea unor chestiuni școlare ale românilor bănățeni să

se facă cu mai multă bunăvoință. Ministerul Afacerilor **Ex**terne se angajează în favoarea învățătorilor români care erau puși la dispoziție, rămânând fără posturi, fie din lipsă de mijloace bugetare, fie din cauză că nu au dat examenele din grupa obiectelor naționale (istorie, geografie, limba sârbo- croată), ori din alte motive. Ministerul Afacerilor Externe cere Ministerului Instrucțiunii ca toate cazurile să fie exami**nate** și soluționate favorabil, căci aceasta ne „dictează rela**țiile** de prietenie care trebuie să existe între România și Iugoslavia"[248].

Condițiile pentru încheierea Convenției școlare au devenit favorabile la începutul anului 1933. Cu prilejul întâlnirii miniștrilor țărilor Micii înțelegeri (Jevtic, Titulescu și Beneș), la finele anului 1932, s-a căzut de acord ca să fie cât mai grabnic rezolvată chestiunea școlar-bisericească. La întrunirea aceasta miniștrii Jevtic și Titulescu au ajuns la înțelegere asupra punctelor fundamentale, exprimându-se dorința ambelor părți în sensul de a fi elaborată Convenția școlară cât mai repede. încă la 11 ianuarie 1933, delegația română (ministrul plenipotențial lakovaky, dr. S. Dragomir, dr. P. Ionescu) sosește la Belgrad în vederea convorbirilor. De data aceasta convorbirile s-au încheiat pozitiv, cu toate că existau și unele greutăți; la 10 martie 1933 a fost semnată la Belgrad *Convenția privind organizarea școlilor primare minoritare din Banat,* proclamată fiind în ziua de 19 septembrie 1933, intrând în vigoare la 26 septembrie 1933, când s-a făcut la București schimbul instrumentelor de ratificare[249].

Prin aplicarea *Convenției școlare iugoslavo-române* se tindea spre satisfacerea nevoilor minorităților sârbo-croate și române din Banat în domeniul învățământului. Convenția se întemeiază pe

principiul reciprocității, precum și pe regimul școlar existent într-o țară și în cealaltă. Acest principiu se precizează încă în primul articol al Convenției: „Școlile minoritare primare sârbo-croate din Banatul românesc, precum și școlile minoritare române din Banatul iugoslav vor fi școli publice de stat, în concordanță cu legile și

 regulamentele în vigoare în Regatul Iugoslaviei, respectiv în Regatul României[44].

Convenția prevede ca în școlile primare minoritare sâr- bo-croate din România limba de predare să fie sârbo-croata, iar în școlile minoritare primare românești din Banatul iugoslav învățământul să se desfășoare în limba română. începând din clasa a III-a se va propune limba română, respectiv limba sârbo-croată, ca obiect de învățământ, șase ore săptămânal, iar trei ore pe săptămână predarea istoriei și geografiei române, respectiv iugoslave (art. 2). în localitățile cu douăzeci copii de vârstă școlară se va deschide școala primară minoritară, iar cererea pentru înființarea școlii va fi înaintată de părinții copiilor (art. 5).

De o mare însemnătate pentru dezvoltarea învățământului la românii din Banatul iugoslav era dispoziția Convenției școlare care prevede ca în caz de insuficiență a învățătorilor români de cetățenie iugoslavă, Ministerul învățământului să se oblige să angajeze un număr necesar de învățători din România, prin contract (art. 9). Pentru pregătirea viitorilor învățători se va deschide o secție pe lângă Școala Normală din Vîrșeț, respectiv din Timișoara. In scopul pregătirii elevilor pentru Școala Normală, „va fi înființată o catedră de învățământ facultativ al limbii române, respectiv al limbii sârbo-croate, în primele patru clase ale liceelor din Vîrșeț și Timișoara" (art. 8). Guvernul iugoslav și-a asumat obligația de a întreține școlile minoritare românești și de a asigura salariile învățătorilor și profesorilor de la Școala Normală din Vîrșeț.

Până la aplicarea Convenției școlare în Banatul iugoslav erau în total 84 despărțăminte cu limba de predare română (grădinițe, școli primare și școli populare superioare) cu 70 învățători, dintre care numai 27 erau români[250]. Tabloul învățătorilor și despărțămintelor cu limba de predare română ne arată că în localitățile cu populație românească funcționau, în anul 1934, 38 învățători care nu erau aparținenți ai na-

ționalității române (peste 60%). O parte dintre acești învățători cunoșteau parțial limba română, însă prin Convenție se prevedea că învățătorii trebuie să fie de aceeași confesiune și limbă cu majoritatea elevilor (art. 3).

în scopul aplicării Convenției relativă la reglementarea școlilor primare minoritare din Banat, Ministerul învățământului al Regatului Iugoslaviei și cel al României iau măsuri necesare în conformitate cu dispozițiile Convenționii. La finele lui ianuarie 1935 Ministerul învățământului a ordonat Direcțiunii Regale a Banovinei din Novi Sad următoarele:

— ca toate despărțămintele de până în prezent cu limba de predare română să fie transformate în școli primare minoritare române de stat;

— ca în localitățile în care vor exista două școli, conform dispozițiilor Legii despre școlile populare, pentru școlile primare minoritare române de stat să se formeze Comitete școlare locale care vor funcționa conform dispozițiilor Legii despre școlile populare și a Convenționii relativă la reglementarea școlilor primare minoritare din Banat;

— să fie propuși la postul de directori ai școlilor primare minoritare române, „unde există posibilități", învățători de naționalitate română;

— conform articolului 12 al Convenționii, să se numească un membru al Comitetului școlar al Banovinei din Novi Sad;

— în localitățile cu populație mixtă să se acorde școlii primare române minoritare de stat edificiu școlar

(iar în lipsa unui edificiu aparte să se cedeze săli de învățământ și alte încăperi necesare) și mobilier și să se facă repartizarea cheltuielilor între locuitori, proporțional cu numărul și impozitele pe care le plătesc locuitorii interesați;

— să se înainteze Ministerului învățământului tabloul învățătorilor care până în prezent au funcționat la despărțămintele cu limba de predare română, dar nu sunt de naționalitate română[251].

149

Autoritățile școlare române au luat măsuri asemănătoare în privința școlilor sârbo-croate din partea românească a Banatului. Guvernul român a aprobat și angajarea învățătorilor iugoslavi pentru nevoile acestor școli. în România se atribuie meritul încheierii *Convenției relative la reglementarea școlilor primare minoritare din Banat* miniștrilor Bog. Jevtic și N. Titulescu, care, au trasat prin convorbiri directe, căile adoptării definitive a Convențiunii[252].

3. PROBLEME IN JURUL TRADUCERII ÎN VIAȚA A CONVENȚIUNII RELATIVA LA REGLEMENTAREA ȘCOLILOR PRIMARE MINORITARE DIN BANAT

Traducerea în viață a Convențiunii întâmpină o serie de obstacole încă la începutul intrării în vigoare. Autoritățile școlare din ambele țări au tărăgănat aplicarea Convenției. Doar Ministerul iugoslav al instrucțiunii a dat unele indicații care se referă la modul de aplicare a unor dispozi- țiuni ale Convenției, dar mai departe nu s-a mers. Faptul acesta a provocat nemulțumiri la românii bănățeni, protestând din cauza întârzierii aplicării în viață a Convenției. Reprezentanții satelor românești din Banatul iugoslav au organizat și o mare adunare la Alibunar, în august 1934, la care s-a dezbătut problematica culturală, în primul rând chestiu-

nile care se referă la poziția școlilor primare românești.

Raportul asupra situației școlilor românești a fost prezentat de către fruntașul politic Nicolae Măda, unul dintre reprezentanții burgheziei românești din Banat. El subliniază că românii din Banatul iugoslav aveau înainte de război 117 învățători, iar astăzi doar 17. Adunarea reprezentanților români cere aplicarea neîntârziată a Convenției școlare. Se cere guvernului român luarea de măsuri urgente în scopul traducerii în viață a convenției. A fost ales un comitet ou misiunea de a munci la promovarea intereselor școlare și

 culturale ale românilor din Banatul iugoslav[253]. Despre adunarea reprezentanților români ținută la Alibunar a fost informat și Ministerul Instrucțiunii încă în septembrie 1934.

Presa din România își exprimă, de asemenea, nemulțumirea, unele ziare accentuând că este foarte trist ca după 15 ani de așteptare, astăzi, când Convenția este adoptată de ambele țări, să nu se aplice. Se cere ajutor guvernului român[254].

Din cauza aplicării incorecte și cu întârziere a Conven- țiunii, are loc și intervenția Ministerului Afacerilor Externe către Despărțământul învățământului Primar de pe lângă Ministerul Instrucțiunii, cerând respectarea spiritului convenției încheiate. Asemenea intervenții se produc, de regulă, când sosesc plângeri de la Legația română din Belgrad. în cursul anului 1934 Legația română a trimis Ministerului Afacerilor Externe mai multe note prin care se cere executarea întocmai a convenției.

Când a fost transferat învățătorul român din Seleuș, Nicolae Bagiu la școala sârbească din Baăaid (în interes de serviciu), Ministerul Afacerilor Externe pere ca decizia pentru transferarea acestui învățător să fie revocată, fiind contrară convenției[255]. Organele școlare locale nu respectau întotdeauna dispozițiile Convenției și adeseori se puneau piedici la deschiderea de noi școli

primare românești, la constituirea comitetelor școlare sau la numirea directorilor școlilor române.

Legația română solicită Ministerului Afacerilor Externe să intervină pe lângă Ministerul Instrucțiunii pentru a se deschide la Vîrșeț și Biserica Albă școala primară românească, deoarece a fost înaintată cerere din partea părinților elevilor români (în concordanță cu art. 5 al Convenției). Deoarece cererea părinților din Vîrșeț, trimisă Direcțiunii Regale a Băii ovinei, nu a fost înaintată Ministerului Instrucțiunii în vederea adoptării hotărârii, ci trimisă Direcțiunii poliției din Vârșeț (să cerceteze pe semnatarii cererii asupra motivelor care i-a determinat să solicite deschiderea școlii minoritare

 române), șeful Despărțământului politic de pe lângă Ministerul Afacerilor Externe solicită să se procedeze în spiritul Convenției încheiate „pe care suntem datori că o executăm în mod loial“[256]. Exemplul din Vîrșeț demonstrează că organele locale foloseau uneori și metode nepermise, atunci când era vorba de înființarea de școli românești.

Greutăți s-au ivit și în ceea ce privește constituirea comitetelor școlare române în unele localități (Satu-Nou, Măr- ghita) din cauza refuzului directorilor de a participa la ședințele de constituire.

Ministerul Instrucțiunii al Regatului României cere organelor școlare din Iugoslavia să aplice Convenția în întregime, deoarece ministerul a făcut acest lucru în privința școlilor sârbo-croate din Banatul românesc. Din Memoriul privind situația școlilor sârbo-croate din Banatul românesc și a școlilor române din Banatul iugoslav, care a fost înaintat de către consilierul tehnic de pe lângă Legația României la Belgrad, dr. Petre Ionescu, Ministerului învățământului din Belgrad se poate constata că au existat încă unele chestiuni nerezolvate cu privire la aplicarea Convenției. Pe de altă parte, în memoriu se afirmă că Ministerul Instrucțiunii al României a arătat înțelegere deplină

față de școlile sârbe confesionale din România, care au funcționat în baza Legii privind învățământul particular în România din anul 1925.

In România au existat 42 școli sârbești confesionale cu 63 posturi de învățători. Plecând de la relațiile de prietenie dintre Iugoslavia și România și nădăjduind că și în Banatul iugoslav rezolvarea chestiunii școlilor românești își va avea cursul său normal, Ministerul Instrucțiunii a aprobat funcționarea tuturor școlilor sârbești confesionale care au existat atunci. Apoi a înființat în comunele din Cli- sură, 31 posturi de învățători, dând aprobare Conzistoriului sârb din Timișoara să deschidă în aceste aici școli confesionale (cu limba de predare sârbă) până atunci existând în Clisură numai școli de stat cu limba de predare română. Școlile confesionale romano-catolice din Carșova au fost

 transformate în școli de stat, cu limba de predare sârbo-croată. Guvernului iugoslav i se cere să numească învățători contractuali, care vor fi plătiți de România. în tfelul acesta în Banatul românesc vor funcționa 103 învățători sârbi și anume 50 cetățeni români și 53 cetățeni iugoslavi[257]. Ministerul Instrucțiunii din România, de asemenea, a aprobat și folosirea manualelor tipărite în Iugoslavia. Prin aceasta dorea să se sublinieze că guvernul român a pus în aplicare în întregime Convenția, deoarece s-au creat condiții necesare pentru funcționarea școlilor primare cu limba de predare sârbo-croată.

In Memoriul Legației române se afirmă că în Iugoslavia, convenția este doar parțial aplicată. Consilierul tehnic dr. Petre Ionescu, care se îngrijea de aplicarea Convenției școlare, se plânge, în anul 1935, pentru motivul că, cu toate că în școlile primare române au fost numiți învățători români, totuși școlile din Banatul iugoslav nu sunt proclamate ca școli române independente. în aceste școli nu sunt numiți directori români, ele găsindu-se sub conducerea directorilor

sârbi, care, adeseori îi sabotează pe învățătorii români. Cerințele Legației române în legătură cu aplicarea Convenției școlare sunt următoarele:

— în toate școlile românești să fie numiți directori români;

— să le fie asigurată comitetelor școlare activitate ne- stingherită și singure să-și întocmească bugetul;

— să se pună la dispoziția învățătorilor români locuințe, ori să li se plătească chiria și să li se asigure cantitatea corespunzătoare de lemne pentru încălzit;

— să se deschidă de urgență școli românești în următoarele localități: Biserica Albă, Vârșeț, labuca, Ovcea, Rusko Selo, Clec, deoarece părinții copiilor din localitățile amintite au trimis cereri Ministerului Instrucțiunii, fără a fi încă rezolvate (cererile au fost înaintate în baza ■articolului 5 al *Convenției iugoslavo-române relativă la reglementarea școlilor primare minoritare din Banat,* cu mențiunea că România

153 a admis deschiderea școlilor sârbo-croate în toate comunele care au cerut înființarea școlilor);

— să se achite la timp salariile învățătorilor contractuali;

— să se facă numirea inspectorului școlar de naționalitate română, de cetățenie iugoslavă în vederea exercitării inspecției învățământului[258].

Cu privire la aplicarea convenției școlare își exprimă nemulțumirea și Comitetul Central Român, care se considera factor reprezentativ politic al românilor din Banatul iugoslav. în luna mai, apoi și în luna august 1935, acest comitet s-a preocupat și de chestiunea stării școlilor românești după încheierea convenției. Comitetul Central Român a încredințat Secției sale culturale examinarea detailată a chestiunii școlare și printr-un memoriu să-1 informeze pe ministrul învățământului al României, C. Angelescu.

In Memoriul adresat de către Comitetul Central Român Ministerului Instrucțiunii al României se

exprimă, mai întâi, bucuria că, după multe așteptări și necazuri, în fine s-a ajuns la încheierea convenției. Insă, situația din domeniul învățământului primar nu este nici pe departe satisfăcătoare, din cauză că dispozițiile convenției nu se traduc în viață. Mai multe localități populate de români nu își au școlile lor, respectiv despărțăminte cu limba română (Omo- lița, Doloave, labuca, Clec, Orește, Biserica Albă, Vîrșeț), fapt care duce la analfabetism. Reprezentanții românilor bănățeni se plâng că repartizarea învățătorilor contractuali na este corectă, apoi că nici chestiunea comitetelor școlare nu este soluționată în concordanță cu legea. Mai departe, se constată că nu se respectă principiul reciprocității, căci în timp ce în comunele sârbești din România la 50 elevi funcționează un învățător, în Banatul iugoslav există sate (Petruvăsela, Alibunar) în care la un învățător sunt și mai mult de 200 elevi.

Pentru această stare de lucruri este învinuit, în Memoriu, dr. Petre Ionescu, consilierul Legației române res- **154** perisabil pentru aplicarea *Convenției școlare iugoslavo-române.* Comitetul Central Român îl atacă cu vehemență pentru că nu colaborează cu președintele acestui Comitet, deputatul în Parlamentul din Belgrad, (dr. A. Butoarcă), insistând, totodată. pentru schimbarea acestuia din funcția de consilier tehnic[259].

Grupul de intelectuali români adunați în jurul săptămânalului „Foaia poporului român* are cu totul altă părere, ba chiar exprimă recunoștință consilierului tehnic, dr. P. Ionescu, fiindcă a reușit să completeze aproape toate posturile vacante prin numirea învățătorilor contractuali[260]. De bună seamă că divergențele s-au ivit și din cauză că dr. P. Ionescu a adunat în jurul său intelectualii care erau adversarii deputatului român, dr. Al. Butoarcă, iar grupul acesta de intelectuali, în mare parte preoți, deținea conducerea Internatului Român din Vîrșeț și decidea asupra acordării burselor elevilor și studenților. Aceste burse au fost primite din România.

O părere pozitivă despre munca consilierului dr. Ionescu o avea și Ministerul Afacerilor Externe din Belgrad. Potrivit opiniei acestui minister, activitatea depusă de dr. P. Ionescu a dat rezultate bune în organizarea despărțămintelor românești. Acest fapt a determinat Ministerul Afacerilor Externe să ceară părerea ministrului învățământului dacă o asemenea persoană ar trebui să fie angajată pentru aplicarea Convenției, în partea românească a Banatului[281].

Probleme cu privire la traducerea în viață a Convenției școlare vor apare și în cursul anilor 1936 și 1937. Legația Română din Belgrad adresează note și se plânge de neîn- deplinirea Convenției din partea unor organe școlare. Nici în anul 1935 inspectorii școlari (mai ales în cercurile Biserica Altă și Petrovgrad — Zrenjanin) nu vor să înmâneze învățătorilor români decretele privind numirea acestora la posturile de directori școlari. Se cere și numirea delegaților școlilor minoritare române în Comitetul Școlar Regional. însă, Direcția Regională a Banovinei informează Ministerul In- **155** structiunii că încă în septembrie 1935 a fost numit, în calitate de membru al Comitetului Școlar al Banovinei, Teodor Petrică din Nicolinț. Probabil că organele inferioare școlare nu au tradus în viață numirea aceasta.

La începutul anului 1936 a fost ridicată problema predării învățământului în clasele a V-a și a Vl-a, în limba română, cu excepția grupului de obiecte naționale, precum și cererea ca în clasele a IlI-a și a IV-a istoria și geografia să se predea în limba maternă. Despre chestiunea aceasta s-a •iiscutat la conferința ținută în cadrul Ministerului Afacerilor Externe, în ziua de 17 martie 1936, la care, împreună cu reprezentanții Ministerului Instrucțiunii, s-a examinat chestiunea Convenției privind școlile primare minoritare din Banatul iugoslav și românesc. Conferința a acceptat cerința de a se aproba învățământul în limba română în clasele a V-a și a Vl-a, cu excepția grupului de obiecte naționale, eu condiția ca și românii să accepte acest

lucru în tcate școlile primare în care învățământul se desfășoară în limba sârbo-croată. Conferința mai acceptă ca și istoria și geografia în clasele a III-a și a IV-a să se predea în limba maternă, dar în paralel și în limba statului[262]. însă concluziile acestei Conferințe nu au fost traduse în viață, din cauză că limba română nu este introdusă ca limbă de predare în clasele a V-a și a Vl-a a școlilor primare românești, deoarece autoritățile școlare considerau că clasele a V-a și a Vl-a nu aparțin învățământului primar, ci școlii populare superioare, care nu este inclusă în convenție.

Convenția școlară a fost aplicată cu întârziere și parțial, cu toate că ambele părți pretindeau să fie în întregime executată. Ea a fost parțial aplicată în privința completării locurilor vacante cu învățători cetățeni români (în lipsă de învățători români de cetățenie iugoslavă), apoi în privința numirii directorilor școlari din rândurile învățătorilor români, a constituirii comitetelor școlare și deschiderii de noi despărtăminte, precum și a despărțirii bugetului școlar în comunele cu populație mixtă.

Deoarece convenția s-a întemeiat pe principiul reciprocității, este necesar, măcar în linii mari, să arătăm situația și poziția școlilor primare confesionale sârbe și a școlilor primare minoritare de stat din România. Aceste școli se găsesc în partea românească a Banatului și în Clisură. în Banatul românesc au existat școli confesionale și înainte de încheierea Convenției din anul 1933. Convenția aceasta recunoaște existența lor și în continuare. După încheierea Convenției, în anul școlar 1935/1936 au fost 53 școli primare confesionale. In acel an școlar au fost înființate în Clisură, 11 școli primare confesionale, căci acolo existau până atunci numai școli cu limba de predare română. în școlile sârbești confesionale învățământul s-a predat de două categorii de învățători: învățători de cetățenie română

și învățători iugoslavi trimiși în acele școli de Ministerul învățământului din Iugoslavia. Grija pentru organizarea și existență școlilor primare confesionale revenea notarului eparhial din Timișoara. în localitățile populate de iugoslavi (croați) aparținenți ai confesiunii romano-catolice (Recaș, Checia, Carașova, Lupac, Clocotici și labalcea), în cursul anului școlar 1935/1936 au fost deschise (în baza art. 1 și 5 ale Convenției) școli primare minoritare iugoslave de stat. In trecut, școlile din Checia și Recaș au fost școli române, iar în celelalte localități erau școli private confesionale.

Raportul autorităților române față de școlile primare minoritare iugoslave este aproape același ca și ținuta autorităților școlare iugoslave față de școlile primare române din Banatul iugoslav. De asemenea, și în România, convenția se aplică doar parțial, căci și aici s-au constatat, conform raportului despre inspecția acestor școli, încălcări ale dispozițiilor convenției. Astfel, de exemplu, copiii aparținenților minorității sârbo-croate (iugoslave) se înscriu la școli primare române de stat.

în aplicarea convenției școlare s-au semnalat încălcări ale dispozițiilor și de-o parte și de cealaltă, fiindcă reprezentanții regimului burghez din Iugoslavia și România nu

 aveau încredere reciprocă și se temeau să nu acorde prea mari drepturi minorităților intr-un domeniu atât de sensibil •cum este învățământul.

4. ÎNVĂȚĂTORII CONTRACTUALI ÎN BANATUL IUGOSLAV

Din cauza numărului insuficient de învățători români care ar completa locurile vacante în satele cu populație românească, Ministerul Instrucțiunii, în baza *Convențiunii relativă la reglementarea școlilor primare*

minoritare din Banat, face numiri de învățători contractuali din România. Primul grup de 17 învățători din România a sosit în Banatul iugoslav la 25 mai 1935, iar la 23 noiembrie a aceluiași an a sosit al doilea grup de 29 învățători[263]. La finele lui noiembrie 1935, Despărțământul pentru învățământul primar de pe lângă Ministerul Instrucțiunii comunică Despărțământului politic de pe lângă Ministerul Afacerilor Externe că Ministerul Instrucțiunii publice, în baza Convenției școlare dintre Iugoslavia și România, până în prezent a numit 47 învățători contractuali pentru școlile primare minoritare române de stat. In raport se menționează numele învățătorilor români și satele în care au fost numiți[264].

Noile cadre de învățători din România au contribuit ca în școlile primare române învățământul să se desfășoare în limba maternă a elevilor și să se completeze locurile vacante. Aceasta, bineînțeles, a dus și la îmbunătățirea situației în învățământul primar. Aplicarea convenției devenise obligația guvernelor iugoslav și român și în curând ea a dat roade. Pentru nevoile școlilor sârbești confesionale din Cli- sură, în România, Ministerul Instrucțiunii s-a îngrijit să asigure un număr suficient de învățători din Iugoslavia. Notarul eparhial al eparhiei sârbe din Timișoara, Slobodan Kosti<5, se îngrijea de aplicarea Convenției în ceea ce privește școlile confesionale din Banatul românesc, așa după cum dr.

Petre Ionescu, consilier tehnic al Legației României la Belgrad, se îngrijea și se angaja pentru aplicarea Convenției în Banatul iugoslav.

Pcziția românilor bănățeni în privința școlarizării elementare în limba maternă începe să se îmbunătățească. în anul școlar 1935/1936 au funcționat, pe lângă cei 47 învățători contractuali din România, încă 33 învățători români cetățeni iugoslavi,

ceea ce înseamnă că în total 80 învățători au practicat învățământul în limba română. Conform datelor statistice existente, în localitățile cu populație românească erau în anul școlar amintit 6.268 elevi de naționalitate română (totalul elevilor din 39 localități cu populație română și mixtă).

În comparație cu situația existentă înainte de încheierea convenției, starea școlilor s-a îmbunătățit simțitor, atât în privința numărului de învățători, cât și în privința calității învățământului, căci învățătorii contractuali cunoscând bine limba română literară. Ministerul Instrucțiunii face noi numiri de învățători contractuali, astfel că numărul învățătorilor români sporește permanent, schimbându-se spre bine poziția școlilor primare românești.

învățătorii angajați din România, pe bază de contract, au același salariu și aceleași drepturi ca și învățătorii iugoslavi. Consilierul Legației Române, în raportul său către Ministerul Instrucțiunii Publice din România menționează că școlile primare românești din Banatul iugoslav devin independente, cu conducerea lor, comitet școlar și buget aparte. La Banovina din Novi Sad a fost numit reprezentantul școlilor române, iar pentru inspecție în aceste școli se prevede, pe bază de reciprocitate, numirea unui inspector român[265].

Sosirea învățătorilor contractuali din România a fost salutată, fiind așteptate cu nerăbdare, cadrele de învățători se ducea lipsă. Presa timișoreană urmărea schimbările intervenite în legătură cu încheierea Convenției, dar și cu aplicarea acesteia, accentuând ideea că începe „o eră nouă" pentru populația română din Banatul iugoslav și că elementul

 românesc „suflă mai ușor“, mai ales că se așteaptă un. grup de circa 60 învățători, de la care se speră să muncească la ridicarea nivelului cultural și la „trezirea conștiinței națio- nale“[236]. Presa română înregistrează sosirea grupului de învățători din România, în mai 1935, precum și semnarea contractelor. După relatările

presei, învățătorilor contractuali le revine o mare responsabilitate, deci nu trebuie să fie atrași în divergențele și neînțelegerile intelectualilor români din Banatul iugoslav[237].

începuturile funcționării învățătorilor intelectuali nu au fost fără probleme. Legația Română reproșează faptul că învățătorilor români li se reține salariul din prima lună (pentru fondul de pensie), că autoritățile nu le plătesc chiria (cazul în satul Mărghita). Mai mulți învățători nu și-au primit salariul pe mai multe luni; se pun piedici în privința folosirii sălilor de învățământ și a locuințelor învățătorilor (la lancahid, Mesici, Straja). Unii dintre directorii și inspectorii școlari, în mod eronat, iar uneori chiar și în mod samovolnic, interpretează și aplică dispozițiile convenției școlare. Din cauza aceasta Ministerul Instrucțiunii era nevoit să intervină și să dea instrucțiuni precise. Ministerul a ordonat în anul 1935, Direcțiunii Regale a Banovinei din Novi Sad ca toate organele, care sunt chemate să aplice Convenția, să respecte cu strictețe și întocmai dispozițiile acesteia, căci interpretarea într-un sens sau altul, înseamnă întotdeauna o aplicare identică și egală din ambele părți.

In legătură cu interpretarea dată de către inspectorul școclar din Cuvin, cum că minoritatea națională română nu are drept la învățământ în limba maternă în școala populară superioară[268], Ministerul Instrucțiunii a dat lămuriri că n-ar ti împotrivă dacă și minoritatea română în clasele a l-a și a Il-a ale școlii populare superioare, afară de istorie, geografie și limba statului, ar avea învățământul în limba sa maternă, însă acest lucru să fie înțeles ca un „privilegiu[14] pe care minoritatea română îl primește în plus față de dispoziția Legii pentru școlile populare și față de Convenția școlară iu- **160** goslavo-română. Aceste concesii se fac având în vedere relațiile bune, de prietenie cu România, și plecând de la presupu**nerea** că și autoritățile române se vor purta întotdeauna cu bunăvoință față de interesele școlilor iugoslave din partea românească a

Banatului și Clisură. Nu numai Ministerul Instrucțiunii, ci și Direcția Regală a Banovinei din Novi Sad a întreprins măsuri în vederea aplicării corecte și cu strictețe a Convenției școlare și combaterea fenomenelor nedorite. Aceasta ne confirmă că adevăratul sens și esența convenției iugos- lavo-române, precum și scopul pe care și-1 pune, este de a dezvolta și aprofunda spiritul de prietenie dintre cele două țări prietene, și nicidecum să creeze dezbinare.

Cu toate intențiile bune ale Convenției iugoslavo-române, totuși exista o oarecare neîncredere de ambele părți, atât în privința aplicării corecte a Convenției, cât și în alte chestiuni, dar în special în ceea ce privește munca învățătorilor contractuali. Organele școlare superioare cereau informații despre toate problemele privitoare la învățătorii contractuali din România. S-a atras atenția că în localitățile cu populație românească trebuie neapărat să funcționeze măcar un singur despărțământ cu limba de stat, chiar cu un număr mai mic de școlari. Ministerul învățământului a ordonat Direcțiunii Bano- vinei din Novi Sad ca la introducerea învățătorilor cetățeni români în funcția de directori școlari să nu li se pună la dispoziție arhiva din anii precedenți (este vorba de arhiva confidențială), nici să nu li se trimită acte cu caracter confidențial. Tot ce va afla Despărțământul de instrucție al Direcțiunii Banovinei prin intermediul prim-pretorilor cercuali și al inspectorilor școlari, în chestiunile legate de executarea convenției, trebuie de urgență să se trimită Ministerului învățământului[269]. Aceasta s-a referit și la învățătorii contractuali, căci există rapoarte ale prim-pretorilor cercuali despre activitatea acestor învățători.

Autoritățile școlare bănuiau că elevii de naționalitate română vor fi educați în „spiritul românesc"; de aceea se atrage atenția ca, din „motive naționale", în localitățile cu

161 un singur despărțământ în limba română, să nu fie numiți învățători din România, ci numai învățători

români de cetățenie iugoslavă. Iar în localitățile în care nu funcționează despărțăminte cu „limba de predare a statului" (Sarcia, Gce- benaț, Straja, .Marcovăț, lancahid, Coștei, Mesici, Râtișor, Sân- lanăș, Sălcița, Ovoea), trebuie cu orice preț să fie numiți învățători care vorbesc la perfecție „limba statului".

Organele școlare ale Direcțiunii Banovinei nu aveău același tratament față de toate școlile de pe teritoriul Banovinei Dunărene (Dunavska Banovina), ci se acordă prioritate școlilor cu limba de predare „de stat". Aceasta ne-o confirmă și directiva ca în toate localitățile cu populație românească, în care se găsesc și apartenenți ai popoarelor iugoslave, respectiv iugoslavi, la despărțămintele cu „limba de predare de stat", să fie numite cele mai bune forțe didactice, ca nivelul „despărțămintelor de stat" să fie „mai superior și mai tare" decât la despărțămintele românești, iar acei învățători să fie exemplu de cetățeni[270].

In baza raportului comandantului I al Regiunii Militare cum că în Toracul Mare funcționează numai 4 învățători ro- români, încât trebuie să fie numit un învățător pentru limba sârbo-croată, istorie și geografie, Ministerul Armatei și Marinei recomandă Ministerului Instrucțiunii pe Vojislav Aposto- iovie, despre care se spune că „este demn de încredere din punct de vedere național" și corect încât va servi util „interesele noastre de stat" în acele părți[271].

Evident că se insistă ca în satele românești omogene să fie înființate „despărțăminte de stat" cu învățători care se bucură de încredere și care ar apăra interesele „de stat" față de activitatea proromână a învățătorilor contractuali. încă în anul 1935, dar mai ales în 1936, crește numărul acuzațiilor la adresa activității proromâne a învățătorilor contractuali. Unii dintre învățători sunt acuzați de naționalism; asemenea învinovățiri sunt adresate și membrilor Comitetului școlar din Seleuș[272].

Rapoartele prim-pretorilor cercuali din anul 1936, din cercurile Petrovgrad, Panciova, Alibunar, Cuvin, Vîrșeț și Biserica Albă (teritoriu în care trăiesc aparținenți ai naționalității române) demonstrează că sosirea învățătorilor contractuali din România nu a rămas fără urmă în rândurile românilor din aceste părți. Se simte o năzuință sporită pentru înființarea de societăți române naționale și se observă o propagandă națională mai vie (acestea sunt unele dintre constatările prim-pretorilor cercuali). în raportul prim-pretorului pentru cercul Vîrșeț se afirmă că activitatea națională este potențată de Convenția școlară, care a intensificat spiritul național la români. Se consideră că centrul înregii acțiuni este la Belgrad și că acțiunea este condusă de dr. Petre Ionescu[273].

Prim-pretorii cercuali și inspectorii școlari au făcut propuneri oa unii dintre învățătorii contractuali să fie con- cediați (ca Secu Florea din Uzdin, Vasile Macsimovici, învățător contractual din Sân-Mihai) pe motivul că fac propagandă națională românească. învățătorul contractual Florea Stânescu, care funcționează la Straja, este, de asemenea, propus pentru concediere. Pe lângă cei amintiți, au mai fost și alți învățători contractuali acuzați ca naționalism[274].

Legația română a luat inițiativa ca învățătorilor contractuali să le fie oferită posibilitatea de a cunoaște limba și literatura sârbo-croată. în acest scop a fost organizat un seminar la Centrul de prelegeri din Vălenii de Munte, la care au participat învățătorii contractuali din Banatul iugoslav. Prelegeri din domeniul limbii și literaturii sârbo-croate a ținut prof, universitar dr. Alexandru Balotă. Dorința organi- **aa**torului era ca învățătorii contractuali, care funcționează în Iugoslavia, să învețe limba sârbo-croată, pentru ca în calitate de cetățeni români să contribuie și la consolidarea relațiilor bune și trainice dintre două țări vecine care în trecut aveau să înfrunte aceleași nevoi și greutăți[275].

Convenția a permis schimbul de învățători

contractuali cu România, încât și din Iugoslavia au fost trimise cadre necesare pentru posturile în școlile minoritare sârbo-croate din

 partea românească a Banatului. Comitetul școlar eparhial din Timișoara a comunicat Ministerului Afacerilor Externe din Belgrad că Ministerul Instrucțiunii publice din București a aprobat, în noiembrie 1935, venirea a 29 învățători la școlile confesionale sârbe, care ar funcționa pe teritoriul Eparhiei în partea românească a Banatului. Conform tabloului învățătorilor care au funcționat în școlile primare minoritare sârbo- croate în partea românească a Banatului și în Clisură, până în decembrie 1936, au fost 39 învățători în școlile confesionale sârbe, iar 9 învățători funcționau în școlile primare minoritare iugoslave, în total 48 învățători. Situația în anul școlar 1936/1937, după tabloul Comitetului școlar eparhial, s-a îmbunătățit simțitor: în școlile confesionale funcționau 38 învățători de cetățenie iugoslavă și 53 învățători de cetățenie română, în total 91 învățători[276].

Aplicarea Convenției școlare a avut drept consecință creșterea numărului cadrelor didactice în școlile minoritare din Banat. In Banatul iugoslav au funcționat, în anul școlar 1938/1939, 33 școli primare (în general cu patru clase) ou 82 despărțăminte, 4.742 elevi, iar învățământul a fost practicat de 103 învățători. în același timp, în Vîrșeț au funcționat, pe lângă liceu, și patru despărțăminte cu limba de predare română cu 151 elevi de naționalitate română[277]. Directorii erau din rândurile învățătorilor români, cu excepția câtorva localități din cauza ținutei greșite a inspectorilor școlari.

în august 1937 a fost numit în calitate de consilier tehnic pe lângă Legația română din Belgrad dr. Atanasie Popo- viciu, directorul Școlii Normale din Timișoara și inspector general al școlilor minoritare sârbești din România, în locul lui dr. Petre Ionescu[278]. La schimbarea consilierului Ionescu s-a ajuns și din

cauza conflictului avut cu Comitetul Central Român și grupul de intelectuali români adunați în jurul deputatului dr. Al. Butoarcă.

Aplicarea Convenției a adus realizări importante în domeniul învățământului, atât în Banatul iugoslav, cât și în Banatul românesc. în viața culturală a minorității iugos- 164 lave și române din Banat începe o erâ nouă. *Convenția școlară iugoslavo-română* avea o mare însemnătate pentru dezvoltarea școlilor primare din Banat, cu toate că aceasta nu a fost întotdeauna aplicată cu strictețe și în concordanță ou dispozițiile fixate. învățământul primar în limba maternă a fost promovat în mare măsură prin schimbul de învățători contractuali, până la pregătirea cadrelor autohtone de învățători. Deja în cursul anului 1940, Despărțământul de instrucție al Direcțiunii Banovinei din Novi Sad face propunerea Ministerului învățământului (Despărțământului pentru școlile populare) de a fi denunțate contractele cu învățătorii contractuali iar în locurile lor să fie numiți învățători de naționalitate română care au terminat Școala Normală în Iugoslavia.

5. SECȚIILE ROMANE DE PE LÂNGĂ LICEUL ȘI ȘCOALA NORMALA DIN VÎRȘEȚ ȘI INTERNATUL ROMÂN PENTRU ELEVII DE LA ȘCOLILE MEDII

Convenția școlară iugoslavo-română prevede și deschiderea secțiilor cu limba de predare română de pe lângă Liceul și Școala Normală din Vîrșeț, precum și a secțiilor sârbe pe lângă Liceul și Școala Normală din Timișoara, în vederea pregătirii viitorilor învățători. Conform articolului 8 din Convenție, Ministerul Instrucțiiunii cere numirea profesorilor care, în scopul pregătirii viitorilor învățători la Școala Normală din Vîrșeț, vor propune următoarele obiecte: limba și literatura română, religia, didactica, metodica, cântul

bisericesc și lecții practice. După îndrumările Ministerului, profesorii trebuie să fie aleși dintre cetățenii iugoslavi, însă de naționalitate română. în cazul că nu se găsesc asemenea profesori, Ministerul Instrucțiunii va angaja provizoriu, prin contract, profesori cetățeni români. Pentru a putea începe să funcționeze secția română de pe lângă Școala Nor- **165** mală din Vîrșeț, Legația română solicită Ministerului Instrucțiunii, în septembrie 1934, scoaterea la concurs a posturilor de profesori. Totodată, Legația comunică știrea că guvernul român a luat toate măsurile ca începând cu 1 septembrie 1934 pe lângă Școala Normală din Timișoara să se introducă învățământul în limba sârbo-croată[279]. Pe lângă Școala Normală de stat din Vîrșeț, secția cu limba de predare română, s-a deschis în anul școlar 1935/1936.

S-au făcut pregătiri și pentru deschiderea primelor patru clase de liceu la Vîrșeț și la Timișoara, anume despărțăminte cu învățământul în limba română, respectiv limba sârbo-croată, în conformitate cu articolul 8 (ultimul aliniat) al convenției. In luna august 1934 se țin la Vîrșeț examenele de admitere pentru înscrierea în caisa a l-a de liceu, la secția română. Au fost primiți 45 elevi, iar în calitate de profesor de limba română a fost numit Vladimir Margan din Vîrșeț. Puțin mai târziu a fost numită profesoară, Elena Radivoi din Cuvin și George Pălăgeșiu, cetățean român, care și-au luat examenul de licență la Cluj. In anul 1935 a fost numită Vioara Bălan din Cuvin, care a obținut examenul de diplomă tot la Cluj. In anul 1936 a fost numit profesor de matematică Ilie Ena- che, cetățean român. Datorită cadrelor noi, în anul școlar 1936/37 toate obiectele, cu excepția istoriei și geografiei, au fost propuse în limba română. în cursul anului 1938 au mai fost numiți încă doi profesori români: Cornelia Vitonovici pentru limba română și Ilie Loziciu pentru matematică. La catedra de matematică a mai fost numit, în anul 1938, și cetățeanul român Nicolae Răducanu[290].

Până în anul școlar 1941/1942, pe lângă Liceul din Vîrșeț au funcționat numai primele patru clase cu secții paralele cu limba de predare română, respectiv despărțăminte ale cursului inferior. Elevii absolvenți ai cursului inferior de liceu, continuă școlarizarea în clasele cursului superior ale liceului cu limba de predare sârbo-croată, ori trec și continuă Școala Normală (la secția cu limba de predare română).

166

Deschiderea secției cu limba de predare română pe lângă liceu, apoi și pe lângă Școala Normală, a permis unui număr mai mare de elevi de naționalitate română să continue studiile nu numai la școlile medii, ci și la diferite facultăți. Treptat, an de an, crește numărul elevilor la liceu. Din anul școlar 1934/35 până în anul școlar 1940/1941 la despărțămintele cursului inferior al liceului din Vîrșeț, cu limba de predare română, au învățat 334 elevi. Aceasta a înlesnit un ritm mai rapid de formare a intelectualității din rândurile românilor bănățeni, căci elevii care au terminat matura mică de regulă au continuat studiile.

Pe lângă Școala Normală din Vîrșeț se deschide secție cu limba de predare română de abia în anul școlar 1935/36, în baza articolului 8 al Convenției școlare iugoslavo-române din anul 1933. Un număr oarecare de elevi totuși își fac studiile la școlile normale din România (Timișoara, Craiova), cu toate că în septembrie 1935 a început să funcționeze și secția cu limba de predare română la Vîrșeț. Aici partea mare a obiectelor se învață în limba sârbo-croată, căci prin Convenție s-a stabilit care obiecte de învățământ se studiază în limba maternă (limba și literatura română, religia, didactica, metodica, cântul bisericesc și lecțiile practice).

Deoarece nu se găseau profesori români calificați de cetățenie iugoslavă, Ministerul învățământului din

Belgrad l-a numit, în aprilie 1935, pe cetățeanul român Constantin Zamfirescu, care a terminat filozofia și dreptul, predând inițial limba și literatura română, iar în clasele a IV-a și a V-a grupa pedagogică a obiectelor. Cursurile de religie au fost ținute de preotul Gruia Roșu. Mai târziu, și profesorii de la Liceul din Vârșeț vor propune și la secția română de pe lângă Școala Normală învățarea și a altor obiecte în limba maternă.

La despărțămintele cu limba de predare română de pe lângă Școala Normală din Vîrșeț au fost înscriși din anul școlar 1935/36 până în anul școlar 1939/1940 în total 40 elevi. Prima generație a absolvit examenul de diplomă în anul școlar 1939/1940 și în generația aceasta au terminat 6 învățători.

In anul școlar amintit au fost în total 26 elevi (în caisele l-a— V-a) șl au funcționat doi profesori români. în anul școlar 1940/41 au terminat doar trei învățători[291].

învățătorii care au terminat Școala Normală la Vîrșeț, la secția cu limba de predare română, au fost prevăzuți să înlocuiască pe învățătorii contractuali din România. încă în anul 1940 Direcția Banovinei face propuneri să fie denunțate contractele cu învățătorii contractuali, pentru a putea fi numiți învățători cei care au absolvit secția română la Vîrșeț.

După semnarea Convențiunii relativă la organizarea școlilor primare minoritare din Banat, a început acțiunea pentru înființarea unui Internat, pentru ajutorarea părinților săraci la întreținerea copiilor care învață la școala din Vîrșeț. La adunarea reprezentanților românilor bănățeni, care a avut loc la Alibunar în 1934, s-a constituit Comitetul cultural al cărui președinte a devenit Nicolae Măda. La inițiativa acestui Comitet, s-a ținut consfătuirea unui grup de intelectuali care adoptă hotărârea referitoare la formarea unui fond pentru ajutorarea elevilor săraci. A fost publicat și un apel în presă sub titlu *Pentru copiii*

noștri și în scurt timp s-au colectat cantități însemnate de bunuri pentru ajutorarea elevilor să- laci. Ajutoarele în bani au fost trimise Institutului de economii și credit „Steaua" din Petruvăsela, al cărui director era N. Măda.

Internatul român își avea comitetul său sub președinția preotului Ioan Mităr. Internatul se găsea în clădirea Institutului de economii și credit „Luceafărul" din Vîrșeț; începe să funcționeze la 1 noiembrie 1935. La început au fost găz- duiți 66 elevi, iar 33 eleve au fost repartizate în locuințe particulare (la 8 gazde), însă sub supravegherea educatorilor (pedagogilor) și a medicului școlar. De abia în anul 1936 se va deschide un internat și pentru fete[292].

Internatul român a fost deschis cu sprijinul material al Ministerului Instrucțiunii publice din București. Acest minister a încheiat un contract cu Institutul Bancar „Luceafărul" din Vîrșeț, la 14 noiembrie 1935, obligându-se să plătească chi- 168 rie pentru încăperile internatului român, începând din 1 iulie 1935[293]. De asemenea, și pentru întreținerea elevilor la Internat, guvernul român a acordat subvenții. Numai pe lunile octombrie și noiembrie 1935 a trimis prin intermediul Băncii Naționale din România suma de 160.000 lei. Despre suma de mai sus, care a fost trimisă, Ministerul Instrucțiunii a informat și Legația română din Belgrad[294]. Pentru lunile următoare, suma pentru întreținerea elevilor români la internat a fost sporită, pentru luna decembrie 1935 și ianuarie 1936 fiind aprobați 240.000 lei.

Cu toate că guvernul român a acordat sprijin financiar însemnat pentru întreținerea internatului român, totuși Comitetul internatului se plânge că are destule greutăți din cauza lipsei de mijloace necesare întreținerii bursierilor. Despre aceasta ne confirmă și apelul protopopului din Satu-Nou din august 1936, în care roagă comitetele parohiale să stimuleze populația românească de aici, să doneze bani și alimente pentru nevoile internatului. Comitetul internatului întâmpină obstacole și din partea Comitetului Central Român care

s-a adresat Ministerului Instrucțiunii din România cu rugămintea ca Ministerul să nu mai recunoască actualul Comitet al internatului (despre care se spune că este în realitate fostul Comitet Cultural care a fost desființat), ci toate chestiunile ce privesc școlile românești, internatul român și alte instituții culturale să fie încredințate Comitetului Central, acesta fiind reprezentantul naționalității române din Banatul iugoslav[295].

Se observă tendința Comitetului Central de a dispune de toate instituțiile care au existat și au fost destinate populației românești din Banat. Este vorba aici și de dorința de a dispune de însemnate mijloace bănești care au fost acordate de guvernul român drept ajutor diferitelor instituții.

Guvernul român a aprobat un supliment lunar învățătorilor contractuali care funcționau în Banatul iugoslav. Ei primeau lunar câte 1.200 lei iar învățătorii români de cetățenie iugoslavă primeau un ajutor de 500 lei pentru cântul

169 bisericesc. Acest supliment. în anul 1935, îl primeau 47 învățători contractuali și 27 învățători români de cetățenie iugoslavă.

Ministerul învățământului a acordat burse și studenților români din Banatul iugoslav, care făceau studii la diferite școli superioare și înalte din Iugoslavia. Bursele studenților pentru o perioadă de 4 luni s-au ridicat la cifra de 50.000 lei. Ajutorul a fost trimis prin Legația română, iar achitarea se făcea de către consilierul tehnic, dr. Petre Ionescu[296].

Profesorii din România, care predau la secțiile cu limba de predare română, precum și personalul internatului român, primeau salarii de la guvernul român.

Prin ministrul plenipotențiar al României la Belgrad, dr. Victor Cădere, a fost asigurată de la guvernul român, în anul 1938, suma de 140.000 dinari

pentru cumpărarea unui edificiu în Vîrșeț, cu 9 încăperi, destinate pentru tipografia „Nădejdea", pentru biblioteca parohială și pentru repetițiile corului bisericesc[297]. De asemenea guvernul român a aprobat, în anul 1938, suma de 300.000 lei pentru terminarea construirii Bisericii ortodoxe române din Coștei[298].

Preoții români, de asemenea, primeau salarii din România. Protopopul Traian Oprea din Vîrșeț primea lunar, în anul 1936, circa 4.000 lei, iar preoții circa 2.000 lei (în dinari suma aceasta făcea atunci circa 1.220, socotind cursul care era atunci 31 dinari — 100 lei). Episcopul Diecezei Caransebeș solicită ajutor special de la Ministerul Cultelor pentru preoții din Iugoslavia, cu motivarea că acești preoți vor părăsi parohiile întrucât nu li se îmbunătățește situația materială. După părerea episcopului, preoții din Banatul iugoslav trebuie să fie mai bine recompensați, căci chemarea de preot îi pune „în fruntea tuturor mișcărilor, politice și culturale'[1]. Afară de aceasta, despre ei se spune că sunt expuși prigonirilor din partea reprezentanților autorităților iugoslave[239]. Dieceza din Caransebeș se îngrijea și în anii precedent, respectiv după formarea Regatului S.C.S., de întreținerea

 materială a preoților români din Banatul iugoslav. De altfel, Dieceza amintită avea depuneri la Banca „Luceafărul[4]* din Vîrșeț. Numai în iunie 1923 Ministerul Cultelor și Artelor a dat ordin de plată în suma de 108.000 lei pentru clerul român ortodox din parohiile Banatului iugoslav care aparțineau Diecezei Caransebeș[300].

Subvențiile acordate de guvernul român pentru nevoile unor instituții din Banatul iugoslav erau considerabile, fapt confirmat de sumele aprobate. Cercurile burgheziei române doreau și prin aceasta să-și manifeste interesul pentru poziția ce o aveau

apartenenții poporului român din părțile Banatului iugoslav. Guvernul iugoslav, de asemenea, a acordat ajutor material minorității sârbo-croate din partea românească a Banatului, cu intenția de a satisface anumite nevoi ale acestei minorități, dar mai ales pentru păstrarea limbii de eventualul pericol al asimilării. Aceasta ne mai arată oarecum că a existat și neîncredere la reprezentanții regimurilor burgheze din ambele țări vecine, cu toate că existau relații de prietenie și alianță în cadrul Micii înțelegeri.

6. PROBLEMA ȘCOLARIZĂRII ELEVILOR ȘI STUDENȚILOR DIN BANATUL IUGOSLAV IN ROMÂNIA. ASOCIAȚIA STUDENȚILOR ROMÂNI

Elevii și studenții de naționalitate română din Banatul iugoslav făceau studii în România. Cei aproape 200 elevi și studenți întâmpină greutăți în privința continuării studiilor în România, căci autoritățile noi de stat le puneau obstacole mai ales la eliberarea pașapoartelor, precum și la recunoașterea diplomelor și certificatelor obținute în străinătate, respectiv în România.

In urma organizării politice a românilor bănățeni, la începutul anului 1923, se iau măsuri pe lângă Ministerul Afacerilor Interne și Ministerul învățământului pentru a se admite elevilor și studenților continuarea studiilor la școlile medii și înalte din România. Deputatul român în Adunarea Națională, dr. Ioan Jianu s-a adresat ministerelor amintite cerând să fie eliberate fără întârziere pașapoarte elevilor și

studenților care își fac studiile în România. Cererea se motivează prin faptul că elevii din localitățile cu populație românească nu au avut posibilitate să învețe limba sârbă în măsură suficientă pentru a putea continua școala medie în Regatul S.C.S. Din cauza aceasta se cere admiterea elevilor și studenților interesați să-și continue studiile acolo unde pot și unde doresc, să li se elibereze pașapoarte, pentru a nu fi constrânși să treacă fortiera ilegal, cum făceau până în prezent, expunându-se la diferite neplăceri din partea organelor de frontieră. Deputatul Jianu așteaptă înțelegere din partea guvernului lui Pasic, iar atitudinea subprefectului din Toron tal, care respinge aproape toate cererile de pașapoarte, o atribuie fostului ministru al afacerilor interne, iar apoi și al învățământului, Sv. Pribecevic[301].

După o serie de intervenții, Ministerul învățământului a adoptat o hotărâre prin care admite doar unei părți a elevilor și studenților continuarea studiilor, la fel și recunoașterea certificatelor de terminare a studiilor în România, numai studenților de la Universități, teologilor și elevilor de la școlile medii care sunt în ultimele clase (clasa a VII-a și clasti a VIII-a), dovedind prin adeverința instituției acest fapt. Celorlalți nu li se admite școlarizarea în România, ci sunt îndrumați să învețe „limba statului", ca să rămână funcționari în țară. Nemulțumirea față de această hotărâre a fost exprimată prin noi proteste și indicarea cazurilor de concediere a învățătorilor și funcționarilor români, de aceea se pune întrebarea: ce carieră vor avea și acele persoane cărora li se recunosc diplomele? Deputatul român așteaptă îna- **172** poierea președintelui guvernului, N. Pasic, pentru ca să fie din nou ridicată chestiunea aceasta, căci, după cum spune Jianu, „la noi nu ise poate pune nici o problemă mai importantă să se rezolve fără Pasic“[302].

Problema studențească nerezolvată a dus la

organizarea studenților români din Banatul iugoslav și la formarea Aso- ■*ciațiunii Studenților,* adunarea de constituire ținându-se la 5 august 1923, în satul Sân-Mihai. Inițiatorul fondării Asociației a fost inginerul Ștefan Ardelean, din Sân-Mihai, oare a și deschis ședința de constituire a acestei organizații. La Congres studenții români au dezbătut următoarele chestiuni:

— găsirea modalității prin care studenții și elevii să poată continua studiile în România;

— alegerea Comitetului Asociației Studenților Români din Regatul S.C.S.;

— dezbateri asupra Statutelor Asociației.

Congresul studenților a decis să fie luate măsurile necesare pe lângă guvernul iugoslav pentru rezolvarea problemelor studențești prin intermediul deputatului român dr. Jianu. De la guvernul român se vor solicita burse pentru studenții din Iugoslavia. S-a mai dezbătut și chestiunea formării fondului pentru cultură, precum și inițierea propagandei pentru strângerea mijloacelor necesare în vederea construirii unui liceu român la Sân-Mihai.

La Congresul de constituire a asociației a fost aleasă și comisia pentru redactarea definitivă a statutelor, precum și comitetul de conducere. Primul președinte ales de congres a fost studentul la drept Alexandru Butoarcă[303].

După cum arată procesul verbal au fost prezenți în total circa 20 persoane. Acestora le-a vorbit și deputatul român dr. I. Jianu. Adunarea a ales o comisie în frunte cu studentul Al. Butoarcă din Vîrșeț, cu misiunea ca, sub formă de delegație să se adreseze Ministerului învățământului în 'vederea rezolvării acelor probleme care au fost ridicate la

 congres. De asemenea, s-a hotărât elaborarea statutului pen**tru** următorul congres, iar studenții români încă de pe **acum** sa se atașeze Asociației

Elevilor și Studenților din Belgrad.

După o lună de zile, la 9 septembrie 1923, are loc la Nicolinț. lângă Alibunar, adunarea Asociației Studenților Români din Regatul S.C.S. Cu prilejul acesta, profesorul Vichen- tie Ardelean a vorbit despre însemnătatea cărții. Secretarul asociației expune un raport asupra activității Comitetului de conducere; a fost întocmită și lista tuturor studenților și elevilor români din Banatul iugoslav oare s-au hotărât să studieze în România, pentru ca să obțină mai ușor pașa-poarte și recunoașterea certificatelor și diplomelor, dar și în vederea amânării serviciului militar până la vârsta de 25 ani. Lista va facilita și obținerea aprobării de la Ministerul Finanțelor pentru asigurarea mijloacelor necesare întreținerii în cursul școlarizării. Studenții își exprimă îngrijorarea din cauză că Ministerul învățământului nu a satisfăcut în întregime cerințele lor în privința admiterii școlarizării în România. Adunarea din Nicolinț a adoptat și proiectul Statutului Asociației studenților români, a ales comitetul de conducere pe anul școlar 1923/24, apoi membri de onoare din rândul intelectualilor cu reputație. Pentru elevii și studenții sârguincioși s-a acordat ajutor din partea asociației[304].

Intervenția la ministru M. Trifunovic nu a dat rezultatele dorite. De aceea, în pragul noului an școlar 1924/25, când devine ministru al învățământului Sv. PribicSevic, de altfel fost coluptător pentru libertate națională și culturală a fruntașilor români Vaida și Maniu, deputatul dr. Jianu s-a adresat Președinției Adunării Naționale (Parlamentului) cerând să se rezolve pozitiv chestiunea școlarizării studenților și elevilor care și-au început studiile în România. Organele administrative nu eliberează pașapoarte acelor studenți care nu au aprobarea Ministerului învățământului pentru studii în străină- **174** tate. Din cauza aceasta,

studenții, elevii și părinții lor și pe mai departe trec frontiera în mod ilegal, având mari neplăceri. Deputatul Jianu cere să se pună capăt acestei stări imposibile și amintește ministrului Pribicevic că la ultimele alegeri parlamentare adepții săi au vizitat și localitățile cu populație românească, cerând sprijin politic de la români. între timp, însă, devenise ministru al învățământului dr. Anton Korosec, cerându-se și noului ministru soluționarea urgentă și pozitivă a chestiunii studențești[305].

Ministerul învățământului, însă, a tărăgănat adoptarea hotărârii definitive. Ținuta luată cu privire la nerecunoaș- terea diplomelor obținute în România a fost justificată, prin aceea că, în felul acesta se stimulează tineretul român să facă studii numai în România și astfel instituțiile române se clasează drept superioare în raport cu cele iugoslave. Apoi, fiecare stat face educația tineretului într-un anumit spirit, conform concepției proprie ființei naționale. De aceea, nii se admite școlarizarea în străinătate în număr mai mare. Apoi, tineretul care termină studiile în România, dar nu i se recunoaște diploma aici, de bună seamă că va renunța la cetățenia iugoslavă și nu va dori să facă serviciul militar, deoarece nu i se asigură aici viitorul și existența.

Timp îndelungat guvernul iugoslav a neglijat învățământul primar în satele românești, nu s-a angajat pentru deschiderea unui liceu, ori măcar a secțiilor paralele cu limba de predare română. Reprezentanții românilor bănățeni consideră că guvernul nu are dreptul să interzică școlarizarea elevilor în străinitate, iar nerecunoașterea diplomelor atrage după sine în mod indirect și pierderea cetățeniei, fapt care mai are și alte repercusiuni.

Reprezentanții intelectualilor români militează pentru admiterea școlarizării la toate școlile înalte și de specialitate, fără nici un fel de limitări, iar elevilor de la școlile medii să

175 li se permită continuarea studiilor începute în România și recunoașterea diplomelor. De asemenea, se insistă pe lângă guvernul iugoslav să fie luate măsuri pentru deschiderea unui Jiceu român. Deoarece chestiunea aceasta prezintă o mare însemnătate, se cere ca să fie dezbătută de către Consiliul de miniștri. Neobținându-se un răspuns favorabil, se va face interpelare în parlament, pentru ca întreaga națiune română și lumea intelectuală să primească asigurări cu privire la respectarea drepturilor culturale minoritare.

Ministrul învățământului a arătat bunăvoință în rezolvarea acestei chestiuni, precum și în înființarea unei școli medii cu limba de predare română. Totodată s-a exprimat părerea că nu trebuie ca toți elevii de naționalitate româna să facă studii numai în România, unde poate că-i așteaptă carieră frumoasă, ci trebuie să rămână și în Banatul iugoslav pentru a fi de ajutor minorității române. Ori, dacă se continuă ca până acum, ca toți oamenii învățați să plece în România, atunci nu va fi bine pentru populația română de la sate, care rămâne fără intelectualii săi[306].

In urma demisionării guvernului Pasic-Pribicevic și a formării guvernului blocului opozițional, în frunte cu Ljuba Davidovic, reprezentanții români se adresează și noului președinte al Consiliului de miniștri pentru a examina de urgență chestiunea școlarizării elevilor și studenților în străinătate. întrucât nici forul acesta nu va rezolva favorabil chestiunea recunoașterii dreptului la școlarizare în România, se vor cere și lămuriri în Parlament. Deoarece Ministerul învățământului nu a găsit rezolvare satisfăcătoare, deputatul Partidului Român, dr. I. Jianu, a făcut interpelare în Adunarea Națională cerând răspuns despre motivele ordinului

prin care numai elevilor și studenților de naționalitate română nu li se permite școlarizarea în România și nu li se eliberează pașapoarte. întrebarea deputatului român a fost formulată în felul următor: „Oare miniștri simt pregătiți să pună capăt acestei stări nedrepte și nepedagogice?"[307].

176

Problema studențească se găsea de mult timp printre problemele importante care apăsau minoritatea română din Banatul iugoslav. De abia după încheierea Convenției școlare iugoslavo-române, problema școlarizării în România își pierde însemnătatea din trecut, căci se deschid secții paralele la Vîrșeț, *pe* lângă Liceul de stat și Școala Normală, unde învățământul se desfășoară în limba română.

în perioada instaurării dictaturii regelui Alexandru, activitatea Asociației este întreruptă, până în anul 1931, când a reînviat pe plan politic și cultural. Grupul de studenți care au făcut studii la Academia Teologică din Caransebeș a înființat în anul 1931 „Cercul Studenților Teologi Ortodocși Români din Banatul iugoslav". Președintele Cercului era Nicolaie Roman, iar secretar Silvius Midea. Acest grup de studenți s-a angajat în promovarea intereselor bise- ricești-culturale ale românilor bănățeni. în scopul acesta se adresează un apel către toate societățile muzicale, de cântări, **precum** și bibliotecilor despre necesitatea întemeierii Asociației Corurilor și Fanfarelor, căci, după trei ani de tăcere, a sosit momentul să înceapă noi acțiuni de organizare culturală.

Cercul studenților români teologi invită delegați ai tuturor corurilor și fanfarelor la adunarea de constituire a „Asociației Corurilor și Fanfarelor din Banatul iugoslav", în ziua de 30 august la Alibunar. Conform statutului, scopul acestei asociații este următorul: „Cultivarea, promovarea și popularizarea cântecului,

respectiv a muzicii bisericești și a muzicii corale naționale românești, a muzicii instrumentale, a artei dramatice și organizarea serbărilor culturale și a întrecerilor generale"[308]. Sediul Asociației este la Alibunar. Prin Statut se prevede înființarea de societăți corale și instrumentale în toate localitățile cu populație românească, în care ele încă nu există. De asemenea, se prevede o strânsă colaborare a Asociației Corurilor și Fanfarelor cu asociații similare, precum și aderarea la Uniunea Corurilor și Fanfa- **177** relor Iugoslave, în conformitate cu statutul și scopurile asociației. Ca mijloc de comunicare se folosește limba română, în funcția de președinte a fost ales preotul Ioan Mităr, iar de secretar general, teologul Nicolaie Roman, în funcția de prim secretar Silvius Miclea, iar al doilea secretar preotul Cuzman Lăpădat[309].

Asociația Corurilor și Fanfarelor a avut un rol însemnat în stimularea activității societăților corale și muzicale sătești, care organizau cu prilejul sărbătorilor, spectacole culturale.

Asociația Studenților Români din Iugoslavia și-a intensificat activitatea în cursul anului 1932. In ziua de 24 iulie 1932, la Uzdin s-a ținut Congresul Studenților Români din Iugoslavia. Preocuparea principală a congresului a fost examinarea stării și poziției românilor bănățeni. Congresul constată că situația este îngrijorătoare, că nu sunt respectate drepturile fundamentale ale populației românești de către funcționarii administrativi, comparându-se suferințele și necazurile românilor bănățeni de acum, cu cele din timpul dominației habsburgice în aceste părți[310]. Congresul a dezbătut și pioiectul statutului Asociației Studenților Români din Iugoslavia. In funcția de președinte a fost ales Moise Molcuțiu, student la drept, iar vicepreședinte Traian Mucuceanu și Tiberiu Șdicu. După Congres, în trei rânduri a fost modificat

regulamentul (statutul) Asociației Studenților Români din Iugoslavia. Nici după un an de zile regulamentul nu a fost aprobat, astfel că nu s-a putut ține adunarea generală cu prilejul jubileului de un deceniu de existență a Asociației Studenților Români[311].

Mulțumită acestei asociații, studenții au întâlniri mai frecvente, organizează turnee și serbări culturale. în anii ’30 sporește numărul studenților români care își fac studiile la Belgrad, Zagreb și scade numărul acelora care obțin instrucție școlară în România.

Asociația nu își avea un sediu permanent unde să se țină ședințele și adunările studenților. La 1 septembrie 1935 are

Ioc adunarea generală în Seleuș, survenind unele schimbări în comitetul de conducere. în funcția de președinte rămâne și pe mai departe M. Molcuțiu, dar vicepreședinte devine Nicolae Cornea, student la drept în Zagreb. In calitate de secretar general și casier a fost ales George Popa, originar din Seleuș, student la Academia de Comerț din Cluj, iar bibliotecar este ales Iosif Frențiu, de loc din Uzdin, student la Facultatea de medicină din Belgrad. Adunarea Asociației Studenților Români a propus solidarizarea cu organizațiile naționale și culturale care au luat ființă prin voința poporului român, refuzând orice altă organizație care a fost fondată din ambiții și interese personale, ce poate duce numai la dezbinări[312].

Studenții români nu au rămas departe de divergențele și conflictele dintre fruntașii români care aspirau să devină conducătorii românilor bănățeni. Acest lucru s-a manifestat îndeosebi în cursul anului 1935/36, când divergențele s-au ascuțit foarte tare. Asociația Studenților Români a hotărât să convoace un congres la care să înfiereze pe intelectualii din Petruvăsela, și pe toți aceia care se solidarizează cu aceștia. Astfel, asociația studenților a demonstrat că s-a

atașat grupului de intelectuali adunați în jurul săptămânalului „Nădejdea" și că este împotriva acelui grup de intelectuali, mare parte preoți, care nu-1 susținea pe deputatul român ales în Parlament, dr. Al. Butoarcă. îndeosebi sunt acuzați preoții Ioan Mităr și Lazăr Cârdu, de altfel criticați șî de episcopul din Caransebeș, V. Lăzărescu și Conzistoriul, printr-un circular[313].

Asociația studenților români s-a amestecat în neînțelegerile apărute în rândurile puținilor intelectuali români care doreau să se impună drept conducători ai românilor din Banatul iugoslav. Totuși, asociația și-a justificat existența, deoarece s-a angajat nu numai la rezolvarea chestiunilor studențești, ci a desfășurat o bogată activitate pe plan cultural, șî a contribuit la apropierea celor două popoare vecine și prietene.

7. POZIȚIA BISERICII ORTODOXE ROMÂNE DIN BANATUL IUGOSLAV

Românii din Banat, ca aparținenți ai bisericii ortodoxe, timp îndelungat au trăit în comunitatea bisericească cu sârbii ortodocși sub jurisdicția Mitropoliei din Karlovci, respectiv a Patriarhiei (din anul 1848/49 — anul revoluționar, când Mitropolia a fost ridicată la rang de Patriarhie). încercări de separare și emancipare bisericească au existat și înainte de anul revoluționar 1848, dar mai ales începând cu anii 1848 și 1849 când românii cer să aibă la Vîrșeț, Vicariat Episcopal aparte. Năzuința spre independența bisericească s-a realizat în anul 1864, prin înființarea Mitropoliei din Sibiu în frunte cu Andrei Șaguna. Acestei Mitropolii îi aparțineau românii ortodocși ardeleni și bănățeni.

Sfârșitul primului război mondial și formarea Regatului S.C.S. îi găsește pe românii din Banatul iugoslav sub juris- dicțiunea bisericească a celor două eparhii române — cea din Caransebeș și cea din Arad.

Parohiile ortodoxe române din Banatul de Nord (Torontal) aparțineau eparhiei arădene (în total 7 sate: Toracul Mare și Toracul Mic — astăzi Begheiți, Sarcia — astăzi Sutiesca, Ecica, lancahid și Rusko Selo — Chisoroș), iar celelalte parohii ortodoxe române aparțineau Diecezei Caransebeș. Pe teritoriul Banatului iugoslav existau trei protopopiate, și anume: două în cadrul Diecezei Caransebeș, cu reședința la Vîrșeț și Satu-Nou și un protopopiat în cadrul eparhiei Arad, cu reședința la Sarcia. Românii nu aveau Vicariat Episcopal, în timp ce la Timișoara s-a menținut și pe mai departe Vicariatul, care avea autoritate bisericească asupra parohiilor ortodoxe sârbe din partea românească a Banatului și din Clisură.

Autoritățile bisericești române din Banatul iugoslav nu erau mulțumite de poziția pe care o avea Biserica ortodoxă lomână după anul 1918. Principalele motive sunt:

— exproprierea averilor bisericești în baza reformei agrare;

— desființrea școlilor confesionale și luarea edificiilor școlare care se găseau în posesia comunelor bisericești, precum și neplătirea chiriei pentru folosirea acestor clădiri;

— preoților români li s-a interzis să propună predarea religiei în școala primară;

— întârzierea încheierii convenției bisericești dintre Iugoslavia și România în vederea reglementării tuturor chestiunilor bisericești.

Cea mai mare lovitură pentru Biserica Ortodoxă Română din Banatul iugoslav era exproprierea averilor bisericești. Noile autorități au expropriat averea de circa 800 jugăre a bisericii din Mărghita, apoi în Satu-Nou a fost expropriată averea comunei bisericești cu o suprafață de 187 jugăre; asemenea măsuri de expropriere, pe baza legii agrare, s-au luat și în alte

localități. Valoarea pământului expropriat se cifrează la peste șase milioane dinari. Comunelor bisericești le-a fost lăsată doar sesia pentru preoți. Reprezentanții bisericii au protestat, cerând să li se înapoieze pământul expropriat. Ei s-au adresat și organelor de reformă agrară. Referentul pentru reforma agrară din Vîrșeț a dat lămuriri că măsurile luate sunt răspuns la exproprierea averilor Bisericii Ortodoxe Sârbe din România de către organele statului român[314].

Numărul preoților români din Banat s-a micșorat, căci un număr de preoți și-au părăsit posturile și au trecut în România, împreună cu alți intelectuali. Reprezentanții Bisericii Ortodoxe Române din Banatul iugoslav cer ca biserica să fie organizată pe baza Statutului Organic, care să fie recunoscut de guvernul iugoslav; organul suprem al Bisericii să fie Sinodul, iar în fruntea Bisericii Ortodoxe Române să se afle vicarul, care să fie dependent de episcopia sârbească din Vîrșeț numai în chestiunile bisericești-canonice, la fel ar fi și vicarul sârb din Timișoara dependent de episcopia din Arad. Pregătirea preoților se va efectua la școlile teologice din România[315].

181

Cu prilejul convorbirilor referitoare la chestiunile școlare, purtate în mai multe rânduri, delegația iugoslavo-română a dezbătut și chestiunea bisericească. însă, aceste convorbiri s-au prelungit. De abia în anul 1934 a fost încheiată *Convenția privind poziția Bisericii Ortodoxe Române din Banatul iugoslav și a Bisericii Ortodoxe Sârbe din Banatul românesc.* Convenția prevede constituirea de eparhii autonome, în frunte cu vicarul care va avea rang de episcop, cu reședința la Vîr- șeț, respectiv la Timișoara. Eparhiile își desfășoară activitatea sub controlul statului. Convenția bisericească dintre Iugoslavia și România, încheiată la 2 iulie 1934, a fost ratificată de Parlamentul român la 12

aprilie 1935. Parlamentul Iugoslaviei nu a ratificat convenția amintită, astfel că nici nu a intrat în vigoare. Vicariatul episcopal sârb din Timișoara nu și-a întrerupt activitatea și există și astăzi, în timp ce Vicariatul Bisericii Ortodoxe Române din Banatul iugoslav a fost constituit de abia la începutul anului 1971. Vicar a fost ,ales Aurel Uroș, protopop iconom stavrofor.

Convenția despre statutul (poziția) Bisereicii ortodoxe române cuprinde 5 anexe. în anexa II, care se referă la bunurile bisericii, prin articolul 3 se stabilește că averea bisericească din Mărghita, care aparține episcopiei din Caransebeș, nu se poate micșora prin expropriere, prin aplicarea reformei agrare, la mai puțin de 100 jugăre. Pentru suprafețele expropriate episcopia din Caransebeș va primi rentă legală. Cu privire la fundația „Trandafil" din Novi Sad, delegația iugoslavo-română a căzut de acord ca fundația să se împartă în două părți egale între Patriarhia din Sr. Karlovei și Mitropolia din Sibiu, și anume atât renta achitată pentru expropriere, cât și cele 122 de pământ rămase după reforma agrară efectuată (articolul 4 din Anexa II). în privința celor două sesii parohiale din Satu-Nou cu suprafețe de 34 și 35 jugăre, acestea vor rămâne neștirbite datorită menirii lor (articolul 5 — Anexa II).

Convenția se ocupă și de problema sesiilor micșorate, de acordul privind bunurile școlare și bisericești, de funda- **182** țiile și bunurile mănăstirești. Convenția a fost semnată de B. Jevtic. în numele Iugoslaviei și Al Gurănescu, în numele României[316].

Biserica ortodoxă română menținea legături cu episcopia din Caransebeș și Arad prin intermediul celor trei protopopiate existente. Episcopiile Caransebeșului și Aradului făceau vizite canonice parohiilor ortodoxe române din Banatul iugoslav. Episcopul Caransebeșului, Iosif Trăian Badescu, a vizitat mai multe parohii în perioada dintre 4—12 octombrie 1928, apoi și la începutul lui octombrie 1929[317]. Episcopul Aradului, dr. Grigore Comșa, a vizitat satele de sub jurisdicția sa

bisericească în perioada 2—6 noiembrie 1928. Presa vremii a relatat pe larg despre aceste vizite.

Clerul român din Banatul iugoslav nu și-a limitat activitatea numai în cadrul Bisericii, ci a organizat prelegeri, serbări și alte manifestări. Prelegeri au fost organizate și în cadrul cercurilor religioase care și-au desfășurat activitatea în ccpând încă din anul 1923. Fiind numărul intelectualilor români neînsemnat, rolul clerului în viața social-politică era, fără îndoială, evident. La festivitățile organizate de biserică iau parte și reprezentanții organelor de stat, iar adeseori și ministrul plenipotențiar al României la Belgrad.

Despre situația Bisericii Ortodoxe Române din Banatul iugoslav s-a discutat și în cel mai înalt corp bisericesc din Rcmânia, în Sinod. încă în anul 1929, s-a dezbătut chestiunea înființării Vicariatului Episcopal care s-ar îngriji de parohiile ortodoxe române din Banat. S-a ordonat Episcopiei din Caransebeș să alcătuiască un raport detailat în chestiunea aceasta, asupra căreia va decice definitiv Sinodul[318].

In Sinodul Diecezei Caransebeș au fost reprezentanți și delegați ai credincioșilor din Banatul iugoslav. Delegații din Banatul iugoslav erau personalități cunoscute în viața politică a românilor bănățeni (colonelul Gavrilă Mihailov, deputății dr. Ioan Jianu și dr. Alexandru Butoarcă, profesorul Tiberiu Mităr).

La alegerile pentru Sinodul Eparhial al Diecezei Caransebeș și Arad au luat parte și comunele bisericești din Banatul iugoslav. Ultimele alegeri din preajma războiului au avut ioc în 27 martie 1938, când au fost aleși candidații viearial de Vîrșeț, Panciova și Petrovgrad[319].

Preoții ortodocși români din Banatul iugoslav primesc salarii de la guvernul român, iar de la statul iugoslav, biserica română din Banatul iugoslav nu

primește nici un fel de subvenții. Deoarece preoții sârbi din România primesc salarii și de la un stat și de la celălalt, clerul român din Banatul iugoslav (pe baza principiului de reciprocitate) cere ajutor bănesc, la fel ca și învățătorii contractuali, și să li se plătească orele de religie[320].

Analizând situația Bisericii Ortodoxe Române din Banatul iugoslav în perioada interbelică, putem constata că reprezentanții bisericii nu au fost mulțumiți de schimbările survenite în împrejurările nou create prin formarea statului iugoslav. Este evident că Biserica a pierdut o bună parte din bunurile sale materiale, apoi a mai pierdut și influența pe care în trecut o avea în domeniul învățământului și, în general, în viața culturală. Toate încercările de a redobândi averile expropriate au rămas zadarnice. Clerul trebuia să se împace cu noua stare de lucruri și să se adapteze noilor împrejurări.

CAPITOLUL V

VIAȚA CULTURALĂ A ROMÂNILOR BĂNĂȚENI ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

1. SITUAȚIA CULTURALA ȘI POZIȚIA INSTITUȚIILOR ȘI SOCIETĂȚILOR CULTURALE

Dezvoltarea culturală a românilor bănățeni este strâns legată de schimbările social-economice și politice apărute după primul război mondial. Până la sfârșitul primului război mondial, aparteneții naționalității române au fost orientați spre centrele culturale din Transilvania, de unde primeau cărți și publicații în limba română. Bineînțeles, că atât românii, cât și celelalte naționalități de sub stăpânirea austro-ungară întâmpinau greutăți în lupta pentru emanciparea națională și culturală.

în noul stat, format după dezmembrarea Austro-Unga- riei, Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor, situația culturală s-a agravat la început, deoarece un număr mare de intelectuali a plecat în România, iar populația de la sate a rămas fără intelectuali. Nici cercurile conducătoare ale burgheziei nu respectau drepturile minorităților naționale.

In primii ani după terminarea războiului, viața culturală a românilor bănățeni aproape că s-a stins. Remarcăm că nu există nici un fel de activități și manifestări culturale, nu apare nici un ziar în limba română (cu excepția apariției pentru scurt timp a săptămânalului „Opinca"), să nu mai vorbim de editarea vreunei cărți românești. Aceștia sunt ani de întuneric, de retragere în sine, căci minoritatea română nu se bucura nici de drepturi politice (minoritățile neslave nu aveau drept electoral la alegerile pentru Adunarea Constituantă din noiembrie 1920), nici de drepturi culturale.

Situația culturală se schimbă spre bine de abia începând cu anul 1923, când se depun eforturi pentru organizarea politică și culturală a românilor bănățeni. Atunci încep să-și reînoiască activitatea mai multe societăți culturale, se înființează unele societăți culturale noi: biblioteci, săli de lectură și crește interesul pentru viața cultural-instructivă. La finele anului 1923 (în noiembrie 1923), ia ființă Asociația Culturală a Românilor din Regatul S.C.S. A fost adoptat regulamentul acestei asociații, ce ne arată scopurile și sarcinile vaste ale asociației fondate. Conform regulamentului, asociația se angajează pentru „promovarea și ridicarea culturii spirituale, estetice, morale și materiale a locuitorilor de naționalitate română, cetățeni ai Regatului S.C.S.". Sarcinile sale, asociația le realizează astfel:

— prin înființarea instituțiilor economice și financiare, a asociațiilor agricole, comerciale și industriale, prin luarea de măsuri corespunzătoare pentru ridicarea bunăstării materiale a poporului;

— prin acordarea de burse elevilor de la liceu și școli profesionale și studenților de la universități;

— prin înființarea și întreținerea școlilor și cursurilor (seminarelor) de specialitate de toate felurile;

— prin înființarea sălilor de lectură și a bibliotecilor, construirea și întreținerea căminelor culturale, și a altor instituții pentru culturalizarea poporului;

— prin organizarea prelegerilor, a spectacolelor corale muzicale și teatrale;

— prin editarea și difuzarea cărților, publicațiilor, tablourilor, a partiturilor muzicale și a altor mijloace educative;

— prin înființarea și promovarea societăților muzicale, de cântări, sportive, a societăților femeilor și de tineret, a societăților teatrale și amatoricești;

— prin promovarea protecției sociale[321].

Asociația Culturală a Românilor din Regatul S.C.S. își asumă o serie de sarcini, fără a fi în stare să le realizeze, pentru că nu există nici condiții materiale, dar nici cadre. Afară de aceasta, Ministerul Afacerilor Interne a refuzat să aprobe Regulamentul Asociației sub pretext că nici un fel de regulamente nu se aprobă până când nu se va adopta legea despre asociații. Se cere intervenția Consiliului de miniștrii, iar în caz că nici pe viitor nu se vor crea condiții și posibilități pentru o dezvoltare culturală liberă a românilor, Partidul Român, ca reprezentant al românilor bănățeni, va întrerupe toate legăturile cu guvernul.

Despre Asociația Culturală a românilor se spune că din componența ei fac parte toate acțiunile care servesc „la trezirea și întărirea sentimentului național®. De altfel, în cadrul asociației este interzisă orice activitate politică. Asociația este condusă de Comitetul Central cu sediul la Vîrșeț, având în componența sa 15 până la 51 membri. Pe sate se înființează comitete locale, care mențin legătura cu Comitetul Central și tiimit propuneri și rapoarte[323]. Asociația avea intenția să orienteze întreaga activitate culturală a românilor bănățeni, însă nu dispunea de forțe, apoi se puneau și piedici din

partea organelor de stat, mai ales în privința aprobării regulamentului. Totuși, asociația a stimulat munca societăților culturale din satele cu populație românească.

Viața culturală în satele românești s-a manifestat prin organizarea de serbări culturale, pregătite de societățile culturale, de regulă sub conducerea învățătorilor sau a țăranilor ta-lentați care se pricepeau la muzică, teatru ori folclor. So- **187** cietățile culturale nu aveau condiții pentru o desfășurare nestingherită a activității cultural-artistice. Organele administrative comunale și prim-pretorii cercuali interziceau organizarea serbărilor culturale. Prim-pretorul din Alibunar interzice în iunie 1924 organizarea serbării culturale la Seleuș$_r$ cu toate că societatea culturală își avea Statutele aprobate. S-a cerut chiar și intervenția Ministerului Afacerilor Interne,, fiindcă spectacolele organizate de societățile culturale constituiau aproape singurul eveniment cultural în satul românesc, în același an s-a interzis preotului din Vlaicovăț de lângă Vîrșeț să țină prelegeri în școală, cu toate că în trecut, în zilele de sărbători și duminică ținea prelegeri cu o tematică care avea caracter moral-religios[324].

Cu toate că nu existau condiții favorabile pentru dezvoltarea culturală, totuși se nasc inițiative și străduințe pentru ieșirea din înapoierea care domnea de câțiva ani în localitățile cu populație românească. în cursul anilor 1923 și 1924 se înființează societăți muzicale — fanfare la Doloave și în alte localități, biblioteci (Ovcea), și-au reluat munca aproape toate societățile culturale. în calitate de instructor de fanfare în mai multe sate s-a afirmat Iosif Micu din Coștei.

De nevoile culturale ale românilor din Banatul iugoslav se interesau și „îngrijeau" și unii oameni de cultură din România. Ei se angajează pentru înființarea Vicariatului Român la Vîrșeț, pentru aprovizionarea bibliotecilor cu cărți și deschiderea librăriei românești. Deputatul și publicistul român Romulus S. Molin

propune ca în localitățile mai mari, în care trăiesc românii din Banatul iugoslav, să fie organizate turnee ale teatrelor din România, apoi să se stimuleze activitatea corurilor. El mai propune ca Asociația Corurilor din România să aprovizioneze ansamblurile corale din Banatul iugoslav cu partituri și instrumente. Deputatul român cere înființarea de școli confesionale care ar fi sub conducerea viitorului Vicariat[325]. Asemenea concepții erau susținute și de unii reprezentanți ai Bisericii Ortodoxe Române din Banatul iugoslav.

188

Dorința de a oferi ajutor românilor bănățeni în diferite forme se menține în tot timpul perioadei dintre cele două războaie. Acordarea de ajutor o manifestă și practică unele persoane, instituții, reprezentanți ai diferitelor organe și diverse organizații și asociații din România. Este cunoscută inițiativa deputatului pentru Ținutul Caraș, Coriolan Burlacu, directorul Căminului cultural și al Bibliotecii „I. Bibescu“ din Turnu-Severin. Această bibliotecă mare a întemeiat și aprovizionat 35 de biblioteci parohiale și sătești din Banatul iugoslav cu câte 440 cărți din domeniul științei, beletristicii și religiei. între 8 și 12 februarie 1929, C. Burlacu a vizitat localitățile cărora le-a făcut cadou, cărți, pentru a se convinge dacă au ajuns toate cărțile la destinație și ce primire și ce efect au avut în rândurile cititorilor. Bibliotecile din Banatul iugoslav, existente în satele românești, primeau presă gratuită din România. Meritul pentru cadoul în cărți făcut bibliotecilor din Banatul iugoslav se atribuie președintelui Societății Culturale „Teatrul" din Turnu- Severin — Costescu[326]. Se înțelege că inițiativa aceasta, care necesita însemnate mijloace financiare, se putea realiza numai cu ajutorul guvernului român.

în satul Sân-Mihai s-au adunat. în anul 1928,

contribuții (ajutoare în bani) pentru construirea unei biblioteci, în valoare de 35.000 dinari. Deoarece comuna a asigurat teren pentru zidirea edificiului, zidarii din sat au hotărât să construiască gratuit clădirea iar banii colectați se vor folosi pentru fondul de cărți[327].

în deceniul al treilea interesul pentru carte devine tot mai mare. Iubitorii de carte se adresează în scris și solicită cărți, sub formă de cadou, de la diverse instituții din România. Dimitrie Gruiescu din Sân-Ianăș (Barice de astăzi) a primit de la o casă de editură și de la mai multe persoane, un număr destul de mare de cărți și a fondat o bibliotecă particulară bogată. A împrumutat cărți cititorilor din sat, purtând chiar și o evidență a cărților citite de consătenii săi. Biblioteca lui Gruiescu avea 72 membri, care împrumutau cu re- 189 gularitate cărți, iar unii țărani citeau și câte 15 cărți în timp de câteva luni[328].

Cărțile au fost procurate din România din cauză că în Banatul iugoslav, în .perioada dintre cele două războaie,, .aproape că nu s-a tipărit nici o carte în limba română.

Confătuiri consacrate chestiunilor cultural-instructive se țineau foarte rar. De cele mai multe ori se dezbăteau probleme școlar-bisericești. De o însemnătate mai mare este adunarea intelectualilor români care a avut loc la Vîrșeț, în 22 decembrie 1927. Protopopul Vîrșețului, Traian Oprea a făcut un expozeu despre chestiunea școlar-bisericească. S-au evidențiat rezultatele cercurilor religioase, apoi însemnătatea bibliotecilor parohiale și a căminelor culturale. Această consfătuire avea drept scop să unească toate forțele intelectuale în vederea sprijinului Partidului Român, al cărui program cuprinde și aspirațiile referitoare la prosperitatea culturală a românilor bănățeni[329].

In viața culturală a românilor un rol de seamă îl aveau diferitele manifestări culturale, organizate de către societățile cultural^artistice. Partea mare a localităților cu populație românească cultivă moștenirea

culturală prin diverse forme de creație culturală, forme folosite și în trecut, în timpul dominației austro-ungare. Formele de expresie culturală au fost corurile, fanfarele, grupele de teatru și formațiile de folclor. Cele mai vechi societăți românești de cântări au fost înființate încă în deceniile al 7-lea și al 8-lea ale secolului al XIX- lea. Acestea erau în primul rând corurile bisericești, care cultivau, însă, și cântecul românesc, organizau concerte și spectacole în zilele de sărbători. Societatea Culturală de Cântări din Coștei a fost înființată încă în anul 1869, în Biserica Albă la 1879, în Ecica la 1886, dar și în alte localități cu populație românească ele au o tradiție culturală bogată.

Societățile culturale din satele învecinate colaborează între ele, organizează vizite reciproce sau chiar și serbări culturale comune. Societatea românească de cântece din Biserica Albă organizează, în luna iunie 1921, o serbare în cola- 190

borane cu orchestra din Coștei. în anii următori colaborarea aceasta continuă. Adeseori se organizează turnee în comunele învecinate sau mai îndepărtate, iar unele societăți culturale dau concerte și în localități din România.

Cea mai intensă și mai bogată activitate culturală a societăților cultural-artistice are loc în perioada dintre anii 1930— 1940. Pe atunci aproape în fiecare sat în care trăiesc români exista cor, iar în mai multe sate existau și își desfășurau activitatea fanfare și orchestre de coarde. Cele mai cunoscute ansambluri de orchestre populare erau la Toracul Mic sub conducerea lui Vichentie Petrovici — Bocăluț și la Petruvăsela, sub conducerea talentatului violonist Ioan Du- răin, originar din Seleuș[330]. Un șir întreg de ani cele două orchestre populare (tarafuri) distrau publicul român cu melodii populare la serbări, petreceri, la nunți (orchestra „Lira[44] din Toracul Mic mai există și astăzi).

Societățile culturale organizează turnee și în partea românească a Banatului, iar unele societăți

culturale din Banatul românesc organizează spectacole în satele cu populație românească și mixtă din Banatul iugoslav. Corul din Ciclova Montană (Banatul românesc) a vizitat Straja și Biserica Albă în anul 1932[331]. între Straja și Ciclova Montană existau legături de prietenie încă din timpuri îndepărtate. Corul român din Biserica Albă a fost invitat la festivitatea organizată cu prilejul aniversării a 50 de ani de existență a corului din Ciclova Montană (în anul 1938).

Studenții din Timișoara vizitează Toracul Mare și alte localități din Banatul iugoslav, în aprilie 1935. Corul din Toracul Mare, dirijor Andrei lacob-Dia, ia parte la festivitățile „Șoimilor României[14] în localitatea Sânnicolaul Mare. Cântărețul român C. Ursulescu din Lugoj se prezintă cu concerte în mai multe localități cu populație românească (Nicolinț, Seleuș, Alibunar, Satu-Nou, Uzdin, Sarcia și Grebenaț)[332]. Corul român din Biserica Albă vizitează Oravița și Ciclova Montană.

In viața cultural-artistică este prezent și tineretul care făcea studii în România. în timpul vacanței, în anul școlar 1936/1937, tineretul școlar și studenții din Cuvin, Sân-Mihai, Uzdin, Petruvăsela organizează serbări culturale. De asemenea, și elevii școlilor medii care locuiesc la internatul român din Vîrșeț organizează diferite manifestări culturale în localitățile în care funcționează în calitate de învățători. Ei contribuie prin munca lor la înviorarea activității fanfarelor; cele mai cunoscute fanfare le aveau satele Mesici, Voivodinț, Coștei, Râtișor, Mărghita, Vlaicovăț, Grebenaț, Straja. Ansambluri muzicale și corale mai aveau și alte localități populate de români.

Pe de altă parte, munca de culturalizare și instruire prin prelegeri și conferințe era neglijată mai ales în satele în care trăiesc români. Afară de activitatea

cercurilor religioase, rareori se organizau prelegeri din domeniul medicinei și al culturii generale. Organizarea de conferințe și prelegeri se face mai mult spontan și la inițiativa unor intelectuali din localitate.

Serbările culturale, vizitele reciproce ale societăților cultural-artistice constituie în satul românesc un adevărat eve- riment cultural, căci alte manifestări, în timpul perioadei interbelice, nu mai existau. Intr-o astfel de ambianță culturală și în împrejurimile de atunci, spectacolele modeste cultivau tradiția culturală și ofereau prilej pentru persoanele talentate să se afirme pe plan cultural-artistic. Totodată, prin intermediul vizitelor reciproce s-a consolidat unitatea culturală. Vizitele societăților culturale în România și invers, respectiv ale societăților cultural-artistice din România, în Banatul iugoslav, au contribuit la aprofundarea colaborării culturale dintre cele două țări vecine.

Unele societăți culturale au obținut rezultate considerabile, s-au afirmat și în afara teritoriului bănățean, participând și la manifestări iugoslave importante. Astfel, ansamblul

192 coral din Uzdin prezintă la emisiunea Radio-Belgrad cântele ale compozitorilor români (la 13 martie 1938), iar formația de folclor din Grebenaț participă la Festivalul de Jocuri Populare din Belgrad (care a avut loc în zilele de 28 mai până-n 13 iunie 193 8)[333]. De asemenea, și corul vocal român din Cuvin a cântat pe programul Radio-Belgrad, în anul 1935, și a organizat concert la Pozarevac[334].

Mai mult s-a cultivat muzica populară. în satele românești existau persoane talentate, care însă nu s-au perfecționat la școli înalte de specialitate și la academii. în domeniul baletului se distinge Aurel Miloș din Uzdin, care a obținut rezultate frumoase la Belgrad, Zagreb,

Novi Sad, Beciche- recul Mare și în turneu prin România[335].

Cu toate că numărul intelectualilor români era mic, în localitățile cu populație românească din Banatul iugoslav, în perioada interbelică, și-au desfășurat activitatea societățile cultural-artistice care, mai mult sau mai puțin, au satisfăcut nevoile culturale ale populației sătești. Aceste societăți adunau în serile de iarnă pe toți aceia care manifestau interes și dragoste și aveau înclinații pentru muzică, teatru ori folclor. Membrii corului se bucurau, de regulă, de prestigiu în sat și erau mândri că aparțin societății culturale.

2. ASOCIAȚIA „ASTRA“ ȘI ALTE INSTITUȚII CULTURALE

Eforturile puținilor intelectuali români pentru formarea unei asociații culturale, care ar îndruma și unifica întreaga viață culturală a românilor din Banatul iugoslav, a căpătat expresie în cursul anului 1923, concomitent cu înviorarea vieții politice și constituirea Partidului Român.

Atunci s-a întocmit proiectul statutului „Asociației Culturale a Românilor din Regatul S.C.S.", care cuprindea 65 articole, însă autoritățile nu l-au aprobat, asociația culturală neputând să-și înceapă activitatea. S-au căutat alte căi care puteau să faciliteze activitatea pe plan cultural. Posibilități de activitate au fost găsite sub ocrotirea bisericii, căci, preoții constituiau, de altfel, partea mare a intelectualilor români din timpurile acelea. In cursul anilor 1923—1924 se înființează așa-

zisele „cercuri religioase", care aveau misiunea să înlocuiască „Asociația Culturală", a cărei constituire eșuase. Existența și activitatea „cercurilor religioase" a fost asigurată în cadrul Bisericii Ortodoxe Române, iar în baza Statutului Organic al mitropolitului Andrei Șaguna, „cercurile religioase" de pe teritoriul protopopiatelor Vîrșeț și Pariciova au desfășurat o activitate amplă, în deceniul al treilea, prin prelegeri pentru popor[336].

In împrejurările în care frămîntările politice au luat proporții tot mai mari și au dus la dezbinări, apare un grup de intelectuali, printre aceștia mai ales preoți, care au venit cu inițiativa organizării Asociației Culturale „Astra". Asociația sub această denumire a existat și și-a desfășurat activitatea la românii ardeleni încă din anul 1861. „Astra" se bucura de un mare prestigiu și avea organizații în întreaga Transilvanie. însăși denumirea „Asociațiunea Transilvăneană pentru Cultura și Literatura Poporului Român" (Astra) ne indică faptul că menirea ei este dezvoltarea și promovarea vieții culturale. Făuritorii acestei asociații, inspirați de ideea păstrării individualității naționale a românilor transilvăneni, care erau expuși oprimării naționale de către stăpânitorii maghiari, considerau că premisele luptei cu succes pentru existența națională o constituie în primul rând munca de ridicare culturală. Pe teritoriul locuit de români în Ardeal și Banat se formează organizații

 ale „Astral", începând astfel o mișcare puternică pe plan național-cultural.

După modelul „Asociației Transilvănene pentru Cultura și Literatura Poporului Român", al cărei întemeietor a fost Andrei Șaguna, a fost inițiată acțiunea câtorva intelectuali români pentru înființarea

asociației culturale cu aceeași denumire („Astra") și cu sarcini asemănătoare. Ideea s-a născut în anii conflictelor politice, ai neînțelegerilor dintre puținii intelectuali români, fapt cu consecință negativă pentru țărănimea română. Demagoga pune în umbră munca cultu- ral-instructivă atât de necesară populației române la sate. Se simțea nevoia de a se pune capăt dezbinărilor, de a ajunge la împăcarea diferitelor grupări în vederea unirii acestora într-o singură mișcare culturală. Acesta era speranța grupului de intelectuali care a dat și a înfăptuit inițiativa pentru înființarea asociației culturale sub denumirea „Astra" (denumire, de altfel cunoscută populației de aici încă din trecut).

Bazele acestei asociațiuni culturale au fost puse la Petruvăsela (de lângă Panciova) în 19 martie 1936, la marca adunare a intelectualilor români și a delegaților țăranilor români din 29 sate în care trăiesc români. Deci, erau reprezentate majoritatea satelor cu populație românească. Comitetul intelectualilor, care a convocat adunarea, subliniază că exprimă năzuințele intelectualității române care dorește să contribuie la culturalizarea poporului român din Banatul iugoslav. Comitetul consideră că prin venirea învățătorilor contractuali, forțele intelectuale sunt pregătite să demonstreze prin fapte devotamentul față de prosperitatea culturală.

Adunarea reprezentanților și intelectualilor români, ținută la Petruvăsela, a adoptat statutul „Asociației Culturale Astra“ și a ales Comitetul provizoriu de acțiune compus din 20 membri[337]. Rolul conducător aparținea clerului, căci biroul a fost alcătuit aproape în întregime din preoți. Președinte devine Ioan Mităr, preot, iar vicepreședinte Teodor Petrică, preot (fostul președinte al Partidului Român), secre- .195 tar Lazăr Cârdu, preot, iar casier Nicolae Măda, proprietar de moară din Petruvăsela. Sarcina principală a Comitetului de Acțiune și a biroului său era să exopereze de la guvernul iugoslav aprobarea statutelor,

votate la adunarea din Petruvăsela din martie 1936. A mai fost făcută propunerea despre editarea unui nou ziar săptămânal ca organ al Asociației Culturale „Astra“[338].

In urma aprobării statutelor de către Ministerul învățământului, în septembrie 1936[339], comitetul provizoriu de acțiune desfășoară o activitate intensă pe plan cultural. Până ia fondarea „Astrei" nu exista un corp unitar de conducere care să unifice întreaga activitate culturală. Totuși, mulțumită unor persoane izolate, munca pe tărâm cultural nu a încetat. Or, aproape în fiecare localitate populată cu aparte- nenți al naționalității române funcționau biblioteci parohiale, iar în partea mare a satelor își desfășurau activitatea corurile, ansamblurile muzicale și cercurile culturale religioase, iară ca activitatea culturală să fi fost unificată, nici condusă în mod sistematic de forțe intelectuale capabile.

De la asociația „Astra" s-a așteptat foarte mult. Se considera că organizația aceasta va asigura colaborarea tuturor intelectualilor la emanciparea culturală a românilor bănățeni, că va contribui la înlăturarea neînțelegerilor politice și a ambițiilor bolnave a unora care își vedeau numai de interesele lor personale; că „Astra" va pune capăt divergențelor și insinuărilor reciproce ale fruntașilor români și va uni minoritatea română. Acestea erau ideile călăuzitoare ale inițiatorilor acestei asociațiuni culturale. S-a făcut „Apel" intelectualilor și țăranilor să se încadreze în ,,Astra". Totodată se apelează la ajutorul acelora care au trecut în România și astăzi ocupă funcții înalte, ca să contribuie efectiv — după posibilități — „la emanciparea frații care au rămas în Banatul iugoslav"[340].

In condițiile dezorientării generale, după atâtea necazuri și greutăți suferite, când unele persoane se certau, cleveteau și se acuzau reciproc, formând tabere, parcă a apărut „steaua

19& călăuzitoare de salvare", organizația „Astra", să lumineze ca „un far" căile unității culturale și dezvoltării românilor bănățeni.

Imediat după aprobarea statutelor „Astrei", în Petruvă- sela s-a ținut, în octombrie 1936, ședința extraordinară a comitetului de acțiune cu scopul de a se pomi la organizarea acestei asociațiuni culturale pe bazele statutelor aprobate. Organele superioare administrative au respins în două rânduri cererea de aprobare a statutelor. De abia în urma unor modificări efectuate, guvernul lui M. Stojadinovic a aprobat statutele „Astrei". Pentru aprobarea statutelor s-a zbătut foarte mult N. Măda.

Deoarece „Astra" a pus în mișcare toate localitățile populate cu români și a devenit factor important în viața culturală, este necesar să cunoaștem mai de aproape esența și conținutul ei, așa cum este formulat în statut. în articolul 2 al Statutelor se spune că scopul „Astrei" este următorul: promovarea culturii poporului român prin editarea publicațiilor literare, științifice și artistice; înființarea căminelor culturale, a bibliotecilor populare, a sălilor de lectură, a societăților muzicale și de cântare, a corurilor și fanfarelor, muzeelor și a altor colecții; decernarea de premii și acordarea de ajutoare pentru diverse specialități din domeniul științei, artei, industriei; organizarea de expoziții și prelegeri publice; întemeierea de fonduri pentru ajutorarea școlilor și internatelor; cultivarea sportului și realizarea scopurilor amintite și prin alte organizații legale, care vor contribui la prosperitatea atât a culturii spirituale, cât și a culturii economice a românilor, în asociațiunea „Astra" se poate încadra orice societate culturală românească de pe teritoriul Iugoslaviei, a cărei activitate este în concordanță cu articolul 2 al Statutelor și Regulamentului asociației[341].

După cum se vede din textul articolului 2 al statutelor, „Astra" și-a propus scopuri și sarcini variate. Unele dintre aceste scopuri au rămas doar pe hârtie, căci nu puteau fi traduse în viață. în primul rând,

„Astra" nu avea

197 posibilitatea să dezvolte nici un fel de activitate editorială, rici să întemeieze cămine culturale, muzee și colecții. Activitatea ei s-a limitat la stimularea muncii societăților cultural artistice amatoricești (coruri, fanfare) și la organizarea de spectacole.

Sediul „Astrei“ se găsea la Vîrșeț, iar limba oficială în toate afacerile era cea română și sârbo-croată. în ceea ce privește structura organizatorică, membrii se grupează în despăr- țăminte (secții) care se formează în fiecare cerc (plasă) și cercuri, care se înființează în fiecare localitate în care există cel puțin 10 membri. Activitatea asociației este condusă de adunarea generală și Comitetul Central. Statutele prevăd o serie întreagă de funcții în cadrul Asociației: președinte, vice-președinți, secretar general, consilier jurist, secretar literar, casier, controlor, bibliotecar, custode al muzeului, arhivist, economi și conferențiari (art. 22).

Asociațiunea își propunea sarcini foarte pretențioase care nu puteau fi însă realizate. Să amintim numai năzuința nereală de formare a muzeului „Astrei“ și a colecțiilor sale (art. 31), inițiativă care nu era în concordanță nici cu posibilitățile de cadre, nici cu cele materiale. Statutul prevedea posibilități largi pentru dezvoltarea activității culturale, însă nu existau posibilități pentru aplicarea în practică a dispozițiilor statutului.

Comitetul provizoriu de acțiune convoacă pe ziua de 10 decembrie 1936 Adunarea de constituire a „Astrei", care se ține la Vîrșeț. La acest eveniment cultural participă delegații intelectualilor români și ai țăranilor din 28 localități cu populație românească. într-adevăr a existat un mare interes pen- instituția aceasta culturală, cel puțin la început. La adunarea de constituire din Vîrșeț s-a definitivat conducerea „Astrei“ și s-a hotărât viitoarea orientare. Asociațiunii „Astra* i s-a încredințat misiunea să unească toate forțele din

societatea românească, dezbinată din cauza neînțelegerilor și a diferitelor intrigi. Asociației culturale „Astra“ îi revine rolul predominant în viața național-culturală și economică a românilor

 din Banatul iugoslav. Totodată este exprimată dorința ca românii să trăiască în frățietate cu toate popoarele, să respecte legile țării și să fie cetățeni loiali.

în cadrul determinării sarcinilor „Astrei", pe primul plan se punea strângerea naționalității române în jurul acestei instituții culturale, cu scopul cultivării adevăratei culturi, ca românii să nu rămână în urma altor popoare în privința civilizației și culturii, fiind un popor harnic și dornic de cultură. Domnea părerea că cei 18 ani, s-au scurs fără a aduce românilor bănățeni foloasele dorite. De aceea este necesară trasarea de noi căi în dezvoltarea culturală pe baza unui plan Unitar, cu scopul păstrării tezaurului cultural moștenit și al promovării în continuare a culturii naționale. O asemenea orientare a fost dată Asociației pentru Cultura Poporului Român din Banatul iugoslav.

Adunarea generală a adoptat programul de activitate al „Astrei“ și a ales Comitetul Central compus din 20 membri, dintre care 9 preoți, 5 învățători, 2 directori de bancă, 1 inginer agronom, 1 contabil și 2 agricultori. în funcția de președinte a fost ales Ioan Mităr, vicepreședinți: Adam Fiștea și Nicolae Măda, iar secretar general Lazăr Cârdu[342]. Cele mai importante funcții aparțineau preoților, care desfășurau o intensă activitate în cadrul „Astrei“.

După Adunarea generală s-a sperat la o activitate mai intensă a „Astrei", însă Comitetul Central a fost preocupat numai de probleme organizatorice și activitatea acestuia a lăsat de dorit. S-a făcut repartizarea localităților cu populație românească în 6 Despărțăminte ale „Astrei" (Biserica Albă, Vîrșeț, Alibunar, Panciova, Cuvin și Petrovgrad). Secretarul

general al Asociației „Astra“ adresează un apel preoților, învățătorilor și celorlalți intelectuali de a deveni membrii „As- trei“ și de a face propagandă în sensul înscrierii și încadrării societăților culturale și a altor instituții (coruri, fanfare, biblioteci) în rândurile „Astrei"[343].

199

încă la începutul activității sale „Astra® întâmpină neînțelegere la grupul de intelectuali adunați în jurul săptămânalului „Nădejdea*[1]. Sub influența acestui grup de fruntași români, țărănimea a manifestat o oarecare neîncredere și întrucâtva a boicotat pe inițiatorii „Astrei[u]. Ideea inițiatorilor „Astrei“ că această organizație culturală va ajuta la consolidarea minorității românești și că va juca un rol național și cultural asemănător cu acela pe care îl avea în trecut „ Astra**, s-a putut realiza cu greu în condițiile existenței a două grupuri de intelectuali adunați în jurul celor două ziare săptămânale. Afară de aceasta, a mai existat și grupul de observatori pasivi, care nu manifestau interes pentru evenimentele și frământările sociale și culturale. Țărănimea română era greu de pornit, deoarece era decepționată de neînțelegerile și dezbinările puținilor intelectuali și ale burgheziei române. însă, inițiatorii „Alștrei" au fost perseverenți și convinși că prin ajutorul acestei asociațiuni culturale se vor combate obiceiurile rele care s-au înrădăcinat în satele românești (căsătoriile) timpurii, familii cu un singur copil și altele). Treptat ,,Astra“ a preluat sarcini tot mai variate. Ca o sarcină primordială rămâne și pe mai departe orientarea activităților și acțiunilor culturale și munca continuă pe tărâm cultural, iar cu timpul, „Astrei“ trebuie să-i revină și rezolvarea tuturor celorlalte probleme ale vieții minorității române[344].

„Astra" devine inițiatorul mișcării culturale organizate și focarul cultural de la care pornesc ideile, planurile și programele de activitate culturală.

Comitetul Central orientează și conduce întreaga activitate, iar cercurile culturale și Des- părțămintele (Secțiile) execută îndrumările conducerii centrale. Societățile culturale se încadrează în asociația „Astra“, iar la sate se formează cercuri culturale.

La finele lui martie 1937, se înființează la Coștei primul cerc al „Astrei“ în prezența președintelui acestei asociații. Președintele Ioan Mităr invită pe săteni să se încadreze în „Astra“ arătând însemnătatea acestei instituții culturale pentru viitorul românilor din aceste părți. Nu-i întâmplător că

 prima secție (cerc cultural) a „Astrei“ a fost formată chiar la Coștei. Satul acesta de codru avea și în trecut un rol important în viața politică și culturală, de aici au pornit multe acțiuni culturale, la Coștei a fost construit primul cămin cultural în părțile acestea ale Banatului (încă la anul 1911) și a fost organizată prima fanfară[345]. în prima jumătate a lunii aprilie 1937 a fost întemeiat cercul cultural „Astra", la Petruvăsela. Cu prilejul acesta s-a prezentat un scurt istoric al Asociațiunii Transilvănene pentru Literatura și Cultura Poporului Român (înființată încă în anul 1861)[346].

în ședința extraordinară a Comitetului Central al „Astrei", ținută la Vîrșeț la 13 mai 1937, au fost stabilite normele cu privire la organizarea cercurilor și despărțămintelor (secțiilor) „Astrei". Anume, în localitățile în care deja există societăți culturale și își au regulamentele aprobate, aceste societăți se vor încadra direct în asociația „Astrei". S-a mai hotărât ca organul „Astrei", săptămânalul „Foaia poporului român" să fie editată pe 6 pagini, începând cu luna iunie. S-a adoptat și hotărârea despre înființarea librăriei „Astra" la Vîrșeț, începând să funcționeze din luna septembrie 1937[347].

Comitetul Central al „Astrei" a ținut o ședință comună, în iunie 1937, cu Comitetul Intelectualilor Români din Banatul iugoslav. S-a hotărât să fie emis un

comunicat comun în care să fie solicitați fruntașii români ca, în înțelegere cu ceilalți intelectuali și țărani, să organizeze în fiecare sat cercul „Astrei". După mai mult de un an de zile de la înființarea ..Astrei" și mai mult de șase luni de la aprobarea statutelor, se constată activitatea insuficientă și rezultate slabe, căci doar într-un număr mic de sate cu populație românească au fost înființate cercuri culturale ale „Astrei".

La Congresul „Astrei" din Timișoara (ținut din 11 până în 13 septembrie 1937), la care iau parte reprezentanții intelectualilor din toate părțile Transilvaniei și Banatului, organizația „Astra" din Banatul iugoslav este reprezentată de președintele Ioan Mităr și secretarul general Lazăr Cârdu.

201 în cuvântul de salut la congres, Ioan Mităr se plânge că intelectualii români au părăsit Banatul iugoslav și au trecut în România, astfel că minoritatea română a rămas ca un om sărac fără ocrotire. în cei 19 ani care s-au scurs, de cele mai multe ori nu au fost găsite căile cele mai fericite pentru păstrarea individualității naționale. Președintele Mităr expune congresului faptul că s-au ivit numeroase probleme care i-au abătut pe români de la drumul adevărat, că au existat diferite curente care au avut repercusiuni dăunătoare asupra dezvoltării lor. în asemenea împrejurări s-a întemeiat Asociația pentru Cultura Poporului Român din Banatul iugoslav, cu lozinca emancipării forțelor spirituale pe calea culturalizării. Delegatul ,,Astrei“ din Banatul iugoslav solicită sprijin „în năzuințele spre activitate mai rodnică și spre o unitate națională"[348].

Eforturile spre unitatea forțelor intelectuale în jurul „Astrei" totuși nu au fost zadarnice. în direcția aceasta mai mult s-a angajat grupul de intelectuali care nu s-a atașat nici uneia dintre cele două tabere (în realitate cele două tabere erau reprezentate de cele două ziare săptămânale românești). Grupul din jurul

ziarului „Nădejdea" a rămas la o parte și nu s-a încadrat în mișcarea „Astra", astfel reprezentanții acestui grup nu au luat parte la adunarea de constituire a „Astrei“. Pe de altă parte, fruntașii „Astrei", adunați în jurul săptămânalului „Foaia poporului român", nu participă la jubileul prin care s-a marcat aniversarea a 10 ani de la apariția ziarului „Nădejdea". Cel de-al treilea grup a dezaprobat și a manifestat dezgust față de toate cele petrecute în rândurile intelectualilor, așteptând momentul potrivit să intervină pentru a se realiza împăcarea. însă, credința că ziua constituirii „Astrei" va fi sărbătoarea solidarității și unității românilor din Banatul iugoslav, din păcate, nu s-a înfăptuit. S-a mai scurs încă un an și jumătate până la încetarea atacurilor reciproce și la împăcarea conducătorilor. Membri Comitetului Central al organizației „Astra", cu toate că au fcst aleși pe o perioadă de trei ani, benevol au

 renunțat — în interesul înțelegerii și împăcării — la dreptul de a fi reprezentați în noul comitet de acțiune. Conform acordului obținut, din noul comitet de acțiune al „Astrei" vor face parte și reprezentanții grupului din jurul ziarului „Nădejdea", în frunte cu directorul ziarului, dr. Al. Butoarcă, care, de asemenea a arătat înțelegere și ținută loială. în felul acesta s-a format un comitet de acțiune unitar, care va reprezenta legal organizația „Astra" până la Adunarea generală. Noul președinte al comitetului de acțiune devine preotul Adam Fiștea. El s-a angajat cu abnegație și mult suflet pentru împăcare și unitate, accentuând că aceasta este o condiție indispensabilă pentru atingerea scopurilor „Astrei": culturalizarea satului românesc și emanciparea țăranului român pe plan social și economic[349].

Noul comitet de acțiune formează echipe, care înființează cercuri culturale ale „Astrei", mai întâi pe teritoriul fostului cerc Vîrșeț (lablanca, Mesici, Râtișor, Marcovăț, Sre- diștea Mită), anume în cursul lunilor

noiembrie și decembrie 1937. Statutul aprobat permitea înființarea de organizații locale ale „Astrei" numai în comunele aparținătoare cercului Vîrșeț. La începutul anului 1938 continuă, însă, înființarea cercurilor culturale și în celelalte localități cu populație românească. Până la sfârșitul lunii martie 1938 au fost constituite deja 38 organizații locale ale „Astrei", mai rămăseseră să se înființeze doar încă două organizații locale. In cursul lui martie și aprilie 1938, se înființează despărțăminte în toate reședințele cercurilor în care trăiesc români. In total s-au format 6 despărțăminte, care cuprind toate satele din Banatul iugoslav populate de români (în care au fost înființate organizații locale — cercuri culturale ale „Astrei “)[?5G].

Cu prilejul înființării organizațiilor locale se observă, la adunările de constituire, solidaritate și unitate. Astfel, s-a confirmat, și în căzut acesta, adevărul că pe oameni cultura îi unește și nu-i desparte. Până la înființarea instituției „Astra", pe tărâm cultural s-a activat mai mult în cadrul bise- 203 ricii (existau 5 cercuri religioase, care erau, în general, organizatorii prelegerilor populare și ale serbărilor culturale). Fruntașii „Astrei*[1] ziceau că prin încadrarea satelor românești în organizația „Astrei" se vor crea condiții pentru păstrarea individualității naționale, a limbii și culturii. Este necesară, însă, redobândirea încrederii țăranului român în conducătorii săi. Dar aceasta se poate obține numai prin formarea unui front unic al intelectualității române, măcar pe plan cultural. în privința aceasta întrucâtva s-a și reușit prin instituirea comitetului de acțiune al „Astrei", care a format echipe culturale însărcinate cu misiunea de a constitui organizații locale ale „Astrei". Din aceste echipe făceau parte în majoritate preoți, însă au fost încadrați și reprezentanți ai grupului din jurul ziarului „Nădejdea", printre care și deputatul dr. Al. Butoarcă. Domnea o satisfacție generală din cauza împăcării, iar echipele culturale ale „Astrei" sunt bine primite în satele românești și întâmpină înțelegere din partea

sătenilor[351].

Comitetul de acțiune al „Astrei" în ședința sa din 7 aprilie 1938 a fixat Adunarea generală pe ziua de 22 mai în orașul Vîrșeț. Au fost invitate toate secțiile culturale, corurile și fanfarele să participe la „praznicul culturii și păcii". Prin manifestări culturale românii din Banatul iugoslav vor arăta aspirațiile lor culturale. Se considera că neîncrederea în forțele proprii, în capacitatea de creație, este o slăbiciune care trebuie înlăturată. Asociația pentru Cultura Poporului Român din Banatul iugoslav este chemată să acționeze la consolidarea rândurilor românilor bănățeni, să restabilească solidaritatea, pentru ca toate forțele intelectuale să fie de tolcs țărănimii în năzuința spre progres cultural. Prin răspândirea culturii, „Astra" totodată promovează, în mod indirect, și interesele economice ale poporului român[352].

In fața Adunării generale, Comitetul de acțiune a ținut o ședință cu caracter de consfătuire, în prezența și a altor intelectuali și fruntași ai vieții culturale române, în vederea pregătirilor mai detailate a Adunării generale.

204

Adunarea generală a „Astrei", ținută la Vîrșeț, a avut un caracter de mare manifestare culturală. La Adunare au luat parte reprezentanți ai celor 6 Despărțăminte și ai celor 40 de cercuri, respectiv organizații locale ale „Astrei". La Vîrșeț s-au adunat peste 1.500 reprezentanți ai naționalității române din toate localitățile Banatului iugoslav în care trăiesc români. Ca oaspeți participă: ministrul plenipotențiar al României la Belgrad, Victor Cădere, delegatul Banovinei Dunărene (Dunavska Banovina), reprezentanții orașului Vîrșeț. Adunarea generală a ales Comitetul Central compus din 20 membrii, iar președinții despărțămintelor (în total 6 despăr- țăminte) prin funcția lor fac parte, de asemenea, din componența

Comitetului Central. în funcția de președinte a fost ales Adam Fiștea. S-a constituit și Biroul „Astrei"[353].

După încheierea lucrărilor Adunării generale, în parcul orașului Vîrșeț s-a organizat un festival cu participarea unui număr mare de coruri, fanfare, formații de folclor, încadrate în Asociația „Astra*. La această manifestare culturală au luat parte peste 4.000 persoane, în majoritate aparținenți ai minorității române din satele din împrejurimile Vîrșețului.

Activitatea „Astrei" continuă după adunarea generală, însă cu mai puțin elan și entuziasm. Apropiindu-se alegerile parlamentare din 11 decembrie 1938, eveniment politic de mare însemnătate, rolul „Astrei" trece pe al doilea plan. Acest lucru se constată și în raportul expus de președintele „Astrei" în fața Comiteetului Central, la un an după adunarea generală din Vîrșeț. Unele organizații locale — cercuri culturale ale „Astrei" — au organizat în cursul unui an de activitate doar 2—3 serbări cu prelegeri, în timp ce alte cercuri au înregistrat o activitate și mai săracă, sau nu au desfășurat nici un fel de muncă culturală. Activitatea săracă și insuficientă se justifică și se motivează prin faptul că Statutele „Astrei" nu sunt valabile și pentru localitățile din afara cercului (plasei) Vîrșeț. Aprobarea activității „Astrei" în toate localitățile în care trăiește minoritatea română a fost obținută de la Ministerul Afacerilor Interne

și Despărțământul Banovinei Dunărene din Novi Sad, în octombrie 1938[354]. In felul acesta obstacolele de natură statutară au fost înlăturate, însă activitatea culturală în cadrul „Astrei" a stagnat. Comitetul Central a hotărât să se editeze o revistă literară ca organ al asociației, hotărâre niciodată tradusă în viață. Pentru nevoile bibliotecii „Astrei" din România s-au primit 652 cărți (mare parte cu conținut religios), care au fost împărțite organizațiilor locale[355].

Asociația culturală „Astra" a câștigat oarecare afirmare în rândurile minorității pomâne. Aceasta ne-o confirmă și faptul că organizația „Astra" a înglobat societățile culturale existente și a reușit să formeze organizații locale — cercuri culturale — în toate localitățile din Banatul iugoslav în care trăiesc aparteneți ai minorității române. în cadrul „Astrei" s-a ajuns la împăcarea tuturor forțelor și cu eforturi comune s-a desfășurat activitatea pe tărâm cultural. în perioada inițială de activitate a acestei asociații culturale au fost înregistrate și unele rezultate. Elanul de muncă, însă, repede s-a stins și „Astra" își pierde influența și prestigiul în masele țărănești.

In perioada interbelică au activat și alte societăți și instituții culturale, însă, rezultatele au fost neînsemnate, deoarece se puneau piedici în calea activității nestingherite. „Asociația Culturală a Românilor din Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor", (a cărei statut a fost elaborat încă în anul 1923), nu putea să-și desfășoare activitatea, deoarece autoritățile nu au aprobat statutul acestei asociațiuni. Atunci și-au început munca așa numitele „cercuri religioase", în cadrul cărora se țin prelegeri și se organinează serbări culturale.

în august 1923 a fost înființată Asociația Studenților Români din Regatul S.C.S.

Inițiative pentru formarea diferitelor asociații și organizații apar mai ales după anul 1930, când se fac eforturi mai mari în direcția aceasta. în cursul anului 1931 se fac eforturi pentru încadrarea unui număr cât mai mare de femei

206 în Asociația Femeilor Române, care a luat ființă în anul amintit[356]. Asociația aceasta, însă, nu a înregistrat rezultate mai însemnate, atât din cauza că la apel au răspuns puține femei, cât și din cauza concepțiilor conservatoare în privința participării femeilor la viața

publică.

In scopul promovării vieții muzicale, la Alibunar a fost înființată, în 30 august 1931, „Asociația Corurilor și Fanfarelor Române din Banatul iugoslav*[1]. Asociația a inclus 35 ceruri și 14 fanfare. Partea mare a corurilor a fost înființată încă în ultimele decenii ale secolului trecut. Inițiatorii acestei Asociații au fost câțiva tineri preoți, învățători și stu- denți. Sarcinile de bază ale asociației au fost formulate în statut, respectiv în regulamentul asociației; menționăm aici unele dintre cele mai importante sarcini: cultivarea cântecelor populare românești, a artei teatrale, organizarea de ser-bări culturale, popularizarea creaților cultural-artistice[357]. Asociația nu dispunea de mijloace financiare, neputând să acorde corurilor și fanfarelor ajutor material.

Preoții români au fondat asociația lor în anul 1931 sub denumirea „Asociația Preoților Ortodocși Români din Banatul iugoslav" în total 48 preoți, iar la adunarea de constituire din Alibunar au luat parte doar 17 preoți. Asociația avea drept sarcină principală acordarea de ajutor văduvelor, respectiv familiilor preoțești, înființarea unui internat la Panciova pentru elevii de la liceu (eventual și pentru studenții care își fac studiile la Belgrad), apoi acordarea de ajutor săptămânalului „Nădejdea". în funcția de președinte al asociației a fost ales Teodor Petrică, vicepreședinte Ioan Mităr, iar secretar Lazăr Cârdu[358]. Asociația aceasta nu avea un rol important, existența ei fiind mai mult sau mai puțin formală.

In luna iulie 1931, la Cuvin a fost întemeiată „Societatea Femeilor din Cuvin" cu multiple sarcini: să se îngrijească de elevii săraci și să le procure îmbrăcăminte, încălțăminte, cărți, să colecteze bani pentru repararea bisericii, să organizeze spectacole în scopuri de binefacere[359]. Societatea aceasta

807 a fost foarte activă: întreținea mai mulți copii săraci, asigu- rându-le mâncare și îmbrăcăminte.

Elevii de la secțiile cu limba de predare românii de pe ■lângă liceul și Școala Normală din Vîrșeț își aveau, începând din anul 1935, societatea lor literară sub denumirea de „Junimea Bănățeană[11], care își ține întrunirile și șezătorile literale la internatul român. Elevii talentați în domeniul literaturii, la aceste șezători citeau lucrări originale (poezie și croiri) în prezența elevilor, profesorilor și pedagogilor de la internatul român.

In luna iunie 1937, voluntarii de pe front întemeiazii „Asociația Foștilor Voluntari Români — Secția Iugoslavă". Pe atunci erau 65 voluntari din Banatul iugoslav. S-a decis ca asociația să fie independentă, să mențină legături cu centrala din Cluj și să fie primită în „Asociația Foștilor Voluntari Iugoslavi[41]. In funcție de președinte a fost ales Trifu Socardă, învățător din Uzdin și fost sublocotenent[360]. Membri acestei asociații au fost decepționați din cauza că în Iugoslavia nu a fost rezolvată în mod just problema agrară, dar mai ales că sărăcimea română nu a beneficiat de reforma agrară, fiind neglijată complet. Asociația cere să fie împroprietăriți foștii voluntari iugoslavi de cetățenie română.

La sfârșit, considerăm că este bine să menționăm și fundațiile care au fost destinate satisfacerii nevoilor culturale ale românilor din Banatul iugoslav. Dimitrie Bălănescu din Biserica Albă a donat sume însemnate de bani și acțiuni pentru întemeierea fundației cu același nume. A lăsat prin testament 20 jugăre viță-de-vie din ale cărei venituri să se acorde burse studenților din Biserica Albă și Șasea Montană (România) care studiază la Academia de Comerț sau la agronomie[361].

Dr. Aurel Novac, avocat din Biserica Albă, primul președinte al „Partidului Român[41] și unul dintre fruntașii vieții culturale a românilor bănățeni, a lăsat o casă mare pentru nevoile bibliotecii, a Societății Românești de Cântece și locuință pentru preotul român,

apoi încă o vilă și două jugăre

 de viță-de-vie[362]. A fost deja amintită fundația „Trandafil“ din Novi Sad și menirea acesteia.

Caracteristica de bază a societăților culturale și a altor instituții și organizații, care au existat în Banatul iugoslav în perioada dintre cele două războaie mondiale, o constituie faptul că aceste societăți și asociații nu aveau posibilități de a organiza o muncă permanentă și sistematică, fiindcă nu dispuneau de mijloace financiare, precum și de cadre capabile pentru efectuarea sarcinilor de ridicare culturalei a minorității române. Aceste asociații nu numai că nu se bucurau de sprijinul (moral și material) organelor de stat, ci dimpotrivă, li se puneau diferite piedici, nu li se aprobau statutele, li se interziceau manifestările culturale sub diferite motive.

3. ACTIVITATEA PUBLICISTICĂ ȘI EDITORIALĂ

In perioada dominației austro-ungare cuvântul scris în limba română printre românii de pe aceste meleaguri s-a răspândit din orașele transilvane Arad, Sibiu, Brașov, precum și din orașele bănățene Timișoara și Lugoj. Cărți și publicații periodice, tipărite în orașele amintite, dar și în altele (Caransebeș, Oravița, Orăștie), au fost răspândite printre românii care trăiesc astăzi pe teritoriul Banatului iugoslav. Activitatea editorială în limba română în orașele care se găsesc astăzi în Banatul iugoslav (Vîrșeț, Panciova, Biserica Albă) era cu mult mai săracă, atât în timpul stăpânirii ungare, cât și în timpul existenței Iugoslaviei vechi.

In Panciova a fost editată revista de educație și instrucție „Convorbiri pedagogice" încă în anul 1886—1887, fiind redactor Petru Stoica, învățător în Satu-Nou pe lângă Panciova. O altă revistă în limba română

„Educatorul[4]* a apărut între 1909 și 1914, redactată de Petru Bizerea, învățător la Costei (lângă Vîrșeț). Revista era, de altfel, organul Asocia- **209** ției învățătorilor din Eparhia Caransebeș și a fost tipărită în Oravița.

Imediat după terminarea primului război mondial apare, la 11/24 noiembrie 1918 ziarul săptămânal „Opinca", care își avea redacția în satul Coștei; ziarul a fost redactat de învățătorul Petru Bizerea și colegul său Patrichie Rămneanțu, de asemenea cu postul la Coștei. „Opinca" este, totodată, primul ziar în limba română care a apărut în noul stat format — Regatul S.C.S. A fost tipărit la Vîrșeț, iar redacția se găsea în satul Coștei. Menționăm că redacția acestui ziar a organizat alegerea delegaților pentru Adunarea Națională din Alba Iulia, care a fost convocată pe ziua de 1 decembrie 1918. S-a menținut legătura cu fruntașii politici din Ardeal și cu conducătorii Partidului Național Român. Ziarul susținea că republica este forma cea mai potrivită de guvernământ[363]. Deja la începutul anului 1919, ziarul apare cenzurat, apoi în curând își încetează apariția, căci redactorii ziarului au părăsit Regatul S.C.S. și au trecut în România, fiind persecutați.

Timp de patru ani (1919—1922) nu apare nici o publicație în limba română, constituind un gol în viața populației românești din Banatul iugoslav.

La Congresul reprezentanților români, ținut la Alibunar în 10 februarie 1923 a fost întemeiat Partidul Român și s-a adoptat hotărârea să fie editat organul partidului. în martie 1923 începe să apară, la Panciova, săptămânalul „Graiul Românesc", ca organ al Partidului Român din Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor. Apariția acestui ziar era o necesitate socială și culturală, fiindcă aparținenții minorității române doreau să fie informați despre evenimentele din țară și străinătate, dar în special despre frământările social-politice și manifestările culturale din Banatul iugoslav. Redactorul responsabil și proprietarul ziarului a fost dr. Ioan Jianu, avocat din Alibunar. Din aprilie 1924, redactor devine Ioan Erina. Ziarul a apărut într-un tiraj

de circa 1.000 exemplare pe patru pagini. Pe lângă informații. din țară și sirăi- 210 nătate, ziarul publică și articole despre situația minorității române și despre frământările politice și activitatea Partidului Român. Săptămânalul „Graiul Românesc" își încetează apariția la începutul anului 1925, deoarece proprietarul ziarului a părăsit țara trecând în România[364].

Urmează din nou o întrerupere de doi ani a presei în limba română, până în primăvara anului 1927, când începe să apară noul săptămânal „Nădejdea". Primul număr apare la 24 aprilie 1927 în Vîrșeț; săptămânalul „Nădejdea" își încetează apariția în toamna anului 1944. Totodată acesta este ziarul românesc care a avut cea mai îndelungată existență în perioada dintre cele două războaie. La început apare pe 4 pagini, iar mai târziu pe 8 pagini. Din august 1927 ziarul devine organ oficial al Partidului Român din Regatul S.C.S. Primul redactor responsabil și unul dintre întemeietorii acestui săptămânal a fost Nicolaie Roman, publicist talentat, care a câștigat experiența de ziarist muncind în mai multe redacții din România. Directorul ziarului era la început dr. Savu Butoarcă, profesor în Vîrșeț, iar apoi fiul său dr. Alexandru Butoarcă, avocat stagiar. Redactorii ziarului adeseori s-au schimbat (numai în primii zece ani de existență s-au perindat 12 redactori).

Săptămânalul „Nădejdea" s-a tipărit într-un tiraj de 200ft—4000 exemplare și era cel mai popular ziar în limba română din perioada interbelică. Pe coloanele ziarului se relatează evenimente din țară și străinătate. Un spațiu însemnat a fost destinat evenimentelor din România, precum și diverselor aspecte ale vieții românilor bănățeni. în ziar au apărut și articole care cuprind insinuări și clevetiri adresate persoanelor care nu au fost de acord cu cercurile și politica susținută de ziar. în anii 1936—1937, neînțelegerile dintre intelectualii români capătă o expresie deplină, mai ales că grupul adversar se adună în jurul săptămânalului „Foaia poporului român". Ziarul „Nădejdea" își pierde

mult din prestigiul de odinioară și din cauza unor articole care cuprind

211 insinuări la adresa unor persoane fruntașe în viața românilor bănățeni.

In mai 1927, apare la Panciova prima revistă în limba română — „Lumina" — foaie independentă, științifică de cultură, progres și interes — a tuturor românilor din Banat. Fondator, editor și redactor a fost Petru Balnojan-Mărișescu. Revista a apărut numai în patru pagini având material sărac și informații din domeniu științific și cultural. S-au publicat știri scurte din țară și străinătate. Revista nu are deloc un caracter științific, cu toate că are un subtitlu foarte pretențios. întemeietorul ziarului, respectiv al revistei, Petru Balnojan, originar din Satu-Nou, a emigrat în America și la înapoierea sa, după câțiva ani, ca industriaș deschide la Panciova c prăvălie de mașini și piese agricole. Revista îi mai servește drept reclamă pentru prăvălia sa din Panciova[365]. După câteva numere revista își încetează apariția.

In preajma alegerilor generale din 11 septembrie 1927, apare la Panciova un nou ziar săptămânal în limba română „Democratul". Editor era organizația locală a Partidului Democrat a lui Ljuba Davidovic și a fost redactat de Ioan Erina, care un timp a redactat și săptămânalul „Graiul Românesc". Ziarul a apărut ca organ al Partidului Democrat cu misiunea să facă propagandă în timpul campaniei electorale din preajma alegerilor parlamentare. După câteva numere, îndeplinindu-și sarcina în campania electorală, ziarul își încetează apariția.

De scurtă durată era, de asemenea, și „Ziarul nostru", care a început să apară în mai 1934 la Panciova. Editorul acestui ziar săptămânal a fost Casa de Editură „Napredak" din Panciova, fiind redactat de învățătorul Savu Nicolaievi- ciu (cunoscut de altfel, ca aator de manuale școlare). însă, deja după al doilea

număr și ziarul acesta își încetează apariția, nefiind bine primit de cititorii români, fiind inițiat mai mult din motive comerciale.

în fața alegerilor parlamentare din 5 mai 1935, în timpul propagandei electorale, a apărut ziarul „Novo doba", care

212 este tipărit în limba română și limba sârbo-croată. Editor a fost colonelul Milan Ristic, iar redactor Lazăr Cârdu, preot în Sân-Mihai. Destinat propagandei electorale, pentru a fi un sprijin în primul rând editorului său, ziarul își încetează apariția după alegerile parlamentare.

La Vîrșeț apare, începând cu luna aprilie 1936, ziarul săptămânal „Foaia poporului român", ca organ al Asociației culturale „Astra". Directorul acestui ziar a fost preotul Ioan Mităr (care un timp a redactat ziarul „Nădejdea"), iar redactor Lazăr Cârdu (un oarecare timp a fost redactor și preotul Corneliu Cure din Sân-Mihai). Acest ziar a apărut în timpul divergențelor accentuate și ascuțite dintre intelectualii români din Banatul iugoslav și el prezenta opoziția cercurilor din jurul ziarului „Nădejdea" și a deputatului dr. Alexandru Butoarcă. Cu toate că la început a evitat polemica, manifestând o atitudine cumpătată, ziarul „Foaia poporului român" va începe în curând o campanie violentă împotriva ziarului „Nădejdea" și a deputatului dr. Butoarcă. Acesta a dus la pierderea prestigiului ziarului.

In platforma și programul săptămânalului „Foaia poporului român" se subliniază că ziarul nu are intenția să fie semănătorul dezbinării dintre frați, ci să acționeze în direcția cultivării intelectului și sentimentelor nobile, precum și propășirii și bunăstării materiale a tuturor aparținenților naționalității române. „întunericul, care încă mai stăpânește în satele românești, nu se va spulbera și împrăștia prin munca politicienilor de meserie, ci numai cu ajutorul preoților, învățătorilor și a celorlalți intelectuali". Ziarul a publicat și o serie de

articole din domeniul învățământului, culturii, precum și subiecte cu caracter religios, fiindcă la ziar mai mult colaborau preoții.

La sfârșitul anului 1938, (de la 1 decembrie) apare la Vîrșeț ziarul „Biruința", „foaie de loialitate și conservatorism român", având ca redactor pe Silvius Miclea, iar redactor responsabil Vasile Bura. Directorul ziarului era Nicolaie Roman, fostul redactor al ziarului „Nădejdea", autorul celor

 mai multe articole publicate. Ziarul „Biruința" se angajează în lupta pentru unitatea și solidaritatea românilor din Banatul iugoslav. Deja în anul 1939 ziarul își sistează apariția din lipsă de mijloace financiare pentru editare.

La începutul anului 1941 apar doar câteva numere ale revistei „Graiul strămoșesc", având subtitlu „revistă pentru cultură, artă și educație socială și științifică". Redacția și administrația își aveau sediul la Petrovgrad, unde a și apărut revista. Redactor responsabil era Petru Zăria, iar director Silvius Miclea. Revista mai avea și prim-redactor pe preotul Teodor *A.* Frențiu cu postul la lancachid. Această revistă românească avea intenții frumoase, însă se simțea lipsa de forțe capabile și pregătite, care ar fi putut să dezbată și trateze o tematică atât de variată. Afară de aceasta, redactorii revistei mai intenționau să deschidă și alte rubrici: pentru femei, muncitori, copii, rubrici pentru medicină, agricultură și umor. Acestea erau doar proiecte și planuri care nu se puteau realiza. Cu un număr mic de abonați, revista nu putea să existe și, după câteva numere, își încetează apariția.

In perioada dintre cele două războaie au apărut în total 9 publicații în limba română, dintre care 6 ziare și 3 reviste. O caracteristică a presei în limba română din Banatul iugoslav este că majoritatea publicațiilor a fost de scurtă durată. Doar ziarul săptămânal „Nădejdea" a apărut neîntrerupt timp de 17 ani, celalalte publicații

apărând numai 2—3 ani, sau chiar numai câteva luni. Deci, participarea românilor la editarea presei era relativ săracă și neînsemnată, cu toate că au apărut 9 publicații, căci marea parte a publicațiilor era de scurtă durată. Afară de aceasta, ziarele destinate propagandei electorale nu pot avea vreo justificare mai serioasă, doar că serveau intereselor personale ale unor politicieni. Nici obiectivitatea scrisului nu a fost întotdeauna respectată, iar acuzațiile și insinuările reciproce erau nu rareori prezente pe coloanele unor publicații românești. Toate publicațiile se mai caracterizează prin accentua- 214 rea faptului că apără interesele populației românești din Banatul iugoslav. Astfel, ziarul săptămânal „Nădejdea" subliniază că are drept scop strângerea tuturor românilor din Banatul iugoslav în vederea realizării drepturilor lor, apoi colaborarea cu celelalte minorități naționadle; ziarul își asumă și sarcina de a canaliza dorințele și nevoile românilor, de a fi o tribună pentru răspândirea dragostei față de „neam, limbă și credință"[366]. Din aceste motive se publică articole si relatări despre trecutul poporului român, despre personalități din istoria națională și culturală.

Presa din Banatul iugoslav răspunde, totuși, unor nevoi culturale ale minorității române, lăsând urme în viața românilor bănățeni, trezind în rândurile lor interes pentru evenimentele și fenomenele social-politice și culturale. Redacțiile uncr ziare din România trimiteau, de regulă, gratuit, ziarele uno persoane din Banatul iugoslav. De asemenea, erau și mulți abonați la ziarele și revistele din România. în perioada interbelică mai mult se citeau următoarele publicații din România: Banatul (Timișoara), Foaia diecezană (Caransebeș), Nădejdea (Timișoara), Libertatea (Orăștie), Almanahul Banatului (Timișoara), Foaia interesantă (Orăștie), Fruncea (revistă care a apărut la Timișoara), Universul (București), revista Viața ilustrată (Cluj), revista Luceafărul (Timișoara), Voința Banatului (Timișoara)[367].

In tot timpul existenței Iugoslaviei vechi,

activitatea editorială în limba română era foarte săracă. Cartea tipărită în limba rcmână în Banatul iugoslav era o raritate. Imediat după terminarea primului război mondial, persoane izolate, răzlețe (unii intelectuali și țărani cărturari iubitori de carte) aduceau vreo carte din România, dar îndeosebi calendare tipărite la Timișoara, Lugoj, Caransebeș sau Arad. în primii ani nu existau nici chiar manuale școlare pentru școala elementară. De abia din anul 1923, se editează primele manuale în limba română. Primul manual a fost Abecedarul pentru elevii de clasa l-a, alcătuit de un grup de autori — învățători din România și adaptat de învățătorul din Biserica

Albă, Romulus Roman, pentru nevoile școlilor românești din Regatul S.C.S. Abecedarul a fost tipărit la Panciova. Ediția a II-a apare în anul 1925[366].

învățătorii Savu Nicolaieviciu din Maramorac și Petru Băla din Cuvin editează Carte de cetire pentru clasa a Il-a, iar Savu Nicolaieviciu a întocmit singur Carte de cetire pen- tiu clasa a III-a și a IV-a. însă, trebuințele școlilor primare nu au fost satisfăcute cu manualele școlare apărute. La consfătuirea învățătorilor români despre starea manualelor didactice în școlile românești, ținută la Vîrșeț în ziua de 7 iunie 1936, s-a constatat că, afară de abecedare și cărți de cetire, nu există alte manuale, învățământul desfășurându-se fără manuale școlare[369].

în perioada dintre cele două războaie mondiale domnea o sărăcie și mai mare'în privința literaturii în limba română. Prima carte în limba română care a apărut în noul stat iugoslav a fost colecția de poezii originale și proză „în serile de iarnă*[1], editată la Panciova în anul 1922. Autorul volumului a fost învățătorul Romulus Roman. Acest învățător harnic publică în ediția sa proprie, la Panciova, și „Calendarul poporului[11], începând din anul 1922 până în 1924.

„Calendarul poporului" cuprinde partea literară, apoi articole și relatări cu caracter istoric-religios, despre limbă, despre unele personalități istorice și oameni de știință și cultură. Trecând la Lugoj, N. Roman a editat acolo „Calendarul nostru[11] pe anul 1925 și pe 1926, care a fost răspândit și în satele noastre din Banatul iugoslav[370].

Cu anul 1929 începe să apară „Calendarul Nădejdea[11], întocmit de redactorii săptămânalului „Nădejdea[11]. A apărut la Vîrșeț fără întrerupere, până în anul 1944. Calendarul avea un conținut foarte variat, însă totuși modest. El cuprindea articole despre trecutul istoric al românilor, contribuții literare. îndrumări și sfaturi pentru țărani, relatări despre evenimentele culturale și curiozități. Calendarul poporului a fost aproape singura carte care se citea și se putea găsi în fiecare casă. Cât de mult au fost îndrăgite calenda- **216** rele, ca lectură pentru cititorul român bănățean, ne este dovedit prin faptul că un număr mare de exemplare de calendare tipărite în România au fost răspândite și prin satele cu populație românească din Banatul iugoslav. Astfel, calendarul „Almanahul Banatului" pe anul 1929, tipărit la Timișoara, a fost răspândit în localitățile în care trăiesc aparținenți ai minorității române din Banatul iugoslav. George Gruiescu din Clec a primit 415 exemplare din calendarele amintite pe care, împreună cu Todor Ocolișan din Toracul IVțic, le-a vândut și răspândit în localitățile cu populație românească din Banatul de Nord. Amândoi au fost acuzați pentru crimă „în baza legii despre protecția statului" și procesul a avut loc în fața Judecătoriei districtuale (Okruzni sud) din Becicherecul Mare[371].

Deoarece în Banatul iugoslav nu s-au tipărit cărți în limba română, guvernul român a trimis, uneori, prin intermediul unor biblioteci sau fundații, cărți pentru nevoile minorității române din Iugoslavia. Uniunea Fundațiilor Regale din București, la ordinul regelui Carol al II-lea, a donat, în anul 1937, bibliotecii „Nădejdea" 185 cărți[3'2]. Astfel de donații făceau și unele

biblioteci, ca de exemplu Biblioteca din Turnu-Severin.

Activitatea editorială a românilor bănățeni din perioada interbelică se caracterizează prin lipsă de creație originală, fapt care se explică nu numai prin condițiile nefavorabile dezvoltării minorității române din Iugoslavia burgheză, ci și prin lipsa forțelor intelectuale.

Activitatea de traducere a operelor din limba sârbo- croată în limba română era, de asemenea, săracă, modestă. In limba română a fost tradusă cartea „Scrisori misionare", al căror autor a fost episcopul Nikolaj Velimirovic. Prefața și traducerea au fost realizate de preotul Aurel Uroș din Do- loave. Cartea este tipărită în Caransebeș și răspândită în Banatul iugoslav[373].

S-a simțit nevoia editării unui dicționar sârbo-român, deoarece cel editat în 1895, întocmit de preotul sârb Ni- 217 colic din România, era învechit și nu se mai găsea pe piață- In toamna anului 1936, a apărut „Dicționarul româno- sârb[ft], întocmit de absolventul la medicină, Iosif Frențiu din Uzdin. Acesta este, totodată, și ultima carte în limba română apărută în Banatul iugoslav.

Analiza activității editoriale în limba română din perioada interbelică confirmă neglijența autorităților iugoslave burgheze față de minoritatea română; ei nu au creat condiții favorabile pentru dezvoltarea activității editoriale și nu s-a. stimulat creația literară. Puținii intelectuali români nu aveau posibilități și condiții corespunzătoare pentru promovarea și îmbogățirea vieții spirituale a naționalității române.

ÎNCHEIERE

Stăpânirea străină seculară în Banat (turcă, austriacă, ungară) a lăsat urme adânci în viața popoarelor oprimate, stabilite în câmpia bănățeană. Românii, sârbii, slovacii împărtășeau aceeași soartă sub dominația străină; de aceea au stabilit o strânsă colaborare și au dus luptă comună pentru existența națională. Această cooperare s-a manifestat îndeosebi în timpul stăpânirii austro-ungare, când naționalitățile asuprite s-au ridicat solidar împotriva politicii de maghiarizare promovată de clasele dominante. La descompunera statului austro-ungar au contribuit și popoarele oprimate, care au trăit pe teritoriul monarhiei austro-ungare.

După primul război mondial, prin tratatele de pace, teritoriul Banatului, care se găsea sub stăpânirea austro-un- gară, a fost împărțit între Regatul României și Regatul sârbilor, croaților și slovenilor. In partea iugoslavă a Banatului au trăit atunci circa 70.000 aparteneți ai naționalității române, în sate omogene sau mixte.

Poziția românilor din Banatul iugoslav în perioada dintre cele două războaie mondiale (1918—1941) a fost reglementată prin tratatele internaționale și bilaterale dintre guvernele Regatului S.C.S. și Regatul României. Alianța politică regională defensivă -— Mica înțelegere

219 sunt ambele țări (Iugoslavia și România) a influențat nu numai bunele relații de vecinătate, ci și poziția românilor din Banatul iugoslav, respectiv a minorității sârbo-croate din partea românească a Banatului. Chestiunea poziției minorității naționale române, respectiv a minorității sârbe și croate a fost examinată și de către reprezentanții celor două țări cu prilejul ședințelor Micii înțelegeri.

în noul stat iugoslav populația românească se ocupa preponderent cu agricultura, caracterizată prin înapoiere tehnică. Institutele de credite și economii și alte forme de asociere ale agricultorilor români nu au îmbunătățit situația țăranilor săraci. Reforma agrară nu a asigurat țăranilor fără pământ și sărăcimii române pământ, minoritatea română nebe- neficiind de reforma agrară. Aceasta a provocat nemulțumiri, un oarecare număr de familii sărace au trecut în România sau au emigrat în alte țări (în primul rând în America).

în primii ani de existență a statului iugoslav, minoritatea română a fost împiedicată în dezvoltarea sa nestingherită, în promovarea culturii naționale și a individualității naționale, întrucât nu au fost luate în seamă unele drepturi național- culturale de către cercurile conducătoare burgheze, a dus la organizarea politică a burgheziei și intelectualității române puține la număr, care întemeiază, în anul 1923, Partidul Român. Este cert că partidul devine reprezentantul românilor bănățeni și se prezintă drept apărător al intereselor și năzuințelor întregului popor român de pe meleagurile Banatului iugoslav, ai toate că în esență exprima aspirațiile burgheziei române nedezvoltate.

După dictatura regală din 6 ianuarie 1929, în viața politică a minorității române, în curând, rolul conducător îl va prelua Comitetul Central Român, care își asumă „grija“ privind rezolvarea tuturor problemelor referitoare la poziția românilor din

Banatul iugoslav. Acest Comitet colaborează ou reprezentanții autorităților burgheze, se angajează pentru soluționarea chestiunilor școlare și pretinde să fie singurul fac- 220 tor și reprezentant politic și cultural al minorității române din Banatul iugoslav.

Intre puțini fruntași români adeseori se ivesc neînțelegeri și conflicte în ceea ce privește supremația în viața social- politică și culturală. Aceasta duce la slăbirea și risipirea forțelor,. ceea ce este iarăși în folosul cercurilor stăpânitoare.

Una dintre cele mai importante probleme cu privire la reglementarea poziției minorității naționale române din Banatul iugoslav, care, de altfel, a fost mult timp obiectul examinării delegațiilor guvernamentale iugoslavo-române, era chestiunea școlară. De abia în anul 1933, se încheie *Conven- țiunea relativă la reglementarea școlilor primare minoritare din Banat,* care pleacă de la principiul reciprocității. Datorită Convenției școlare iugoslavo-române, situația învățământului s-a îmbunătățit atât pentru aparținenții minorității române din Banatul iugoslav, cât și pentru aparținenții minorității sârbo-croate din partea românească a Banatului.

Viața culturală a românilor bănățeni, în perioada dintre cele două războaie, s-a limitat mai mult sau mai puțin la activitatea cultural-artistică amatoricească ce s-a desfășurat în cadrul societăților culturale existente. Dar și această activitate adeseori, era stingherită. Activitatea editorială în limba română aproape că nu a existat, iar cea publicistică s-a mărginit la editarea unui ziar săptămânal (sau a mai multor ziare cu o apariție de scurtă durată), însă câțiva ani (perioada 1919—1922 și în anii 1925—1926) minoritatea română nu a avut deloc presa sa în limba română.

Secole de-a rândul populația românească din Banat a trăit laolaltă cu locuitorii de naționalitate sârbă și în cursul istoriei soarta comună a legat puternic cele două popoare. Viața și luptele comune împotriva

oprimării, dezlănțuite de păturile dominante, au contribuit la consolidarea relațiilor de prietenie și la apropierea strânsă a acestor popoare.

Evenimentele fatale provocate de atacul cotropitorilor fasciști asupra Iugoslaviei, îi surprinde pe aparținenții națio- **221** nalității române într-o poziție de neegalitate în drepturi. Totuși, românii din Banatul iugoslav împreună cu celelalte popoare și naționalități, nu și-au pierdut speranța că datorită Luptei de Eliberare Națională se va făuri o comunitate a popoarelor și naționalităților libere și egale în drepturi, în care și naționalitatea română își va ocupa locul ce i se cuvine.

NOTE

[1] F. Grisellini, *Versuch einer politischen und naturlichen lichen Geschichte des temesvarer Banats Briefen, Wien, 1780, pp. 82—83.*

[2] D. Popovic, *O Banatu i stanovnistvu Banata u 17. veku, Glasnik Istorijskog drustva u Novom Sadu, knjiga IV, Srem- ski Karlovci 1931.*

[3] Dr. B. Jankulov, *Pregled kolonizacije Vojvodine u XVIII i XIX veku, Novi Sad 1961, p. 52.*

[4] *Idem, p. 56.*

[5] N. Pentia, *Monografia comunei Roman-Petre (Petro- vosello) 1808—1908, Oravița, p. 1911.*

[6] *Arhivele istorice ale Voivodinei, Fond „Marele Jupan al Comitatului Torontal" (în continuare: A.I.V. \— F.M.J.C.T.) 2, nr. 23 RS, 1897.*

[7] *Ziare destinate „poporului muncitor român": „Voința poporului", organ al Partidului Social-Deemocrat al Ungariei (în continuare: P.S.D.U.) reorganizat, apare la Budapesta din anul 1902, apoi „Votul poporului", apare la Timișoara în anul 1903; ziarul „Adevărul", apare la Budapesta în anul 1903 (Ziarele amintite au fost citite și în unele localități din Banat locuite de populație de naționalitate română).*

[8] S. Budisavljevic, *Stvaranje drzave SHS, 161.*

[9] V. Popovic, *Banat, Backa i Baranja, Novi Sad, 1935, pag. 23.*

[10] I. B. Tito, *Din referatul de la Congresid al X-lea al P.C.I., Politika nr. 21782 din 28 mai 1974, pag. 4.*

[11] Dr. G. Baloș, *Căsătoriile timpurii, „Libertatea", Pan- ciova, 64;* T. Mităr, *Obiceiuri rele, Foaia poporului român, nr. 25 din 27 septembrie 1936 (ziarul apare la Vîrșeț).*

[12] *Demokratski razvitak narodnosti u SR Srbiji (Dezvoltarea demografică a naționalităților din R. S. Serbia), Institut drustvcnih nauka Beograd 1967.*

[13] F. Culinovic, *Jugoslavija izmedju dva rata I,*

Zagreb 1961, 224.

[14] *Conform rezultatelor definitive ale recensământului din anul 1948.*

[15] N. Roman, *Românii din Torontalul sârbesc, Graiul Românesc, București, A. Il, nr. 7 din iulie 1927, pag. 119—124.*

[16] Făt-Frumos *(revistă), Suceava, A.V, nr. 4, 1930, pag. 124—127.*

[17] *Arhivele istorice Panciova, Fond Tribunalul Districtual (în continuare A.I.P.—F.T.D.), DF, nr. 262/1917.*

[18] *Idem, nr. 255/1916.*

[19] *Idem, cutia XX.*

[20] *Idem, nr. 213—3/1916.*

[21] Lumina, *A. I, nr. 1 din 30 mai 1927 (Panciova).*

[22] Al. Țăran, *Românii în orașe, articol în „Nădejdea", Vârș&ț, nr. 26 din 23 utnie 1929.*

[23] Foaia poporului român, *Vârșeț, A. II, nr. 14 din 11 aprilie 1937.*

[24] *A.I.P.—F.T.D. — DF, 143.*

[35] Graiul Românesc, *Panciova, nr. 48 din 7 decembrie 1924.*

[36] *Severna straza, Velika Kikinda, A. I, nr. 42 din 15 iunie ȷ 930.*

Pancevac, *Panciova, nr. 24 din 13 iunie 1920.*

â® Nădejdea, *Vârșeț, nr. 11 din 12 martie 1939.*

[37] Pancevac, *Panciova, nr. 9 din 6 martie 1921.*

[38] *Din Regulamentul# Institutului de Credit și Economii ..Sentinela", ca societate pe acțiuni, Tipografia „Napredak", Panciova, 1925.*

[39] Graiul Românesc, *Panciova, nr. 8 din 2 martie 1924.*

[40] *A.I.P.—F.T.D. — DF, Institutul de credit și depuneri „Sentinela", cutia 5.*

[41] Ibidem.

[42] Pancevac, *Panciova, nr. 10 din 13 martie 1921.*

[43] Graiul Românesc, *Panciova, nr. 4 din 27 ianuarie 1924.*

[44] *Idem, nr. 5 din 3 februarie 1924.*

[45] *Situația prezentată la cea de-a XXXIV-a Adunare generală din 20 martie 1929.*

[46] Graiul Românesc, *Panciova, nr. 15 din 12 aprilie 1925.*

[47] Starea *bilanțului pe anul 1936 (prezentată la cea de-a XIJI-a Adunare generală ordinară, ținută în iulie 1937).*

[48] N. Roman, *Cooperarea băncilor românești, în* Nădejdea, *Vârșeț, nr. 38 din 15 septembrie 1929.*

[49] *A.I.P.—F.T.D. — DF, Cooperativa de credit din Satu- Nou, cutia 7.*

[50] *Idem, Cooperativa de credit din Petruvăsela/Vladimi- rovac/ 1906—1933, cutia nr. 12, nr. de înregistrare 204/1906.*

[51] Nădejdea, *Vârșeț, A. III, nr. 48 din 24 noiembrie 1929.*

[52] Pancevac, *Panciova, nr. 4 din 25 ianuarie 1920.*

[53] *A.I.P.—F.T.D. — DF, 213—5/1915, cutia 15.*

[54] *Idem, 263/1917, Alibunarska potrosaka i prodajna zad- ruga 1917—1919, cutia 16.*

[55] *Din Regulamentul Comunității Agrare (în formă de cooperativă) din Petruvăsela (Vladimirovac), articolul 3.*

[56] *A.I.P.—F.T.D. — DF, Nr. Registrului 309/1922, Agrar- na zajednica kao zadruga Vladimirovac 1921—1933, cutia 19.*

[57] *Idem, Nr. de Registru 374/1925, Zemljoradnicka kre- ditna i gospodarska zadruga „Selajcka ispomoc" u Glogonju 1925—1933, cutia XXI.*

[58] *Idem, nr. de reg. 379/1926, Zemljoradnicka kreditna i gospodarska zadruga „Seljacka ispomoc" Omoljica 1925—1933, cutia XXII.*

[59] *Idem, Prva sreska zdravstvena zadruga u Ban. No- vom Selu, cutia XXIII.*

[60] Foaia poporului român, *Vârșeț, A. I, nr. 15 din 19 iulie 1936.*

[61] Nădejdea, *Vârșeț, nr. 13 din 28 martie 1937.*

[62] *Idem, nr. 21 din 23 mai 1937; nr. 23 din 6 iunie; nr. 24 din 13 iunie; nr. 25 din 26 iunie; nr. 27 din 4 iulie; nr. 28 din 11 iulie și nr. 29 din 18 iulie 1937.*

[63] *Idem, nr. 35, 29 august 1937.*

[64] *Regulamentul Cooperativei Agricole pentru Economii și Credit „Solidaritatea țărănească", Tipografia „Nădejdea", Vârșeț (nu este notat anul editării.) — articolul 2.*

[65] Nădejdea, *Vârșeț, nr. 20 din 15 mai 1938.*

[66] Prof. Tib. Mităr, *Cu prilejul mișcării cooperatiste la noi (articol în săptămânalul „Foaia poporului român), Vârșeț, A. II, nr. 25 din 25 iulie 1937.*

[67] Nădejdea, *Vârșeț, A. XII, nr. 21 din 22 mai 1938, 28; nr. 22 din 29 mai 1938.*

[68] *Idem,* ȷ4. *I, nr. 1 din 24 aprilie 1927.*

[69] *Idem,* A. *II, nr. 18 din 29 aprilie 1928.*

[70] *Idem, A. IX, nr. 2 din 13 ianuarie 1935.*

[71] F. Culinovic,*Jugoslavia izmedju dva rata I, Zagreb, 1961, 233.*

[72] Dr. N. Gaeesa, *Polozaj vojvodjanskih Rumuna u agrar- noj reformi i kolonizaciji izmedju dva svetska rata, Savremeno obrazovanje, Prilozi za istoriju sv. 3, Zavod za unapredjenje opsteg i strucnog obrazovanja SAP Vojvodine, Novi Sad, 1970, p. 100.*

[73] Graiul Românesc, *Panciova, nr. 32 din 17 august 1924.*

[74] *Idem, nr. 43 din 23 decembrie 1923; nr. 44 din 30 decembrie 1923; nr. 4 din 27 ianuarie 1924; nr. 16 din 27 aprilie 1924 și nr. 41 din 19 octombrie 1924.*

& Idem, nr. 41 din 19 octombrie 1924.

[75] *Pgtiție adresată ministrului agriculturii și domeniilor al României, Alexandru Constantinescu, în București,* Graiul Românesc, *nr. 39 din anul 1925.*

[76] N. Gaeesa, *op. cit., pag. 110.*

[77] Curierul Banatului, *Oravița (România),* A. *IV, nr.* 7 *din 27 octombrie 1928.*

[78] *A.S.T. — Fond colonizarea (în continuare: F.C.), Serviciul Agricol Timiș-Torontal, anul 1922, dosar 46.*

[79] *Idem, Consilierul agricol, nr. 538 din 2.III.1922.*

[80] *A.S.T.—F.C., Consilierul agricol pentru Timiș-Torontal, înregistrat sub numărul 1119, din 27 aprilie 1922.*

[81] *Idem, 1922, dosar 46, Petiția locuitorilor Ofcea din 22 mai 1922, înregistrată sub numărul 1754 din 22 iunie 1922 (Încă în anii 1897 și 1905 delegația din Ofcea s-a adresat guvernului român din București cu rugămintea ca toți locuitorii acestui sat să fie colonizați în România, căci guvernul maghiar nu le-a purtat deloc grija și nici nu le-a dat nici un fel de ajutoi).*

[82] Graiul Românesc, *Panciova, nr. 39 din 1 noiembrie 1925.*

[83] *A.S.T.—F.C., Serviciul Agricol, dosar 10L, anul 1928. (Dosar privitor la controlul și verificarea stării refugiaților în județul Timiș-Torontal — Direcția colonizării nr. 934 din anul 1928).*

[m] *Idem, dosar 101 pe anul 1928.*

[84] *Idem, dosar 22/1923.*

[85] *Idem, dosar 22/1923 și dosar 2/1927, 198.*

[86] *Idem, dosar 2/1927.*

[87] *A.S.B. — Fond Președinția Consiliului de Miniștri (în continuare: F.P.C.M.), dosar 21/1930.*

[88] *Idem, Președinția Adunării Deputaților, numărul 2666 din 1 iunie 1930, (se adresează președintelui Consiliului de Miniștri).*

[89] T. Frențiu, Să se *știe, Foaia poporului român, Vârșeț, A. II, nr. 25 din 27 iunie 1937.*

[90] *A.S.B.—F.P.0.M., dosar nr. 23/1928, Ministerul Afacerilor Externe nr. 2080 din 12 ianuarie 1929.*

[91] *Idem, Referatul Direcțiunii pentru frontiere nr. 76940.*

[92] *A.S.B. — Fond Casa Regală (în continuare: F.C.R.), Probleme interne, dosar nr. 9/1930, Ședința din 20 martie 1930 și Interpelarea deputatului Dr. Fr. Krauter la sesiunea Adttnării din 24 iunie 1930.*

[93] *A.I.V.—F.M.J.C.T. din Becicherecul Mare, Conf. nr. 32/1920.*

[94] *Ordonanța Ministerului Afacerilor Interne Conf. nr. 596/1919.*

[95] *Arhivele episcopiei Arad (în continuare: A.E.A.), III — 122 — 1929.*

[96] I. Cârdu, *Din Dobrcgea, „Nădejdea", Vârșeț, nr. 34 din 18 septembrie 1932 și* D. Gruiescu, *Excursia agricultorilor români din Iugoslavia în România, „Nădejdea", Vârșeț, nr. 28 din 12 iulie 1936.*

[97] *A.S.T.—F.P.T.T., dosar 27/1918.*

[98] Cronica Românilor din Regatul S.C.S. 1918—1929, *Calendarul „Nădejdea" pe anul 1929, pag. 45 (Gavrilă Mihailov originar din Sân-Mihai, astăzi Lokve de lângă Alibunar, după primul război mondial colonel în pensie, membru al Comitetului de control al Institutului de Economii și Credit ^luceafărul" din Vârșeț și președinte al Comitetului parohial din Vârșeț).*

[99] Opinca, *Vârșeț, nr. 1 din 24 noiembrie 1918, pag. 4.*

[100] *Idem, ediție specială, nr. 2 din 12/25 noiembrie 1918 și nr. 2, A. II din* 9 *februarie 1919.*

[101] Dr. L. Rehak, *Regulisanje polozaja rumunske nacio- nalne manjine u medjunarodnim ugovorima izmedju dva svet- ska rata, Lumina, Panciova, nr. 1, 1966, pag. 1—12.*

[102] I. A. Przic, *Zastita majina prema ugovoru o miru 1919— 1920 i suverena prava drzave, Ediția „Gece-Kon", Belgrad, 1922, p. 31.*

[103] *Arhivele Istorice Biserica Albă (în continuare: A.I.B.A.), Fond Magistrat Vârșeț (in continuare: F.M.V.), Politica, inventar nr. 392.*

[104] *Idem, cutia XXIV, nr. inventar 406.*

[105] K. Joncic, *Nacionalne manjine u Jugoalaviji, Savre- mena adiministracija, Belgrad, 1962, pag. 11.*

[130] *Idem, F.M.J.C.T. — Becicherecul Mare, confid. nr. 243/1921.*

[131] S. Markovic, *Problemi poljoprivrednog radnistva u Vojvodini (ediția II-a), Privredna izgradnja 3 —4, 10 (ediția I-a, Belgrad, 1930).*

[132] Stenografske beleske Ustavnog odbora 19.11.1921 *(Vezi si in Zbomik za istoriju Matice srpske sv. 45/1972:* Dr. B. Gli- goriievic, *O nastavi na jezicima narodnosti u Vojvodini 1919— 1929, p. 55—82).*

[133] Constituția Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor, *Belgrad, 1921.*

[134] *A.I.V., Fond Marele Jupan al Ținutului Belgrad, B. M., Confid. nr. 721/1928, Act al Ministerului Afacerilor Interne (Despărțământul pentru B.B.B. — Banat, Backa și Ba- ranja —) Confid. nr. 395 din noiembrie 1928.*

[135] *Idem, Confid. nr. 932/1922.*

[136] D. Kecic și M. Palie, *Komunisticka partija i revolutionary radnicki pokret u Vojvodini 1919—1941, tom I — 1919—1929, Novi Sad — Sremski Karlovci, 1971 (documentul 153, pag. 254).*

[137] *Idem, documentul 321 (96—102) tom II.*

[138] [8] *Vezi Rezoluția Conferinței a V-a pe țară a P.C.I.*

[139] *Din raportul Comitetului Provincial al P.C.I. pentru Voivodina la cea de-a VI-a Conferință Provincială de Partid ținută* în *septembrie 1940; Vezi și* D. Kecie — D. Milanovic, *op. cit. tom II, Novi Sad — Sr.*

Karlovci, 1971, documentul 413, pag 352—376.

A.I.V.—F.M.J.C.T.—B.M., Confid. nr. 432/1921.

[140] *Idem, nr. 386/1920.*

[141] *Idem, nr. 316/1920.*

[142] *Idem, nr. 386/1920.*

[143] *Arhivele Mitropoliei Timișoara (în continuare: A.M.T.) III, 243/918, nr. 3027; Nădejdea, Vârșeț, nr. 41 din 7 octombrie 1928.*

[144] *A.I.V.—F.M.J.C.T. — B.M., Confid. nr. 587/1919.*

[145] *A.I.V.—F.M.J.C.T. — B.M., Confid. nr. 587/1919.*

[146] *A.M.T., III, 243/918, nr. 3027, Raportul protopopului din Vârșeț din 20 septembrie 1919 trimis episcopului din Caransebeș.*

[147] *A.M.T., nr. 243/918, III, nr. 1607.*

[148] *A.S.B. — studii și documentări, dosar nr. 120.*

[149] *Biserica sângerează, „Nădejdea", Vârșeț, nr. 41 din 7 octombrie 1928.*

[150] т Oprea, *24 plângeri, „Nădejdea", Vârșeț, nr. 26 din anul 1927. (Presa din România a publicat interpelația expusă în Parlamentul român de către deputatul din partea românească a Banatului Sever Bocu; ea se rejeră la „plângerile și văicărările" românilor din Banatul iugoslav și cere ocrotirea populației românești de persecuțiile) vezi și articolul* Rumun- ske zalbe, *Vojvodina, Vârșeț,* A. *II, nr. 36 din 24 iunie 1923.*

[151] *Cronica românilor din Regatul S.C.S., Calendarul Nădejdea pe anul 1929, Vârșeț, p. 46.*

[152] Graiul românesc, *Panciova, nr. 28 din 9 septembrie 1923.*

[153] Persecuțiile românilor din Iugoslavia, *Nădejdea, Timișoara, A. III, nr. 347 din 25 august 1923.*

[154] *Odgovar Banatskom Radikalu Răspuns ziarului „Ba- natski Radikal", Graiul Românesc, Panciova, nr. 35 din 4 octombrie 1925.*

[155] *Articolul lui Tr. Constantin din Vrani (România), apărut în revista „Banatul", Timișoara, februarie-martie 1928.*

[156] Banatul, *revistă pentru cultură, organ al Asociației Culturale din Banat, Timișoara,* A. *V, nr. 1,*

1930, pag. 5—8.

[157] Fruncea, *Timișoara, a. II, nr. 5 din 2 februarie 1935.*

[158] T. Oprea, *Cazul Oprea — Jianu, „Nădejdea", Vârșeț, nr. 9 din 19 iunie 1927.*

[159] Nădejdea, *Timișoara, A. III, nr. 302 din 14 martie 1923,* p. *6.*

[339] Graiul Românesc, *Panciova, a. I, nr. 7 din 18 februarie 1923.*

[340] Kongres Rumuna iz Vojvodine, *Banatski Radikal, Panciova, nr. 7 din 18 februarie 1923.*

[341] *Candidații pentru alegerile parlamentare din 18 martie 1923 pe lista Partidului Român au fost: purtătorul listei — Dr. Ioan Jianu, avocat din Alibunar; candidat pentru cercul Alibunar și Biserica Albă — Dr. Aurel Novac, fost avocat din Biserica Albă, iar locțiitor Milan Geam, negustor din Alibunar; candidat în cercul Becicherecul Mare — Vasile Bunda, agricultor din Cuvin, iar locțiitor — Boza Jankovic, agricultor din Seleuș; candidat pentru cercul Vârșeț — Alexandru Guga, preot din Coștei, iar locțiitor — Dr. Nicolae Popovic, avocat din Vârșeț; candidat pentru cercul Kovacica și Cuvin — Ștefan Popa, preot din Seleuș, iar locțiitor — Victor \Popovici,*

 preot din Deliblata; candidat pentru cercul Panciova și municipiul Panciova — George Șdicu, preot din Seleuș, iar locțiitor — Pavel Gașpar, agricultor din Satu-Nou.

[342] S. Benin, *Saradnja sa Rumunima. Jedno aktuelno piton je, Vojvodina, Vârșeț, A. VII, nr. 19 din 27 aprilie 1924; Politica românilor din Iugoslavia — la alegeri se canditează și români, Nădejdea, Timișoara, A. III, nr. 294 din 15 februarie 1923, 1.*

[343] *Membri Comitetului Executiv al Partidului Român: G. Jurca, agricultor din Vlaicovăț, M. Moise, negustor din Voivodinț, P. Truia, agricultor din Nicolinț, E. Gean, negustor din Alibunar, Ștefan Popa, și George Sdicu, preoți din Seleuș, C. Dimian, preot din Petruvăsela, N. Măda, proprietar de moară din Petruvăsela-, Marcu Boldovinã, preot din Doloave, P. Gașpar, agricultor din Satu-Nou, protopopul G. Andru din Sarda (Sutjeska); preotul Ioan Naia din Mărghita. Preotul N. Tătucu din Sălcița. Comitetul Executiv în componența de mai sus a fost ales la adunarea din*

Vârșeț (Vezi Graiul Românesc, Panciova, nr. 45 din 16 noiembrie 1924).

[344] *A.I.P. — Colecția de documente privind mișcarea muncitorească și Mișcarea de Eliberare Națională, XLI, D-74.*

[345] *Ibidem.*

[346] *Idem, documentul numărul 8.*

[347] I. Przic, *Za'stita manjina, Belgrad, 1933, pag. 151 (menționează că, convorbirile au avut loc în octombrie 1922 la Belgrad, în noiembrie 1923 la Timișoara, iunie 1927 și mai 1929 Ia Belgrad).*

[348] *A.I.P. — Colecția de documente privind mișcarea muncitorească și Mișcarea de Eliberare Națională, XLI, D-74.*

[349] Statutul Partidului Român, *Graiul Românesc, nr 17 din 27 iunie 1923 și Nădejdea, Vârșeț, nr. 13 din 27 iulie 1927.*

[350] Nas Banat. Odnosi Srba i Rumuna, *retipărit din Ba- natski Radikal, Pandova, nr. 24 din 17 iunie 1923.*

[351] Nădejdea, *Timișoara,* >1. *III, nr. 295 din 18 februarie 1923, pag. 5 — articolul:* Românii din Iugoslavia.

[352] *Candidații români la alegerile din Iugoslavia, „Nădejdea", Timișoara, nr. 300 din 7 martie 1923, p. 1 și articolul: Programul Partidului Român din Regatul S.C.S., p. 3.*

[353] Nova Zora, *Vârșeț, A. VI, nr. 5 din 18 ianuarie 1923 și numărul 20 din 11 martie 1923.*

[354] Graiul Românesc, *Pandova, nr. 5 din 1 aprilie 1923.*

[355] Rumuni u Banatu, *articol de fond în ziarul ,,Politika“, Belgrad, 6 martie 1923 și articolul* Banatski Rumuni u izbornoj borbi, *Politika din 8 martie 1923.*

[356] Banatski Radikal, *Panciova, nr. 12 din 25 martie 1923.*

[357] *Conform rezultatelor de la alegerile publicate în ziarul* Banatski Radikal *nr. 12 din 25 martie 1923 (din 53.427 voturi, Banatul de Sud a dat cel mai mare număr de voturi radicalilor — 20.571 voturi, democraților — 13.215, iar la locul trei se găsește Partidul Român cu 7.059 de voturi. Rezultatele alegerilor sunt prezentate și după localități în* Banatski Radikal *nr. 13 din 1 aprilie 1923, p. 5).*

[358] *Partidul Român este acuzat de trădare a țării, articol în ziarul* Nădejdea, *Timișoara, nr. 345 din 18 august 1923, pag. 3.*

[359] *Dr. M. Stojadinovic, ministrul finanțelor la Panciova, Banatski Radikal, nr. 32 din 12 august 1923; Stenografske be- le'ske Narodne skupstine Kraljevine SHS, God. III, Belgrad, nr. 9, pag. 210 (Din notițele stenografiate se mai poate vedea că deputatul Jianu a fost absent de la ședințele ordinare ale adunării).*

[360] Banatski Radikal, *Panciova, nr. 33 din 19 august 1923.*

[361] Nădejdea, *Timișoara, a. III, nr. 367 din 22 decembrie 1923 (articol: Bănățenii din Torontalul subjugat îi obligă pe deputății sârbi la stimă).*

[362] Graiul Românesc, *Panciova, nr. 15 din 20 aprilie 1924 (vezi articolul: Adunarea populară din Alibunar).*

[363] *Lucruri de care trebuie să ținem seama,* Graiul românesc, *nr. 22 din 8 iunie 1924.*

[364] Rezoluția Partidului Român *adoptată de Comitetul Central la 5 august 1924, Graiul Românesc, nr. 31 din 10 august 1924.*

[365] *Comitetul restrâns a fost alcătuit din: vicepreședintele partidului T. Petrică, secretarul general al partidului dr. I. Jianu, preotul A. Guga și Na Măda (Graiul Românesc, nr. 45 din 16 noiembrie 1924).*

[366] *A.I.V.—F.M.J.C.T., Becicherecul Mare — Actul Ministerului Afacerilor Interne (Despărțământul pentru B.B.B.), con- fid. nr. 4005 (1923 — Marele Jupan al Comitatului Torontal din Becicherecul Mare.*

[367] *Idem, F.M.J.C.T. — B.M., Confid. 1244/1923).*

[368] *Ibidem.*

[167] *Idem, Din raportul prim-pretorului cercului Vârșeț către Marele Jupan al Comitatului Torontal din Bedcherecul Mare.*

[168] *Idem, Rarportul prim-pretorului cercului Becicherecul Mare nr. 625/1923.*

[169] *Idem, Raportul prim-pretorului cercului Pandova din 2 noiembrie 1923.*

I® *Idem, F.M.J.C.T. — B.M., confid. nr. 1244/1923.*

Ibidem.

[170] *Idem, Fond Marele Jupan al Ținutului Dunărean*

— B.M., confid. nr. 17/24, Actul Ministerului Afacerilor Interne, confid. nr. 4278/1923.

[171] *Idem, Raportul prim-pretorului cercual Kolarovic din 28 octombrie 1923.*

[172] *Idem, Raportul prim-pretorului cercului Vârșeț din 26 octombrie 1923 către Marele Jupan și comisarul guvernamental din Becicherecul Mare.*

[173] *Idem, Raport către Ministerul Afacerilor Interne trimis de Marele Jupan al Ținutului Dunărean din Becicherecul Mare la 7 mai 1924 (Adjunctul Jupanului Rajic).*

[174] Banatski Radikal, *Pandova, nr. 24 din 15 iunie 1924 (Vezi articolul: Despre înțelegerea cu românii).*

[175] Voința Banatului, *(Foaia Partidului Național Român), Timișoara, a. V, nr. 5 din 1 februarie 1925 și articolul: Românii din Iugoslavia în preajma alegerilor generale, publicat în ziarul „Banatski Radikal", nr. 54 din 28 decembrie 1924.*

[176] Graiul Românesc, *nr. 2 din 11 ianuarie 1925.*

[177] *Idem, nr. 4 din 25 ianuarie 1925 (Pe lista candidați- Icr, a cărui purtător eera ministrul finanțelor Dr. M. Stojadi- novic, pentrul cercul Alibunar figura în calitate de candidat reprezentantul Partidului Român Dr. I. Jianu, iar locțiitorul său era Dr. Vlada Jovanivic, avocat din Pandova; candidatul pentru cercul și orașul Vârșeț a fost Dr. Dusan Grgin, iar locțiitorul lui era reprezentantul românilor, preotul A. Guga).*

[178] *Idem, nr. 5 din 1 februarie 1925.*

[179] *Rezultatele alegerilor,* Graiul Românesc, nr. 7 *din 15 februarie 1925.*

[180] *Vezi rezultatele alegerilor în Banatul de Sud în ziarul* Vojvodina, *nr. 7 din 15 februarie 1925 și nr. 10 din 19 februarie 1925, unde se prezintă rezultatele pentru localitățile și cercurile ținutului electoral Pandova-Biserica Albă. Organul Partidului Român,* Graiul Românesc, *nr. 8 din 22 februarie 1925 publică rezultatele alegerilor pentru ținutul Pandova-Bi-* 232 *serica Albă în localitățile care sunt populate cu locuitori români.*

[181] *Răspuns ziarului „Răsunetul" din Lugoj, Graiul Românesc, nr. 12 din 22 -martie 1925.*

[182] Vojvodina, *nr. 35 din 29 august 1926, articolul: întărirea Partidului Radical în Banatul de Sud.*

[183] Nova zora, *Vârșeț, nr. 42 din 25 decembrie 1925.*

[184] *Ținutul Dunărean cuprindea 4 cercuri din Banat (Vârșeț, Biserica Albă, Cuvin și Alibunar) și 6 cercuri de partea cealaltă a Dunării, cu reședința la Smederevo. Părțile din Banat au fost reprezentate cu 18 membri (deputați), dintre care și doi români, iar părțile de cealaltă parte a Dunării cu 20 membri (Nădejdea, nr. 4 din 15 mai 1927).*

[189] *In ziarul „Bacsmegyei Napl6" din 6 mai 1927 (Subo- tîca), care apare în limba maghiară, se subliniază că românii iugoslavi au renunțat la atitudinea rezervată și au pășit pe drumul activității hotărâte. Aceast relatare a fost publicată cu prilejul discursului protopopului din Vârșeț Oprea, rostit la Voivodinț.*

[190] Nădejdea, *nr. 4 din 15 mai 1927.*

[191] *Despre conferința din Banatski Karlovac scriu și unele ziare din România, ca,* „Cele trei Crișuri", *care publică articolul lui R. S. Molin, apoi ziarul „Bacsmegyei Naplo" din Su- botica, „Deutsches Volksblat" din Vârșeț și altele.*

[192] *Marea consfătuire națională din Alibunar, ținută la 17 iulie 1927. Mai întâi a fost ales de purtător al listei președintele partidului T. Petrică. Candidați au fost următorii: I. Mităr, preot din Orești și Vasile Popa, funcționar la banca „Luceafărul" din Vârșeț — pentru Vârșeț; George Băias, preot în lablanca și Ion Ardelean, agricultor din Straja — pentru cercul elctoral Biserica Albă; Constantin Dimian, preot și Petru Negru, agricultor — pentru cercul Alibunar și Cuvin; Pavel Gașpar, agricultor din Satu-Nou și Sima Spăriosu, agricultor din Uzdin — pentru cercul Becicherecul Mare și Kovacica. Pe lista electorală a Partidului Român au survenit mai târziu unele schimbări, astfel că purtătorul listei a devenit profesorul în pensie Dr. Savu Butoarcă.*

[193] *începând cu numărul 17 din 14 august 1927 ziarul „Nădejdea" devine organul Partidului Român din Regatul S.C.S.; editorul și proprietarul este Partidul Român, director Dr. S. Butoarcă, iar redactor N. Roman.*

[194] *La Bled a fost obținut un acord, în 17 august 1927, privind chestiunile școlilor minoritare române și sărbo-croate din Banatul iugoslav și cel românesc,*

semnat de ministrul afacerilor externe și delegatul guvernului iugoslav Marinkovic și ministrul plenipotențiar și delegatul guvernului român T. Emandi. Acordul a fost încheiat pe bază de reciprocitate (Nădejdea, nr. 20 din 4 septembrie 1927).

[195] *A.I.P., Colecția documentelor privind mișcarea muncitorească și Mișcarea de Eliberare Națională, XLI, D-75.*

[196] *Conform foii cadastrale din august 1928, venitul net de pe pământul din Cârneacea a fost de 30.403,15 lei în anul 1928 (Din documentația rămasă după moartea lui Jianu). Pământul i-a fcst confiscat fără despăgubire. Dr. Jianu a încetat din viață la Timișoara în anul 1969. Despre afacerile de speculație cu care s-a preocupat dr. Jianu există date și în răspunsul lui N. Roman la pâra făcută de Dr. Jianu, A.l.B.A. — Fond. Judecătoria Districtuală (în continuare: F.J.D.), cutia 298 k za I 78.*

[197] *Rezultatele alegerilor generale din 11 septembrie 1927 sunt publicate în ziarul* „Nădejdea", nr. *34 din 11 decembrie 1927, dar care întrucâtva se deosebesc de datele anterioare. Conform datelor definitive, pentru Partidul Român au votat 4.643 alegători (din totalul de 17.000 alegători români) și anume: cercul Alibunar — 1.190 voturi, cercul Biserica Albă — 774, cercul Vârșeț — 1.528, cercul Kovacica — 199 și cercul Panciova — 578 de voturi. Pentru alte partide au votat 6.039 români, iar de la votare s-au abținut 6.026 alegători de naționalitate română.*

[198] *Scrisoare deschisă fraților noștri — publicată în Alibunar la 17 septembrie 1927 de către semnatarii Actului frățesc (Din arhiva comunei bisericești a parohiei Râtișor).*

[199] *A.I.V. — Fond al Ținutului Belgrad, confid. nr. 642/ 1927. (Pe lângă protopopul Ioan Murgu, se mai menționează ca militanții distinși ai Partidului Român și următoarele persoane: preotul Victor Popovici din Satu-Nou, preotul George Șdicu din Seleuș, publicistul Nicolaie Roman din Vârșeț, profesorul Dr. Savu Butoarcă și fiul său Alexandru Butoarcă, apoi agricultorii români fruntași și cu reputație din Satu-Nou — Paia Gașpar, Petru Negrul, casierul Institutului de Economii și Credit, lefta Șublea, Lazăr Gașpar, loța Stoian, Lazăr Ortopan, Sava Bugariu, fostul funcționar comunal Lazăr Stanislav).*

[191] *Idem, Actul Ministerului Afacerilor Interne (Despărțământul pentru securitatea statului) din 4 noiembrie 1927 către Marele Jupan al Ținutului Belgrad din Becicherecul Mare*

[192] *Adunarea intelectualilor români ținută la Vârșeț in ziua de 22 decembrie 1927,* Nădejdea, *nr. 2 din 8 ianuarie 1928.*

[193] Nădejdea, *nr. 2 din 8 ianuarie 1928, nr. 4 din 22 ianuarie 1928 și nr. 8 din 19 februarie 1928.*

[194] *Partidul Român în Toronto!,* Nădejdea *nr. 13 din 25 martie 1928.*

[195] *Despre ședința Comitetului Executiv din 12 decembrie 1928, ținută la Banatski Karlovac, scriu și următoarele ziare: Bacsnegyei Naplo din Subotica din 15 decembrie 1928, Deutsches Volksllatt din 15 decembrie 1928, ziarul „Curentul" din București din 29 decembrie 1928; (ziarul Partidului Democrat din Vîrșeț „Nova zora" publică articol de fond sub titlul: Nu acolo, români, — în care se spune că locul românilor este în democrație și se înfierează „formarea unui oarecare bloc al minorităților").*

[196] *A.I.B.A. — F.J.D. — Răspunsul în scris a lui N. Roman la pâra făcută de Dr. I. Jianu, cutia 298, numărul K-88/1928.*

[197] Nădejdea, *nr.* 6 *din 3 februarie 1929. Desființarea Partidului Român.*

[198] *Idem, nr. 34 din 30 august 1931.*

[199] *Idem, nr. 45 din 15 noiembrie 1931.*

[290] *Idem, nr. 9 din 3 martie 1935 și nr. 14 din 7 aprilie 1935.*

[291] *Cel mai mare număr de voturi A. Butoarcă le obține în următoarele sate: Sân, Mihai — 821, Petruvăsela — 685, Seleuș — 672, Alibunar — 677. Despre succesul românilor din Banatul iugoslav la alegerile parlamentare vezi și articolul scris de Val. Crâșmariu și revista* „Fruncea", *Timișoara, II, numărul 19 din 11. mai 1935. — Despre rezultatele alegerilor vezi și săptămânalul „Nădejdea", nr. 20 din 19 mai 1935.*

[292] *Din Rezoluția de la ședința Asociației Studenților Români, ținută la Seleuș în 15 septembrie 1935. Asociația aceasta a fost înființată încă în anul 1923.*

[293] Universul, *București, numărul din 27*

noiembrie 1927.

[314] Ecoul, *Arad, numărul din 14 septembrie 1935 și 15 septembrie 1935;* Zorile, *București, numărul din 26 aprilie 1936;* România nouă, *Cluj, 28 februarie 1936.*

[315] A. Butoarcă, *Au cuvântul clevetitorii mei, Nădejdea, XI, din 21 februarie 1937, 1; vezi* Foaia poporului român, *Vârșeț, a.I numărul din 7 iunie 1936, apoi* Nădejdea *din 7 martie 1937 și din 4 aprilie 1937.*

[316] Foaia poporului român, *a.I, nr. 19 din 16 august 1936;* T. Mităr, *Ce se intenționează prin constituirea Comitetului Central Român, „Foaia poporului român", nr. 20 din 23 august 1936.*

[317] *Marea adunare a Comunității Radicale Iugoslave. Obnova, foaia național-politică, Petrovgrad, A. VI numărul 333 din 8 noiembrie 1936.*

[318] *6 decembrie, Nădejdea, numărul 49 din 6 decembrie 1936.*

[319] j p Băla, *învățător,* Indiferentismul, *Foaia poporului român, numărul 18 din 9 mai 1937.*

[320] Atitudinea care revoltă, *„Foaia poporului român", nr. 2 din 17 ianuarie 1937.*

[321] Frunioea, *Timișoara, A.III, nr. 14—15 din 5 aprilie 1936.*

[322] poaia poporului român, *nr. 15 din 18 aprilie 1937.*

[323] Nădejdea, *nr. 20 din 16 mai 1937 și nr. 21 din 25 mai 1937.*

[324] Foaia poporului român, *nr. 40 din 10 octombrie 1937.*

[325] *Idem, nr. 28 din 18 iulie 1937.*

[326] Nădejdea, *nr. 45 din 6 noiembrie 1938.*

21/ Idem, nr. 46 din 13 noiembrie 1938.

[327] *Idem, nr. 48 din 27 noiembrie 1938. Vezi și afișul care a fost răspândit prin satele românești, care îl prezintă pe Sava Petrov drept prieten al românilor.*

[328] *A.S.T. — dosar nr. 43 pe anul 1938. Raportul Inspectoratului Poliției pentru Ținutul Timiș, informații din Iugoslavia.*

[329] *Conform rezultatelor alegerilor generale din decembrie, candidatul românilor în Banatul iugoslav, Dr. A. Butoarcă, a obținut 2.921 voturi, iar Sava Petrov 6.029 voturi. Ambii au fost candidați pe lista Comunității Radicale Iugoslave (în continuare C.R.I.) în*

cercul electoral Alibunar. Cele mai multe voturi le obține A. *Butoarcă în următoarele sate cu populație românească: SânMihai — 1.015, Alibunar — 598, Petruvăsela — 326, Sarda — 180, Seciani — 154.*

[330] *Sluzbene novine Kraljevine SHS, Belgrad, nr. 133, 19. VI 1920.*

[331] Tratatul de pace cu Ungaria, *Sluzbene novine Kral- jevine, SHS, Belgrad, nr. 140, 25. VI. 1921. .*

[332] *Sluzbene novine Kraljevine SHS, Belgrad, nr. 289, din 9. XII. 1929.*

[333] *A.S.B. — F.P.C.M., nr. 147/1939.*

[334] *A.S.B. — Studii și documente, dosar, nr. 120; A.S.B. — F P.C.M., Ministerul pentru minorități, nr. 147/1939.*

[335] *A.M.T. — IV, 160/1920, nr. 103.*

[336] A.E.A. — *Nr. IV — 62/1923.*

[337] */, Przic, Zastita manjina, Belgrad, 1933, pag. 151.*

[338] *A.S.T. — Fond Emilian Ungureanu (în continuare F.E.U.), nr. 29/1922.*

[339] *A.E.A. — Extras din actul înregistrat la Consiliul eparhial ortodox-român din Arad sub numărul 3875/1923.*

[340] *Arhivele Iugoslaviei, Belgrad (în continuare A.I.), Fond Ministerul Instrucțiunii (în continuare F.M.I.), fasc. 6—13.*

[341] *Graiul Românesc, Panciova, a.I, nr. 41 din 9 decembrie 1923.*

[342] Politika, *Belgrad, numărul din 29 noiembrie 1923.*

[24] Graiul Românesc, *Panciova, a.II, nr. 35 din 7 septembrie 1924.*

[23:]' Idem, nr. 39, din 5 octombrie 1924.

[226] Idem, nr. 41, din 19 octombrie 1923.

[■]' A.E.A. — IV — 17, 1925.*

[23]" Ibidem.

[229] Raportul administratorului parohiilor din Regatul S.C.S. care aparțin Diecezei Arad, A.E.A. — IV, 17 — 1925.

[240] *A.M.T. — IV, 160/1920.*

[241] *A.E.A., III — 314—924.*

[242] Nădejdea, *nr. 20 din 4 septembrie 1927.*

A.I. — M.Ĭ., fasc. 57/142.

[244] I. Țarina, *în jurul acordului școlar româno-iugoslav, Curentul, București, numărul din 18 februarie 1928;* Universul, *București, numărul din 23 septembrie 1928. — Despre Acordul de la Bled scrie și în ziarul în limba maghiară din Subotica Bâcsmegyei Naplo din 21 ianuarie 1928; vezi și* Nădejdea, *nr. 5 din 29 ianuarie 1928.*

[245] *Sluzbene novine Kraljevine SHS, Belgrad, nr. 189 din ? decembrie 1929.*

[246] *A.I. — F.M.I., fasc. 5—12.*

[w] *Idem, fasc. 5; din relatările ziarului „Adevărul" din București, la 14 iulie 1931.*

[248] *Idem, unitatea 12.*

[249] *Idem (Vezi la Anexe textul Convențiunii relative la organizarea școlilor primare minoritare din Banat).*

[250] *Idem, 66—4—12 (Vezi la Anexe Tabloul cadrelor didactice și a despărțămintelor cu limba de predare română, prezentat în baza raportului din 22 mai 1934).*

[251] *Idem, 66 — fasc. 5, unitatea 12. Din textul Ordonanței Ministerului Instrucțiunii, confid. nr. 130 din 1. II. 1935.*

[252] S. Dragomir, *Convenția școlară iugoslavo-română, Revue de Transilvanie tom I, numărul 4 ianuarie-martie 1935, Cluj, pag. 486—488.*

[255] *Președintele Comitetului pentru promovarea intereselor școlare și culturale a fost* A. *Butoarcă, vicepreședinte N. Măda, iar secretar L. Cârdu; Nădejdea, nr. 33 din 19 august 1934 și nr. 34 din 26 august 1934.*

[256] Curentul, *București, 5 octombrie 1934.*

[257] *A.I. — F.M.I. — 66—5.*

[258] *Idem, 66—5—12; A.S.B. — F.M.I., numărul 871/1936, foaia 34.*

[259] *Memoriu privind situația școlilor sârbo-croate din Banatul românesc și a școlilor românești din Banatul iugoslav — A.I., F.M.I., 66—5—12.*

[260] *A.I. — F.M.I., 66 — fasc. 5, unitatea 12.*

[261] *A.S.B. — F.M.I., nr. 871, mapa 19, fasc. I, 5—14, Memoriul Comitetului Central Român — Iugoslavia.*

[262] Foaia poporului român, *nr.* 7 *din 24 mai 1936.*

[263] *A.I., F.M.I., 66—5—12.*

[264] *Idem, Procesul verbal de la Conferința ținută la*

17 martie 1936 la Ministerul Afacerilor Externe.

[265] Foaia poporului român, *A.I., nr. 13 din 5 iulie 1935.*

[266] *A.I. — F.M.I., 66—5, Actul Ministerului învățământului a Regatului Iugoslaviei O. n. confid. nr. 977 din 27 noiembrie 1935 (Vezi la Anexe tabloul învățătorilor contractuali numiti).*

[267] *A.S.B. — F.M.I., nr. 871/36, foaia 29 și 31.*

[268] Fruncea, *A.II, nr. 4 din 26 ianuarie 1935, pag. 3 și nr. 12 din 23 martie 1936.*

[269] G. Bogdan, *Fiți apostoli tari, „Pruncea", nr. 41 din 1. decembrie 1935.*

[270] *Minoritatea națională germană a obținut printr-o Ordonanță specială (O.n. Confid. 769/30) privilegiul prin care se*

238 *acordă dreptul copiilor cu limba maternă germană să poată în clasa l-a și a Il-a a școlii primare superioare să aibă învățământ în limba lor maternă, cu excepția geografiei și istoriei, care se vor propune în limba statului.*

[271] ' *A.I.—F.M.I., 66—5—12. — Actul Ministerului învățământului adresat Direcțiunii Banovinei din Novi Sad, Confid. O.N. numărul 290 din 26 martie 1936.*

[272] *Idem, Actul Direcțiunii Banovinei din 6 martie 1936 către Ministerul învățământului.*

271 *Idem, 66-5-12.*

[273] *Idem, 66-6-14.*

[274] *Idem, 66-6-14.*

[275] *Ibidem.*

[276] Arhire, *învățător, Pentru învățătorii contractuali, Foaia poporului rcmân, nr. 24 din 20 septembrie 1936.*

[277] *A.I.—F.M.I., 66-6-13.*

[278] *Statisticki godisnjak Jugoslavije 63, pag. 299.*

[279] Nădejdea, *nr. 32 din 8 august 1937.*

m A.1.—F.M.Î., 66-12.

[290] *Date din Matricula și procesele verbale ale Consiliului profesoral a Liceului din Vârșeț pe anii 1934 —1941.*

[291] *Date din Matricula Școlii Normale din Vârșeț pe anii școlari 1935/1936 până în 1940/1941.*

[292] Foaia poporului român, *nr. 16 din 26 iulie*

1936; nr.
19 din 16 august 1936 și nr. 32 din 15 noiembrie 1936.
[293] *A.S.B.—F.M.Î., 871/1936, 16.*
[234] *Idem, 871/1936, mapa 19, fose. 1.*
[295] *Idem, numărul 871, mapa 19, 5—14, Memoriul Comitetului Central Român din 20 septembrie 1935.*
[296] *Idem, nr. 871/1936, fasc. 1.*
[291] *A.M.T., 344, 938, nr. 415.*
[298] *A.S.T.—F.T.T., dosar nr. 43, 1938.*
[299] *A.M.T., IIÍ, 11, 1920.*
3,(1 Nădejdea, *nr. 24 din 9 iunie 1929.*
391 Graiul Românesc, *nr. 26 din anul 1923 — Chestiunea studențească.*
392 *Idem, nr. 28 din 9 sepetmbrie 1923.*
393 C. Brânzeu, *Organizarea românilor din Iugoslavia, extras din ziarul „Cuvântul Studențesc", nr. 3—4—5, București, 1933 (Vezi și Nădejdea, Timișoara, A. III, nr. 345, 18 august 1923. — Congresul studenților români din Iugoslavia).*

239

3/14 Graiul Românesc, nr. *31 din 30 septembrie 1923. Adunarea generală a „Asociației studenților români din Regatul SC.S", ținută la Nicolint.*
395 Chestiunea studențească, *„Graiul Românesc", nr. 29 din 27 iulie anul 1924 și nr. 30 din 3 august 1924.*
394 Graiul Românesc, *nr. 33 din 24 august 1924, Chestiunea studențească.*
337 Idem, nr. 35 din 7 *septembrie 1924, — Chestiunea studențească și nr. 41 din 19 octombrie 1924.*
398 Nădejdea, *nr. 34 din 30 august 1931.*
399 Idem,, nr. 27, din 12 iulie 1931 — Cercul studenților teologi ortodocși români din Banatul iugoslav.
400 C. Brânzeu, *Organizarea românilor din Iugoslavia, București, 193, p. 10.*
401 Nădejdea, *nr. 27 din 31 iulie 1932 și nr. 31 din 30 iulie 1933.*
402 Fruncea, *Timișoara, nr. 29 din 7 septembrie 1935.*
403 Nădejdea, *nr. 12 din 22 martie 1936 și nr. 14 din 5 aprilie 1936.*
404 Graiul Românesc, *nr. 37 din 11 noiembrie*

1923.

[405] *Idem, nr. 31 din 3 august 1924.*

[406] *A.S.T.—F.T.T., nr. 125/1939. — Convenția privind statutul bisericii ortodoxe române și Banatul românes. — A.S.B.— F.P.C.M., nr. 147/1939,* P. Petrică, *Situația românilor din Iugoslavia.*

[407] Nădejdea, *nr. 43 din 21 octombrie 1928; Nădejdea, nr. 44 din 27 octombrie 1929.*

[408] Libertatea, *București, 6 iunie 1929.*

[409] Nădejdea, *nr. 13 din 27 martie 1938.*

[410] *A.S.T.—F.T.T., nr. 145, 1940. — Raport despre situația bisericii în Banatul iugoslav.*

[411] Graiul Românesc, *Panciova, nr. 44 din 30 decembrie 1923. — Din Regulamentul Asociației Culturale a Românilor din Regatul S.C.S.*

[412] *idem, nr. 9 din 9 martie 1924.*

[413] *Idem, nr. 2 din 13 ianuarie 1924 și nr. 3 din 20 ianuarie 1924. — Regulamentul Asociației Culturale a Românilor din Regatul S.C.S.*

[414] *Idem, nr. 23 din 15 iunie 1924 și nr. 24 din 22 iu- nihe 1924 și nr. 8 din 2 martie 1924.*

[415] Nădejdea, *nr. 12 din 10 iulie 1927. — R.S. Molin, Despre nevoile culturale ale românilor din Iugoslavia.*

[416] A.E.A., 7ZZ, *314—924; Nădejdea, nr. 12 din 16 martie 1929, articolul: Frații din Banatul sârbesc (retipărit din ziarul „Llibertatea").*

[417] Bacsmegyei Naplo, *Subotica , 28 iulie 1928.*

[418] Nădejdea, *nr. 13 din 24 martie 1929.*

[419] *Idem, nr. 2 din 8 ianuarie 1928. — Adunarea intelectualilor români la Vârșeț.*

[420] *Violonistul Ioan Durăin este născut la Seleuș în anul 1876; a învățat muzica la Vârșeț, Biserica Albă și Oravița și continuă perfecționarea la Conservatorul din Lugoj. Mai întâi este dirijorul orchestrei din Cuvin, apoi din Petruvăsela. A devenit cunoscut prin melodiile populare cântate la vioară, creind veselie publicului român. Unele dintre melodiile cântate au fost imprimate pe plăci de patefon.* A *decedat în anul 1948.*

[421] Nădejdea, *nr. 35 din 25 septembrie 1923.*

332 *[dem, nr. 11 din 15 martie 1936.*

[422] *Idem, nr. 11 din 13 martie 1938 și nr. 23 din 5 iunie 1938.*

P[34] Fruncea, *Timișoara, a. II, nr. 41 din 1 decembrie 1935.*

[423] Graiul Românesc, *nr. 37 din 18 octombrie 1925.*

[424] Foaia poporului român, *a. II, nr. 46 din 21 noiembrie 1937, articolul „Astra noastră".*

[425] *Idem, nr. 1 din 12 aprilie 1936. — Articolul: Asociația pentru cultura poporului român din Banatul iugoslav.*

338 *Primul număr al noului ziar românesc „Foaia poporului român" a apărut în 12 aprilie 1936 la Vârșeț; organ dl „Astrei" devine după aprobarea Statutului, la 4 septembrie 1936.*

[426] *Ministerul învățământului a aprobat Statutul „Astrei" sub numărul P. nr. 36223 din 4 septembrie 1936.*

[427] *Foaia poporului român, nr. 36 din 20 decembrie 1936. — Din raportul asupra activității Comitetului de acțiune al „Astrei", care a fost prezentat la 10 decembrie 1936.*

[428] Statutul *Asociației pentru cultura poporului român din Banatul iugoslav, Vârșeț, 1936.*

[429] Foaia poporului român, *nr. 1 din 10 ianuarie 1937. — Adunarea de constituire a Asociației pentru cultura poporului român din Banatul iugoslav „Astra".*

[430] *Idem, nr. 5 din 7 februarie 1937.*

[431] Tib. Mităr, *Scopurile „Astrei", Foaia poporului român, nr. 12 din 28 martie 1937.*

[432] Foaia poporului român, *nr. 13 din 4 aprilie 1937.*

[433] *Idem, nr. 16 din 25 aprilie 1937.*

[434] *Idem, nr. 20 din 20 mai 1937.*

[435] *Idem, nr. 38 din 26 septembrie 1937, Congresul „Astrei" la Timișoara.*

[436] *Idem, nr. 46 din 21 noiembrie 1937,* A. *Fiștea, „Astra" noastră.*

[359] *In martie 1938 a fost înființată secția „Astrei", respectiv despărțământul cu sediul la Panciova, care a inclus localitățile: labuca, Glogoni, Ofcea, Omolița și Satu-Nou; apoi a fost întemeiat despărțământul cu sediul la Petrovgrad, cuprinzând organizațiile locale din următoarele sate cu populație românească: Eaica, Uzdin, Sarda, Toracul Mare și Toracul Mic, Clec,*

lancahid și Rusko Selo (Chisiroș); despărțământul cu sediul la Cuvin include localitățile: Doloave, Deliblata și Mara- morac; despărțământul cu sediul la Vârșeț a înglobat societățile locale din următoarele sate: Vlaicovăț, Râtișor, Coștei, Voivo- dinț, lablanca, Mesici, Sălcița, Marcovăț, Srediștea Mică, Jamul Mic, Mărghita și Sân-Ianăș. La începutul lui aprilie 1938 a fost organizat despărțământul „Astrei" cu sediul la Alibu- nar, aparținându-i societățile culturale din următoarele sate: Seleuș, Sân-Mihai, Nicolinț, Petruvăsela. și Dobrița. Ultimul despărțământ și-a avut sediul la Biserica Albă și acestuia aparțineau următoarele localități cu popmlație românească: Grebe- nat, Straja, și Oreșat. Prin urmare, în total au existat 6 des- păițăminte ale „Astrei" care au cuprins toate localitățile în care trăiesc români.

[437] Nădejdea, *nr. 6 din 6 februarie 1938, A. Fiștea:* Sus inimile noastre!

[438] *Idem, nr. 18 din 1 mai 1938.*

353 *idem, nr. 33 din* 5 *iunie 1938; vicepreședinții Comitetului Central: Șt. Sperchez, preot, Pantelimon Jepcea, directorul Institutului de Credit și Economii din Cuvin, secretar general Adam Bulic, economist și redactorul ziarului „Nădejdea"; membri Comitetului Central: A. Butoarcă, N. Măda, I. Mităr, preot (și încă 7 preoți), Traian Mucuceanu, economist din Etica și alții.*

[354] *Ministerul Afacerilor Interne, Secția Banovinei Dunărene (Dunavska Banovina) din Novi Sad 11/2 nr. 69707 din 6 octombrie 1938.*

[439] Nădejdea, *nr. 27 din 2 iulie 1939.*

[440] *Idem, nr. 42 din 25 octombrie 1931.*

[441] Unirea Română, *a.I, nr. 93 din* 7 *septembrie 1931, pag. 1* — I. Cherchez, *Românii din Banatul iugoslav și activitatea lor.*

[442] Nădejdea, nr. *1 din 1 ianuarie 1932, — Constituirea Asociației preoților români ortodocși din Banatul iugoslav.*

[443] *Idem, nr. 32 din 6 august 1933, — Societatea femeilor din Cuvin.*

[444] Foaia poporului român, nr. 25 *din 27 iunie 1937, — Constituirea Asociației foștilor voluntari români — Secția iugoslavă.*

[445] Graiul Românesc, nr. *23 din 15 iulie 1924.*

[446] Universul, *București, nr. 141 din 23 iunie 1929.*

[447] Libertatea, *Pancíova, numărul din 27 februarie 1972., pag. 9* — G. Popi: *„Opinca — foaie poporală" (Vârset — 1918—1919).*

[448] *Proprietarul ziarului „Graiul Românesc" și fostul deputat Dr. I. Jianu a părăsit Alibunarul și a trecut în România (stabilindu-se în Timișoara).*

[449] Lumina, *Panciova, nr. 3 din 12 iunie 1927.*

[450] Nădejdea, nr. *2 din 1 mai 1927, — Din apelul adresat românilor din Regatul S.C.S.*

[451] Abecedarul de *Iosif Moldovan, Nicolaie Boșcaiu, lu- liu Grofșoreanu și Petru Vancu, învățători, întocmit pentru a fi folosit în școlile românești din Regatul S.C.S., adaptat de Romulus Roman. Editor și tipografia „Napredak" Panciova.*

[452] Istoria sârbilor, croaților și slovenilor — *pentru școa- lele primare române — clasa IV, V și a Vl-a, scrisă de Milan Rabrenovic, tradusă de Romulus Roman, Ediția l-a, Tipografia „Napredak", Panciova, 1925.*

[453] Calendarul poporului, *editat pe anul 1922—1923 și 1924 la Biserica Albă, iar pe anul 1925 la Panciova.*

[454] Calendarul nostru, *editat pe anul 1925 și 1926 la Lugoj, în ediția autorului.*

[455] Sevema Straza, *Velika Kikinda, a.I, nr. 45 din 17 iunie 1930.*

[456] Fruncea, *Timișoara, a.IV, nr.* 7 *din 14 februarie 1937.*

[457] *Idem, nr. 50 din 13 decembrie 1936, pag. 3, — Gurie Ursulescu; Scrisori misionare, traducere de preotul A. Uroș din Doloave.*

NOTA AUTORULUI

Monografia ROMÂNII DIN BANATUL IUGOSLAV ÎNTRE CELE DOUA RĂZBOAIE (1918—1941) a apărut in limba sărbo-croată în editura Institutului pentru cercetarea istoriei Voivodinei din Novi Sad, în anul 1976. Fiind prima lucrare științifică care tratează situația social-economică, politică și culturală a românilor bănățeni în perioada interbelică, ediția l-a a fost epuizată repede. Institutul pentru cercetarea Voivodinei a luat inițiativa ca ediția a II-a a monografiei să fie editată în limba română, pentru a fi accesibilă și cititorilor care nu cunosc suficient limba sârbo-croată. Propunerea a fost argumentată și prin faptul că este vorba de prezentarea diferitelor aspecte ale vieții românilor *intr-o perioadă zbuciumată de existență a Iugoslaviei.*

Lucrarea este elaborată pe baza materialului documentar din arhive și a presei contemporane, elucidând condițiile specifice în care a trăit și activat minoritatea națională română de pe< aceste meleaguri.

Ediția a II-a în limba română este revăzută și îmbunătățită, cuprinzând la ANEXE mai multe documente în comparație cu ediția l-a. Menționăm că aceste documente autentice oglindesc în mod real și frământările naționalității române din Banatul iugoslav. De aceea autorul a inclus în monografie următoarele documente ale vremii, care nu au fost publicate în ediția a l-a:

— Programul Partidului Român din Regatul Sârbo-Croato- Sloven;

— Statutele Partidului Român din Regatul S.C.S

— — Statutul Asociației culturale a românilor din Regatul S.C.S. (menit spre folosința societăților culturale);

— Epistoală deschisă către frații noștri! — „Act frățesc";

— Statutele Asociației pentru cultura poporului român din Banatul iugoslav „Astra";

— Statutele Cooperativei agricole de economie și credit „Solidaritatea țărănească" (extras din partea l-a).

Traducerea monografiei în limba română este realizată de autor, cu străduința de a exprima în mod științific, dar și pe înțelesul cititorilor, toate aspectele vieții economice, politice și culturale ale românilor din

Banatul iugoslav în perioada dintre cele două războaie mondiale (1918—1941).

Rog publicul cititor să mă scuze pentru exprimarea greoaie întâlnită în unele părți ale cărții.

G. P.

RESUME

Les Roumains du Banat yougoslave vivent soit dans des localites homogenes soit ensemble avec les Serbes. Aujourd'hui sur le territoire de la region de Voivodina vivent 52.987 roumains dont la plupart sont des agriculteurs, tandis que dans le passe ils etaient connus comme eleveurs de betail.

Apres 1'effondrement de I'Autriche-Hongrie et le partage du Banat entre la Roumanie et le Royaume des Serbes, Croates et Slovenes, des changements economiques et sociaux se pro- duisent dans la vie des Roumains yougoslaves, qui continuent leur vie dans le nouveau cadre de l'6tat yougoslave. La ma- jorite des intellectuels roumains du Banat yougoslave se sont etablis en Roumanie, apres 1919, ainsi que la paysannerie roumaine resta sans intellectuels. Les seuls intellectuels restes etaient les pretres et quelques instituteurs ainsi qu'un petit nombre d'autres professionnels.

Habitant les villages, les roumains du Banat yougoslave ne disposaient pas, dans la periode comprise entre les deux grandes guerres mondiales, d'entreprises economiques impor- tantes. Dans quelques villages roumains existaient des maga- sins et cooperatives. En echange, ils possedaient des instituts de credit et economie dont le plus connu etait ,,Luceaferul" de Vrsac.

Les roumains du Banat n'ont pas beneficie de la reforme agraire, fait qui a provoque des mecontentements dans leurs rangs. Plusieurs families pauvres roumaines ont emigre, par suite, en Dobroudja.

Pendant les premieres annees qui ont suivi la

creation du Royaume des Serbes, Croates et Slovenes, la politique des

 classes dominatrices envers les minorites ethniques n'epargnait pas ni les roumains, qui ne jouissaient de doits nationaux et culturels. La situation a change dans une certaine mesure en 1923, lorsque les roumains du Banat on fonde leur parti politique.

Les representants de la bourgeoisie et de 1'intellectualite roumaines — d'ailleurs peu nombreux — fondent, en 1923, le parti politique roumain, â dessein de realiser leurs droits mi- noritaires. Quoi qu'il a obtenu quelques resultats insignifiants, 1c Parti roumain menait une politique hesitante et dans son cadre apparurent des divergeances permanentes ce qui affai- blit son role.

A la suite de 1'introduction de la dictature royale du 6 janvier 1929, les luttes politiques ont cesse et le Parti roumain, ainsi que les autres partis politiques, a ete interdit. La vie politique recommence graduellement et en representant des roumains s'impose le Comite central roumain. A I'oocasiOn des elections parlamentaires du mai 1935, les roumains reussis- sent â elire leur depute au parlament de Belgrade. Peu de temps apres, les conflits entre les representants de la vie politiques et culturelie des roumains reapparaissent. L'associa- tion culturelle ,,ASTRA" fait des tentatives d'aplanir la dis- corde. En dehors de I'association ,,Astra", les roumains du Banat avaient aussi d'autres associations culturelles lesquelles se heurtaient â des obstacles dans leur activite.

Un certain nombre des roumains du Banat etaient enca- dres dans le mouvement socialiste et ouvrier. Dans plusieurs villages habites par les roumains existaient des syndicats ouvriers dont les membres etaient des travailleurs agricoles.

La situation des roumains du Banat n'etait pas favorable dans le domaine de 1'enseignement. Apres 1918, le nombre des instituteurs roumains diminua considerablement au prejudice de 1'enseignement dans la langues matemelle. Cette situation s'ameliora â peine apres la conlusion de la Convention roumano-yougoslave concenrnant la regiementation de la si-

tuation des ecole elementaires du Banat, lorsque un grand nombre d'instituteurs contractuels sont venus de Roumanie et â Vrsac ete cree une section roumanie aupre du lycee et de l'ecole normale d'instituteurs. JI y avait aussi des sieves et eiudiants roumains qui faisaient leurs etudes en Roumanie, mais ils se heurtaient â des certains obstacles.

247

En depit du fait que la Roumanie et la Yougoslavie etaient des pays allies, membres de la Petite Entente, les gou- vemements bourgeois des deux pays procedaient avee mefiance â la regiementation du probleme minoritaire du Banat.

Dans le domaine culturel, les roumains du Banat you- goslave pouvaient instituer des associations culturelles et de developper une activite artistique ayant un caractere amateur.

Pendant la periode comprise entre les deux grandes guerres mondiales, les roumains du Banat yougoslave n'avaient pas d'activite editoriale, sauf quelques manuels scolaires et calendriers. En ce qui concerne la presse, il est interessant de mentionner comme chose caracteristique qu'il y avait plusieurs hebdomad aires et revues de courte duree, â 1'exception de 1'hebdomadaire „Nădejdea" lequel paraissait sans interruption de 1927 â 1944.

ANEXE

congresul său I. în Alibunar la 10. Februarie 1923. după bună chibzuială au primit unanim următorul

PROGRAM

al „Partidului Român" din Reg. tul Sârbo-Croato-Sloven.

STATUTELE PARTIDULUI ROMÎN DIN REGATUL S.H.S.

Art. 1. Aderenții programului romînesc primit în marea adunare generală din 10 Faur 1923 în Alibunar se organizează într'un partid politic ce va purta numele „Partidul romîn din regatul S. H. S.“.

Art. 2. Scopul partidului este a lucra pentru împlinirea dorințelor depuse în programul său, prin ziare, cărți, conferințe, adunări și activitate politică pe toate terenele vieței publice și în Scupștină (parlament).

Art. 3. Membrii acestui partid sunt acei cetățeni ai regatului S. H. S., care acceptând programul partidului, se înscrie de membrii la vre o organizație locală și se supun disciplinei de partid.

Art. 4. Alegătorii cîte unui sat adunîndu-se într'o adunare generală declară organizația locală a partidului de organizată alegindu-și comitetul, care este îndreptățit mai tîrziu a aduce hotărîri asupra primirei vreunui nou membru în sînul partidului.

Art. 5. Comitetul comunal va conduce o listă precisă alfabetică a membrilor săi păstrînd subscrierea (declarația) de membru al fiecărui alegător egal îndreptățit.

Art. 6. Organele partidului sunt: Comitetul central, Comitetul districtual, cel cercual și cel comunal sau local.

Art. 7. Comitetul central se compune din președintele și vicepreședintele, sau alți doi delegați supleanți ai fiecărui comitet comunal, el este cel mai înalt for, el hotărăște în toate chestiunile principale importante ca de exemplu, modificarea programului designarea candidaților pentru alegeri parlamentare și hotărâre în caz de apelație pentru alegerile districtuale și cercuale.

Art. 8. Comitetul central alege din sînul său un comitet restrîns executiv din 15 persoane pentru conducerea agendelor administrative și efeptuirea hotărîrilor luate de C. c.

Art. 9. Președintele partidului este totodată președintele comitetului central și al corn, executiv. Toate comitetele î-și aleg cîte un birou compus din președinte, vicepreședinte, secretar și casier.

Toate comitetele alese au dreptul de a-se întregi

cu cel mult jumătate din numărul membrilor lor invitînd astfel de

 aderenți merituoși, cari nu au fost aleși, având și ei vot decisiv.

Art. 10. Comitetul central ține anual cel puțin o ședință, iar cel executiv cel puțin patru ședințe anuale în locul și ziua ce o va stabili biroul lor sau și în cazuri extraordinare, cînd a patra parte a membrilor vor cere aceasta în scris dela prezidiu, indicînd precis scopul și ordinea de zi.

Art. 11. Comitetul comunal local se compune în fiecare localitate unde se constitue partidul romîn din cel puțin 12 membrii sau după câte 50 alegători înscriși cîte unul. El se constitue într'un birou ca cel central.

Art. 12. Comitetul comunal ține adunări lunar cu ordinea de zi anunțată trei zile înainte și aduce hotărîre fiind prezenți cel puțin jumătate din membrii comitetului, și de cîte ori cere lipsa se convoacă de președinte sau de una patra din membrii comitetului.

Art. 13. Comitetul comunal are toate acelea drepturi de a aduce propuneri și hotărîri în acele chestiuni, cari interesează sau cad în competința reprezentanței comunale, el este organul executiv al comitetului central, este totodată primul for disciplinar asupra membrilor săi. El are mai ales dreptul prin cei doi reprezentanți ai săi din c. c. a influința întreg mersul lucrărilor și a influința întreg mersul lucrărilor, cari obvin în c. c.

Art. 14. Comitetul cercual se formează pentru fiecare cerc administrativ, compus fiind din președintele și vicepreședintele fiecărui sat din cerc sau seplenții lor și se consfcibue biroul ca cel central.

Art. 15. Comitetul cercual ține cel puțin de 4 ori ședințe la convocarea președintelui sau a 1/4 din membrii comitetului și aduce hotărîri fiind presenți jumătate din numărul total al membrilor cu majoritate de voturi.

Art. 16. Comitetul cercual aduce hotărîri în l-grad contra deciselor atăcate de corn, comunale, îngrijește toate afacerile ce vin în competința cercului și e răspunzător comitetului central.

Art. 17. Comitetul districtual (județean) se compune din președinții și vicepreședinții corn, cercuale sau suplenții lor; el ține cel puțin odată

ședințe, îngrijește de toate agendele cari cad în competința unui district și este forul de g. II. pentru hotărârile atăcate prin albe ale corn, comunale.

Art. 18. Pînă cînd satele noastre sunt în un district, comitetul central împlinește locul celui districtual.

Art. 19. Comitetul central poate fi convocat în ședințe extraordinare numai pe baza hotărîrei corn, executiv pe ziua și locul ee-1 va stabili din caz în caz cu o ordine de zi stabilă publicată cel puțin 8 zile mai înainte.

Art. 20. Comitetul central, ca și toate celelalte pot aduce hotărîri valide, dacă jumătate din membrii săi sunt de față și dacă majoritatea celor prezenți o primește.

Art. 21. Membrii ai corn, central sunt deputății dietali aleși, precum și a celor cercuale, și ai celor districtuale, deputății cercuali respective comitatensi, eo ipso (dela sine).

Art. 22. Comitetele se aleg pe durata de 5 ani.

Comitetul executiv are dreptul în cazuri extraordinare, de a disolva comitetul comunal.

Art. 23. Votare se face prin sculare în picioare sau votare nominela, ori chiar prin votare secretă, dacă 1/4 parte din cei prezenți o cere.

Art. 24. Cine face și presintă vre-o altă listă de candi- dare, decât cele compuse de comitetele respective, se consideră ca eșit din partidul nostru.

Art. 25. Partidul nostru î-și are cassa s'a pe lingă fiecare comitet, iar de veniturile acestor casse să împuternicește comitetul executiv ca să îngrijească la timpul său aducând dispoziții de contribuție după buna s'a chibzuială.

Art. 26. Ca organ de publicitate, ziar-al partidului, se consideră acela, pe care-1 recunoaște comitetul executiv și de a cărui redactare spirituală și susținere materială să se îngrijească o comisie restrînsă de 3—4 persoane designate de comitetul executiv.

Art. 27. Pedepsele ce comitetele le pot impune membrilor lor sunt: dojana înscris și apoi în public, eschiderea dela un număr anumit de ședințe, eschidere din partid.

Art. 28. Dacă majoritatea absoluta a numărului total al membrilor din un comitet oarecare votează neîncredere alesului lor (deputatului) are se demisioneze, dar nu se va supune, sa fie eschis din partid.

Art. 29. Comitetul central și executiv nu are loc stabil, celelalte în localitatea lor, sau în centrul lor.

Art. 30_. Corn, executiv se împuternicește de a stabili ținuta de urmat a partidului pentru împlinirea postulatelor programului nostru.

Art. 31. Aceste statute vor fi valabile după ce vor fi primite de comitetul central și vor fi publicate în foaia partidului.

Actele și toate cărțile partidului le pastreaza notariul (secretarul).

Aceste statute au fost primite în ședința comitetului central din 29. Iunie 1923. în Vrăac (Vîrșaț).

Convenţiune

Relativă la Reglementarea Şcolilor Primare Minoritare din Banat

Tipografia Rapid, Timişoara I, Sir. Gheorghe Lazâr 12

Articolul 1.

Şcolile primare minoritare române din Banatul Jugoslav, precum şi şcolile primare minoritare serbo-croate din Banatul român vor fi şcolile publice de Stat, conform cu legile şi regulamentele în vigoare în Regatul Iugoslaviei, respectiv în Regatul României.

Articolul *2.*

In şcolile primare minoritare române din. Banatul Jugoslav şi în şcolile primare minoritare serbo-croate din Banatul român, limba de preedare va fi limba română, rspectiv limba serbo-croată.

Cu începerea din *anul al treilea se va preda limba serbo- croată,* respectiv limba română ca obiect de studiu, șase ore pe săptămână, iar trei ore pe săptămână, în plus, vor fi întrebuințate pentru predarea, în limba serbo-roată, *respectiv în limba română, a istoriei și a geografiei jugoslave, respectiv române.*

Articolul 3.

Institutorii (învățătorii) școlilor primare minoritare române din Banatul Jugoslav, precum și institutorii școalelor primare minoritare serbo-croate din Banatul român vor trebui să fie de aceeași confesiune și limbă cu majoritatea elevilor, dar de supușenie jugoslavă, respectiv română.

Articolul 4.

In școlile de orice categorie, predarea religiei ca materia conformă programului de învățământ stabilit, se va face în limba maternă a elevilor de către preoți, numiți de autoritatea competentă a Statului, după propunerea autorităților bisericești.

Dacă nu se găsește un preot în localitate sau dacă acesta este împiedecat, religia va fi predată de institutor.

Programul analitic al acestui obiect de studii va fi stabilit de către ministrul instrucțiunii publice, de acord cu autoritățile bisericești.

Articolul 5.

In localitățile *unde vor fi 20 de copii români,* respectiv serbo-croați, în vârstă de a urma la școală, *seva înființa o școală primară minoritară cu un institutor.*

Cererea pentru înființarea școlii va fi făcută de părinții copiilor și *naționalitatea copiilor va fi stabilită prin declara- țiunea părinților sau a tutorilor.*

Articolul 6.

Cele două Guverne vor avea grije de a pregăti un număr suficient de institutori calificați, a căror limbă maternă să fie limba română, respectiv serbo-croată, pentru predarea în școlile primare minoritare română

din Banatul Jugoslav, respectiv pentru predarea în școlile minoritare primare serbo- corate din Banatul român.

Până la momentul când toate posturile vacante ale școlilor publice române din Banatul Jugoslav vor fi prevăzute cu institutori care au terminat cursurile școalelor normale din Jugoslavia, precum și până când posturile vacante din școalele serbo-croate din Banatul român vor fi fost prevăzute cu institutori care au terminat cursurile școalelor normale din România, institutorii supuși Jugcslavi, respectiv români, care au terminat cursurile școalelor normale din România, respectiv din Jugoslavia, vor fi admiși a preda în aceste școli. *Acești institutori vor fi supuși la un examen complementar cu privire la studiile națională într'un termen de trei ani,* iar peste un an, la un exament practic, în urma cărora ei vor obține toate drepturile de care se bucură institutorii definitivi calificați.

Institutorii școalelor primare române din Banatul Jugoslav și institutorii școalelor primare serbo-croate din Banatul român care au terminat cursurile școalei normale înainte de 1 Noemvrie 1918 sub vechiul regim austro-ungar și care au trecut examenul pentru studiile naționale, vor fi confirmați definitiv, indiferent dacă au inrat în învățământ după această dată.

Articolul 7.

Apuntamentele (lefurile) institutorilor școalelor primare minoritare române din Banatul Jugoslav și ale profesorilor la școala normală din Vrșac, precum și apuntamentele institutorilor școalelor primare minoritare serbo-croate din Banatul român și ale profesorilor la școala normală din Timișoara, *vor fi plătite de Guvernele Statelor respective conform cu pres- criptiunile legilor lor.*

Când este vorba de o comună cu populațiune mixtă, comuna este datoare de a da edificiul și mobilierul necesar și de a întreține școala, cheltuelile vor fi repartizate între po- **257** pulațiune în proporție cu numărul și cu impozitele plătite de locuitorii interesați.

în localitățile unde minoritatea, cu tot numărul suficient de copii cerut pentru crearea unei școli, nu posedă școală ne- având provizoriu un edificiu sau institutori; copiii vor putea să frecventeze școala de Stat. Dar dacă numărul copiilor în vârstă de a frecventa

școala este inferior celui necesar pentru creearea unei școli primare a minorităților române respectiv serbo-croate, copii sunt obligați de a frecventa școala de Stat iugoslavă, respectiv școala primară românească.

Articolul 8.

Pentru pregătirea viitorilor institutori numărul necesar de profesori va fi numit la școlile normale din Timișoara și din Vrșac care vor ține în limba serbo-croată respectiv în limba română, următoarele cursuri: limba și literatura serbo- croată respectiv română, religia, didactica, cântecul religios și exercițiile practice.

Profesorii cari vor preda aceste cursuri la școlile normale din Timișoara vor fi aleși în primul loc printre supușii români, dar de naționalitate serbo-croată. Pentru aceste cursuri la școala normală din Vrșac profesorii vor fi aleși mai întâiu printre supușii Regatului Jugoslav, dar de naționalitate română.

în lipsa unor asemenea profesori cele două Guverne respective vor tocmi provizoriu prin contract profesori aleși printre supușii *calificați ai* României respectiv ai Iugoslaviei.

Elevii școlilor normale din Timișoara și din Vrșac vor trebui să fie supuși români respectiv iugoslavi cunoscând limba română, respectiv limba serbo-croată și de ea fi de aceeași confesiune ca și minoritatea serbo-croată respectiv română.

In vederea preparării elevilor care se destină la școala normală din Vrășac, respectiv la școala normală din Timișoara, o catedră de învățământ facultativ al limbei române, respectiv a limbei *serbo-croate, va fi înființată în primele patru clase ale liceelor din* Vrșac și Timișoara.

Articolul 9.

Atâta tâmp cât institutorii calificați în regulă pentru școlile primare ale minorității românești din Banatul Jugoslav respectiv ale minorității serbo-croate din Banatul românesc nu vor fi pregătiți în număr îndestulător, Ministerele

Instrucțiunii Publice ale Regatelor respective *se obligă*

de a angaja, prin contract, numărul institutorilor necesari.

Acești institutori urmează să fie aleși printre supușii români pentru Banatul Jugoslav și printre supuși jugoslavi pentru Banatul român.

Articolul 11.

Cele două Guverne respective vor avea dreptul le a pregăti cărți didactice pentru școalele primare ale minorității românești din Banatul Jugoslav respectiv ale minorității serbo- croate din Banatul român. Pentru pregătirea acestor cărți ei vor putea să consulte pentru materiile laice experții români respectiv serbo-croați și pentru manualele didactice de reli- giune, autoritățile eclesiastice respective.

Totuși vor putea fi utilizate ca manuale didactice cărțile editate în Regatul României respectiv în Regatul Iugoslaviei, cu condițiunea *de a fi autorizate prealabil de către Ministerele de Instrucțiune Publice respective.*

Articolul 12.

In comunele unde sunt două școli, română și jugoslavă, bugetele precum și direcțiunile școlilor vor fi deosebite și vor avea comitete școlare care vor stabili și executa bugetele, conform cu prescripțiunile legilor în vigoare.

Școlile perimare române din Banatul Jugoslav precum și școlile serbo-croate din Banatul român vor fi reprezentate în mod obligatoriu prin delegația lor la comitetul școlar regional. Acest delegat va fi ales în acelaș fel ca și ceilalți membri eligibili ai comitetului.

Articolul 13.

Școlile particulare confesionale sârbo-croate existând în conformitate cu legea română din 29 Decemvrie 1925, vor fi menținute la cererea părinților și reprezentanților autorităților competente actuale. *Școli noi particulare confesionale vor putea fi create* și întreținute de autoritatea aclesiastică competentă pe tot teritoriul Banatului românesc cuprins și al Klissurei, conform cu legile în vigoare în România.

Românii din Banatul Jugoslav, respectiv sârbii-croați din Banatul românești cuprinși fiind și cei cari locuiesc teritoriul Klissurei, vor putea, dacă aceasta le convine, să creeze și să conducă pe spesele lor școli minoritare private de învățământ

259 primar. învățământul în aceste școli se va face în limba maternă a elevilor. Aceste școli vor fi sub controlul direct al Statului și vor avea dreptul de publicitate.

Examenele elevilor se vor face de către proprii lor institutori și certificate liberate de către aceștia vor fi valabile și echivalente cu ale Statului.

Articolul 14.

Orice grupare de români în Banatul Jugoslav, respectiv orice grupare de sârbi-croați în Banatul românesc, care dorește să creeze o școală primară minoritară privată, trebue să constitue o comună școlară.

Fiecare comună școlară își are comitetul ei școlar compus din 10 membri aleși la adunarea părinților elevilor printre părinții elevilor și alte persoane.

După adunarea comitetului școlar, se constitue și alege președintele, casierul și secretarul. Președintele ale informează despre aceasta comuna politică și îi remite toate documentele referitoare la alegere. Cu începere din acea zi, dacă nici o o- biecțiune nu este făcută în privința regularității alegerii, comitetul școla ia posesiune de toate funcțiunile care i sunt impuse de către această Convențiune și de către reglementele școlare în vișoare.

Articolul 15.

In afară de obligațiunile descrise de legile în vigoare, competența comitetului școlar se întinde de asemenea și asupra următoarelor puncte.

1. De a asigura școalei clădirea școlară, mobilele, materialul didactic și tot ce este necesar pentru funcționarea regulată a școalei;

2. A pregăti datele necesare în privința numărului elevilor în vârstă de a frecventa școala și a întreprinde demersurile necesare pe lângă Ministerul Instrucțiunii Publice pentru a obține autorizațiunea de a desciide școala conform prescripțiunilor prezntei Convențiuni;

3. A alege institutorii și a cere aprobațiunea necesară Ministerului Instrucțiunii Publice;

4. Plata institutorilor a căror angajamente nu pot fi inferioare celor primite de institutorii de Stat, precum și plata întregului personal școlar;

5. Aplicarea măsurilor disciplinare în primă

instanță cu privire la corpul didactic;

C. întreținerea școalei și clădirilor școlare, precum și stabilirea bugetului școlar;

7. A asigura școalei, directorului ei și personalului care locuește în imobilul școlar combustibilul necesar;

8. De a înscrie pe noui elevii la începutul fiecărui an școlar și de a prezenta lista acestora Ministerului Instrucțiunii Publice;

9. Transcriera imobilelor școlare în registrele funciare instituite pe lângă tribunalele competente;

10. A veghia pentru ca niciunul din imobilele școlare să nu poată fi înstrăinat sau ipotecat în scopuri altele decât cele prevăzute del egile în vigoare și numai cu aprobațiunea Ministerului Instrucțiunii Publice;

11. A prezenta Ministerului Instrucțiunii Publice la începutul fiecărui an școlar, lista comitetului școlar.

Articolul 16.

Institutorii școlilor minuritare private trebue să fie supuși ai Regatului Iugoslaviei respectiv ai Regatului României și să aibă aceleași calificațiuni ca și institutorii școlilor primare publice.

In lipsa acestor institutori, în cursul celor 5 primi ani, atât timp cât durează prepararea unui personal didactic apropiat, pot fi angajați prin contract în școlile minoritare private, cu aprobarea Ministerului Instrucțiunii Publice institutorii posedând calificațiunile necesare. Acești institutori sunt obligați să treacă în termen de trei ani un examen asupra grubului materiilor naționale (limba de Stat, iteratura, istoria și geografia) în fața unei comisiuni și în conformitate cu programul determinat de Ministerul Instrucțiunii Publice, și în urmă, în termen de un an, examenul practic de institutor.

Pentru a înlesni aceste examene Ministerul Instrucțiunii Publice va putea să organizeze cursuri de vacanță *a căror frecventare va fi obligatorie pentru toți institutorii angajați prin contract.*

Institutorii școlilor private sunt ținuți să predea cursurile conform programului prescris pentru această categorie de școli și de a observa toate regulamentele și prescripțiunile în vigoare pentru școlile primare publice în genere.

Directorul școalei, propus de comitetul școlar și confirmat de Ministerul Instrucțiunii Publice, este însărcinat să întrețină toată corespondența cu Ministerul Instrucțiunii Pub**lice.**

Articolul 17.

La cererea comitetelor școlare, școalele materne (Kindergarten) cu limba de predare română respectiv serbo-croată vor putea să fie întemeiate dacă numărul copiilor prevăzute prin prezenta Convenție este asigurat.

Articolul 18.

In cazul în care institutorii de naționalitate serbo-roată predând în școlile confesionale serbo-croate în Banatul român și autorizați prealabil de autoritatea eclestiastică competentă, ar trece în serviciul școlilor române de Stat, ei vor fi plătiți cu retribuțiunile și indemnitățile de care se bucură institutorii de Stat în România. Anii de serviciu în școlile confesionale se vor socoti pentru înaintare și pentru drepturile la pensie conform legilorî n vigoare în România.

Articolul 19.

Prezenta convențiune va întră în vigoare după schimbul instrumentelor de ratificațiune de către Guvernele respective.

Spre credința cărora plenipotențiarii respective au semnat prezenta Convențiune și au întărit-o cu pecețiile lor.

Făcut în dublu original în limba franceză, la Belgrad în 10 Martie una miie nouă sute treizeci și trei.

(L. S.) Alexandru N. lakovaky
(L. S.) B. D. Jevtic

ACTUL MINISTERULUI AFACERILOR EXTERNE AL REGATULUI IUGOSLAVIEI DESPRE NUMIREA ÎNVĂȚĂTORILOR CONTRACTUALI ÎN

ȘCOLILE PRIMARE MINORITARE ROMÂNE DIN BANATUL IUGOSLAV

în legătură cu actul Ministrului Afacerilor Externe Con- fid. nr. 24179/III din 31 luna precedentă, Ministerul Învăță- mîntului are onoarea de a raporta, că pînă în prezent, în baza art. 9 al Convenției școlare iugoslavo-române, Domnul ministru

262 al învățămîntului pentru școlile primare minoritare române de stat a numit pe următorii învățători contractuali:

în Alibunar, cercul Alibunar: Arhire Constantin și Ionescu George;

în Petruvăsela, cercul Alibunar: Udrea Marina, Miclean George, Cursaru Ana și Pupezescu Ion;

în Sarcia-Nouă, cercul Alibunar: Dumitrache Ștefan;

în Sîn-Mihai, cercul Alibunar: Macsimovici Vasile, Vescu
Virgil, Florea Ion, Calota Alexandru și Gologan Ileana;

în Seleuș, cercul Alibunar: Șandru Teodor;

în Grebenaț, cercul Biserica Albă: Dascălu Constantin, Zaaria Petru;

în Straja, cercul Biserica Albă: Stănescu Florea;

în Nicolinț, cercul Biserica Albă: Jurca Cornelia, Rotcă Petru și Gherman Mariă;

în Toracul Mare, cercul Petrovgrad: Buza Ioan, Rînjală Constantin, Ciobanu Dumitru și Stancu Gheorghe;

în Toracul Mic, cercul Petrovgrad: Leonte Nicolae, Popescu Ioan, Pleieșanu Pompiliu și Melinescu Ioan;

în Ecica Veche, cercul Petrovgrad: Teodorescu Traian, Avramescu Mihai;

în lancahid, cercul Petrovgrad: Oprea Nicolae;

în Coștei, cercul Vîrșeț: Ciobanu Pavel;

în Jamul Mic, cercul Vîrșeț: Constantinescu Gheorghe;

în Mărghita, cercul Vîrșeț: Băsceanu Nicolae;

în Marcovăț, cercul Vîrșeț: Mioc Iosif;

în Mesici, cercul Vîrșeț: Oprea V. Aurel;

în Sâlcița, cercul Vîrșeț: Bălteanu Ion;

în Uzdin, cercul Kovacica: Voinea Marin, Ionescu Petru și Secu Florea;

în Deliblata, cercul Cuvin: Zarcuzone Leonid și Matei Ion;

în Satu-Nou, cercul Panciova: Țicu Teodor, Schiopu Teodor și Andrei Cornelia;

în Glogoni, cercul Panciova: Teofănescu Ecaterina;

în Doloave, cercul Panciova: Popescu Dumitru; și

în Ofcea, cercul Panciova: Ursache Constantin.

(ARHIVELE IUGOSLAVIEI, Belgrad — Fond Ministerul Instrucțiunii 66 nr. O.n. Confid. 977/1935)

Taksa platena

Vrțac. 8 Noemvrie I OH». Anul I Nr J»

FOAIA POPORULUI ROMAN

Organ săptămânal de cultură și informațiuni pentru Românii din Banatul iugoslav
Apare sub îngrijirea unui comitet de redacție.

Redacția și Administrația
Rodakcija I administradjai
Vriac. Rralja Petra trg 33.

Iziazi nedeljom Apare Duminica
Prețul abonamentului:
Cene pretplate

Redactor responsabil
Odgovorni urednik
Pr Ion Mitar
Tipografia V.A.D. J.F. Kirchner Vrșac

STATUTELE
Asocia(iunii pentru cultura poporului român din Banatul Jugoslav, »Astra«

Art. 1.
Titlul.

Titlul »Asociațiunii« e: »Asociațiunea pentru cultura poporului român din Banatul jugoslav«, pe scurt: »Astra«. Acest titlu formează și inscripțiunea sigilului societății.

Șediul »Astrei« este crașul Vrșac (Vârșeț).

Art. 2.
Scopul și mijloacele

Scopul »Astrei« este: înaintarea culturii poporului român din Banatul Jugoslav prin editarea de publicațiuni literare, științifice și artistice; înființarea de cămine (case) culturale, de biblioteci poporale, de reuniuni de cetire, muzică și cântare, de coruri și fanfare, muzee și alte colecțiuni; acordarea de premii și ajutoare pentru diferite specialități de știință, artă și industrie; expoziții, producții și conferințe publice; înființarea unui fond pentru ajutoare de școli și internate; cultivarea sporturilor și în fine prin orice alte organi- 264 zațiuni legale, cari vor putea contribui la prosperaera culturii, atât spirituale cât și economice a

Românilor.

»Astrei« i-se va putea alipi orice însoțire culturală românească din cuprinsul Iugoslaviei, care urmărește scopul prevăzut la art. 2. și se obligă a lucra în cadrele statutelor și regulamentelor »Asociațiunii«.

Art. 3.

Limba oficială a »Asociațiunii« în toate afacerile ei este limba română și sârbo-croată, iar în raporturile sale cu oficialitățile este cea a statului.

Art. 4.

Asociațiunea va susține un ziar sau o revistă periodică pentru publicațiunile sale oficiale și literare, precum și pentru publicarea a tot ce ar putea interesa păturile largi ale poporului român.

Art. 5.

Mijloacele materiale pentru realizarea scopului «Asocia- țiunii« sunt următoarele:

1) Sumele intrate dela membrii »Asociațiunii«.

2) Venitele realizate din publicațiunile și întreprinderile »Asociațiunii«.

3) Venitele petreecerilor, concertelor, întrecerilor de coruri și fanfare, conferențelor, loteriilor și expozițiunilor ce se vor aranja în favorul ei.

4) Donațiuni, legate și moșteniri.

5) Colectele ce se vor intreprinde în favorul ei.

Art. 6.

Fondul

Din sumele plătite de membrii fondatori și pe viață se formează fondul general.

Din venitele acestui fond 2Oo/$_{fl}$ se capitalizează, iar 8O»/o se pot folosi pentru acoperirea trebuințelor curente ale »Aso- ciațiunii«. Fondul general se poate investi și în realități.

Art. 7.

Membrii »Asociațiunii« sunt: fondatori, pe viață activi, ajutători, corespondenți și onorari.

Membru al »Asociațiunii« poate fi orice

corporațiune și alte persoane juridice, apoi oricare român sau româncă, dacă va fi admis din partea comitetului central.

Respingerea nu se motivează. Membri onorari, corespondenți și ajutători pot fi și cetățenii altor state și de alte naționalități.

Membrii »Asociațiunii« primesc biletul de legitimare după achitarea taxei în fiecare an, iar cei fondatori și pe viață după achitarea întregei taxe.

Art. 8.

Taxele membrilor le stabilește adunarea generală la propunerea comitetului central.

Art. 9.

Membrii onorari vor fi numiți prin adunarea generală la propunerea comitetului central, în temeiul meritelor lor deosebite față de »Asociațiune«.

Membrii corespondenți vor fi numiți deasemenea prin adunarea generală, la propunerea comitetului central.

Membri onorari și corespondenți sunt scutiți de taxe.

Art. 10.

Membrii fondatori, pe viață și activi, sunt datori să conlucreze din toate puterile pentru înaintarea scopului societății; ei sunt în drept să facă propuneeri în acest înțles în adunările generale, au drept dee inițiativă și vot deciziv în aceste adunări, iar organul »Asociațiunii« și alte publicațiuni le primesc cu preț redus.

Membrii ajutători au vot consultativ în adunările des- pârțămintelor și ale cercurilor culturale din comune.

Art. 10.

Calitatea de membru al »Asociațiunii« încetează:

a) prin moarte,

b) prin repășire,

c) dacă refuză plătirea taxei anuale și

d) dacă este exclus prin hotărârea comitetului central.

Art. 12.

Comitetul central poate exclude din șirul membrilor: a) pe cei osândiți pentru fapte

criminale infamante,

b) pe cei cari lucrează contra intereselor »Asociațiunii«. Contra excluderii se poate apela la proxima adunare generală.

Art. 13.

Organismul

Agendele »Asociațiunii« le îndeplinesc:
a) Adunarea generală,
b) Comitetul central,
c) Funcționarii ei,
d) Adunările și comitetele cercuale, eventual regionale, e) Adunările și Comitetele despărțămintelor și, f) Cercurile culturale din comune.

Art. 14.

Adunarea generală

»Asociațiunea« va ține în fiecare an o adunare generală ordinară. La caz de necesitate se poate ține și mai adunări generale extraordinare. La adunarea generală iau parte toți membri »Asociațiunii«. Vot decisiv au numai acei membri fondatori, pe viață și activi, cari au fost declarați membrii în anul precedent adunării generale și și-au achitat taxa curentă.

Ceice au devenit membrii în anul în care se ține adunarea generală au vot consultativ. Vot consultativ au și toți membrii onorari și corespondenți.

Convocarea adunării, generale se va publica în ziarele române.

Adunarea generală fixează din an în an locul proximei adunări, iar comitetul central ziua adunării.

Votul se dă în persoană, iar persoanele morale pot fi reprezentate în adunarea generală prin câte un mandator. Membrii se legitimează prin biletul prevăzut la art. 8.

Art. 15.

Agendele adunării generale sunt următoarele:

a) Alege dintr membrii »Asociațiunii« pe timp de 3 ani pe președintele »Asociațiunii« și comitetul central, care constă pe lângă membrii de drept (cari sunt toți prezidenții secțiilor »Asociațiunii«), încă și din 20

membrii activi;

b) designează principiile conducătoare pentru ajungerea scopului »Asociațiunii« în administrarea averii;

c) decide asupra primirii membrilor onorari și corespondenți și asupra apelului meembrilor excluși de comitetul central (ar. 13.);

d) examinează socotile anuale ale cassei și dă, eventual refuză descărcarea;

e) aprobă bugetul »Asociațiunii« pe anul viitor și autorizează comitetul central cu executarea lui;

f) decide asupra premiilor și stipendiilor pentru diferite specialități de știință, arte și industrie;

g) decide asupra propunerilor făcute de comitetul central;

h) decide asupra propunerilor venite dela comitetele regionale, cercuale, despărțăminte și dela membrii »Asociațiunii«, dacă au fost prezentate Comitetului Central cel puțin cu 8 zile înainte de adunarea generală, comitetul fiind dator a-și da părerea asupra lor;

i) ia act fără desbatere și fără votare, de răspunsurile președintelui la interpelațiunile făcute din partea membrilor prezenți, dacă acelea s'au notificat președintelui în scris cu cel puțin 3 zile înainte de adunarea generală;

l) fixează locul proximei adunări generale, eventual însărcinează și cu aceasta comitetul central și ia măsuri pentru verificarea proceselor sale verbale;

m) aprobă regulamentele făcute de comitetul central cu privire la toate lucrările și instituțiunile »Asociațiunii«.

Art. 16.

Adunarea generală poată să facă modificări de statute, însă numai prin 2/3 din voturile membrilor prezenți.

Scopul și caracterul «Asociațiunii« nu vor putea fi obiectul desbaterilor și al hotărârilor luate în adunarea generală sub nici o oondițiune.

Art. 17.

Hotărârile adunărilor generale numai atunci vor

avea putere legală, dacă adunarea va fi convocată cu cel puțin 15 zile înainte prin ziarele române.

Art. 18.

Adunarea generală decide cu majoritatea voturilor membrilor prezenți, iar dacă voturile împărțite în număr egal, decide votul președintelui.

Art. 19.

Comitetul Central

Comitetul Central ține în fiecare an două ședințe plenare și tot la 3 luni una ordinară; în caz de trebuință și mai multe, la cari vor fi invitați toți membrii.

Ședința o convoacă și conduce președintele »Asociațunii«, în lipsa acestuia un vicepreședinte, iar lipsind aceștia, cel mai în vârstă dintre membrii prezenți ai comitetului.

Art. 20.

Deciziuni valabile se pot lua în comitet numai dacă la ședința plenară participă afară de președinte cel puțin același număr de membrii, care se cere pentru ședința ordinară sau extraordinară, adecă 6 membri.

Art. 21.

Ședințele plenare ale Comitetului Central li se rezervă: a) alegerea alor 2 vicepreședinți din sânul său;

b) alegerea membrilor pentru forul superior cu care va comunica în tot ce privește cercul și terenul de activitate ale organizațiilor legale alipite »Asociațiunii« (sonf. at. 2. st.),

c) alegerea funcționarilor,

d) încheierea socoților și a proiectului de buget,

e) raportul către adunarea generală,

f) stabilirea regulamentelor,

g) fixarea timpului și a programei adunării generale,

h) alte chestiuni, pe cari ședințele ordinare și extraordinare le vor aviza ședinței plenare.

De atribuția ședințelor ordinare și extraordinare ale comitetului se țin următoarele drepturi și îndatoriri:

a) primirea eventual respingerea ori excluderea membrilor fondatori, pe viață, activi și ajutători;

b) Supravegherea institutelor înființate de »Asociațiune«;

c) organizarea și supravegherea despărțămintelor, eventual a regiunilor și cercurilor culturale, a corurilor și fanfarelor din comune;

d) administrarea averii »Asociațiunii« și îngrijirea de sporirea ei' prin câștigarea de membrii noui, de donațiuni, și prin aranjarea de loterii, de expoziții, de colecte și alte mijloace potrivite;

e) acordarea concendiilor, cari trec de 8 zile, pe seama funcționarilor salarizați;

f) dreptul de disciplină asupra funcționarilor;

g) primirea și cenzurarea însuși sau prin alții a operatelor științifice și literare ce i-se .trimit;

h) îngrijirea de încassarea venitelor »Asociațiunii« și în scopul acesta numirea de colectanți în deosebite ținuturi;

i) controlarea activității funcționarilor;

l) executarea hotărârilor adunării generale și ședințelor plenare ale Comitetului Central;

m) deciderea convocării ședinței plenare a comitetului;

n) exercitarea tuturor drepturilor, cari nu sunt rezervate adunării generale și ședinței plenare a comitetului;

o) aranjarea de festivități și concursuri de coruri și fanfare cu ocaziunea adunărilor generale. Pentru ținerea ședinței ordinare sau extraordinare serecere în afară de președinte, un număr de 6 membrii.

Art. 22.

Funcționarii »Asociațiunii« sunt următori:

1) Președintele,
2) vicepreședinții,
3) juris consultul,
4) secretarul general,
5) secretarul literar,
6) cassierul,
7) controlond,

8) bibliotecarul,
9) custodele muzeului,
10) arhivarul,
11) economul și
12) conferențiarii.

Comitetul central, după trebuință, poate îmbina mai multe posturi, afară de posturile de cassier și controlor, cari nu pot fi încredințate aceleeași persoane.

Art. 23.

Toate funcțiunile sunt onorifice. Salariate pot fi toate celelalte funcțiuni înafară de cele președintelui, vicepreședinților și jurisconsultului, dar numai în cazul când mijloacele »Asociațiunii« vor permite aceasta.

Funcțiunile salariate se vor norma prin regulament special.

270

Art 24.

Președintele

Drepturile și obligațiunile președintelui sunt următoarele:

a) convoacă și conduce adunarea generală și ședințele comitetului central;

b) reprezintă »Asociațienea« în afară, dar nu poate lua angajamente în numele »Asociațiunii« fără învoirea Comitetului central;

c) îngrijește de executarea hotărârilor adunării generale și ale comitetului central, dispune scontraera cassei din timp în timp.

Agendele președintelui în comitetul central se normează prin regulamentul afacerilor interne ale comitetului.

Art. 25.

Viceprezidenții

Viceprezidenții suplinesc pe prezidentul »Asociațiunii« în toate drepturile și obligațiunile lui, când acesta este împedecat.

Art. 26.

Juriconsultul

Juriconsultul dă păreri juridice în toate chestiunile de drept, și reprezintă în caz de trebuință »Asociațiunea« în fața auto- Simonca c. 60465 Românii din Banat 19 XI 1996 rităților publice, Ca reprezentant, beneficiază de toate drepturile asigurate în legile țării pe seama advocaților.

Art. 27.

Secretarul general

Secretarul general este directorul biroului, păstrează si- gilele »Asociațiunii«, raportează în ședințele comitetului asupra exibitelor intrate, redactează și subscrie procesele verbale ale ședințelor comitetului, concipiază expedițiunile, atât cele prezidiale cât și cele ce sunt a se face pe baza hotărârilor comitetului, precum și rapoartele către adunarea generală, supraveghează purizarea și expedarea lor, precum și purtarea în ordine a registrelor »Asociațiunii«, poartă evidență despre co- misiuni și din când în când le prezintă președintelui spre orientare; administrează și distrube despărțămintelor aparatele de proiecțiuni.

Art. 28.

Secretarul literar

Secretarul literar studiază situațiunea generală, și ținând seamă de spiritul timpului, de puterea și necesitățile culturale ale poporului român, la timp potrivit inițiază desvoltarea și prosperarea scopulilor »Asociațiunii«, făcând propuneri la Comitet; este referentul chestiunilor științifice și literare, și poartă grijă de corespondență în afară cu societățile literare științifice; în fine redactează organul de publicitate și îngrijește de celelalte publicațiuni ale »Asociațiunii«.

Art. 29.

Cassierul

Cassierul întocmește și ține în evidență registrul membrilor »Asociațiunii«, grijește de incassarea și înregistrarea exactă a taxelor de membri conform regulamentului special, statorit în această privință, — de înregistrarea și administrarea corectă a averii

»Asociațiunii«, a obiectelor și a documentelor de valoare încredințate cassei; de acoperirea speselor încredințate cassei; de acoperirea speselor proiectate și asem- nate, de corespondența cassei »Asociațiunii« sub supravegherea prezedintelui; de prezentarea situației financiare din 3 în 3 luni și de încheierile anuale; de prezentarea propunerilor pentru investiri și alocări de capitaluri și de executarea lor la însărcinările primite din partea Comitetului, de pregătirea (compunerea) socoților și a proiectelor de buget, menite a fi prezentate adunării generale; păstrează una dintre cheile cassei și este referentul ordinar în afacerile financiare.

Cassierul va depune o cauțiune în suma canea o va stabili comitetul central, în cazul când va fi salarizat.

Art. 30.

Bibliotecarul

Bibliotecarul poartă grija de biblioteca »Asociațiunii« și de colecțiunile științifice, ce stau în legătură cu această bibliotecă. In special înregistrează, aduce la cunoștință în ședințele comitetului și ține în evidență toate operele și documentele literare și științifice, broșurile și gazetele cumpărate ori venite în schimb; păstrează publicațiunile »Asociațiunii« și grijește de vânzarea lor, având a administra sumele incassate la cassă cu document pe calea prezidului. Face propu- **272** neri pentru procurări de opere noui literare și științifice, având a prezenta raport despre sumele puse la dispoziția lui pentru acest scop; poartă consemnarea exactă despre cărțile împrumutate și poartă corespondența cu librăriile pentru publicațiunile de procurat. Bibliotecarul este responzabil de colecțiunile bibliotecii.

Art. 31.

Custodele muzeului

Custodele muzeului poartă grijă de muzeul »Ascciațiunii« și de toate colecțiile ce sunt în legătură cu el, după un normativ special.

înregistrează și aduce la cunoștință în ședințele comitetului toate obiectele intrate pentru muzeu, fie ca donațiune fie ca cumpărate, schimb sau depozit. Face propuneri pentru procurări și învestiri noui și prezintă

socoteală an de an despre sumele puse la dispoziție pentru trebuințele muzeului. Este responzabil pentru toate colecțiunile muzeuluui.

Art. 32.
Arhivarul

Arhivarul este custodele arhivei, păstrează jurnalele de exibite și actele biroului »Asociațiunii«.

Primește poșta nerezervată cassieruhii, bibliotecarului și custodelui, o înregistrează și o împarte referenților în drept.

Art. 33.
Controlorul

Controlorul contrasemnează socotelile »Asociațiunii«, păstrează a doua cheie a casei și este solidar răspunzător cu cassierul de averea »Asociațiunii«.

Art. 34.
Economul

Economul administrează realitățile »Asociațiunii«, gri- jește de conservarea lor, face propuneri comitetului referitor la învestiri noui, grijete de închirierea și arendarea realităților, de adaptarea și conservarea clădirilor, mobilierului și altor instalațiuni.

Art. 35.
Conferențiarii

Conferențiarii îndeplinesc lucrările ce li-se vor încredința pe baza unui regulament special.

Art. 36.
Despărțămintele

Membri »Asociațiunii« se grupează în despărțăminte (secții).

In fiecare plasă administrativă se va înființa câte un despărțământ. Sediul despărțământului va fi de regulă în vreo altă comună din plasă, dacă interesele »Asociațiunii« o cer. Intr'o plasă pot fi organizate după

trebuință și necesitățile geografice, mai multe despărțăminte.

Gruparea comunelor în despărțăminte se poate face și fără respectarea arondării plaselor.

Art. 37.

Dacă într'o plasă sunt două sau mai multe despărțăminte, despărțământul din centrul plasei va purta numele plasei, și va avea sediul totdeauna la sediul plasei.

Din Comitetul despărțământului central de plasă vor face parte de drept și președinții tuturor celorlalte despărțăminte din plasă. Mai multe plase se pot organiza în regiuni ale »Aso- căațiunii«.

Art. 38.

Pentru trebuințele despărțămintelor se vor reține taxele membrilor activi și ajutători, toate venitele întreprinderilor, serbărilor, producțiilor aranjate de despărțăminte, pecum și darurile și donațiunile făcute anume pentru despărțăminte.

Art. 39.
Cercurile Culturale

In fiecare comună în care se află cel puțin 10 membrii ai »Asociațiunii«, se poate înființa un cerc cultural sub numirea: Cercul cultural al »Asociațiunii« »Astra«, comuna N. N.

Din taxele membrilor activi și ajutători 50% se reține pentru trebuințele cercului cultural și 50% se transpune despărțământului.

Toate celelalte venite proprii ale cercului cultural rămân **integral acestuia.**

Art. 40.

Organizarea despărțâmintelor, a cercurilor culturale, a **eventualelor regiuni** și fixarea raporturilor dintre aceste orga- nizațiuni întreolaltă și față de organele centraleale «Asocia- țiunii« le va stabili Comitetul central prin regulament special.

Art. 41.
Dizolvarea

»Asociațiunea« se va putea desființa când membrii ei fondatori, pe viață și activi s'ar reduce la 10.

Hotărârea dizolvării, înainte de a-se executa, trebue înaintată Ministerului respectiv.

Art. 42.

în caz de desființare sau dizolvare din orice motiv, averea »Astrei« va trece în proprietatea Eparhiei ortodox române din Banatul Jugoslav, dacă aceasta se va înființa și va exista.

La caz contar, dacă această Eparhie nu se va înființa și nu va exista, averea »Astrei« va trece ca moștenire în proprietatea celor trei protopopiate ortodox-române din Banatul- jugoslav.

Statutele prezente s'au votat cu unanimitate la Adunarea generală a delegaților tuturor comunelor române din Banatul Jugoslav, ținută în ziua de 19. Martie 1636 în comuna Vladimirovac (Petrovăsâla).

Pr. Ion Mităr
președinte

Pr. Lazăr Cârdu
secretar

P. S. Țin să amintesc aci că, statutele acestea în două rânduri au fost respinse din partea autorităților superioare administrative și abia, după unele modificări, la a treia cerere au fost aprobate. Așa se poate explica bunăoară faptul că, aceste statute se referă numai la românii din «Banatul» Jugoslav; apoi Art. 3: «limba oficioasă a Asociațiunii este limba română și sârbo-croată« ... etc. E, în fine, aceasta ne va da mai mult de lucru, însă, frate Române, după atâtea străduință, astăzi avem Statutele «Astrei românilor« aprobate.

Mulțumită înțelepciunii Domnului Ministru al instrucțiunii publice, aceste statute au fost aprobate sub Nrul P. br. 36223 ex 4-IX-1936.

Rămâne ca aceiași delegați ai comunelor noastre românești să se întrunească la 10 Decemvrie a. c. în Vrăac (Vârșeț) conform decisului comitetului de acțiune, spre a fixa taxele de membrii și a fixa definitiv data organizării »Astrei« pe baza statutelor prezente.

Până atunci sunt rugați toți cărturarii satelor noastre să tălmăcească fraților noștri gândul sfânt și românesc al înfrățirii noastre înjurul Reuniunilor, corurile fanfarelor și horelor noastre românești, și astfel va întră în viață »Asociațiunea« mult dorită.

Subscrișii am fost aceia, cari 2 zile înainte de alegeri am împărțit Apelul nostru „Act frățesc" de rmătorul cuprins:

„Act frățesc!

Subscris azi în Alibunar de întemeietorii partidului Românesc prin care se face legământ de a apăra interesele poporului român de speculanții situației creiate cu mari jertfe, din următoarele motive:

Conducerea partidului Românesc, au acaparat-o oameni care își bat joc de toate jertfele depuse de noi, și ne fac de rușine impunândune astfel de șef de listă, cu care le este rușine să se prezinte înaintea poporului.

Doauă fapte importante politice:

a) Convenția școlară-bisericească cu România.

b) Introducerea autonomiei comunale ne deobligă la recunoștință față de oamenii guvernului, și mai mult ne îndeamnă de a dezaproba acțiunea celor din Vîrșeț, a ne desolidariza de dânșii și a face cât este posibil în ultimul moment întru salvarea intereselor noastre deobligându-ne a convinge poporul prin propagandă vie că datorința noastră este în alegerile acestea, a sprijinii partidele guvernului.

Alibunar la 8 Septemvrie 1927.

Alexandru Guga m. p., Iosif Pod m. p., Nicolae Măda m. p., Achim Mioșchu m. Zăria Andrei m. p., Teodor Topliceanu m. p., Ion Sfera m. p., Ion Durain m. p.

Despre alte apele lățite de cuprins deosebit de cel original nu avem nici o cunoștiință și fiindcă în „Nădejdea" Nro 22 din 18/IX curent, ni se atribue noauă și apelul iscălit Butoarcă- Oprea ne-am simțit îndeptățiți a intenta proces de presă pentru calomnie, pe cale ziaristică.

în comunele Uzdin, Sân-Mihaiu, Seleus și Petrovoselo, prezentându-ne am consultat acțiunea noastră cu intelectualii satelor, într'un cerc restrâns.

în nici o altă comună nu am făcut propagandă nici în scris, nici în graiu viu. Cu conștiința liniștită am făcut acest pas, pentru a mântui resturile partidului românesc, a apăra interesele poporului nostru și a-1 scuti de neplăceri superflue.

Intru cât prezența noastră și lățirea actului frățesc, au avut efectul în doauă zile a da o astfel de înfrângere, să vede clar, că noi suntem ascultați de popor și nu acei noviți, venituri inconștient unelte oarbe ale șefului comandator de după culise. Eu subscrisul preot A. Guga am prevestit căderea lor cu mult înainte, cunoscând poporul din jurul Vrsacului și politica meschină a protop. Oprea. — Despre căderea sigură în cercul Vrsacului toată compania Oprea a fost convinsă recu- noscându-și slăbiciunea lor față de prietenul lor de luptă Geor- gievici dela alegerile comitatensă. De aceea au năvălit cu toată forța asupra comunelor dela pustă. Și dacă admitem, că comunele în care ne-am preezntat arfi dat voturi îndoite, nici atunci nu s'ar fi ajuns cvoțientul, dând greș cercul Vrsacului, amărât și urgisit de prota Oprea.

Prin editarea actului frățesc ne-am făcut o datorință de vechi întemeietori ai partidului român, susținut și creiat cu mari jertfe materiale fără contribuirea acelora, care azi se încumetă a secera chinul nostru.

După ce partidul român făcuse de 2. ori candidări, s'a convocat a treia conferință la Vrsac, cercetată de oameni puși la cale, cari aveau porunca, lozinca: *„jos cu popa Guga și oamenii lui“.*

In urma articolelor apărute în foaia „Nădejdea" la înființare scrise cu scop răutăcios în contra Jian-Guga, poporul sau despărțit în doauă tabere pustă și codru. Pusta mare pentru Guga, ear codru (aderenți Oprea) pentru Butoarcă. Preotul Guga prevăzând ruptura, de dragul solidarității să retrage de bună voie, și am răbdat ca ceata din jurul protopopului Oprea să impue

candidatura la șefia listei a dlui Dr. S. Butoarcă, la caz contrar protopopul Oprea — și-ar fi ajuns scopul ascuns

 de a face listă comună cu Georgievici democrat disident, ca la alegerile congregaționale.

Unii dintre noi de buna credință au făcut și propagandă alături de dl. dr. Butoarcă. In decursul cestor 2—3 luni am constat cu durere că dnii dela Vrgac pun deasupra intereselor noastre naționale, interesele lor de clică și ambiție personală. S'a dovedit că prota Oprea căuta din nou să bage în buzunar tot partidul, fără a lucra sau risca ceva, dar căutând a trage singur toate foloasele.

Cetiți „Graiul Românesc" din 3 Iunie 1923 și o să vă aduceți aminte de încercarea neisbutite a protopopului Oprea într'u acapararea conducerei exclusivă a partidului.

Dl Butoarcă și protectorul său, am văzut cum își bat joc de națiia noastră credincioasă, când n'au învredincit-o de a o vedea la nici o adunare. Cum putea dl. Butoarcă să apere poporul nostru, dacă nu l'a văzut, nu l'a auzit și nu-i știe necazurile. — Ei au trimis ca substituți în propagandă, niște studenți neisprăviți, cari și-au greșit cariera.

Poporul era păcălit, când în locul dlui dr. S. Butoarcă se prezenta băiatul Alexandru, lăsând să fie prezentat dânsul ca dr. S. Butoarcă. întrebând noi, de ce nu se prezintă cu acești propagandiști dr. S. Butoarcă, am primit răspunsul, că le este rușine să se prezinte cu dnâsul. D-Lor au recunoscut că au fost păcăliți de dl. Oprea, prin forțarea de șef de listă a dlui dr. S. Butoarcă, dar promiteau să îndrepte greșeala, după alegeri, pretinzând deminsiunea dlui Butoarcă. Spre întărirea acestora vom publica la alt loc declarația celor presenți în comuna Straja, unde candidații Mitar-Șdic au pertractat causa. Căderea lui au p regătit-o deci prietenii lui, dându-și seama de greșeala făcută. Că dl. S. Butoarcă în vrstă de peste 70. ani, bătrân neputincios, care nici limba românească DU o știe, nici idee nu are despre aspirațiunile poporului românesc, nu este vrednic de a fi cap de listă, de a represents poporul în parlament a recunoșcut-o și poporul și tovarășii iui de luptă mai apropiat, dar pentru el a fost prea târziu, căci lista a fost predată.

Am fi trecut cu vederea aceste slăbiciuni, dacă nu

am fi văzut, că și dl. S. Butoarcă să dedă la rolul de unealtă oarbă a protopopului Oprea că servește orbiș, interesele egoiste ale acestuia.

Protopopului Oprea și oamenilor lui îi este piparcă în ochi cuvântul Alibunar, Guga, Jianu, Măda, Sfera, Topliceanu etc., crede că aceștia întunecă steaua lui de noapte.

278

La ordinul lui s'a adus insulta, batjocura de neertat Ali- Lunarului și neînfrioșaților luptători dela începutul trezirei noastre, când se afirma minciuna, că steagul partidului român s'a desfășurat în satul șvăbesc Karlsdorf în 21 Maiu 1927 și că acolo s'a pus fundamentul partidului și programului lui. — Le-a fost frică și neplăcut să amintească de luptele înverșunate și înălțătoare din anul 1923—1924, când D-Lor nici vârful nasului n'au îndrăznit să și-1 arate. Acuma când după o muncă titanică s'a spart gheața, s'a trezit conștința poporului, dânșii vin să mintă, că aceasta au făcut-o dânșii la Karlsdorf.

în loc de răsplată pentru jertfele adusă, am fost desconsiderați, ba chiar huliți de slugoii protopopului Oprea. Ca niște vrăjitoare au căutat acești farisei smeriți să îmbăte lumea cu apă rece, că vom alege 3 deputați, când nu aveau nici idee de legea electorală, după care pe baza voturilor obținute în ultimele alegerile cu greu ne puteam aștepta la un mandat. Gărgăunii au fost băgați în toate capetele candidaților de de- putați, deveniți atât de neserioși și fantastici încât se gândeau a se muta în Beograd. Am mai constatat în ultimele zile, că protopopul Oprea cu oamenii lui, înaintea de a forma lista partidului, l'a pus la vânzare. D-Sa într'o epistoală adresată dlui dr. V. Marinoovici și-a oferit serviciile, promițând, că întreg poporul românesc v'a sprijini lista partidului democrat, dacă între altele va căpăta un împrumut mare pentru Banca sa „Luceafărul", dacă-i se va replăti băncii pedeapsa de peste 100.000 dinari și altele. — Ne primind dânsul nici un răspuns, s'a prezentat în audiență cu prietenii săi, dar a fost răspins. Suntimem această afirmațiune cu toată hotărârea și așteptăm ca dl. protopop Oprea să ne dee în judecată, ca să putem dovedi.

Până când dânsul trâmbița intransigența națională

și lista separată românească, până atunci cu o altă față avea târgueli pe spinarea poporului românesc, cari să-i aducă numai dânsului foloase. — Nu ia păsat dânsului, de cauza noastră școlară-bisericească, sau de autonomia noastră comunală, ori de necazurile noastre cu ref. agrară, ci numai de cauzele lui personale și bancare.

„Luceafărul" a plătit pedeapsă de peste 100.00 din. pentru afaceri nepermise cu valuta, (schimb cu lei): pentru oare fapt este responsabil, nu banca, care nici nu a știut, nici n'a aprobat astfel de operațiuni, ci singur prota Oprea, care după

279 cum se zice că ar fi declarat, că pedeapsa aceasta este achitată din venite străine câștigate de dânsul.

De aici pornește toată ura întră protopop Oprea contra Guga, care singur ca preot contra șefului său, ea membru în direcțiunea bănci „Luceaferul" contra directorului Oprea, a avut îndrezneala a-și ridica glasul, a nu subscria bilanțul bănci, al face responsabil în adunarea generală ținută în 1926, și ai cere răsponsabilitate materiale.

După ce pedeapsa este afirmative achitată, tot prota Oprea cere în același scop încă o 100.000 de dinari dela dl. dr. V. Marincovici, care fapt este ventilat și în ziarul „Democratul".

S'a mai întâmplat mai un eveniment politic pentru noi, cu care ocaziune prota cu oamenii lui s'au arătat, cât sunt de mici de suflet, și că se împrietenește numai cu dușmanii poporului nostru.

S'a subscris demult așteptata convenție școlară-biseri- cească între Regatul S. H. S. și România, care ne garantează deplină libertate culturală și autonomie școlară.

Până când și miniștrii țărilor străine au gratulat miniștrilor României și Iugoslaviei, până atunci foaia dnilor dela Vrsac de sub tutela dlui Oprea, a luat în batjocură, zicând, că libertatea culturală ne-a dat-o Liga-Națiunilor. Oare o astfel de răsplată meritâ conducătorii neamului românesc și în special guvernul dlui Jonel Brătianu, pentru grija-i părintească, dară și guvernul nostru din Beograd, pentru bună-vo- ința-i dovedit-ă.

Adevărata nuanță a sufletului dlui Oprea s'a

dovedit după aceea.

Ministrul României din Beograd, dorind a duce la Îndeplinire îngrabă dispoziţiunile acestei convenţiuni l'a chemat la sine pe dl. Oprea, ca cel mai bătrân protopop, îndemnân- du-1 să aducă cu sine mai mulţi cărturari români.

Dl. Oprea, nu ne miră că a dus cu sine pe dl. S. Butoarcă, care cerea teologie românească paralele la Karlovac, că doară era cap de listă, dar ne mirase şi ne superase în cel mai înalt grad, că-1 dusă cu sine pe faimosul învăţător din Deliblata, Savu Guţu, care acu 3 —4 ani ne aşteptase în satul sau, cu bătăuşi imbătaţi şi înarmaţi cu revolvere.

Prota Oprea, care voia în direcţia băncii „Luceafărul" să-1 bage pe *renegatul,* fost notar în Sân-Mihai, pe zbirul românilor de acolo, se împretenise cu ce-1 mai incâmat duş- **280** man al nostru, ca să-1 recomande de inspector al şcoalelor noastre româneşti.

La 3 Septemvrie c., s'a publicat în „Monitorul Oficial[14] din Beograd noaua lege comunală, care ne Îndeplineşte dorinţa noastră mare,' de a avea o autonomie comunală şi stabileşte ziua de 6 Noemvrie curent pentru ţinerea alegerilor comunale, când se vor alege reprezentanţele şi antistiile comunale cu aceeaşi libertate şi dreptate, ca la alegerile de de- putaţi.

Pe lângă cauza culturală şcolară, aceasta a fost a doaua dorinţă de căpetenie a noastră, pe care am văzut-o îndepli- nindu-se scurt înainte de alegeri.

în faţa acestor fapte ne-am luat toata răspunderea, când cu 2 zile înainte de alegere am păşit făţiş şi cu curaj înaintea voastră şi am zis *„jos cu cei ce îşi bat joc de partidul român şi de jertfele noastre şi au făcut târgueli pe spinarea partidului român".* — Ne putând a mai înainta altă listă de candidare, căci terminul a trecut, v-am îndemnat să sprijiniţi partidele guvernului din recunoştiinţă, pentrucă ne-a înfăptuit mult dorita autonomia comunală şi libertate şcolară, de care prota Oprea caută să-şi bată joc, tregănează împlinirea poruncilor primite, pentrucă nu-i în nădejde să fie D-Sa vicar bisericesc.

Partidele guvernului încă se gândeau la o răsplată meritată poporului nostru, care sprijinea toate partidele din stânga, numai cele ale guvernului nu. — Am mai prevăzut că chiar, fără acţiunea noastră, lista românească nu ar fi invins şi atunci cine ne apăra, ce

răsplată aveam din partea autorităților.

Este ușor de dovedit, că n'am fi învins. In ultimile două alegeri, noi am avut cam 7000 voturi, în alegerile acestea cvoțientul, care îndreptățește o listă să iee parte la impărțare este numai 6248.

Atâtea voturi nu ar fi căpătat lista românească, din singurul motiv că chiar numai în cercul Vrsacului a pierdut peste 1000 voturi, deci arii avut mai puțin, decât este cvoțientul. Dacă votau mai mulți români și cvoțientul ar fi fost mai mare.

Protivnicii noștrii, cari au căutat să speculeze situația politică a noastră în lipsă de alte argumente, au aruncat venin în inima poporului, asmuțând pe unii în potriva noastră și acuzându-ne că ne-am vândut pe bani. — Cum te poți vinde

 la două partide deodată? Doar noi v'am îndemnat să sprijiniți amândouă partide ale guvernului.

Au mai amestecat în aceste acuze și numele fostului nostru deputat dl. dr. Jianu, care defapt a aprobat hotărârea noastră. Ia aduceți-vă aminte, de alegerile comitatensă din iama trecută. Atunci prota Oprea fără știrea și învoirea comitetului nostru a făcut listă comună cu un disident democrat, punând în coada listei pe președintele nostru și lăsând în rătăcire pe frații dela pustă. Unde ați fost voi atunci români naționaliști mari, de nu ați căutat liste separate naționale dela dl. Oprea și prietenii lui?

Oare Oprea cu suita lui pentru acest fapt nu sunt trădători? Oare îmbulzâ torii de azi, cari se afișă de naționalisti infocați, cari numai de dragul foloaselor câștigate de partid s. a. a deveni vicari, ca Oprea, a deveni insp. școlar ca Sava Guțu și alți nu sunt trădători? când prin ani de luptă din 1923 ne huidu-iau în Deliblata în Seleus, în mormântul național Uzdin ne primeau, cu: jos cu nația, atunci protopopul Oprea nu cuteza a sta în mijlocul ntsru. Oare acea nație care vota la diferite partide, chiar la Rădici și socialiști nu sunt trădători.

Noi afirmăm, că fără curajul și munca devotată a fostului deputat dl. dr. Jianu, care a știut să câștige îngrijirea și bunăvoința fruntașilor națiunei noastre, nici când nu am fi ajuns la această stare îmbucurătoare, că suntem un factor politic recunoscut și că avem o convențiune școlară-biseri- cească, o autonomie

comunală și altele.

Noi cunoaștem toate actele, faptele și truda dlui dr. Jianu depuse pentru noi, ne solidarizăm cu dânsul, și îi suntem recunoscători.

Acelora, cari bârfesc în potriva noastră, că suntem vân- duți, respingem cu mândrie ori ce atac ne dovedit, precum dovedim noi lor, cari este causa prebușirei listei. — Toată ne înțelegerea toată ura nu este de dragul partidului ci curată ură personală; contra lui Jian pentru atacul dat contra lui Oprea în sinodul Eparchial din Caransebeș; contra lui Guga pentru că nu voiește a fi unealtă oarbă alui Oprea ca alții, atăcându-l în toate locurile în interesul neamului și a biseri- cei. Dzeu să le ierte păcatele, că nu știu ce fac, iar ce ne privește pe noi zicem: *Așa să ne ajute Dzeu noauă și urmașilor noștrii precum ne sunt manile de curate și gândul de cinstit.* Am voi să auzim aceste cuvinte și din gura protopopului Oprea. Dzeu ne vede sufletul, că tot ce am făcut, am

 fâeut din convingere, după bună chibzuială, jertfind iarăși numai noi pentru salvarea intereselor poporului nostru.

Credeau, că diploma de deputat să le vină po tavă, iar doleanțele poporului le va rezolva alții.

Căușele principale ale cederei listei românești:

1. Ne înțelegerea produsă de foaia „Nădejdea* intre intelectuali și popor.

2. Delăturarea oamenilor cu merite politice, cari au in- fințat și susținut cu mari jertfe part, român. — Aderenți aceștor conducători delăturați la porunca și dorința protopop. Oprea sau obținut dela votare.

3. Candidarea ca conducători de liste a lui S. Butoarcă unui bărbat necunoscut fără nici un trecut politic cu care singuri s'au jănat a să presenta poporului.

4. Inconsecvența lui Butoarcă de a fi deputat județan pe lista democrată disidentă a lui Iota Giergievici, ear la part, român conducătorul listei naționale.

5. împărțirea poporului român la toate part, din țeeră.

6. împlinirea din partea guvernului a multor puncte din partid, român; causa școlară, causa militară, autonomia jud. și comunală, reducerea în parte a

dărilor, eliberarea, incur- gere a pământelor comunale și bisericești de sub ref. agrare a câtorva comune mari, pentru care fapte poporul român și-a arătat recunoștința față de guvern.

La pasul acesta de a nedesolidariza ne-a îndemnat mizeriile, necazurile, spesele enorme ce am suportat cu înființarea, deșteptarea spiritului n ațional în poporul nostru, cari toate merite au fost puse la o parte de dușmanii noștrii personali, răsăriți ca ciupercile în jurul voevodului Óprea, care în tot locul este, numai unde sunt primejdii și spese nu.

Noi care cunoaștem mentalitatea poporului nostru, nu ne putem lăsa conduși de emoția națională momentană a poporului, ci judecăm mai real, căutând căile și mijloacele ai duce spre cale, bună și scutită de necazuri superflue.

Debandada între membrii Corn. Executiv în frunte cu președintele părintele T. Petrică, care în diferite ziare din România plasează articole, cu scopul de a produce nemulțumiri între alegători, ceeace ia și succes, pentru care articole tot dânsul la Conferința din Alibunar, lapădă pe redac. N. Roman afară, ca pe un nechemat și nevrednic a învenina românii de aici. — Tot preș. Petrică după candidarea lui Butoarcă, cu care nici dânsul nu era mulțumit, simulând morb incurabil pleacă la Lipic pe toată durata campaniei electo- 283 rale. Acum tot dânsul în conferința din 20. 1. curentă din Vrsac acuzând în stânga și dreapta, deplânge înfrângerea neașteptată.

Lupta noastră din trecut și cea viitoare, va dovedi cine sunt binevoitorii poporului nostru românesc de aici.

Cu dragoste frățească

Alibunar la 18 Septemvrie 1927

Alexandru Guga m. p. Nicolae Măda m. p. Iosif Pod m. p.
Todor Topliceanu m.p. Zăria Andreiu m.p. Jon Sfera m.p.
Achim Mioșcu m. p.

CUPRINS

Prefață 5
Abrevieri 9
Introducere 11
Capitolul I. Situația social-economică a românilor din Banatul iugoslavin perioada interbelică.....21

Capitolul II. Situația românilor bănățeni în primii ani după formarea statului iugoslav.....

Capitolul III. Viața politică a românilor bănățeni între cele două războaie mondiale 83

Capitolul IV. Situația românilor bănățeni în domeniul învățământului 132

Capitolul V. Viața culturală a românilor bănățeni în perioada interbelică 185
încheiere 219
Note 223
Nota autorului 244
Răsumâ 246
Anexe 249

Redactor: OLIMPIA
MĂRGINEAN
Tehnoredactor: EMIL GRAMA

Bun de tipar: 25. 11.1996
Apărut: 1996
Coli de tipar: 18

Tiparul executat la Imprimeria
„ARDEALUL", Cluj-Napoca
c-da 60465